

**БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
ФЕДЕРАЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ФЕДЕРАЛНО МИНИСТАРСТВО ПОЉОПРИВРЕДЕ, ВОДОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА**

**СТРАТЕГИЈА ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА
ФЕДЕРАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
2021–2027. ГОДИНА**

Сарајево, октобар 2022. године

САДРЖАЈ

1. УВОД	10
1.1. Сврха и значај Стратегије	10
1.2. Регулаторни оквир	13
1.3. Кратак опис provedбе консултација	13
1.4. Усклађеност са другим стратешким документима, стратешким документима произашлим из процеса ЕУ интеграција и глобалним циљевима одрживог развоја	14
1.5. Период важења стратешког документа	15
2. СИТУАЦИОНА АНАЛИЗА КАО ДИО СТРАТЕШКЕ ПЛАТФОРМЕ	15
2.1. Важност пољопривреде за економију Федерације БиХ	15
2.2. Вриједност пољопривредне производње	16
2.3. Демографска обилјежја	17
2.4. Рурални развој	18
2.4.1. Стање у подручју управљања околиша, климе и биодиверзитета	18
2.4.2. Подручја с природним и другима ограничењима	19
2.4.3. Улагања	19
2.4.3.1. Конкурентност	19
2.4.3.2. Пресјек улагања у периоду 2014.-2020.	20
2.4.3.3. Улагања у новом програмском периоду 2021-2027.	20
2.4.4. Покретање пословања младих пољопривредника, диверсификација и новооснована рурална предузећа	21
2.4.4.1. Покретање пословања младих пољопривредника	21
2.4.4.2. Олакшавање диверсификације, оснивање малих предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством и отварање радних мјеста	22
2.4.4.3. Оснивање предузећа за непољопривредне активности у руралним подручјима	22
2.4.5. Сарадња	23
2.4.6. Доступност услуга и развој инфраструктуре на руралном подручју	23
2.5. Анализа пољопривредне политике у претходном периоду	23
2.5.1. Анализа пољопривредног буџета са нивоа Федерације БиХ	24
2.5.1.1. Мјере буџетске подршке тржишту	24
2.5.1.2. Мјере директне подршке производњи - директна плаћања	24
2.5.1.3. Структуралне мјере и мјере руралног развоја	25
2.5.1.4. Мјере општих услуга у пољопривреди	26
2.5.1.5. Буџетска подршка по секторима (производњама)	26
2.5.2. Компарација буџетске подршке са земљама Западног Балкана и ЕУ	26

2.6- Природни ресурси и околиш	27
2.6.1. Основне географске информације	27
2.6.2. Клима Федерације БиХ	27
2.6.3. Пољопривредно земљиште	29
2.6.3.1. Земљишне основе	31
2.6.3.2. Мелиорације земљишта	32
2.6.3.3. Минирана подручја	32
2.6.4. Шуме Федерације БиХ	32
2.6.5. Биогеографија, биодиверзитет и заштићена подручја Федерације БиХ	33
2.6. 6. Заштита околиша и управљање отпадом у Федерацији БиХ	33
2.7. Пољопривредна газдинства	34
2.8. Биљна производња	35
2.8.1. Ратарство	35
2.8.2. Повртларство	37
2.8.3. Производња поврћа у заштићеном простору	38
2.8.4. Пољопривредна механизација	38
2.8.6. Сјеменарство	39
2.8.7. Интегрална производња	40
2.8.8. Органска производња	40
2.8.9. Воћарство	41
2.8.10. Виноградарство и винарство	43
2.8.11. Винарство	44
2.8.12. Расадничарство	45
2.9. Анимална производња	46
2.9.1. Производња млијека	46
2.9.2. Производња меса	47
2.9.3. Говедарство	48
2.9.4. Свињогојство	49
2.9.5. Овчарство и козарство	49
2.9.6. Коњогојство	50
2.9.7. Перадарство	50
2.9.8. Пчеларство и производња меда	51
2.10. Рибарство	52
2.11. Прехрамбена индустрија	54
2.11.1. Прерада млијека	55
2.11.2. Прерада меса	56

2.11.3. Прерада воћа и поврћа	57
2.11.4. Млинско-пекарска индустрија	58
2.11.5. Производња дестилисаних алкохолних и освјежавајућих безалкохолних пића	59
2.12. Спољнотрговинска размјена пољопривредно-прехрамбеним производима	60
2.13. Пословно окружење	61
2.13.1. Институције од важности за сектор	61
2.13.2. Међународни споразуми важни за сектор пољопривреде	62
2.13.4. Међународни фондови	64
2.13.5. Финансирање сектора (финансијска инфраструктура)	64
2.13.6. Законодавство у сектору	64
2.13.6.1. Опште и административно-управно окружење секторске легислативе у Федерацији БиХ	65
2.13.6.2. Законодавство о пољопривреди, храни и руралном развоју на нивоу Босне и Херцеговине	65
2.13.6.3. Законодавство о пољопривреди, храни и руралном развоју Федерације БиХ	65
2.13.7. Системи осигурања квалитета и сигурности хране	68
2.13.8. Трансфер знања и АКИС	69
2.13.9. Задругарство	70
2.13.10. Удружења/произвођачке организације	71
2.14. Пољопривредни информациони систем	72
3. SWOT АНАЛИЗА (ПО ЦИЉЕВИМА)	73
<i>Стратешки циљ 3 – Снажнија социо-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја</i>	<i>76</i>
4. ВИЗИЈА, ЦИЉЕВИ, ПРИОРИТЕТИ И МЈЕРЕ СА ИНДИКАТОРИМА ПРАЋЕЊА	78
4.1. Извод из ситуационе анализе и повезаност са стратешким циљевима и приоритетима	78
4.2. Визија	84
4.3. Утврђивање циљева и приоритета	84
Стратешки циљ 1	85
Стратешки циљ 2	87
Стратешки циљ 3	89
Стратешки циљ 4	91
4.4. Принципи израде приоритета и мјера	91
4.4.1. Опште напомене	91
4.4.2. Подручја интервенције у подсекторима пољопривреде и прехрамбене индустрије	93
4.4.2.1. Биљна производња	93
4.4.2.1.1. Производња житарица и крмног биља	93

4.4.2.1.2. Производња индустријског биља	94
4.4.2.1.3. Производња поврћа	94
4.4.2.1.4. Производња љековитог биља	95
4.4.2.1.5. Сјеменска производња	96
4.4.2.1.6. Органска производња	96
4.4.2.1.7. Воћарско-виноградарска производња и винарство	97
4.4.2.2. Анимална производња	98
4.4.2.2.1. Говедарство и производња млијека	99
4.4.2.2.2. Свињогојство	100
4.4.2.2.3. Овчарство и козарство	100
4.4.2.2.4. Перадарство	101
4.4.2.2.5. Пчеларство	102
4.4.2.2.6. Коњогојство	102
4.4.2.3. Рибарство	102
4.4.2.4. Прехрамбена индустрија	104
4.4.3. Мјере у подручју директних плаћања	106
4.4.3.1. Производно невезана директна плаћања	107
4.4.3.2. Производно везана плаћања	111
4.4.4. Мјере везане за уређење тржишта пољопривредних производа	121
4.4.5. Мјере у подручју руралног развоја	126
4.4.5.1. Управљање природним ресурсима и ублажавање утицаја климатских промјена	126
4.4.5.1.1. Управљање природним ресурсима	126
4.4.5.2.2. Прилагођавање климатским промјенама и борба против климатских промјена	132
4.4.5.2. Улагања	134
Мјера 1.2.1. Подршка улагањима	134
4.4.5.4. Инструменти управљања ризиком пословања	138
Мјера 1.1.9. Подршка осигурању пољопривредне производње	138
4.4.5.5. Сарадња	139
Мјера 1.3.4. Подршка сарадњи од интереса за пољопривреду и рурални развој	140
3.3.5.6. Размјена знања и информација	142
4.4.5.7. Развој руралне инфраструктуре и побољшање доступности услуга сеоском становништву	146
Мјера 3.1.3. Подршка развоју руралне инфраструктуре	146
4.4.6. Опште услуге у пољопривреди	148
4.4.6.1. Политика сигурности хране	148

4.4.6.2. Унапређење институционалног и законодавног оквира	154
5. ИДЕНТИФИКАЦИЈА СТРАТЕШКИХ ПРОЈЕКТА	159
5.1. Стратешки пројекти идентифицирани у Стратегији пољопривреде и руралног развоја	159
6. ПРОВЈЕРА МЕЂУСОБНЕ УСКЛАЂЕНОСТИ СТРАТЕШКИХ ДОКУМЕНАТА	162
7. ИНДИКАТИВНИ ФИНАНСИЈСКИ ОКВИР ЗА ПРОВОЂЕЊЕ СТРАТЕГИЈЕ	162
7.1. Индикативни финансијски оквир	162
8. САЖЕТИ ПРЕГЛЕД СТРАТЕГИЈЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА	163
8.1. Сажети преглед стратешког документа	163
9. ДЕФИНИСАЊЕ ОКВИРА ЗА ПРОВОЂЕЊЕ, ПРАЋЕЊЕ, ИЗВЈЕШТАВАЊА И ЕВАЛУАЦИЈУ СТРАТЕГИЈЕ	170
9.1. Успостава основа за провођење и праћење Стратегије	170
9.2. Опис система за управљање и координацију имплементације Стратегије	172

Израда Стратегије пољопривреде и руралног развоја Федерације Босне и Херцеговине за период 2021-2027. рађена је у координацији Централног тима и ангажмана радних група именованих од стране Федералног министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства.

Централни тим:

1. Сабахудин Бајрамовић, главни експерт за израду Стратегије (ангажиран од стране УНДП БиХ)
2. Ханефија Топуз, члан (Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства)
3. Пејо Јањић, члан (Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства)
4. Миленко Блесић, придружени члан, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
5. Јакуб Бутковић, придружени члан, Канцеларија за хармонизацију и координацију система плаћања у пољопривреди, исхрани и руралном развоју БиХ при БиХ Министарству вањске трговине и економских односа

Радна група - Воћарство, виноградарство, винарство и уљарство

1. Семина Хаџиабулић, Главна експертица и водитељица радне групе, Агромедитерански факултет Универзитета Џемал Биједић у Мостару
2. Семира Сефо, експертица, Агромедитерански факултет Универзитета Џемал Биједић у Мостару
3. Марио Леко, експерт, Федерални агромедитерански завод у Мостару
4. Марија Прлић, експерт, Федерални агромедитерански завод у Мостару
5. Перица Булић, експерт, Министарство пољопривреде Херцеговачко-неретванског кантона
6. Бесим Салкић, експерт, Технолошки факултет Тузла
7. Фикрет Јаворовац, експерт

Радна група - Ратарство и повртларство

1. Мирха Ђикић, главна експертица и водитељица радне групе, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
2. Дрена Гаџо, експертица, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
3. Ведрана Комлен, експертица, Агромедитерански факултет Универзитета Џемал Биједић у Мостару
4. Лутвија Карић, експертица, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
5. Нермин Ракита, експерт, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
6. Омер Куртовић, експерт, Федерални пољопривредни завод Сарајево
7. Хајрудин Бечић, експерт, Министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства Зеничко-добојског кантона
8. Маринко Андрић, експерт, Пољопривредни завод Тузла

Радна група - Анимална производња

1. Адмир Доксо, главни експерт и вођа радне групе, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
2. Сабахудин Тахмаз, експерт, Федерални пољопривредни завод Сарајево
3. Роберт Тољишић, експерт
4. Амир Зенуновић, експерт, ПЗ Тузла

Радна група - Природни ресурси

1. Данијела Петровић, главна експертица и водитељица радне групе, Агрономски и прехранбено-технолошки факултет Свеучилишта у Мостару
2. Лариса Мајић, експертица, Фонд за заштиту околиша Федерације БиХ
3. Мирсад Ичановић, Биотехнички факултет Универзитета у Бихаћу
4. Ведран Стухли, Универзитет у Тузли
5. Маријана Томић, експертица, Федерални завод за агропедологију
6. Џенан Вукотић, експерт, Федерални завод за агропедологију
7. Александра Шупљеглав Јукић, експертица, Агромедитерански факултет Универзитета Џемал Биједић у Мостару

Радна група - Прехранбена индустрија

1. Златан Сарић, главни експерт и вођа радне групе, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
2. Асима Акагић, експертица, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
3. Алма Мичијевић, експерт, Агромедитерански факултет Универзитета Џемал Биједић у Мостару
4. Анита Јурић, експертица, Агрономски и прехранбено-технолошки факултет Свеучилишта у Мостару

Радна група Рурални развој

1. Марко Иванковић, главни експерт и вођа радне групе, Федерални агрономедитерански завод у Мостару
2. Елма Темин, експертица, Агромедитерански факултет Универзитета Џемал Биједић у Мостару
3. Драгана Огњеновић, експертица, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
4. Алиса Хаџибабулић, експертица, Агромедитерански факултет Универзитета Џемал Биједић у Мостару
5. Ивица Сиврић, експерт, РЕДАХ - Регионална развојна агенција за Херцеговину

Радна група - Пословно окружење

1. Мирјана Миличевић, главна експертица и водитељица радне групе, Агрономски и прехранбено-технолошки факултет Свеучилишта у Мостару
2. Миленко Блесић, експерт, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
3. Јакуб Бутковић, експерт, Канцеларција за хармонизацију и координацију система плаћања у пољопривреди, исхрани и руралном развоју БиХ при БиХ Министарству вањске трговине и економских односа
4. Амра Кракснер, експертица, Универзитет у Витезу
5. Аида Шукалић, експертица, Агромедитерански факултет Универзитета Џемал Биједић у Мостару
6. Нагиб Хаџић, експерт, Задружни савез Федерације БиХ

Радна група - Рибарство

1. Самир Мухамедагић, главни експерт и вођа радне групе, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
2. Јерко Павличевић, експерт, Агрономски и прехранбено-технолошки факултет Свеучилишта у Мостару
3. Субха Авдић, експертица, Биотехнички факултет Универзитета у Бихаћу

ЛИСТА СКРАЋЕНИЦА

АКИС	Agricultural Knowledge and Innovation System - Систем знања и иновација у пољопривреди
АМС	Aggregate Measures of Support - Агрегатне мјере подршке
АоА	Agreement of Agriculture - Споразум о пољопривреди
АПМ	Agricultural Policy Measures (Мјере пољопривредне политике)
АПТФ	Агрономски и прехранбено-технолошки факултет Свеучилишта у Мостару
АСБиХ	Агенција за статистику Босне и Херцеговине
БД БиХ	Брчко дистрикт Босне и Херцеговине
БАС	Институт за стандардизацију Босне и Херцеговине
БАТА	Институт за акредитирање Босне и Херцеговине
БДП	Бруто домаћи производ
БДВ	Бруто додана вриједност
БХ МАЦ	Центар за уклањање мина у БиХ
БиХ	Босна и Херцеговина
БПК	Босанско-подрињски кантон
ЦАП	Common Agricultural Policy / Заједничка пољопривредна политика
ЦЕФТА	Средњоевропски уговор о слободној трговини
ЦИХЕАМ	Mediterranean Agronomic Institute of Bari
ДОБ	Документ оквирног буџета
ЕУ	Европска унија
ЕАФРД	Европског фонда за рурални развој
ЕАГФ	Фонда за јамства у пољопривреди
ЕЕЗ	Европска економска заједница
ЕФТА	Европско удружење за слободну трговину
ЕУРОСТАТ	Statistical Office of the European Communities (енгл.) - Статистички уред Европске уније
ФАДН	Farm Accountancy Data Network (енгл.) – Систем пољопривредних књиговодствених података са фарми (у ЕУ)
ФАО	Food and Agriculture Organization (енгл.) – Свјетска организација за храну и пољопривреду
ФБиХ	Федерација Босне и Херцеговине
ФМОН	Федерално министарство образовања и науке
ФМОТ	Федерално министарство околиша и туризма
ФМПВШ	Федерално Министарство пољопривреде водопривреде и шумарства
ФЗС	Федерални завод за статистику
ГИС	Географски информацијски Систем за управљање просторним подацима
ГАЕЦ	Стандарди добрих пољопривредних и околишних услова коришћења земљишта
Г.А.П	Good Agriculture Practice
ГТС	Гарантовано традиционални специјалитет
ХАЦЦП	Hazard Analysis Critical Control Point
ХНК	Херцеговачко-неретвански кантон
ИАЦС	Интегрисани систем административне контроле
ИФАД	International Fund for Agricultural Development
ИЛО	Међународна организација рада
ИФС	International Food Standard
ИНГЕБ	Институт за генетичко ињжињерство и биотехнологију
ИСО	International Organization of Standards
ИТ	Информатичке технологије
ИПАРД	Инструмент претприступне подршке за рурални развој
ИУЦН	Међународна унија за заштиту природе
К10	Кантон 10
КМ	Конвертибилна марка
ЛАГ	Локална акциона група
ЛРС	Локална развојна стратегија
ЛЕАДЕР	Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale
ЛПИС	Land Parcel identification System – Систем за идентификацију земљишних честица
МСП	Мала и средња предузећа
МВТЕО	Министарство вањске трговине и економских односа
ОБП	Освјежавајућа безалкохолна пића

ОЕЦД	Organization for Economic Cooperation and Development - Организација за економску сарадњу и развој
ПГ	Пољопривредно газдинство
ПДО	Производ заштићеног поријекла
ПГИ	Производ заштићеног географског поријекла
ПК/ПЖ	Посавски кантон
ППФС	Пољопривредно-прехранбени факултет Сарајево
ППГ	Породично пољопривредно газдинство
ППП	Пољопривредно-прехранбени производи
ПСС	Пољопривредне стручне службе
ПТИС	Пољопривредни тржишни информациони систем
РИТТ	Research and Innovation Transfer of Technology
РГ	Радна група
РПГ	Регистар пољопривредних газдинстава
РС	Република Српска
САА	Споразум о стабилизацији и придруживању
САД	Сједињене Америчке Државе
СБК	Средњобосански кантон
СДИ	Стране директне инвестиције
СГ БиХ	Службени гласник БиХ
СК	Сарајевски кантон
ССП	Споразум о стабилизацији и придруживању
СВГ	Regional Rural Development Standing Working Group in South Eastern Europe
ТДС	Травно дјетелинске смјесе
ТК	Тузлански кантон
УГ	Условно грло
УХТ	Ultra High Temperature Processing
УН	Уједињене нације
УВ	Ултра виолетно
УНДП	United Nations Development Programme - Програм Уједињених нација за развој
УСК	Унско-сански кантон
ТСГ	Производ гарантовано традиционалног квалитета
ВТК	Вањско-трговинска комора
WB	World Bank - Свјетска банка
WTO	Свјетска трговинска организација
ЗДК	Зеничко-добојски кантон
ЗХК	Западно-херцеговачки кантон
ЗПП	Заједничка пољопривредна политика
ЗОГП	Заштићених ознака географског поријекла
ЗОП	Заштићена ознака поријекла
ЗЗ	Земљорадничка задруга
ЗЗП	Заштићено географско поријекло

Термини који се користе у тексту да означе жене и мушкарце, а који су ради прегледности употребљени искључиво у једном граматичком роду као генеричком појму, на једнак начин подразумевају оба пола.

1. УВОД

1.1. Сврха и значај Стратегије

"Стратегија пољопривреде и руралног развоја Федерације Босне и Херцеговине за период 2021–2027." (Стратегија) основни је средњорочни стратешко-развојни документ којим се утврђују политике, циљеви и мјере за развој пољопривреде и руралних подручја у Федерацији Босне и Херцеговине (Федерација БиХ) у периоду програмски усклађеном са периодом трајања актуелне Заједничке пољопривредне политике Европске уније (до 2027. године).

Стратегијом се у основи одржава континуитет циклуса стратешког планирања развоја сектора пољопривреде у Федерацији БиХ. Политике, циљеви и мјере претходне средњорочне стратегије развоја пољопривреде ("Средњорочна стратегија развоја пољопривредног сектора у Федерацији Босне и Херцеговине за период 2015.–2019. година") су због промјена приступа стратешком планирању у Федерацији БиХ (законски обавезно усклађивања секторских стратегија са Стратегијом развоја Федерације БиХ) одлукама Владе Федерације БиХ продужаване на 2020. и 2021. годину. "Средњорочна стратегија развоја пољопривредног сектора у Федерацији Босне и Херцеговине за период 2015.–2019. година" представљала је храбар искорак и покушај прилагођавања секторске политике у Федерацији БиХ са основним поставкама тадашње Заједничке пољопривредне политике Европске уније (ЗПП ЕУ). Иако су у периоду на који се ова стратегија односила забиљежени одређени помаци у укупном развоју сектора пољопривреде (а посебно у развоју неких подсектора), било је и знатних потешкоћа у реализацији планираних циљева. Надлежне институције нису могле осигурати буџетска средства потребна за стратегијом пројектовани развој сектора, Министарство је практично до половине стратешког периода рјешавало питања неисплаћених подстицаја произвођачима из ранијих година, да би задње године овог стратешког периода обиљежила КОВИД-19 пандемија и, с тим у вези, изнуђене – кризне – интервенције у сектору пољопривреде и производње хране.

Прелиминарне анализе и стручне расправе везане за израду секторске стратегије до 2027. године наговјештавале су настојања да се стратегијом понуде рјешења за актуелне и сада већ уобичајене проблеме сектора (потреба реструктурирања, повећање конкурентности, подршка дохотку пољопривредних газдинстава, трансформација мјера подршке), али и за нове изазове сектора. Пољопривреда се, прије свега због промјене приступа у ЗПП ЕУ, претвара у сложен систем вишедимензионалне важности. Креатори модерних аграрних политика пред секторске актере, поред свих традиционалних захтјева (производња довољних количина квалитетне хране, обезбјеђење пристојног животног стандарда пољопривредника, развој руралних подручја) све оштрије стављају нове изазове. Међу њима посебно треба нагласити захтјеве за очувањем и одрживим коришћењем природних ресурса, заштиту и унапређење стања околиша, заштиту биодиверзитета и посебну одговорност за стање и свеобухватну развијеност руралних подручја. Релативно нов, али посебно захтјеван изазов за сектор пољопривреде је њено постављање у прве редове борбе против климатских промјена или барем прилагођавање овим промјенама. Нови приступи секторској политици су као и обично (истина након низа година усаглашавања) дефинисани у Европској унији кроз "Farm to Fork" стратегију инкорпорирану у тзв. *European Green Deal*. Утицаји ових промјена европске пољопривредне политике стижу и земље региона кроз усвојену Зелену агенду за Западни Балкан са пројектованом знатном финансијском подршком за реализацију ове агенде из фондова ЕУ, али и са знатним учешћем пољопривреде и производње хране остваривању њених циљева.

Нове секторске стратешке поставке требало је, дакле, дефинисати у условима у којима је сектор пољопривреде у Федерацији БиХ још увијек оптерећен старим и познатим проблемима генерално неразвијене пољопривреде, али и у условима нових захтјева

који проистичу из међународно преузетих обавеза или испољених интенција Босне и Херцеговине (усклађивање са секторским политикама ЕУ, преговори о приступању Свјетској трговинској организацији, потписане међународне конвенције о заштити околиша и биодиверзитета и сл.). Стратегија у овом погледу доноси неопходне компромисе. Ни друштво (Федерација БиХ), ни његове институције, нити сами актери сектора пољопривреде не могу у кратком року прескочити године заостајања и претворити пољопривреду Федерације БиХ и с њом везана питања руралног развоја у сада постојеће функционалне и успјешне моделе у неким земљама ЕУ. За ово је потребно фазно прилагођавање, при чему се пред надлежне институције, научну и стручну заједницу и све директне секторске актере као остварив задатак поставља реално достижно скраћивање неопходног периода фазног прилагођавања.

Иако наизглед формалног карактера, важан помак је учињен и кроз коначно уврштавање "руралног развоја" у назив секторског стратешког документа. Овим се стварају претпоставке да се снажније и озбиљније приступи реализацији буџетски подржаним општим и посебним мјерама чији су циљеви унапређење квалитета живота у руралним подручјима. Рурални развој је питање од великог значаја у свим земљама, али оно у Босни и Херцеговини оптерећеној забрињавајућом депопулацијом постаје и питање опстанка друштва. Претходним секторским стратегијама су повремено биле планиране мјере које су по својим обиљежјима биле у скупу мјера усмјерених ка руралном развоју, али се, нажалост, кроз реализацију секторских политика од ових мјера у правилу најбрже и најлакше одустајало.

Стратегијом се утврђују циљеви и приоритети развоја пољопривреде и руралног развоја у Федерацији БиХ до 2027. године, начин њиховог остваривања, финансијски и институционални оквир за имплементацију, мониторинг, евалуација и извјештавање. Дефинисана су четири стратешка циља (Подршка – потицање паметног, отпорног и диверсификованог сектора пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабђевености храном; Јачање примјене еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена; Јачање социо-економске структуре – одрживог развоја руралних подручја и модернизација пољопривредног сектора потицањем и размјеном знања, иновација и дигитализације у пољопривреди и руралним подручјима те промицањем њихове употребе) са утврђених девет приоритета у оквиру прва три циља те укупно 22 прецизно дефинисане мјере. Стратегија се доноси у условима новог законског оквира којим се она повезује са трогодишњим и годишњим планирањем, чиме се директним секторским актерима обезбјеђује сигурнији и предвидљивији амбијент, с јасним увидом у врсте мјера и начине њиховог провођења. На овај начин произвођачи, откупљивачи, прерађивачи и други секторски актери су у позицији да спремније и квалитетније планирају производње, продаје и инвестирања, што би требало резултирати одрживијим развојем сектора пољопривреде у цјелини.

Стратегија доноси нови приступ развоју руралних подручја и повећава обим инвестиција уз повећање удјела јавних средстава у подршкама инвестирању. Промовише се нови концепт повезивања пољопривредних произвођача са откупљивачима и прерађивачима заснован на успостављању снажних произвођачких група и организација произвођача, с посебним нагласком на развој пословања пољопривредних задруга и организовање пољопривредника у оквиру задружне организације. Стимулише се повећање квалитета пољопривредних и прехранбених производа, увођење и одржавање међународних стандарда те смањење негативних утицаја сектора пољопривреде и ланца производње и дистрибуције хране на околиш. Директна плаћања се поједностављују и претварају у јединствена плаћања по хектару и по условном грлу стоке, што оставља простор кантоналним министарствима да своје производње које су за њих од посебне важности додатно подрже из својих буџета, при чему би сви произвођачи на простору Федерације БиХ требали имати што уједначеније

услове за производњу с обзиром на степен подршке. Поред тога, снажно се инсистира на јачању система преноса знања и информација и развоју модерне пољопривредне савјетодавне службе. Предвиђају се посебне, додатне подршке произвођачима на подручјима са природним ограничењима за пољопривредну производњу која су, иначе, угрожена снажном депопулацијом и престанка бављења пољопривредом. Уводи се посебна линија подршке за младе пољопривреднике који преузимају управљање пољопривредним газдинствима с циљем стабилизације дохотка и подршке инвестицијама. Стратегијом се отварају и претпоставке за повећање број пољопривредника у систему здравственог и пензионог осигурања те ревидирање статуса пољопривредних произвођача у погледу њихових обавеза по основу пореза на доходак и пореза на додану вриједност.

1.2. Регулаторни оквир

Израда, усвајање и провођење средњорочне стратегије развоја пољопривредног сектора прописани су чланом 5. Закона о пољопривреди (Службене новине Федерације БиХ, бр. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 и 82/21). Основе за креирање буџетски подржаних мјера развоја пољопривреде и руралног развоја утврђене су Законом о новчаним подршкама у пољопривреди и руралном развоју (Службене новине Федерације БиХ, бр. 42/10, 99/19). Израду Стратегије координирало је Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства (Министарство), у складу с одредбама Закона о развојном планирању и управљању развојем у Федерацији Босне и Херцеговине ("Службене новине Федерације БиХ", бр. 32/17) и одредбама Уредбе о изради стратешких докумената у Федерацији Босне и Херцеговине ("Службене новине Федерације БиХ", бр. 74/19 и 2/21).

1.3. Кратак опис provedбе консултација

Одлуку о изради Стратегије донијела је Влада Федерације БиХ након чега је Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства (ФМПВШ) успоставило следећа тијела за израду Стратегије:

- Координациони одбор (тијело за координацију процеса и осигуравање потребних ресурса за израду Стратегије),
- Централни тим (5-члани тим експерата и представника ФМПВШ за обједињавање доприноса радних група, провођење консултација са заинтересованом јавношћу и израду коначног текста Стратегије),
- Извршни тим (тијело које чине представници ФМПВШ и релевантних кантоналних министарстава надлежних за пољопривреду за праћење стручне димензије и усклађености Стратегије са ЕУ уредбама ЕУ, важећим прописима и међународним обавезама Босне и Херцеговине) и
- Радне групе (осам тематских радних група – Воћарство и виноградарство, Ратарство и повртларство, Анимална производња, Прехрамбена индустрија, Природни ресурси, Пословно окружење, Рурални развој и Рибарство – које чине професори и истраживачи пољопривредних факултета и завода са задатком израде нацрта текстова дијелова Стратегије у складу са пројектним задатком за израду Стратегије дефинисаним од стране Централног тима.

Централни тим је уз подршку и тематске доприносе радних група припремио стратешку платформу (ситуациона анализа, визија развоја, стратешки циљеви с индикаторима) о којој су, након разматрања од стране извршног тима, проведене 30-дневне јавне консултације са уже и шире заинтересованим секторским актерима. Након разматрања примједби и приједлога достављених кроз консултације на текст стратешке платформе, Централни тим је, уз сталну сарадњу са радним групама, израдио и за јавне

консултације припремио приоритете и мјере, индикативни финансијски оквир и мониторинг и евалуацију Стратегије. О овом дијелу стратешког документа проведене су 30-дневне јавне консултације са уже и шире заинтересованим институцијама те са представницима произвођача. Коначни текст Стратегије је на основу иницијалног нацрта и измјена и допуна усвојених у процесу јавних консултација припремио Централни тим и упутио га у процедуру усвајања.

1.4. Усклађеност са другим стратешким документима, стратешким документима произашлих из процеса ЕУ интеграција и глобалним циљевима одрживог развоја

Приликом израде Стратегије пољопривреде и руралног развоја као полазна основа коришћени су глобални циљеви одрживог развоја из Агенде 2030 Генералне скупштине УН, те су разматрани као битне смјернице у оквиру процеса израде и дефинирања њених циљева и приоритета.

Такођер су узети у обзир општи и посебни циљеви ЗПП 2021-2027. дефинирани у Уредби (ЕУ) бр. 2021/2115 о утврђивању правила о подршци за стратешке планове у оквиру ЗПП-а који се финансирају из Европског Фонда за јамства у пољопривреди (ЕАГФ) и Европског фонда за рурални развој (ЕАФРД) те о стављању изван снаге Уредбе (ЕУ) бр. 1305/2013 Европског парламента и Вијећа и Уредбе (ЕУ) бр. 1307/2013 Европског парламента и Вијећа. При томе смо имали у виду постојеће стање у сектору пољопривреде, развијеност институционалних структура у Босни и Херцеговини и Федерацији БиХ, расположива средства, приоритете развоја и процес приближавања у склопу ЕУ интеграција.

У складу са Законом о развојном планирању и програмирању развоја Федерације БиХ („Службене новине Федерације БиХ“ број 32/17), Стратегија пољопривреде и руралног развоја као секторска стратегија, израђивана је на основу Стратегије развоја Федерације Босне и Херцеговине 2021. - 2027. година.

Стратешки циљ 1 из ове Стратегије доприноси реализацији Приоритета 3.5. из Стратегије развоја ФБиХ - Поттицати развој руралних простора – подржавати одрживу производњу висококвалитетних производа веће додане вриједности, Приоритета 3.6. Стратегије развоја ФБиХ Повећати отпорност на кризе – осигурати да помоћ која се додјељује буде у функцији повећања продуктивности и испуњавања ширих друштвених циљева, осигурати опскрбу храном за људе и животиње, и Приоритета 4.2. Унапређивати владавину права - јачати статистичку основу као подлогу за утврђивање политика путем хармонизације статистике са Европским статистичким системом што ће омогућити поређење, вредновање и доношење ваљаних одлука о мјерама за унапређење поједине области.

Стратешки циљ 2. ове Стратегије доприноси реализацији Стратешког циља 3 Стратегије развоја ФБиХ Ресурсно ефикасан и одржив развој - у вези са околично прихватљивом производњом и потрошњом, очувањем квалитета зрака и водних ресурса, развојем обновљивих извора енергије и повећавањем енергетске ефикасности сектора пољопривреде кроз улагања у смањење потрошње енергије што повећава продуктивност и конкурентност привредних субјеката.

Стратешки циљ 3. из ове Стратегије доприноси реализацији Стратешког циља 2. из Стратегије развоја ФБиХ - Просперитетан и инклузиван друштвени развој - кроз јачање повјерења у друштву, личну и економску сигурност, бољу социјалну и политичку кохезију маргинализованих скупина, враћање примата поштености и професионалном раду, смањење депопулације и једнакост свих у друштву. Врло је важно адекватно креирање и провођење политике запошљавања, реформа порезног система у корист пољопривредника и Стратешким циљем 3 Стратегије развоја ФБиХ - Ресурсно

ефикасан и одржив развој - повећањем продуктивности и конкурентности привредних субјеката настојимо осигурати бржи развој руралних подручја.

Стратешки циљ 4. ове Стратегије доприноси реализацији Стратешког циља 1. из Стратегије развоја ФБиХ – Убрзан економски развој заснива се на повећању продуктивности и запослени те паметном расту вођеном иновацијама, Приоритетом 1.2. Стратегије развоја ФБиХ - Подршка трансферу и развоју технологија - кроз успоставу научно-технолошких паркова, истраживачко развојне компоненте и компоненте обуке што доприноси стварању већег броја производа више додане вриједности, повећању продуктивности и конкурентности. Такођер је повезан и са Приоритетом 3.5. Потицати развој руралних простора – успоставом функционалних капацитета за пољопривреду и рурални развој оснивањем научно-технолошких паркова у области пољопривреде и прехранбене индустрије и повезати приватни сектор с пољопривредним факултетима, школама, институтима, заводима, локалним и регионалним развојним агенцијама, унаприједити савјетодавне службе за ширење знања и технологија.

1.5. Период важења стратешког документа

Стратегија се односи на период од њеног усвајања у Парламенту Федерације БиХ до краја 2027. године.

2. СИТУАЦИОНА АНАЛИЗА КАО ДИО СТРАТЕШКЕ ПЛАТФОРМЕ

2.1. Важност пољопривреде за економију Федерације БиХ

Пољопривреда је важан сектор укупне економије Федерације Босне и Херцеговине како са аспекта учешћа у стварању бруто додане вриједности (БДВ) тако и укупне запослености становништва те учешћа у вањско-трговинском билансу.

Табела 2.1. Главни макроекономски показатељи развоја пољопривреде у Федерацији БиХ, период 2014. – 2020.

Показатељ	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Бруто домаћи производ (БДП) у милионима КМ	17.827	18.688	19.540	20.540	21.984	23.179	22.255
Годишња стопа раста (%)	1,5	3,1	2,9	3,2	3,8	2,8	-3,6
БДП по становнику (у КМ)	8.045	8.452	8.857	9.331	10.010	10.584	10.187
Бруто додана вриједност (БДВ) из сектора пољопривреде, лова и рибарства у милионима КМ	741	857	930	846	956	939	1.003
Учешће БДВ из сектора пољопривреде у укупном БДП (%)	4,16	4,58	4,76	4,12	4,35	4,05	4,51
Вриједност пољопривредне производње у милионима КМ	1.117	1.212	1.192	1.009	1.256	1.261	1.469
Формална запосленост у пољопривреди							
Број	7.891	7.940	8.873	10.389	10.940	10.989	н/п
Учешће	1,78	1,76	1,94	2,06	2,10	2,07	н/п
Неформална запосленост (ИЛО дефиниција) у пољопривреди							
Број (000)	44	53	51	58	39	н/п	н/п
Учешће	9,0	10,6	10,6	11,8	8,3	8,9	н/п
Вањско трговински биланс ППП*							
Извоз							

Укупно у милионима КМ	273	388	382	411	378	347	424
Учешће у укупном извозу (%)	4,73	6,31	6,10	5,67	4,78	4,55	6,17
Увоз							
Укупно у милионима КМ	1.696	1.793	1.795	1.862	1.934	2.042	1.944
Учешће у укупном увозу (%)	16,38	16,78	16,43	14,97	14,58	14,74	16,64
Трговачки биланс							
Укупно у милионима КМ	-1.422	-1.405	-1.413	-1.451	-1.556	-1.695	-1.520
Учешће у укупном трговачком билансу (у%)	31,08	30,98	30,29	27,99	29,05	27,20	31,59
Покривеност увоз извозом (%)	16,12	21,64	21,26	22,09	19,55	16,99	21,82

Извор: Статистички билтени Федерације БиХ из области Национални рачуни, Тржиште рада и Робна размјена са иностранством и Анкета о радној снази Агенције за статистику Босне и Херцеговине. Вриједност пољопривредне производње на бази процјене аутора документа

* ППП- Пољопривредно-прехранбени производи

У периоду 2014. – 2020. укупна вриједност БДВ из сектора пољопривреде (заједно са ловом и рибарством) показује тенденцију сталног раста и са 741 милиона КМ (2014.) је повећана на 1,003 милијарде КМ (2020.). Раст апсолутног показатеља БДВ из пољопривреде, због раста БДВ осталих привредних дјелатности, није пратио раст релативних показатеља, односно учешћа у укупном БДП и кретао се у распону 4,16% (2014.) до 4,76% (2016.). Овај макроекономски показатељ је у односу на земље региона (Западног Балкана) био најнижи¹.

Сектор пољопривреде је посебно важан за запосленост укупног, посебно руралног становништва. У периоду 2014.–2019. формална запосленост мјерена апсолутним бројем запослених у овоме сектору се стално повећава и са 7.891 у 2014. години је достигла ниво од 10.989 у 2019. години. Релативно учешће запослених у пољопривреди у истом периоду је доста ниско и креће се на нивоу 2% укупне запослености. Доста другачија и реалнија слика запослености у сектору пољопривреде се добива кроз Анкету о радној снази и коришћењу ИПО дефиниција. Учешће запослених у сектору је пуно веће и креће се у распону од 8,3% (2018) до 11,8% (2017.), што је потврда констатацији о важности сектора.

Један од најлошијих макроекономских показатеља сектора пољопривреде у Федерацији БиХ је вањскотрговинска размјена пољопривредно-прехранбених производа. Иако укупни извоз ових производа стално расте, нажалост и њихов увоз има исти тренд што као коначан резултат има негативан трговачки биланс и креће се у распону од -1,41 милијарде КМ (2015.) до -1,69 милијарди КМ (2019.). Покривеност увоза извозом пољопривредно-прехранбених производа је доста ниска и креће се од 16,12% (2014.) до 22,09% (2017.).

2.2. Вриједност пољопривредне производње

Нажалост, БиХ (Федерација Босне и Херцеговине) је једна од ријетких европских земаља која нема податке о економским рачунима у пољопривреди. Стога је за потребе овог документа процијењена бруто вриједност пољопривредне производње на бази официјелних података о производњи и откупним цијенама и користећи се у дијелу утврђивања анималне производње (производње меса) методологијом ЕУРОСТАТ-а која се препоручује за недостатак података о производњи живе мјере (меса) на пољопривредним газдинствима².

¹ Према бази података СМГ у 2017. години учешће БДВ из сектора пољопривреде у укупном БДП је по земљама износио: Албанија 22,7%, Косово 11,9%, Сјеверна Македонија 10,9%, Црна Гора 9,6% и Србија 7,3%.

² Калкулација производње меса у Федерацији БиХ је урађена према методи ЕУРОСТАТ-а за израчунавање билансе меса (видјети " Manual for the compilation of supply balance sheets for meat") а на основу података Федералног завода за статистику БиХ о броју живих животиња као и података Вањскотрговинске коморе БиХ о броју и количини увезених и извезених живих животиња.

Табела 2.2. Бруто вриједност пољопривредне производње у Федерацији БиХ, у милионима КМ
Период 2014. - 2020.

Врста производа	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
А) Биљна производња							
Жита	76,58	163,98	108,08	75,11	146,68	198,79	220,10
Индустријско биље	1,76	2,57	4,34	3,41	5,80	5,19	6,72
Крмно биље	49,36	41,06	66,47	31,38	59,46	41,41	74,84
Поврће	155,09	206,91	177,79	170,51	250,21	260,73	262,06
Воће	89,09	153,47	172,88	110,31	152,87	115,17	226,12
Грожђе	57,85	41,04	29,69	24,32	44,40	45,95	48,29
Укупно (А)	429,74	609,03	559,25	415,05	659,42	667,25	838,13
Б) Анимална производња							
Месо	410,21	336,27	385,49	349,14	338,96	347,31	383,33
Млијеко	233,11	207,07	203,00	201,49	204,42	191,28	183,93
Јаја	35,77	36,84	35,37	32,93	35,25	37,69	47,25
Мед	7,72	23,21	8,87	10,84	16,78	17,85	16,67
Укупно (Б)	686,81	603,39	632,74	594,40	595,41	594,14	631,18
Укупно (А+Б)	1.116,55	1.212,41	1.191,99	1.009,44	1.254,82	1.261,38	1.469,31

Извор: Властита израчунавања Централног тима за израду Стратегије

Укупна бруто вриједност пољопривредне производње у анализираном периоду 2014. - 2020. показује тренд раста повећавајући се са 1,12 милијарде КМ у 2014. години до 1,47 милијарди КМ у 2020. години. Интересантан је однос (допринос) биљне и анималне производње у укупној бруто вриједности пољопривредне производње До 2017. године већи допринос је долазио од анималне производње (58,88%, 2017.), да би се у 2018. па до краја периода проматрања овај однос промијенио у корист биљне производње која је у 2020. години партиципирала са 838,13 милиона КМ, односно са 57,04%.

2.3. Демографска обиљежја

На подручју Федерације БиХ демографска ситуација је доста забрињавајућа и утврђена официјелна демографска кретања захтијевају релативно брзо дјеловање. Анализа кретања укупног броја становника у Федерацији БиХ у периоду 2014. - 2020. показала је примјетан и изражен негативан тренд депопулација овог БиХ ентитета. Тако је укупан број становника са 2,216 милиона у 2014. години се смањио на 2,185 милиона становника седам година касније или за 1,4%. Потврда претходним констатацијама негативне демографске слике Федерације БиХ је кретање природног прираштаја становништва и индекс виталности (однос рођених и умрлих) у истом периоду 2014. - 2020. Примјетан је стални пад вриједности природног прираштаја (негативне вриједности у цијелом периоду) који је посебно изражен у 2020. години када има вриједност -4,03%. Индекс виталност је сво анализирано вријеме мањи од 1,00 (већи број умрлих у односу на рођене) и у 2020. години је достигао вриједност 0,66. Употпуњавање лоше демографске слике чине и подаци о нето миграцијама, која је формално (званична статистика) у 2019. години износила - 2.717 особа. Неофицијелни подаци су далеко већи и говоре о напуштању земље углавном младог и радно-способног становништва.

Укупан број домаћинстава у Федерацији БиХ, према попису из 2013. је 715.665, од чега 47,64% (340.976) је смјештено у урбаним дијеловима Федерације БиХ, а 52,36% (374.689) у њеним руралним дијеловима. Проматрајући структуру домаћинстава према броју чланова и типу насељеног мјеста уочава се да учешће домаћинстава са мањим

бројем чланова (један, два и три члана) је веће у урбаним подручјима него у руралним, док је обрнуто веће учешће домаћинстава са већом бројем чланова (четири, пет, шест, седам, осам и више чланова) у руралним дијеловима Федерације БиХ. Ова разлика је израженија што је домаћинство бројније (нпр. 77,2% укупног броја домаћинства са седам чланова је у руралном дијелу Федерације БиХ). Домаћинство које живи у руралним дијеловима Федерације БиХ је бројније (3,35) у односу на оно које живи у урбаним дијеловима (2,80), док је просјечан број чланова свих домаћинстава 3,09 члана и нешто је мање од БиХ просјека (3,11).

Према званичним подацима из Пописа 2013. године на подручју Федерације БиХ укупно живи 2,219 милиона становника, од чега 49,03% су мушкарци, а 50,97% жене. Сполна структура становништва урбаних дијелова Федерације БиХ је са више жена (52,51%) у односу на мушку популацију (47,49%), док је у руралним подручјима готово постигнута биолошка равнотежа.

2.4. Рурални развој

Рурални развој подразумијева скуп политика, мјера и активности којима је циљ свеобухватан економски, социјални и културни напредак становништва руралних подручја и које се планирају и спроводе уз уважавање начела одрживог развоја, очувања и побољшања квалитета околишта³. Рурални развој је други ступ заједничке ЕУ пољопривредне политике (ЗПП) који јачањем друштвене, околишне и привредне одрживости руралних подручја подупиरे први ступ ЕУ пољопривредне политике (подршка дохотку и уређење тржишта). Политика руралног развоја ЕУ има неколико важних дугорочних циљева и то: потицање конкурентности пољопривреде и шумарства, одрживо управљање природним ресурсима, и постизање уравнотеженог територијалног развоја руралних газдинстава и заједница укључујући и отварање и задржавање радних мјеста. Босна и Херцеговина је потписивањем Споразума о стабилизацији и придруживању преузела обавезу постепеног усклађивања својега законодавства али и пракси са ЕУ политикама, па тиме и ЗПП ЕУ. Како је уставна надлежност за провођење пољопривредне политике на Федерацији БиХ и кантонима, политику руралног развоја, као дио Заједничке пољопривредне политике ЕУ, потребно је детаљно разрадити у оквиру Федералне стратегије пољопривреде и руралног развоја. Предуслов за програмирање и провођење политике руралног развоја је израда типологије регија која се заснива на њиховом ступњу руралности према удјелу њиховог становништва које живи у руралним заједницама.

Рурална подручја обухватају 86,37% (22.550 км²) територије Федерације БиХ и у њима живи 53,31% (1,18 милиона) укупног становништва. Према подацима за 2013. годину, од 79 општина/градова, колико их има у овом БиХ ентитету, 57 општина/градова се сматра руралним, односно са густином насељености мањом од 150 становника по км². Густина насељености у руралним подручјима Федерацији БиХ износи 52,46 становника/км², што је за 39% мање од ентитетског просјека (85 становника/км²). Према ОЕЦД методологији и типологији региони (кантони у Федерацији БиХ), на вишем нивоу агрегације не могу бити једноставно класификовани као „рурални“, већ искључиво као региони са вишим или нижим нивоом руралности. Тако се на бази података Пописа из 2013. године у Федерацији БиХ 70,92% њене територије односно 18.515,9 км² сматра предоминантно руралним подручјем (преко 50% популације живи у руралним заједницама), у којем живи 42,93% или 952.713 њених становника. 24,19% територије Федерације БиХ односно 6.316,9 км² сматра се значајно руралним–прелазним подручјем (од 15% до 50% популације живи у руралним заједницама) у којем живи 38,43% (852.914) становништва Федерације БиХ. Најмање учешће (4,89% односно

³ Извор: Закон о пољопривреди, прехрани у руралном развоју БиХ (Сл. гласник бр. 50/08)

1.276,9 км²) у укупној територији Федерације БиХ имају доминантно урбана подручја (мање од 15% популације живи у руралним заједницама) и у њима живи 18,64%, односно 413.593 становника Федерације БиХ.

2.4.1. Стање у подручју управљања околиша, климе и биодиверзитета

Постоји значајан број култивара у биљној производњи, а посебно локалних, којима пријети нестанак, као што су локалне аутохтоне сорте и оплемењивачке линије као посебне генетске резерве. Банке гена су најпоузданији начин чувања биљних генетских ресурса, уз постојеће *ex-situ* и *on-farm* колекције. Све аутохтоне популације су посебне и јако мале. Постоји реална опасност од нестанка одређеног броја животиња, а самим тим и губитка овог значајног ресурса. Адекватна финансијска подршка би могла помоћи у заштити аутохтоних пасмина домаћих животиња, уз интензиван научно-истраживачки рад и доношење и усвајање програма заштите аутохтоних пасмина са пратећом базом податка. Досадашња издвајања за овакву врсту подршке су била веома скромна. Иако у Федерацији БиХ постоји документ који се односи на стратегију управљања анималним отпадом, још увијек нема адекватног система нешкодљивог уклањања животињског отпада, што значи да се мора одредити прије свега локација и изнаћи начине финансирања. Такођер, потребна се значајна улагања у газдовање стајским гнојем на сточним фармама због добробити животиња, захтјева заштите околиша и ублажавања климатских промјена.

2.4.2. Подручја с природним и другима ограничењима

Плаћања за мање повољна подручја по критеријима ЕУ су такођер интересантна у овом програмском периоду из разлога очувања руралних подручја и спречавања исељавања становништва. Кроз програм који спроводи ЦИХЕАМ (Бари, Италија)⁴ могао би се дефинирати законодавно-правни оквир у складу с критеријима ЕУ. За подручја с природним ограничењима потребно је осигурати додатна плаћања за потпуну или дјеломичну накнаду додатних трошкова и губитака прихода повезаних с природним ограничењима, а вршила би се додјелом годишњег плаћања по хектару. Такођер, пројектни циљ је утврђивање руралности укупног БиХ простора по насељеним мјестима, а према подацима из катастра и након детаљне анализе кључних параметара.

2.4.3. Улагања

2.4.3.1. Конкурентност

Пољопривредни сектор у Федерацији БиХ одликује ниска конкурентност и на домаћем и на иностраном тржишту. Ово је резултат бројних проблема и слабости дуж укупног ланца вриједности. Продуктивност примарне пољопривредне производње изражена и укупним обимом и приносима је изразито ниска, далеко испод биолошких могућности, што за посљедицу има ниску конкурентност пољопривредно-прехранбеног сектора ФБиХ. Пољопривредна производња се одвија на малим, уситњеним земљишним посједима и одликује се малим удјелом производње за тржиште. Технолошка и економска знања фармера су на ниском нивоу, примјена агротехничких мјера недовољна, фарме су недовољно опремљене. Огромна већина обрадивог земљишта се не наводњава, низак је ниво заштите од временских непогода, што резултира ниским и нестабилним приносима, што у контексту климатских промјена представља велику пријетњу развоју сектора. Ниво организованости и сарадње међу произвођачима није задовољавајући, као и међу осталим актерима у ланцу

⁴ "Economic sustainable development and environmental protection in Areas with Natural Constraints in Bosnia and Herzegovina" (2021 – 2024)

вриједности. Недостају капацитети за прихват, дораду, складиштење, хлађење и припрему производа за тржиште. Активности које могу бити подржане су инвестиције на газдинствима (инвестиције у механизацију, опрему, основно стадо, вишегодишње засаде, објекте и инфраструктуру везану за пољопривреду), инвестиције у модернизацију и опремање погона за прихват, дораду, прераду и складиштење пољопривредних производа; трансфер знања и иновација и промоција (обуке, сајмови); подршка стварању додане вриједности у пољопривреди, удруживању произвођача и раду удружења; приступ савјетодавним услугама, активности усмјерене ка побољшању квалитета производа и испуњавању стандарда квалитета, подршка младим фармерима, рано пензионисање и сл. Средњорочна стратегија развоја пољопривредног сектора у Федерацији Босне и Херцеговине за период 2015.-2019. је предвидјела низ мјера за подршку конкурентности пољопривреде у руралним областима, али њихова имплементација је започела 2018. године.

2.4.3.2. Пресјек улагања у периоду 2014.-2020.

Буџетска издвајања за подршку конкурентности пољопривреде на нивоу цијеле Федерације БиХ била су 2,8 милиона КМ у 2018. години, потом је дошло до повећања издвајања на 3,3 милиона КМ у 2019. години, да би у 2020. години дошло до великог скока у издвајањима на 13,4 милиона КМ. Резултат је то првенствено снажног повећања издвајања из Буџета Федерације БиХ која су са 1,3 милиона КМ у 2018. години нарасла на 9,5 милиона КМ у 2020. години, али и повећања издвајања кантоналних министарства са 1,5 милиона КМ у 2018. години на 3,9 милиона КМ у 2020. години. Укупно гледано, у периоду од 2018. до 2020. године у Федерацији БиХ укупно је додијељено 19,5 милиона КМ подршке за подршку конкурентности пољопривреде, од чега је Федерација БиХ издвојила 12 милиона КМ, а кантонални ниво 7,5 милиона КМ. Однос издвајања федералног и кантоналног нивоа је 61,4% напрема 38,6%. Када проматрамо структуру подршке у посљедњој проматраној години (2020) ФМПВШ је за подршку конкурентности издвојило око 11%, док су кантонална министарства просјечно издвојила близу 14% средстава својих буџетских средстава. Када гледамо структуру улагања, највећи пораст био је у модернизацију опреме за биљну и сточарску производњу (са 142 хиљаде КМ у 2019. години на 1,1 милион КМ у 2020. години, или 7,48 пута више). Улагања у модернизацију пољопривредне механизације су такођер порасла (са 607 хиљада КМ у 2019. години на 1,96 милиона КМ у 2020. години или 3,23 пута више). Такођер, забиљежен је пораст улагања у набавку основног стада расплодне стоке (са 373 хиљаде КМ у 2019. на 765 хиљада КМ у 2020. години или 2,05 пута). Ипак, овакво повећање није довољно за подизање опште конкурентности ППГ-а о чему треба водити рачуна приликом креирања мјера у наредном програмском периоду.

У периоду 2018. - 2020. на нивоу правних лица и обрта примјетан је тренд раста броја захтјева за подршку руралном развоју и конкурентности пољопривредног сектора са нивоа ФМПВШ који је са 229 (2018.) повећан на 612 (2020.)⁵. У 2020. години од споменутих 612 захтјева, 523 (85,5%) су поднијети од стране мушких одговорних лица, а 89 (14,5%) од стране женских одговорних лица. Сличне гендер разлике су биле и када се говори о укупним одобреним износима подршке. У 2020. години права лица код којих су мушкарци одговорна лица су оствариле подршку у вриједности од 12,26 милиона КМ (88,7%) док она у којима су жене одговорна лица свега 1,56 милиона КМ (11,3%). Када се говори о ППГ-у издвајања за подршку конкурентности пољопривредног сектора са нивоа ФМПВШ су знатно нижа у односу на подршку према правним лицима. У 2020. години је било укупно 437 захтјева за инвестициона улагања у фарме од чега је 367 (84,0%) су подносиоци били мушкарци, а 70 (16,0%) жене. У истој години, када се говори о оствареним буџетским трансферима, мушки носиоци

⁵ База података ФМПВШ

ППГ-а су повукли 1,07 милиона КМ, док су женски носиоци остварили значајно мању подршку у износу од 0,16 милиона КМ.

2.4.3.3. Улагања у новом програмском периоду 2021.-2027.

Недостатна улагања у пољопривредну механизацију резултирају повећаним ангажманом радне снаге, а резултат је ниска продуктивност рада и ниска конкурентност сектора. Ради тога су у новом програмском периоду потребна додатна улагања у модерну механизацију (тракторе, комбајне, прикључне машине за сјетву, ђубрење, заштиту, наводњавање) и остале пољопривредне операције. Због недовољне примјене минималних стандарда квалитета, нужна су значајна улагања на нивоу газдинства за обављање бербе и складиштења воћа и поврћа, изградњу и опремање погона за сушење и складиштење житарица, љековитог биља и других производа, као и опрема за паковање споменутих производа. У вишегодишњим насадима нужна је промјена неповољне старосне и сортне структуре у воћарству, виноградарству и маслинарству што захтијева реконструкцију постојећих и подизање нових технолошки напредних насада, као и улагања у активности након бербе. Подизање вишегодишњих насада у програмском периоду и пратећих капацитета за прераду након бербе (винарије, дестилерије, уљаре за маслине, капацитети за хлађење, паковање и припрему за тржиште) требају бити усклађени. БиХ законодавство се полако усклађује са стандардима ЕУ, а субјекти у сектору сточарства, посебице у сектору млијека и меса, имају потребу и обвезу поштовати одредбе националног законодавства посебице у подручју хигијене млијека, заштите околиша и добробити животиња, што захтијева значајна улагања. Већина млијечних фарми нема објекте за мужњу, а стандарди добробити животиња посебно су захтјевни и траже одређено вријеме за прилагодбу. Примарни сектор је уско повезан с прерађивачком индустријом коју је потребно подићи на виши ниво техничко-технолошке опремљености из разлога конкуренције земаља из окружења и посебице ЕУ.

2.4.4. Покретање пословања младих пољопривредника, диверсификација и новооснована рурална предузећа

2.4.4.1. Покретање пословања младих пољопривредника

У периоду 2014. – 2020. година планирана су улагања у подршке младим пољопривредницима млађим од 40 година, али нису реализирана. У 2017. години, према подацима из РПГ (ФМПВШ), било је: 472 пољопривредника млађих од 25 година (0,68%) и 9.182 млађих од 40 година (13,25%). Старијих од 40 година је било 59.655 (86,07%) од укупно 69.309 пољопривредника. У 2020. години, према подацима из РПГ (ФМПВШ) могуће је сагледати и гендер структуру пољопривредника (носиоца ППГ-а) према годинама старости. Укупан број пољопривредника жена млађих од 25 година је износио 149 (0,18%), док је број пољопривредника мушког пола ове старосне групе износио 420 (0,52%). Укупан број пољопривредника жена млађих од 40 година је 2.117 (2,63%), док је број пољопривредника мушкараца ове добне групе било 6.557 (8,16%). Највећи број носилаца ППГ-а су били пољопривредници старији од 40 година којих је било 71.136, од чега жена је било 13.605 (16,92%), а мушкараца 57.531 (71,57%). Укупан број регистрованих пољопривредника, носилаца ППГ-а, у 2020. години је 80.379, од чега су 15.871 (19,75%) биле жене, а 64.508 (80,25%) мушкарци. Нажалост, РПГ и РК ФМПВШ не посједују податке о социјално угроженим категоријама као носиоцима ППГ-а или правних субјеката. У овом програмском периоду (2021.-2027.) потребно је посветити посебну бригу за побољшање старосне структуре ППГ-а у ФБиХ.

Према подацима ФМПВШ за 2020. годину⁶ од укупно 730 запримљених захтјева који оснажују жене и младе пољопривреднике 89 захтјева је дошло од стране жена и 122 захтјева од стране младих пољопривредника. Ово је знатно више у односу на 2019. годину, када је укупно запримљено 272 захтјева, од чега је 20 било од стране жена и 14 од стране младих пољопривредника.

2.4.4.2. Олакшавање диверсификације, оснивање малих предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством и отварање радних мјеста

Унапређење живота у руралним подручјима прије свега кроз мјере диверсификације пословних активности на самом ППГ-у, као и оснивање обрта, малих и средњих предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством, како би се стекли услови за добивање редовитих мјесечних прихода и смањила овисност о приходу из пољопривреде који је у правилу годишњи односно сезонски приход. На ППГ-у се може обављати једна или више сљедећих допунских дјелатности: пружање туристичких и угоститељских услуга у руралном простору (смјештај и исхрана туриста, забавни садржаји, држање животиња у туристичке сврхе, рекреација, туристички кампови, површине за јахање, спортски риболов, брдски бициклизам, тематске стазе, јахаће стазе, винске цесте и сл.), увођење нових неконвенционалних пољопривредних производњи (производња слатководне рибе у малим рибњацима, производња хумуса и гљива, производња и сакупљање љековитог, ароматског биља, производња украсног биља и сл.), прерада примарних пољопривредних производа на ППГ-у, директна продаја пољопривредних производа на ППГ-у и пијацама, производња непрехрамбених производа и предмета опште употребе (накит, играчке, сувенири, одјећа, мириси итд.), пружање услуга руралном становништву (поправак пољопривредне и шумске механизације, дјечји вртићи, старачки домови, дјечје играоне, спортски и рекреациони центри за младе, транспорт роба и путника и сл.), искориштавање секундарних шумских производа, провођење осталих активности и садржаја (разноврсне услуге коришћења интернета и иновација, организовања разних курсева, обука, манифестација, развој креативног сектора и трговине), као и производња и испорука енергије из обновљивих извора. Пожељно је подизање организацијског облика пословања од ППГ у вишу форму, што резултира развојем пословања и отварањем нових радних мјеста, за што је потребно осигурати подршку за оснивање обрта, малих и средњих предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством. Да би се оснивање малих предузећа додатно потакнуло у ЕУ постоје посебни системи осигурања (пензијско – инвалидско, здравствено осигурање) за пољопривреднике и становнике руралних подручја посебице оне који живе у мање повољним планинским подручјима. Исту праксу требало би пренијети и у наше законодавство што би био велики подстрек оснивању нових предузећа на руралном простору. У Федерацији БиХ⁷ стопа доприноса је 41,50% што је за дјелатност примарне пољопривредне производње велик издатак. Такођер, потребно је извршити промјене у систему пореза на доходак како би обрти који се баве пољопривредом или шумарством имали неколико категорија паушалног пореза на доходак овисно о висини годишњих примитака, као што је то случај у неким ЕУ земљама.

⁶ Интерни извјештај о стању у руралном развоју Федерације БиХ за 2020. годину

⁷ У Федерацији БиХ се примјењују сљедеће врсте и стопе доприноса (збирно 41,5%): Допринос за пензијско и инвалидско осигурање на терет осигураника – 17%, допринос за пензијско и инвалидско осигурање на терет послодавца – 6% , допринос за здравствено осигурање на терет осигураника – 12,5%, допринос за здравствено осигурање на терет послодавца – 4%, допринос за осигурање од незапослености на терет осигураника – 1,5% и допринос за осигурање од незапослености на терет послодавца – 0,5%.

2.4.4.3. Оснивање предузећа за непољопривредне активности у руралним подручјима

Мала и средња предузећа (МСП) су препозната као кључни фактор у промицању диверсификације пољопривредника у непољопривредне активности у руралним подручјима. Такођер, развој обрта и обртништва је идентифициран као сектор који може допринијети стварању прихода и запошљавању, посебно у изолираним руралним подручјима која нису привлачна другим предузећима. У оквиру ЛЕАДЕР приступа креирају се локалне развојне стратегије те, уколико оне предвиђају потребу оснивања предузећа за непољопривредне активности на датом подручју, треба осигурати подршку за оснивање таквих предузећа.

2.4.5. Сарадња

Досадашња улагања у савјетодавне службе, Леадер програм и агроеколошке мјере су била занемарива те се очекује у идућем стратешком периоду увођење ових мјера. Такођер, недостатна подршка успостављању удружења, задруга, недостатак Леадер приступа и локалних акцијских група (ЛАГ) резултирају слабом повезаности ППГ-а, што им онемогућава организовани излазак на тржиште набавке и продаје. У програмском периоду је потребно планирати израду оперативног програма развоја задругарства те донијети нови општи закон о задругама и посебно закон о пољопривредним задругама. Такођер, потребно је ускладити легислативу у погледу оснивања произвођачких група и организација у складу с легислативом ЕУ.

2.4.6. Доступност услуга и развој инфраструктуре на руралном подручју

Сеоско становништво је у многочему ускраћено у односу на урбано становништво. Становници руралних подручја суочавају се с проблемом приступа банкарским услугама, слабијим интернет везама, поштанским услугама и слабијем приступу културним садржајима. Такођер, услуге пријевоза врло често нису адекватне потребама, што представља проблем за ученике основних и средњих школа. Потреба за побољшањем цестовне, електро-енергетске, и интернет широкопојасне мреже у руралним подручјима је високи приоритет. Приступ образовању дјеце у руралним подручјима донекле је задовољавајући у погледу основних школа, док у погледу средњег образовања удаљеност од школе има негативан утицај. Телефонска мрежа (фиксна линија и ГСМ) покрива цијели териториј земље. Квалитета физичке и друштвене инфраструктуре у руралним подручјима погоршала се током посљедњих десетљећа као резултат недовољног улагања у развој и одржавање. Мале и економски слабе руралне општине имају значајне проблеме у одржавању квалитета и приступа основним услугама, посебно за насеља с мањим бројем становника, што резултира незадовољством квалитетом живота руралног становништва у односу на оно које живи у урбаним срединама.

2.5. Анализа пољопривредне политике у претходном периоду

Вођење пољопривредне политике у Федерацији БиХ подијељено је између федералног и кантоналног нивоа. На федералном нивоу за сектор пољопривреде задужено је Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства, а на кантоналном нивоу ресорна (најчешће пољопривреда) министарства.

Укупна буџетска подршка сектору пољопривреде са федералног и кантоналног нивоа власти⁸ има тенденцију раста и са 79,1 милион КМ колико је износио у 2014. години повећан је за 44,6% и у 2020. години је достигао вриједност од 114,4 милиона КМ.

Табела 2.3. Структура буџетске подршке сектору пољопривреде зависно до нивоа власти за период 2014. - 2020., у милионима КМ

Ниво власти	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Кантони	15,7	16,1	18,5	20,3	19,8	22,3	31,0
Федерација БиХ	63,3	66,3	67,8	71,7	69,5	66,6	83,4
Укупно	79,1	82,4	86,3	92,1	89,3	88,9	114,4
Структура у % (Укупно Федерација БиХ = 100)							
Кантони	19.9	19.4	21.4	22.1	22.2	25.2	27.1
Федерација БиХ	80.1	80.6	78.6	77.9	77.8	74.8	72.9
Укупно	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Извор: ФМПВШ и кантонална министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства/привреде

Значајно већи обим подршке долази са федералног нивоа и креће се у просјеку око 77%. У 2020. години укупна подршка сектору пољопривреде са ентитетског нивоа је износила 83,4 милиона КМ, односно 72,9% укупних издвајања, док је са нивоа кантона подршка износила 31 милион КМ и чинила је 27,1% укупне подршке. Већи буџетски трансфери за сектор пољопривреде у 2020. години треба објаснити реакцијом власти на пандемију Ковид-19. те повећаним издвајањима за кофинансирање каматних стопа кредитних линија Развојне банке Федерације БиХ.

2.5.1. Анализа пољопривредног буџета са нивоа Федерације БиХ

Користећи се АПМ методологијом у комбинацији са ОЕЦД и ЕУ подјелом мјера пољопривредне политике, мјере подршке пољопривредним произвођачима у Федерацији БиХ подијељене су на четири главне групе: (1) мјере подршке тржишту, (2) мјере директних плаћања у пољопривреди, (3) мјере руралног развоја и структуралне мјере и (4) мјере општих услуга у пољопривреди и остале мјере.

У анализираном периоду 2014. – 2020., за разлику од претходног циклуса пољопривредне политике, изразито доминира буџетско учешће мјера из домена директних плаћања, док је учешће групе мјера из дијела руралног развоја и општих услуга у пољопривреди готово занемариво. У 2018. години директна плаћања су чинила 95,4% укупних буџетских трансфера, што је далеко од процеса приближавања мјерама ЗПП ЕУ, али и од усклађивања пољопривредне политике Федерације БиХ са правилима WTO.

2.5.1.1. Мјере буџетске подршке тржишту

Мјере намијењене уређењу пољопривредног тржишта нису биле никада јак инструмент пољопривредне политике у БиХ/ФБиХ. Дјелимично је то последица уставног уређења земље, али и непрепознавање важности и могућности мјера политике из ове групе. У периоду 2014. - 2020. само у 2014. години је забиљежена ова врста подршке кроз извозне подстицаје одређеним групама произвођача.

2.5.1.2. Мјере директне подршке производњи - директна плаћања

⁸ Овдје треба напоменути да и одређене општине/градови такођер издвајају буџетска средства за развој сектора пољопривреде, али не постоје збирни података који се дају на нивоу Федерације БиХ. Подршка је доста разноврсна и иде од директних плаћања произвођачима до мјера руралног развоја и подршке конкурентности.

Најважнија група мјера пољопривредне политике буџетски подржана од стране ФМПВШ су директна плаћања пољопривредним произвођачима. Висина ове подршке варира од 44,04 милиона КМ у 2014. години до 66,5 милиона КМ у 2018. учествујући у укупном пољопривредном буџету од 63% (2014.) до 95,7% (2018.), односно у просјеку 80%. Производно везана директна плаћања на бази аутпута и на бази површине (ha) и грла су најзаступљенији облици директних плаћања, док није било других облика (невезаних) плаћања која су била планирана претходним стратешким документом.

Један од већих недостатака пољопривредне политике Федерације БиХ у процесу приближавања ЗПП ЕУ је значајно учешће директних плаћања на бази аутпута (и углавном се односи на произвођаче млијека), које су у земљама ЕУ ограничена само на специјалне производње и у јасно одређеним износима чинећи при томе незнатан дио укупне буџетске подршке. У већини других производњи у Федерацији БиХ подршка произвођачима се пружа кроз директна плаћања по грлу/хектару.

Производно везана директна плаћања по грлу/хектару долазе одмах после подршке по аутпуту. Ова врста плаћања, иако производно везана, прихватљивија су са аспекта хармонизације за ЗАП ЕУ, као и са аспекта испуњавања обавеза након чланства БиХ у WTO. Плаћања по грлу/хектару су требала бити први корак у хармонизацији са ЗПП ЕУ, како је било препоручено у претходној Стратегији, и да постепено прерасту у јединствено плаћање по површини/грлу. Нажалост, до ових промјена није дошло, чиме није остварен потребан корак у процесу хармонизације са ЗПП/WTO рјешењима. Остаје да се овакав корак направи у новом циклусу пољопривредне политике Федерације БиХ за период 2021.-2027., уз сав опрез којег треба имати при увођењу реформи и измјена устаљене праксе.

Остали облици директна плаћања су готово занемариви и са веома скромним издвајањима се односе на компензациона плаћања, попут накнада са причињене штете, попут еутаназије или других природних недаћа.

У периоду 2017. - 2020. на нивоу правних лица и обрта примјетан је тренд раста броја захтјева за директну подршку производњи са нивоа ФМПВШ који је са 5.734 (2017) повећан на 6.245 (2020)⁹. У 2020. години од споменутих 6.245 захтјева 5.371 (86,0%) су поднијети од стране мушких одговорних особа, а 874 (14,0%) од стране женских одговорних особа. Сличне гендер разлике су биле и када се говори о укупним одобреним износима подршке. У 2020. години правна лица код којих су мушкарци одговорне особе су оствариле директну подршку производњама у вриједности од 37,23 милиона КМ (87,9%) док она у којима су жене одговорне особе свега 5,14 милиона КМ (12,1%). Када се говори о ППГ-у издвајања за директну подршку производњама са нивоа ФМПВШ су нешто нижа у односу на подршку према правним лицима. У 2020. години је било укупно 20.777 захтјева за ову врсту подршке, од чега је 15.210 (73,2%) су подносиоци били мушкарци, а 5.567 (26,8%) жене. У истој години, када се говори о оствареним буџетским трансферима везаним за подршку производњама, мушки носиоци ППГ-а су повукли 16,95 милиона КМ (74,6%), док су женски носиоци остварили три пута мању подршку у износу од 5,78 милиона КМ (25,4%).

2.5.1.3. Структуралне мјере и мјере руралног развоја

Подршка руралном развоју у претходном циклусу пољопривредне политике је готово у потпуности нестала. Иако је претходном Стратегијом предвиђено да у посљедњој (2019.) години њене имплементације однос директних плаћања и руралног развоја буду на нивоу 55:45, издвојена буџетска издвајања не да се нису приближила циљаном

⁹ База података ФМПВШ

односу, него су се погоршали у доносу на претходни циклус. У периоду 2008. - 2014. просјечно учешће мјера руралног развоја у укупном пољопривредном буџету се кретао око 30%, док у анализираном периоду, од 2014. до 2018. буџетских издвајања за овај стуб пољопривредне политике је у потпуности изостао. Разлоге оваквом приступу ФМПВШ објашњавају се потребом враћања наслијеђених великих дугова по различитим основама из ранијих година, али и елементарним непогодама из 2014. (поплаве), 2015. (суше) или пандемије Цовид-19 у 2020. години када су подршку руралном развоју замијенили промптном рјешавању актуелних проблема пољопривредних произвођача (набавка сјеменског материјала, пољопривредних инпута и др.).

Мјере руралног развоја и буџетска подршка структуралним мјерама укључујући мјере ублажавања посљедица климатских промјена, очувању околиша и унапређењу руралног амбијента неопходно је поновно ставити у фокус пољопривредне политике и дати им потребно мјесто у развоју сектора.

2.5.1.4. Мјере општих услуга у пољопривреди

Подршка кроз мјере општих услуга није намијењена директно пољопривредним произвођачима него пољопривреди као цјелини. Мјере из ове групе се користе за успостављање бољих услова пословања у пољопривреди, побољшање здравствене исправности хране и здравствене контроле производа који се стављају на тржиште, савјетодавство, те истраживање и развој. Нажалост, и за тзв. III стуб пољопривредне политике је изостала озбиљнија буџетска подршка, што је потребно у новом циклусу мијењати.

2.5.1.5. Буџетска подршка по секторима (производњама)

Анализа буџетске подршке за период 2014. - 2020. показује наставак фаворизовања анималне производње у односу на биљну производњу. Укупна издвајања за подршку анималној производњи показују тенденцију раста крећући се у распону 34,4 милиона КМ до 57,4 милиона КМ и у чему највећи дио подршке одлази произвођачима млијека. Биљна производња се далеко мање подстиче и укупни буџетски трансфери се крећу у распону 7,4 милиона КМ до 9,7 милиона КМ.

За разлику од ранијих година када је подршка биљној производњи надокнађивана кроз структуралне мјере и инвестициона улагања, у периоду 2014. – 2020. оваквих издвајања није било. За анималну производњу се просјечно годишње издваја нешто више од 48 милиона КМ, док за биљну производњу ова издвајања су далеко нижа и у просјеку износе 9,1 милион КМ. У структури подршке у анималној производњи највише партиципира подршка произвођачима млијека (40,7-61,5%) и произвођачима меса различитих категорија, док у биљној производњи највећу подршку имају произвођачи кукуруза, пшенице и ражи.

2.5.2. Компарација буџетске подршке са земљама Западног Балкана и ЕУ

База података CWГ из 2017. године послужила је да се упореди висина буџетске подршке сектору пољопривреде и руралном развоју Федерације БиХ са земљама региона (Западног Балкана) и ЕУ. Компарација је урађена на нивоу три показатеља - укупна буџетска подршка, учешће буџетске подршке у БДВ пољопривреде те висина буџетска подршке по ха коришћене пољопривредне површине.

Укупна буџетска подршка сектору пољопривреде у Федерацији БиХ у износу од 43,8 милиона евра је већа у односу на Црну Гору (24 милиона евра) и Албаније (30,6 милиона евра), али мања у односу на Косово (50,8 милиона евра) и значајно мања у односу на Сјеверну Македонију (136,3 милиона евра) и Србије (235 милиона евра).

Компарација учешћа буџетских издвајања сектору пољопривреде у укупном БДВ сектору показује доста повољну позицију Федерације БиХ у односу на већину земаља Западног Балкана. У Федерацији БиХ буџетска подршка износи 10,15% БДВ, што је знатно више у односу на Албанију (1,1%), Босну и Херцеговину (4,4%), Србију (5,2%) и Косово (7,8%), али је мање у односу на Сјеверну Македонију (10,7%) и ЕУ-27 (19,6%),

Најслабије позиционирање Федерације БиХ у компарацији са земљама Западног Балкана и ЕУ-27 је релативни показатељ буџетских издвајања сектору по покривљеној пољопривредној површини. Само Албанија има нижа издвајања по ха (31,8 евра) у односу на Федерацију БиХ (61,43 евра), док је далеко већа подршка у Црној Гори (93,9 евра), Косову (122,7 евра) те Сјеверној Македонији (188,7 евра). Просјечна подршка по ха у земљама ЕУ-27 је 445,7 евра.

2.6- Природни ресурси и околиш

2.6.1. Основне географске информације

Укупна површина БиХ је 51.209 км², при чему копненом дијелу припада 51.179 км², док површина морске акваторије износи 12,2 км². Федерација БиХ заузима површину од 26.110,5 км². На подручју Федерације БиХ са око 29% укупне површине превладава планински рељеф (> 1000 м н.в.). Према класама нагиба терена, са око 22,9% укупне површине најзаступљенија је класа јако стрмих падина (нагиб 17 – 24%) на којима су изразити ерозијски процеси.

Природни хидрографски систем у Федерацији БиХ обухвата слатководну и слановодну водену масу, јавља се у форми површинског и подземног типа отицања и карактеризира развијеним. Око 67% укупне површине Федерације БиХ хидрографски припада сливу Црног мора, док 33% територије припада сливу Јадранског мора. Осам ријека које се дијелом или цијелим током налазе на територији ФБиХ има дужину већу од 100 км. Знатан удио воде у слатководном водном билансу Федерације БиХ чине природна и вјештачка језера. Моринска акваторија површине 12,2 км² смјештена у подручју залива Неум – Клек једина је слановодна водена маса која припада ФБиХ.

2.6.2. Клима Федерације БиХ

У Федерацији БиХ се разликују три основне климатске области: област умјерено континенталне климе на сјеверу (умјерени климатски појас), који долимама већих ријека продире дубоко према средишњем дијелу; област планинске и предпланинске климе у средишњем планинском дијелу (планинско-котлински појас), те област медитеранске климе на југу (маритимни појас). Зависно од надморске висине разликује се и неколико пријелазних области између ових главних, а највеће надморске висине у централном планинском појасу карактеризира алпска клима.

Средње годишње температуре зрака у периоду од 2016. до 2020. године биле су знатно изнад стандардне нормалне вриједности (утврђене за период 1961. – 1990. година) на читавом простору Федерације БиХ што ове године сврстава у категорије врло топло и екстремно топло. Број топлих дана у 2020. години на свим мјерним мјестима био је већи или знатно већи од просјека за период 1961. – 1990. године, док је број мразних дана био знатно испод вишегодишњег просјека. Према падавинским

приликама године од 2014. до 2019. су на мјерним станицама у Федерацији БиХ сврстане у категорије нормално и кишно, с тим да је 2020. година према падавинским приликама сврстана, зависно од мјерне станице, у категорије врло сушно, сушно и нормално.

Промјене климе у БиХ најочитије се манифестирају кроз пораст просјечних температура. Просјечна температура зрака у Федерацији БиХ за посљедњих стотину година порасла је за 0,8°C, уз стално биљежење рекордно високих средњих декадних температура и повећање температура у свим дијеловима Федерације БиХ. Највећи раст просјечне температуре у лјетним мјесецима биљежи се у Херцеговини, а током зимских и прољетних мјесеци у сјеверним и централним подручјима БиХ. Брзина којом се климатске промјене дешавају забрињава, а у зависности од дијела територије и одабраног сценарија до краја овог вијека могућа су повећања средње годишње температуре у распону од 2,4 до 4°C у односу на период 1961. – 1990¹⁰. Истовремено се у периоду до краја овог вијека очекује смањење средње годишње акумулације падавина и за 30%¹¹. Иако се количина годишњих падавина у БиХ током задњих деценија није значајније мијењала, забрињава смањење броја дана са кишним падавинама и повећање броја дана током који се биљеже интензивне и врло интензивне кишне падавине. Ово, у комбинацији са растом температуре, за резултат има смањење влажности земљишта (потенцијал за раст учесталости и магнитуда суше), али и истовремено повећање вјероватности поплава због повећања учесталости интензивних кишних падавина. Уколико се настави мијењати према тренду забиљеженом посљедњих декада, клима БиХ ће ускоро бити знатно топлија и ариднија у односу на климатске услове из средине XX вијека. Све релевантне прогнозе говоре да се у наредном периоду може очекивати повећање трајања сухих периода, повећање учесталости бујичних поплава и, с овим у вези, све интензивније ерозије тла. Очекује се и повећање учесталости града, олуја и максималних брзина вјетра што ће представљати озбиљне пријетње свим облицима људске дјелатности.

Климатске промјене и пољопривреда Федерације БиХ

Због свог суштинског карактера изложености и осјетљивости на природне промјене, пољопривреда је људска дјелатност која је најосјетљивија на климатске промјене. Утицаји актуелних и пројектованих климатских промјена на пољопривреду ће вјероватно, али не и неминовно, бити негативни. Упозоравајући су нпр. извјештаји о пропадању и до 70% приноса кукуруза и поврћа у унутрашњим дијеловима БиХ у годинама са изразито сушним и топлим вегетационим сезонама и губицима у пољопривредној производњи који се у оваквим годинама мјере милијардама КМ¹².

Треба имати у виду да је пољопривреда иначе знатан емитер стакленичких плинова који су, по себи, водећи узрок актуелних убрзаних климатских промјена. Процењује се да око 1/3 стакленичких плинова емитованих на глобалном нивоу потиче из пољопривреде. Према редовним националним извјештајима о климатским промјенама и извјештајима о емисији стакленичких гасова у овом погледу пољопривреда БиХ стоји нешто повољније са око 10 - 15% укупно емитованих стакленичких плинова у земљи. Исти извјештаји, међутим, упозоравају да би се са задржавањем актуелних пољопривредних произвођачких и других пракси у БиХ емисије стакленичких плинова из пољопривреде до 2040. године могле повећати за преко 60%. Међу мјерама које могу помоћи адаптацији пољопривреде на климатске промјене стручњаци наводе прије свега унапређење система наводњавања и укључивање пољопривреде у програме

¹⁰ Федерални хидрометеоролошки завод Сарајево: Клима и климатске промјене (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

¹¹ Федерални хидрометеоролошки завод Сарајево: Клима и климатске промјене (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

¹² УНДП: Стратегија прилагођавања на климатске промјене и нискоемисионог развоја за Босну и Херцеговину, 2013.

управљања водама. Уже стручне препоруке односе се на промјене начина обраде земљишта (конзервационе обраде, противерозивне мјере) и агрономске мјере (плодород, рокови сјетве, смјесе усјева, малчирање, зеленишно ђубрење и сл.), уз увођење у производњу нових сортних креација отпорнијих на сушу. Већ дуго се препоручује агроклиматско рејонизирање ФБиХ, успостављање система мониторинга и раног упозоравања те подизање свијести пољопривредника о климатским промјенама, њиховим утицајима на пољопривреду, али и о утицајима пољопривреде на климатске промјене.

У домену средњорочног стратешког планирања развоја пољопривреде у Федерацији БиХ, а у свјетлу климатских промјена које се недвосмислено одвијају, од изузетне важности су недавно покренути процеси у оквиру иницијативе тзв. Зелене агенде за Западни Балкан (The Green Agenda for the Western Balkans). Ради се о иницијативи покренутој кроз институције ЕУ чије су основне интенције успоравање или заустављање климатских промјена првенствено кроз смањење емисија стакленичких гасова те кроз енергетску транзицију, опште повећање одрживости комерцијалних људских дјелатности, циркуларну економију, заштиту и унапређење стања природних ресурса и сл. на Западном Балкану који је, иако још увијек не политички, онда сигурно географски дио Европе. Иницијатива је у новембру 2020. године прихваћена од лидера земаља Западног Балкана кроз Софијску декларацију о зеленој агенди за Западни Балкан. Слиједећи одреднице Софијске декларације Regional Cooperation Council је у октобру 2021. године објавио Акциони план за имплементацију Софијске декларације¹³. Акциони план се односи на период од 2021. до 2030. године, чиме се он својим великим дијелом преклапа са периодом на којег се односи ова стратегија пољопривреде и руралног развоја у Федерације БиХ. Пет основних праваца дјеловања утврђених акционим планом су: 1) декарбонизација, 2) циркуларна економија, 3) смањења загађења 4) одржива пољопривреда и 5) заштита природе и биодиверзитета. Иако се пољопривреда, производња хране и рурални развој могу наћи у сваком од наведених пет основних праваца Акционог плана, за стратешко планирање развоја пољопривреде и руралног развоја у ФБиХ од посебне важности је, природно, четврти правац (одржива пољопривреда). Овдје је утврђено седам слиједећих циљева: 1) усклађивање регулативе сектора пољопривреде, производње хране и руралног развоја са стандардима ЕУ; 2) јачање службених контрола, побољшање слједивости и означавање прехранбених производа; 3) промоција еколошки прихватљиве и органске пољопривреде, уз смањење уноса хемијских производа у производњи хране; 4) сарадња науке, образовања и производње с циљем лакшег преласка на иновативне и еколошки прихватљиве технологије и методе узгоја; 5) смањење отпада у руралним и обалним подручјима; 6) одрживи развој руралних подручја кроз ЛЕАДЕР приступ и 7) улагања у производњу и технологије обновљиве енергије, као и у смањење емисија стакленичких гасова и у мјере прилагођавања пољопривреде климатским промјенама. Очигледно је да се питањима одрживости и смањењу или превазилажењу посљедица климатских промјена овим циљевима посвећује значајна пажња. Својим иманентним дјелатностима пољопривреда и производња хране кроз квалитетно планирање и одговорне реализације планираног, посебно у плановима и програмима руралног развоја, могу дати значајан допринос и у реализацији неких од 14 циљева Акционим планом утврђених у петом правцу (заштита природе и биодиверзитета). Није неважно нагласити да су институције ЕУ кроз различите финансијске механизме обезбиједиле изузетно велику финансијску подршку за реализацију "зелене агенде" на Западном Балкану што је још један позив за квалитетно средњорочно планирање развоја пољопривреде у Федерацији БиХ којег би, у што је могуће већој мјери, било корисно хармонизовати са агендом дефинисаним правцима и циљевима.

¹³ Regional Cooperation Council: Action Plan for the Implementation of the Sofia Declaration on the Green Agenda for the Western Balkans 2021-2030, Sarajevo, October 4th, 2021.

2.6.3. Пољопривредно земљиште

Пољопривредне површине по категоријама за период 2014. – 2020. година представљене су у Табели 2.4.

Табела 2.4. Пољопривредне површине по категоријама у Федерацији БиХ у периоду 2014.-2021., у 000 ha

Категорија земљишта	Година						
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Оранице, баште и вртови	401	402	399	401	395	405	400
Воћњаци	45	45	46	46	45	45	45
Виногради	5	4	4	4	4	4	4
Ливаде	268	274	272	263	274	277	272
Укупно обрадиво земљиште	719	725	721	714	718	731	721
Пашњаци	428	438	441	450	458	450	452
Рибњаци	0	0	0	0	0	0	0
Баре и трстици	2	2	2	2	2	2	2
Укупно пољопривредно земљиште	1149	1165	1164	1166	1178	1183	1175

Извори: Федерални завод за статистику, Статистички годишњаци/љетописи ФБиХ 2015. и 2021. година

У периоду од 2014. до 2020. године није било значајнијих промјена у површинама укупног обрадивог земљишта, укупног пољопривредног земљишта, као ни у категоријама обрадивог и пољопривредног земљишта. Статистички су биљежене укупне површине обрадивог земљишта између 714.000 ha (2017. године) и 731.000 ha (2019. године), те укупне површине пољопривредног земљишта између 1.149.000 ha (2014. године) и 1.183.000 ha (2019. године). У овом периоду је, уз благе флукутације осталих категорија, једини примјетан раст површина (за око 5%) забиљежен за категорију пашњака. Међутим, у периоду 2014. – 2020. године забиљежено је повећање просјечних површина и укупно обрадивог и укупног пољопривредног земљишта (721.286 ha обрадивог и 1.168.571 ha укупног пољопривредног земљишта) у поређењу са периодом 2003. – 2011. година (709.444 ha обрадивог и 1.143.778 ha укупног пољопривредног земљишта).

Према Упутству о јединственој методологији за разврставање пољопривреднога земљишта у бонитетне категорије ("Службене новине ФБиХ", бр. 78/09) пољопривредно земљиште се разврстава у осам бонитетних категорија. Прву бонитетну категорију (I) чине тла најбољих физикалних, хемијских и биолошких значајки. У осму (VIII) бонитетну категорију спадају најслабија тла. Производна способност земљишта основ је групирања бонитетних категорија пољопривредног земљишта у цјелине – агроzone. Бонитетне категорије од I – IV су обрадива пољопривредна земљишта, припадају првој агрозони, и према Закону о пољопривредном земљишту требала би се строго чувати за примарну пољопривредну производњу. Другу агрозону чине пољопривредна земљишта бонитетних категорија V и VI, а трећу агрозону земљишта VII и VIII бонитетне категорије.

Према бонитетним категоријама¹⁴ у укупним површинама пољопривредног земљишта на подручју Федерације БиХ са око 52% најзаступљенија је друга агрозона (бонитетне категорије V и VI), након чега са око 25% слиједи прва агрозона (бонитетне категорије I – IV), те са око 23% трећа агрозона (бонитетне категорије VII и VIII).

Према основној педолошкој карти БиХ М 1:50.000 (рађеној у периоду од 1964. до 1991. године) на 116 листова подијељених у 38 секција и са укупно 4001 картирном јединицом детектован је 81 тип тла (укључујући и хидрографију, насеља, руднике,

¹⁴ Упутство о јединственој методологији за разврставање пољопривреднога земљишта у бонитетне категорије ("Службене новине ФБиХ", бр. 78/09)

копове, итд.). Основна педолошка карта БиХ дигитализирана је у 77 картираних јединица тла које су већином сложене земљишне комбинације састављене од једне до три земљишне јединице, највише на нивоу типа тла. По структури дигитализоване картиране јединице чини 20 типова тала који спадају у раздјеле аутоморфних и хидроморфних тала. Аутоморфна тла чине 90,85% укупне површине земљишта, а свега 8,13% типова тала спада у хидроморфна тла. Остале су површине урбане и неплодне површине.

2.6.3.1. Земљишне основе

На систем земљишне администрације у Федерацији БиХ примјењују се одредбе актуелних законских прописа о власништву и другим стварним правима. Раније констатовани проблеми око општеприхваћеног приступа регистрације некретнина, децентрализованости геодетске дјелатности, употреби више катастарa и сл. у периоду од 2014. до 2020. године су се тек дијелом почели рјешавати. Покренуте су обимне и вјероватно дугорочне активности на хармонизацији земљишних књига и катастра, за сада кроз пројекте финансиране међународним кредитним средствима и ограничено углавном на урбана подручја ФБиХ.

Према актуелним законским одредбама, пољопривредно земљиште у власништву државе је у правном промету, али с ограничењима у вези продаје. Државно пољопривредно земљиште се може дати у краћи или дужи закуп, дати под концесију или продати само ако ће ови поступци резултирати укрупњавањем пољопривредног земљишта. Располагање пољопривредним земљиштем и даље је обиљежено низом препрека, компликованим и дуготрајним поступцима и правном несигурношћу. Реституција још није озакоњена тако да власници или њихови правни слиједници још немају могућност враћања пољопривредног земљишта раније одузетог по разним основама. Ефикасно тржиште приватног пољопривредног земљишта захтијева даљи рад на сређивању земљишно-књижног и катастарског стања и успостављање систематизованих база података о понуди и потражњи. Успостављање функционалног тржишта пољопривредног земљишта отежавају слаба потражња за пољопривредним земљиштем, честе праксе пренамјене пољопривредног земљишта, уситњеност парцела пољопривредног земљишта, непостојање стимулативно-дестимулативне порезне политике везане за посјед запустјеног пољопривредног земљишта и сл.

Земљишни информациони систем Федерације БиХ је систем евиденција и праћења стања пољопривредног земљишта којег, према законским одредбама¹⁵, успостављају и воде Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства и Федерални завод за агропедологију. За сада се праћење стања пољопривредног земљишта, углавном због непостојања стално осигураних средстава за ове намјене, врши у ограниченом обиму. У Федерацији БиХ је потребно доношење нових, прецизних, подзаконских прописа којима би се успоставио ефективан систем евидентирања и мониторинга пољопривредног земљишта. Имајући у виду да пред надлежним институцијама Федерације БиХ тек стоје послови потпуног успостављања система као што су ИАЦС (интегрисани систем административне контроле) и ЛПИС (систем идентификације земљишних парцела), потребно је, кроз квалитетну координацију, осигурати да систем евидентирања и мониторинга стања пољопривредног земљишта искористи све капацитете једном успостављених ИАЦС и ЛПИС.

И поред наглашавања значаја и позитивних искустава из пројеката проведених на ограниченим подручјима, **комасација** пољопривредног земљишта у Федерацији БиХ још увијек је на изразито ниском нивоу. Раније наглашаване препреке и проблеми за провођење комасације у већем обиму (евиденције некретнина, неријешени имовинско-правни односи, високи трошкови комасације, незаинтересованост власника

¹⁵ Закон о пољопривредном земљишту (Службене новине ФБиХ, бр. 52/09)

пољопривредног земљишта који имају ванпољопривредне приходе, мало стручњака за комасацију и сл.) и даље се споро превазилазе чиме у значајној мјери трпи величина пољопривредног посједа као једна од важних претпоставки за повећање конкурентности сектора.

2.6.3.2. Мелиорације земљишта

Једна од основних мјера на ублажавању познатих посљедица климатских промјена у пољопривреди су мелиорације земљишта, а у условима Федерације БиХ прије свега захвати наводњавања и, на неким подручјима, одводњавања. У Федерацији БиХ је 2009. године формулиран концептуални документ о програму за наводњавање и одводњавање, као и стратегија за управљање водама за период 2010.-2022. године. Сва предвиђања о кретањима климатских промјена и у кратком наредном периоду наговјештавају већи број врелих дана који ће уз даље поремећаје у годишњем и сезонском распореду падавина знатно повећавати вјероватност појаве суша.

Иако је и процијењених око 20.000 ha наводњаваних површина у БиХ 1992. године биле изразито незадовољавајуће, низ разлога (ратне штете, минирана подручја, неодржавање) довео је до њиховог значајног смањења. Према непотпуним подацима, у Федерацији БиХ се тренутно под системима наводњавања налази тек око 3.000 ha. У овом погледу стручна мишљења и препоруке из претходне стратегије развоја пољопривреде Федерације БиХ нису уважавана и реализована. У том документу се наводи да је у јужним дијеловима Федерације БиХ наводњавањем потребно осигурати око трећине, у сјеверним око 15%, а у централним око 8% годишњих потреба пољопривредних биљака за водом те се сугерише да се у тада предстојећем петогодишњем периоду изграде системи за наводњавање на површинама од 5.000 ha и рехабилитирају системи одводње на површинама од око 20.000 ha.

Секторски законски прописи у Федерацији БиХ омогућавају да се кроз подршке инвестицијама на пољопривредним газдинствима финансирају или суфинансирају системи за наводњавање и уређење земљишта. Кроз повећано анимирање потенцијалних корисника ових подршки, али и конзистентнија стратешка одређења овим врстама инвестиција би у наредном периоду требало дати знатно више простора. Раст свијести о посљедицама климатских промјена требала би да води ка лакшем обезбјеђивању средстава и из домаћих и из међународних извора за озбиљнија инвестирања у системе за наводњавање пољопривредног земљишта у Федерацији БиХ.

2.6.3.3. Минирана подручја

У БиХ су подаци о минираним подручјима још увијек од изузетне опште, али и посебне важности за пољопривредне дјелатности. И након вишегодишњих сталних и скупих послова на деминирању, основане процјене из 2020. године говоре о и даље упозоравајућих око 966 км² мински сумњивих површина на територијама 143 општине у БиХ¹⁶. Од користи грађанима и, посебно пољопривредницима, може бити јавно доступна апликација са подацима и упозорењима о минираним подручјима која је развијена под координацијом Центра за уклањање мина у БиХ (БХМАЦ).

2.6.4. Шуме Федерације БиХ

Шуме и шумска земљишта у Федерацији БиХ 2020. године заузимају површину од 1.510.937,50 ha. Од тога су у државном власништву 1.233.807,50 ha или 82%, а у приватном власништву и власништву других правних лица око 277.130,0 ha или 18%. Када се говори о приватном власништву, 97% власника припада мушкарцима, а само

¹⁶ БХМАЦ, Пројекат: "Процјена стања мински сумњивих подручја у Босни и Херцеговини 2018.-2019."

3% женама.¹⁷ У поређењу са стањем забиљеженим 2010. године површина шума у ФБиХ повећана је за око 3%. Иако је шумарство ФБиХ првенствено у дрвно-производној и ловно-производној функцији, шуме су одувијек, кроз прикупљање недрвних шумских производа, представљале извор додатних прихода руралног становништва. Недрвне шумске производе не треба занемаривати, између осталог и зато што је почетком задње декаде биљежен њихов значајан извоз, уз процјене да је на њиховом прикупљању било ангажовано више десетина хиљада становника. У периоду 2014. – 2020. године мало је рађено на стручним препорукама везаним за побољшање стања и остваривање бољих економских ефеката од прикупљања недрвних шумских производа изнесеним у претходној стратегији развоја пољопривреде. Дакле, и за наредни стратешки период остају препоруке за побољшање релевантне регулативе, инвентаризацију и систематизацију специфичне флоре, интеграцију прерађивача у креирање субсекторске политике, успостављање јасних планова управљања и израду смјерница за искориштавање ових производа. Подсектор би регулативом требало обавезати на пословање у складу са међународним стандардима и сертификационим схемама.

2.6.5. Биоекологија, биодиверзитет и заштићена подручја Федерације БиХ

У БиХ је идентифицирано више од 5.000 врста и подврста васкуларних биљака, више од 100 врста риба и више од 320 врста птица и других елемената биолошке разноликости, при чему је чак 30% укупне ендемске флоре на Балкану садржано у флори БиХ¹⁸. Богатство пејзажне разноликости БиХ илуструју број и врсте пејзажа идентифицираних у складу са међународним стандардима гдје се наводе слиједећи пејзажи: медитерански пејзажи, супра-медитерански пејзажи, медитеранско-планински пејзажи, планински пејзажи, брдовити пејзажи, перипанонски пејзажи и панонски пејзажи¹⁹. Велика разноликост генетских ресурса у БиХ очитује се и у великом броју изворних животињских пасмина и биљних врста. У складу са европском директивом за успоставу Европске еколошке мреже, у БиХ је у току процес успоставе НАТУРА 2000, при чему су идентифицирана, пописана и картирана сва најзначајнија природна станишта те биљне и животињске врсте које је потребно заштити како би се очувала богата биолошка разноликост и георазноликост.

Богата биолошка и околична разноликост простора Федерације БиХ захтијевала је успостављање заштићених подручја и других категорија заштите с циљем осигурања опстанка и заштите станишта и врста. Према важећој категоризацији Међународне уније за заштиту природе (ИУЦН) у БиХ је заштићено 29 подручја, од чега су 2 строга резервата природе (категорија Ia), 4 национална парка (категорија II), 16 споменика природе (категорија III), 5 паркова природе – заштићених пејзажа (категорија V) и 2 подручја за управљање ресурсима – парк шуме (категорија VI) на укупној површини од 127.557,4 ha. Од укупне површине заштићених природних подручја према ИУЦН категоризацији у БиХ 76,9% је на територији Федерације БиХ. На подручју Федерације БиХ успостављена су и два Рамсарска подручја (Хутово блато и Ливањско поље). У Федерацији БиХ постоји велики број високо вриједних природних подручја која су планским документима федералног, кантоналног и општинског нивоа предвиђена за будућу заштиту. Планском документацијом на ентитетском нивоу, планирано је да се заштити око 17% укупне површине Федерације БиХ.

2.6. 6. Заштита околиша и управљање отпадом у Федерацији БиХ

¹⁷ Извор: PRIFORT - Research into the Organization of Private Forest Owners in the Western Balkan Region

¹⁸ Четврто национално извјешће БиХ уз Конвенцију УН-а о биолошкој разноликости, 2010.

¹⁹ Четврто национално извјешће БиХ уз Конвенцију УН-а о биолошкој разноликости, 2010.

Доношењем Уредбе о информационом систему управљања отпадом (Службени лист ФБиХ, бр. 97/18) Федерално министарство околиша и туризма је створило законски основ за припрему и креирање Информационог система управљања отпадом. Фонд за заштиту околиша ФБиХ је са УНДП-ом као партнером покренуо реализацију припреме и изградње Информационог система управљања отпадом крајем 2019. године. Информациони систем управљања отпадом Федерације БиХ је пуштен у оперативну употребу 01. 01. 2021. године (<https://fzofbih.org.ba/>). С тим у вези у наредном периоду оперативни дио по питању управља чврстим отпадом ће бити далеко једноставнији.

Тренутно збрињавање нуспроизвода и отпада из пољопривредне дјелатности, посебно отпада животињског поријекла у ФБиХ није у складу с прописима и стандардима ЕУ за област ветеринарства и заштите околиша. Подаци о забиљеженим количинама генерисаног отпада из пољопривреде и производње хране у ФБиХ дати су у Таблици 10. у Прилогу.

2.7. Пољопривредна газдинства

У Босни и Херцеговини, односно у Федерацији БиХ, нажалост још није урађен пољопривредни попис који би омогућио сагледавање стварне слике о броју, величини, структури и другим важнијим показатељима на нивоу пољопривредних газдинстава. Према Пилот попису пољопривреде (2010.) просјечна површина коришћеног земљишта пољопривредног газдинства у БиХ износи 1,97 ха распоређена у просјечно четири парцеле, што је знатно испод просјека у ЕУ-27 који износи 14,3 ха. Званични подаци из Пописа становништва (2013.) о броју пољопривредних газдинства указују на један од кључних проблема којег има Босна и Херцеговина (Федерација БиХ) - велики број пољопривредних газдинстава и као последица тога његова мала просјечна величина. Ако се овоме дода од раније позната чињеница да је изражен фрагментирани земљишни посјед и дуалан карактер производње, јасно је да пред Федерацијом БиХ стоји изазов неповољне величине и структуре пољопривредних газдинстава који се намеће као један од важнијих стратешких проблема који се мора рјешавати у наредном периоду.

У недостатку споменутих података пољопривредног пописа, анализа структуре пољопривредних газдинстава је урађена на основу Базе података о регистрованим пољопривредним газдинствима ФБиХ. Укупан број регистрованих пољопривредних газдинстава континуирано расте и са 60.622 у 2015. години се повећао на 81.584 (2020). Доминантно учешће (95,6%, 2020) имају породична пољопривредна газдинства у односу на регистроване правне субјекте (4,4%). Од 76.277 регистрованих ППГ-ова у 2020. години, код 60.773 (79,7%) су носиоци били мушкарци, а код 15.504 (20,3%) су биле жене. Готово исти гендер односи су и када се говори о правним лицима. Од 3.614 оваквих субјеката, код 2.881 (79,7%) су мушкарци одговорне особе, а код 733 (20,3%) су жене. Исти тренд континуираног раста је присутан и када се говори о коришћеној пољопривредној површини. У 2015. години регистровано је укупно 98.943 ха коришћеног земљишта, а 2020. године 19,3% више односно 118.114 ха. Доступни подаци из РПГ и РК указују и на пратеће повећање у истом периоду 2015. - 2020. броја чланова породичних газдинстава (20,57%) и броја запосленика у правним субјектима (27,72%).

У Федерацији БиХ (2020.) просјечна величина регистрованог пољопривредног газдинства је 1,45 ха пољопривредног земљишта. Највећи је број регистрованих газдинства величине до 1 ха пољопривредног земљишта (67,18%), а најмање газдинстава преко 10 ха (1,30%). Структура регистрованих пољопривредних газдинства према величини коришћеног пољопривредног земљишта исказана у ха коришћене пољопривредне површине је доста уједначена. Нешто веће учешће имају

пољопривредна газдинства величине 1 до 3 ха (26,57%), док најмање партиципирају регистрована газдинства величине 3 до 5 ха 14,52%).

Мали и фрагментиран земљишни посјед пољопривредних газдинстава у Федерацији БиХ и даље је једно од круцијалних ограничења примарне пољопривредне производње. Да би се унаприједила и побољшала структура земљишног посједа неопходно је предузети бројне активности које требају ићи у правцу окрупњавања пољопривредних газдинстава концентрацијом земљишта као што су комасација, унапређење закупа, стварање услова куповине земљишта и друго. Врло важан предуслов овоме је свакако пратећа земљишна политика.

2.8. Биљна производња

2.8.1. Ратарство

У Федерацији БиХ у периоду од 2014. до 2020. године у просјеку је евидентирано 406.000 ха ораница и башти, од којих је 195-086 ха (48,05%) било засијано ратарским, повртним и крмним биљем, док је 185.500 ха (45,68%) необрађених површина. У структури сјетвених површина у истом периоду и даље су водећа жита, која слиједе крмно биље и повртларски усјеви, док је најмање заступљено индустријско биље. Жита заузимају у просјеку 44,1% (од најмање 76,7 хиљада у 2014. години до највише 90,5 хиљада у 2016. години) засијаних ораничних површина. Поврће се гаји на просјечних 41.518 ха, што је 21,3% ораничних површина. Крмно биље је заступљено на 63.967 ха, односно сије се на око 33% ораничних површина. Највеће промјене су у индустријском биљу, чије засијане површине су увећане за 4.434 ха, односно учешћем им је од 0,6% порасло на 2,7% коришћених ораничних површина. Жита и крмно биље су заступљени на око 77% ораничних површина, што говори о узгоју култура која су релативно једноставна за узгој, а и поступак складиштења и чувања је једноставнији него неких других пољопривредних производа. С друге стране, повртларски усјеви и индустријско биље који захтијевају интензивну агротехнику и одговарајуће складишне услове су значајно мање заступљени у сјетвеној структури чинећи 23% укупне производње.

Жита која у Федерацији БиХ заузимају водеће мјесто јесу кукуруз и пшеница, док су раж, јечам, зоб, тритикале и хељда са знатно скромнијим учешћем. Пшеница, као најважније хљебно жито, са просјечном годишњом производњом од око 74 хиљаде тона (2014.-2020.) ни близу не подмирује потребе млинске индустрије. Просјечан принос у Федерацији БиХ је 3,8 t/ha што је ниже и од државног просјека, просјека сусједних земаља и земаља Европске уније. Разлози се углавном вежу за технологију производње - неодговарајуће и недовољно ђубрење и заштита, неодговарајући сортимент, недостатак наводњавања, ниске откупне цијене које демотивирају произвођаче, али и неуређен рад савјетодавних служби тј. недостатак струче помоћи од стране агронома.

Кукуруз као најраспрострањеније жито са просјечном површином од око 47 хиљада хектара и укупном производњом преко 226 хиљада тона је у директној зависности од дешавања у сектору сточарске производње. У поређењу са Србијом, Хрватском и ЕУ Федерација БиХ има најниже просјечне приносе.

Раж, јечам и зоб не биљеже значајније промјене у односу на претходно анализирани период.

Производња тритикала и хељде се не евидентира на федералном нивоу, иако су то два изнимно важна жита која траже више пажње и укључивања у будућа стратешка планирања развоја пољопривреде. Тритикале је одличан извор сточне хране, приноснији од неких других усјева који се користе у исхрани стоке. Сије се на више од 5.000 ха са тенденцијом повећања површина и укупне производње и са просјечним приносима већим од осталих стрних жита. У поређењу са земљама окружења и ЕУ

принос тритикала у ФБиХ је висок (4,2 t/ha – просјек 2017-2019.), виши од просјека у БиХ, Србији, Хрватској и ЕУ. Хелда као алтернативно жито све више проналази своје мјесто у људској исхрани, тражен је артикл на међународном тржишту, а истовремено је усјев скромних захтјева погодна за органску производњу и за узгој у изразито руралним подручјима. Производња варира по годинама и креће се на нивоу 1.000 хектара. Просјечни приноси су око једне тоне, слично као и у земљама окружења. Потражње за овим усјевом постоји, што може бити шанса за Федерацију БиХ. Ово тим прије, јер се ради о култури која захтијева брдско планинска подручја, ниска улагања и скромне агротехничке мјере његе током вегетације.

Подаци о увозу и извозу жита јасно указују на високу зависност Федерације БиХ и њене млинско-пекарске индустрије о увозу ових пољопривредних производа, што намеће потребу посебног стратешког приступа унапређењу ове производње.

Индустријско биље које се сије у Федерацији БиХ представљају сунцокрет, соја, уљана репица и дуван. О производњи сунцокрета и уљане репице нема званичних статистичких података, мада захваљујући успјешном пословању компаније "БИМАЛ" д.д. и уговорним односима са фармерима производња ових усјева постоји и према незваничним подацима се повећава. Званични подаци ФЗС говоре да просјечна површина под индустријским биљем (2014. – 2020.) је нешто више од 3.500 ha и разликују се у односу на податке ФМПВШ према којима су значајно веће површине под овим културама и износе близу 5.000 ha. Према истом извору под уљаном репицом је преко 400 ha, а под сунцокретом су такођер приближне исте површине. Производња соје расте из године у годину и у 2020. години се сијала на више од 3,5 хиљада хектара и просјечним приносом од 2,7 t/ha. Дуван већ годинама иде у правцу смањења површине али и укупне производње. Тренутно у БиХ не раде фабрике дувана, а откупне станице су махом затворене²⁰. Мултинационалне компаније концентрирају производњу у неколико фабрика гдје имају најповољније услове, а куповином домаћих фабрика купују и тржиште, што се десило и у БиХ.

Производња крмног биља у анализираном периоду 2014. – 2020. се одвија на око 33% засијаних површина. Највеће површине су под силажним кукурузом, затим ТДС, дјетелином и луцерком. Мање површине су под смјесама трава и махунарки, а сточна репа биљежи пад производње. Иако се на поузданост и релевантност статистичких података у одређеној мјери може сумњати, како у засијане и пожњевене површине, тако и у постигнуте приносе, сасвим је извјесно да приноси који се постижу у производњи крмног биља нису задовољавајући, те да се уз више знања од стране фармера и примјену солидне агротехнике на постојећим површинама може произвести знатно више крме. Имајући у виду податке да у Федерацији БиХ постоје значајне необрађене површине, производња крме на ораницама би могла бити повећана по оба параметра: (а) засијаним површинама и (б) повећаним приносима по јединици површине. Повећање површина би могло ићи и до 50%, а приноса и до 100%. Квалитет произведене крме би могао такођер бити повећан у значајној мјери. Све ово претпоставља неопходну помоћ пољопривредне савјетодавне службе, односно агронома на терену.

Осим сијаних и природни травњаци представљају веома значајан природни ресурс, у вишеструком значењу те ријечи, јер су незаобилазан извор кабасте сточне хране, извор биодиверзитета, са посебним освртом на значај заступљености ријетких и угрожених врста. Површине под пашњацима у посматраном периоду варирају јако мало по годинама. Просјечни приноси сухе масе, који се постижу на ливадама су изразито ниски (1,5-1,8 t/ha сијена) јер се на значајном дијелу површина не примјењују

²⁰ "Босанац д.д." Орашје је на јавној лицитацији за продају, а једино се још у Градачцу откупљују мање количине дувана.

агротехничке мјере, али не постоји ни заинтересованост самих сточара за боље искориштавање природних травњака.

Плантажна производња љековитог биља је сектор за који нема званичних статистичких података. Једини доступни подаци су о извозу и увозу љековитог биља. Међутим, не зна се поријекло извезеног производа – да ли потиче од слободног сакупљања у природи или је резултат плантажне производње. Евидентно је да производња смиља стагнира, а остало љековито биље се сије на површини преко 100 хектара. Љековито биље је мали сектор великог потенцијала јер подаци ВТК показују да се из државе извезе љековитог биља и шумских плодова у вриједности око 39 милиона КМ, а увезе око 17 милиона КМ (2018). С обзиром да није раздвојено љековито биље од шумских плодова сматра се да око половине отпада на љековито биље. Добрим дијелом је извоз љековитог биља сакупљеног у природи, али исто тако чињеница је и да расте интерес за плантажном производњом. У 2019. години покривеност увоза извозом у овом сектору је била 246%. Извоз је реализован на 46 тржишта широм свијета, уз доминацију ЕУ тржишта (83%). Најширу мрежу купаца имају компаније које се баве извозом етеричних уља (37 земаља).

2.8.2. Повртларство

Производња поврћа у Федерацији БиХ има дугу традицију уз реалну могућност бржег развоја. Око половине засијаних повртних површина, преко 21.000 ха је под **кромпиром**. Просјечна укупна производња кромпира за последњих седам година је око 175 хиљада тона. Проблем у производњи кромпира су изузетно ниски приноси, нижи од свих земаља окружења, европских и свјетског просјека. Разлога има више, а међу водећим је немотивираност произвођача због немогућности пласмана произведених количина, тако да се кромпир производи више мање за властите потребе, а тек вишак за тржиште. Изградња прерађивачких капацитета би повећала потражњу сировине што би значајно утицало и на повећање приноса овог усјева и улагања у модерне технологије производње, сортимент и остало.

Грах се производи у просјеку на око 4.000 ха, али производњу, као и код кромпира, одликују изузетно ниски приноси који су око 1,4 t/ha и далеко су испод приноса у земљама Европске уније. По сјетвеним површинама слиједе црни лук (просјек око 3,3 хиљаде хектара), купус (2,8 хиљада хектара), парадајз 1,9 хиљада хектара и паприка 1,6 хиљада хектара. Краставац се на подручју Федерације БиХ узгаја као салатни и краставац корнишон, у заштићеном простору или на отвореном, који се у континенталним подручјима мање прерађују на локалном нивоу, а више се извози. Последњих година производња корнишона за извоз је постао уносан посао, а откуп се углавном обавља преко откупних станица.

Приноси свих поменутих врста поврћа су веома ниски у поређењу са земљама окружења. У последње вријеме неки произвођачи уговарају производњу нпр. краставац корнишон и у том случају захваљујући примјени интензивне агротехнике, одговарајућег сортимента, али и помоћи савјетодаваца на терену остварују приносе и неколико пута веће од осталих произвођача. Ово би уједно могао бити и пут интензивирања повртларске производње - произвођачима осигурати пласман, репроматеријал и стручну помоћ при производњи што све скупа води ка високим приносима, приносима на нивоу водећих европских.

Говорећи о извозно-увозним обилјежјима, корнишон је нпр. у 2019. години био у групи од пет најконкурентнијих извозних производа (пored малине, крушке, јабуке и шљиве). С друге стране, крајње поражавајуће је да међу 10 најважнијих увозних производа

налазе се свјежи парадајз, свјежа паприка, кухани кромпир, смрзнути кромпир, чипс кромпир и сјеменски кромпир. Ако посматрамо увоз и извоз поврћа у/из Федерације БиХ у периоду 2014. – 2020., просјечна покривеност увоза извозом је 37,23%. И даље увозимо велике количине поврћа упитног квалитета. Простора за супституцију увоза постоји много, иако се чини да је највећи разлог за увоз ниска цијена као и доступност производа током цијеле године. Међутим, то не значи да не треба тежити унапређењу овог сектора. Адекватном пољопривредном политиком може се повећати и унаприједити производња примарних пољопривредних производа, као и прерада истих у циљу супституције у увозу, односно смањења трговинског дефицита.

2.8.3. Производња поврћа у заштићеном простору

Производња поврћа у заштићеним просторима представља модел високо-интензивне производње којом се осигурава производња и пласман поврћа у зимском и раном прољетном периоду што чини гајење поврћа у заштићеном простору атрактивном пољопривредном дјелатношћу. Не треба се занемарити ни њену социјалну и економску димензију, с обзиром на могућност узгоја на малим површинама уз постизање високих и стабилних приноса и брзо враћање уложених средстава што у коначници може допринијети опстанку младих у руралним подручјима.

У Федерацији БиХ су у употреби највише објекти под пластиком као што су ниски, високи тунели и пластеници док су врло мале површине под стакленицима. Узгој поврћа на природном земљишту у Федерацији БиХ је доминантни начин производње у заштићеном простору. Као најинтензивнији облик производње поврћа осигурава да се приноси неких култура повећавају за неколико пута. Званични статистички подаци о производњи поврћа у заштићеним просторима у БиХ нису доступни. Према доступним подацима (базе података кантоналних и општинских одјељења за пољопривреду) у Федерацији БиХ има око 280 ха заштићених простора, мада и овај податак треба узети са резервом, будући да велики број пољопривредних произвођача није у регистру.

Највећи дио производње поврћа у заштићеном простору је у Херцеговини, односно у ХНК. Најчешћа структура прољетне сјетве је парадајз (65%), паприка (30%), и осталих култура које чине краставац, диња и кромпир (5%). У јесенском року сјетве/садње 70-80% пластеничке производње заузима салата, а остатак блитва и шпинат. Пласман раног поврћа у већој је мјери извозно оријентисан.

Посљедњих година примјетно је поскупљење репроматеријала и најважнијих инпута што поред проблема са пласманом производа усложњава саму производњу поврћа у заштићеним просторима и пријети заустављањем континуираног раста ове производње.

2.8.4. Пољопривредна механизација

Недостатак пољопривредног пописа у БиХ (Федерацији БиХ) онемогућује сагледавање стварне слике о броју, величини, структури и другим важнијим показатељима опремљености пољопривредних газдинстава механизацијом. Према процјенама експерата просјечна старост трактора у Федерацији БиХ је око 30 година што заједно са просјечним ангажманом трактора који се креће око 100 радних сати годишње²¹ даје веома лошу слику стања механизације у Федерацији БиХ. Ниска и недовољна буџетска издвајања са оба нивоа власти (ентитетски и кантонални) за инвестиције у пољопривредну механизацију у оквиру структуралних мјера и мјера руралног развоја, и скромни приходи пољопривредних произвођача ограничавају набавку нове

²¹ За разлику од Федерације БиХ, у Србији се просјечни годишњи ангажман трактора, зависно од врсте, креће између 430 и 740 сати.

механизације и модернизацију пољопривредне производње. Овоме треба додати и изостанак ИПАРД фондова који су углавном најважнији извор финансирања (кофинансирања) набавке механизације и пратеће опреме у земљама Западног Балкана.

Пољопривредна механизација за апликацију фитофармацеутских средстава у Федерацији БиХ је такођер застарјела. Због нередовне контроле и нетестирања машина за апликацију фитофармацеутских средстава код њиховог великог броја значајно је учешће дизни које немају уједначене протоке млаза чиме се онемогућује равномјерна дистрибуција фитофармацеутских средстава по усјевима/воћњацима/виноградима. Буџетском подршком и едукацијом руковођа машинама може се поправити стање у овој области. У приоритете везане за пољопривредну механизацију и даље остаје доношење и имплементација законских и подзаконских аката којима се регулише питање пољопривредне механизације те развијање организационих форми које ће подстицати већи степен њиховог коришћења.

2.8.6. Сјеменарство

Савремена пољопривредна производња заснива се на сталној потреби за квалитетним сјеменом и садним материјалом. Садашње стање у производњи сјемена и садног материјала у Федерацији БиХ ни изблиза не задовољава властите потребе производње, мада агроколошки услови постоје. Због тога је Федерација БиХ упућена на значајан увоз овог пољопривредног репроматеријала. Сјеменска производња у Федерацији БиХ у периоду 2014. – 2020. година показује значајну варијабилност како производних површина тако и остварених приноса. Производња жита имала је континуиран раст производних површина и остварене продукције до 2019. године (више од 4.000 тона), док је у 2020. године дошло до значајног пада. Сјеменска производња кукуруза је била доста уједначена у периоду 2017.–2019. година (око 100 тона), док је производња сјемена дувана била везана за одржавање домаћих (ВХС и равњак) сората дувана до 2019. године, да би у 2020. години ова производња у потпуности нестала. Производња сјемена соје има тренд раста (од 17,5 тона у 2014. години до 640 тона у 2020. години). Производња сјемена кромпира је у сталном опадању (од 1.349 тона у 2014. години до свега 54 тоне у 2020. години). За разлику од сјеменске производње, производња пресадница поврћа је регионално препознатљива по свом квалитету и постаје извозни пољопривредни бренд Федерације БиХ. У 2020. години је укупно произведено 11,6 милиона комада пресадница различитих врста и сорти поврћа, од чега је значајан број извезен на инострано тржиште. Међу важнијим правним субјектима који се баве производњом сјеменског материјала и пресадница издвајају се: БИОС са п.о. Горња Вратница Високо, ОЗЗ АГРИСАН Сански Мост, Планта д.о.о Тузла, ПЗ Сунце д.о.о Чапљина, Бојка д.о.о Витина, Адриа Хисхтил Габела Поље (производња пресадница), те Пољопривредник д.о.о Оцак, Агропромет д.о.о Босанско Грахово, Дадо Комерц д.о.о Пруд, Дамјановић, И. д.о.о Гламоч (производња сјемена жита, соје и кукуруза).

Производња сјемена и садног материјала заступљена је на различитим производним подручјима Федерације БиХ и у различитим агроколошким условима. Тако је производња сјеменског кромпира и значајан дио производње жита смјештена на већим надморским висинама (изнад 700 м.н.в.), док је производња пресадница поврћа заступљена већином у субмедитеранском подручју (Чапљина, Витина, Габела), као и у условима умјерено континенталне климе (Тузла).

Фокус проблема код производње сјемена жита у Федерацији БиХ је недостатак дорадбеног центра²² чиме би се процес производње сјемена заокружио. Највећи

²² Тренутно егзистира дорадбени центар који је смјештен у ентитету Република Српска.

проблем произвођача пресадница поврћа је у нелојалној конкуренцији нерегистрованих произвођача који своје производе стављају у промет без адекватне контроле и документације. Од осталих проблема сјеменарске производње у Федерацији БиХ која треба кандидовати су свакако њена изражена варијабилност, једнако у површинама и продукцији. Ово намеће потребу да се у овој области унаприједи законска рјешења којима ће се фаворизирати политика подршке, подизати ниво знања у самој производњи сјемена те повећати инспекцијски надзор. Надаље, на производњу сјемена утицале су и тржне варијабилне цијене крајњих пољопривредних производа, али и недостатак уговорене цијене од стране откупљивача²³.

2.8.7. Интегрална производња

Интегрална производња је блиско везана за успоставу и реализацију ГЛОБАЛ Г.А.П. стандарда. То је стандард који покрива све основне аспекте производње, од коришћења земљишта, преко процеса производње до бербе, односно жетве. Односи се такођер и на социјалну бригу о радницима и заштиту околиша. Постоји од 1997. године. ГЛОБАЛ Г.А.П. је приватни стандард, са статусом добровољног стандарда, мада посљедњих година постаје обавезан стандард за међународну трговину пољопривредним производима. Користи које произвођачи имају имплементацијом овог стандарда су: могућност изласка на међународно тржиште, постизање веће цијене производа, повећања капацитета производње, лакши и бржи проналазак тржишта, тенденција запошљавања нових или сезонских радника.

Према подацима доступним за 2015. и 2016. годину у БиХ је било 163 односно 138 произвођача сертификираних по овом стандарду и то сви из биљне производње. Већина сертификираних домаћих произвођача одлучила се за ову **стандардизацију** због извозних могућности, а када ће домаћи трговци поставити овај стандард као обавезу за откуп производа, остаје за видјети. Произвођачи ратарско-повртларских усјева у овом систему производње су: Адриа-хистил расадник Габела, 33 Грачанка Грачаница, Хеко Бугојно и Јаффа комерц Мостар.

2.8.8. Органска производња

Органска производња на подручју Федерације БиХ егзистира од почетка овог вијека. Обрадиве површине под органском производњом у посљедњих седам година варирају без неког разумног појашњења. Подаци о стварном стању не постоје, нема регистара произвођача и прерађивача ових производа. Једино се може доћи до података од једне од сертификационих кућа - Органска контрола (ОК), мада их постоји неколико које се баве пословима сертификације органске производње у ФБиХ. Према подацима ОК у 2019. години су била засијана 1.237 ha, а у 2020. години свега 346 ha. Љековито биље, жита и бобичасто воће су доминантне културе које се узгајају. Поред узгоја, треба поменути и прикупљања самониклог љековитог биља, гљива и бобичастог воћа. У 2107. години од укупних сакупљачких површина (150.604 ha), на љековито биље отпада 103.575 ha. Значајан дио овог сакупљеног биља се извози. У периоду 2016. – 2018. примјетан је тренд раста извоза органских производа, а најзначајнија извозна тржишта за органске производе из БиХ су земље чланице Европске Уније, прије свих Њемачка, Низоземска, Данска, Италија, Шведска и Швицарска.

²³ Овдје посебно треба истаћи недостатка кантоналних робних резерви које би биле стабилизатор и производње и цијена пољопривредних производа. Тако је у 2021. години увоз сјемена основних усјева (кромпир, жита, кукуруз и соја) износио 5,7 милиона, од чега је највећи увоз био код кромпира у висини од 5,0 милиона КМ (6,7 милиона кг).

Закон о пољопривредној органској производњи је донесен 2016. године (Службене новине Федерације БиХ, број 72/16), а након тога Правилник за органску биљну и сточарску производњу. Чињеница је да је процес доношења законске регулативе веома спор и да је то један од проблема који кочи развој овог сектора.

Досадашња буџетска подршка органској производњи се односила на сертификарање органске производње²⁴. На нивоу Федерације БиХ је активно удружење ОРГАНСКО ФБИХ, које окупља ове произвођаче и организује бројне продајне манифестације за своје чланове, а у сарадњи са сертификационом кућом из Хрватске има развијену и сертификацију ове производње.

Пут који органску производњу, поготово у руралним срединама издиже на виши производни ниво јесте задругарство и удруживање породичних фарми на локалном подручју са циљем повећања количине производа, едукације потрошача, остваривања конкурентности, стандардизације квалитета, брендирања производа, те организованог изласка на домаће и страно тржиште.

2.8.9. Воћарство

Повољна умјерено континентална клима заједно са медитеранском климом омогућује да се на подручју Федерације БиХ одвија производња великог броја воћних врста из групе јабучастог, коштичавог, језграстог, јагодастог и медитеранског воћа. Важан оквир за будући развој воћарске производње је садржан у Оперативном програму воћарска рејонизације у Федерацији БиХ (2013) у којем су дате препоруке и смјернице за најповољније рејоне за узгој воћних врста водећи рачуна о агро-еколошким условима, односно о специфичних ограничењима и одређеним условима климе, тла и рељефа, али и економских услова.

Анализа воћарске производње у Босни и Херцеговини (Федерацији БиХ) се још увијек, са изузетком јагодастог воћа, води на нивоу броја укупних и родних стабала, а не на нивоу површине и ња, што отежава анализу и извођење закључака будући да се не прави разлика између интензивне и екстензивне производње, као и специфичности појединих производњи. Укупне површине воћњака у Федерацији БиХ у периоду 2015. – 2020. стагнирају и крећу се око 45 хиљада ња.

Континентално воће

Најважније континенталне воћне врсте у Федерацији БиХ су јабука, крушка, шљива, бресква, трешња, вишња, кајсија и орах. Мјерено просјечним бројем стабала, највећу заступљеност има шљива (46%) коју слиједе јабука (28%), крушка (11%) те трешња (5%) и бресква (4%). У периоду 2014. – 2020. примјетан је тренд раста броја стабала свих крошњастих воћних врста. У 2014. години укупан број стабала је износио 11,5 милиона, а у 2020. години 12,7 милиона. Евидентирано повећање броја стабала упућује на праксу да се стари екстензивни засади замјењују новим засадима са интензивном производњом и густим системом узгоја, при чему површине остају непромијењене. Највећи број повећања родних стабала забиљежен је у 2015. години (око 800 хиљада), док је у наредном периоду забиљежен уједначен раст са просјечно 100 хиљада нових родних стабала.²⁵

Када се говори о укупном приносу континенталних воћних врста у анализираном периоду 2014. – 2020. основна карактеристика је варијабилност и промјенљивост по

²⁴ У посљедње три године (2018-2020), кроз програм подршки у ФБиХ исплаћена је подршка у висини од 18.296 КМ у 2019. години, 30.517 КМ у 2020. години, док је највише исплаћено у 2018. години – 40.864 КМ.

²⁵ Изузетак чини 2016. година у којој је забиљежено повећање од само 17 хиљада родних стабала.

годинама. Најнижи приноси су забиљежени у 2014. и 2017. години као посљедица екстремних климатских прилика (мразови и суше). Посебну варијабилност у приносима су показале двије водеће воћне врсте - јабука и шљива. Продукција шљиве се кретала од 23 хиљаде тона у 2017. години до рекордних 60 хиљада тона у 2018. години. Продукција јабука у 2014. години је износила 14 хиљада тона, а у 2020. години рекордних 53 хиљаде тона. Највећа укупна производња крошњастог воћа је била у 2018. и 2020. години и износила је у просјеку 135.000 тона, док је седмогодишњи просјек у периоду 2014.-2020. био 102,2 хиљаде тона. Очито је да климатске промјене све чешће утичу на укупну продукцију ове врсте воћарске производње, што ће заједно са унапређењем агро-техничких и помо-техничких мјера, захтијевати и нови приступ и увођење мјера пољопривредне политике којима ће се дјеловати на негативне посљедице споменутих климатских промјена.

Јагодасто воће

Производња јагодастог воћа на подручју Федерације БиХ доживјела је снажну експанзију током протеклих 20 година, имајући при томе и успоне и падове као и свака производња у пољопривреди. Ова производња прати савремене трендове техничко-технолошких рјешења најразвијенијих земљама свијета што потврђује остварени приноси по јединици површине који је близу пуног генетског потенцијала. Актуелна производње јагода је доста уједначена и одвија се на просјечних 800 ha површине, док површине под малином осцилирају и послје рекордних 2.321 ha у 2018. години смањују се за преко 600 ha у 2020. години када износе 1.703 ha. Остале јагодасте воћне врсте попут купине, рибизле и боровнице још увијек нису уведене у културу и стога су и мање заступљене. Приноси јагодастих врста релативно су уједначени у анализираном периоду 2015. – 2020. и за јагоду просјечни годишњи проноси износе 8,66 t/ha, а за малину 7,86 t/ha.

Смањење површина под малином један је од најважнијих уочених проблема у производњи ове врсте воћа у Федерацији БиХ. Разлоге треба тражити у: (1) повећаној понуди малине на свјетском тржишту и нижој продајној цијени, (2) неповољним климатским приликама које су узроковале лошим квалитетом плодова, (3) недостатку радне снаге као посљедице све већег одлива младих из руралних средина и (4) недостатку пољопривредних савјетодаваца и трансферу знања из домена савремених техничко-технолошких рјешења.

Производња јагодастог воћа, првенствено малине, највише зависи од инсталираних расхладних капацитета. На подручју Федерације БиХ постоји 16 компанија које се баве откупом малина са укупним капацитетом расхладних комора од 17.000 тона, што даје довољно простора за повећање производње малине чија тренутна просјечна продукција износи 14,2 хиљаде тона.

Медитеранско воће

Медитеранске воћне врсте у период од 2014.-2020. биљеже стални пораст броја родних стабала и укупног приноса посебно маслине и смокве. У анализираном периоду укупни приноси су повећани са 897 тона у 2014. години на преко 2.000 тона у 2020. години као резултат уласка ових врста воћки у период пуног плодоношења. Све је присутнији тренд подизања већих плантажних засада са одомаћеним и интродукованим сортама маслине, правилног склопа садње и узгојне форме крошње, уз коришћење система за наводњавање. Такођер, остале медитеранске воћне врсте прелазе са екстензивног начина производње на плантажни узгој и то код смокве, бадема и нара. На позитиван тренд повећања производње медитеранских воћних

врста утицало је више фактора, а најважнији је позитиван тренд буџетских издвајања (федерални и кантонални ниво) и давања средстава за подизање нових засада.

Као и код узгоја крошњастих воћних врста, и код узгоја медитеранских врста важније обиљежје је варирање просјечних приноса из године у годину, као резултат понајприје климатских прилика у којима се одвија производња.

2.8.10. Виноградарство и винарство

На подручју Федерације БиХ гајење винове лозе и производња вина имају веома дугу традицију. Стање у којем се већ дуже време налази ова дјелатност све је мање у сагласности са тим богатим наслијеђем.

На основу статистичких података БиХ је у 1990. години имала 5.781 ha винограда, а од тога је 4.274 ha било на простору садашњег Херцеговачко - неретванског кантона (ХНК). Тај податак показује да је овај кантон био главни носилац виноградарске производње БиХ, односно Федерације БиХ. Прошли рат је нанио велике штете виноградарској производњи тако да је уништено 2.046 ha винограда или 47,9% од укупних пријератних површина. Знатно веће учешће уништења површина је био код државног сектора (69%) у односу на приватни (28,8%). Информације о виноградарским површинама којима се данас располаже заснивају се на подацима прикупљеним кроз израду тзв. виноградарског катастра, којем се приступило изради први пут у историји БиХ. Најважнији разлози за његово настајање су (1) евиденција и анализа постојећих површина под виновом лозом, (2) анализа структуре сортимента, (3) евиденција потенцијалних виноградарских површина и (4) утврђивање укупне билансе стања што је један од предуслова уласка у ЕУ. Катастар винограда ће омогућити увид у виталност виноградарства као једне од најважнијих привредних грана. Кроз више од 20. вјекова површине под виновом лозом су расле опадале, што је зависило о миграцијама становништва, ратовима, политичким уређењима, а у новије вријеме тржишним факторима узгоја винове лозе. Подаци прикупљени при изради виноградарског катастра су неслужбени и у току је провјера података на терену.

У пољопривредним површинама Федерације БиХ (1.183.000 ha) учешће винограда је 0,33% односно 3782 ha (2020. година). У укупној површини винограда винско грожђе заузима око 3.607 ha, а столно око 250 ha. Посматрано по кантонима значајне површине засађене виновом лозом заступљене су у ХНК (2679 ha) и ЗХК (1026 ha). Виноградарством и винарством се бави око 10.200 домаћинстава. У анализираном периоду на површинама засађеним виновом лозом просјечан број чокота је 14.575, односно 13.856 родних чокота, са којих се убере 34.153 тона грожђа или 2,47 kg по чокоту.

Земљиште на којему се налазе насади винове лозе у највећем дијелу је приватно власништво. Држава је задржала власништво над земљиштем које је било у саставу државних предузећа и која се по садашњим законима не може приватизовати. Управљање земљиштем проводи се путем кантоналних и општинских тијела која уговором о концесији или закупу регулишу односе с корисницима земљишта. Општенито се може рећи да је нерегулисано власништво над земљиштем кочница даљег развоја винарско-винаградарског сектора из најмање три разлога: (1) велика уситњеност посједа, (2) нерегулисани власнички односи и (3) дестимулирајућа политика давања земљишта у концесију.

При подизању винограда треба прихватити сва савремена достигнућа у технологији системског уређења производног простора, припреми и одржавању земљишта, избору сортимента високог квалитета повезано са ревизијом рејонизације појединих подручја,

дефинисању система узгоја, те правилном избору и организованој употреби технолошких линија машина у агротехници и ампелотехници. При садњи винограда предност треба дати нашим, БиХ, аутохтоним сортама жилавки и блатини, које аутохтоношћу и квалитетом могу наћи своје мјесто на захтјевном тржишту. Уз ове сорте треба садити свјетски познате сорте мерлот, цабернет саувигнон, цхардоннау, сурах и друге, које су се одомаћиле на нашем подручју на којем постижу високу квалитету.

Производња столног грожђа се обавља на површини од око 250 ha и нема података о годишњој производњи. У наредном периоду посебну пажњу треба ставити на сорте веома ране епохе сазријевања како би се искористиле компаративне предности херцеговачког виногорја, као и веома касне епохе чије се грожђе може чувати у расхладним уређајима и тако осигурати тржиште у зимским мјесецима.

2.8.11. Винарство

Производња вина у Федерацији БиХ организована је у 43 винарије. Укупни производни подрумски капацитет регистрованих винарија износи 31.861.600 литара (318.616 ХЛ) што је мање у односу на 1985. годину када су производни капацитети износили 37.500.000 литара (375.000 ХЛ). Производни годишњи капацитет вина с укупних 3.607 ha виноградарских површина (1, 39 милиона трса), уз принос од 2,47 kg/ трсу и рандман од 60-70% износи 20.742.750 литара. На производњу бијелих вина отпада 55%, а црвених 45%. Од укупних 3.607 ha површина под виноградима на регистровани (производња вина с заштићеним географским поријеклом-ЗЗП) винарски сектор отпада цца 875 ha (24,26%). Преостале површине од 2.732 ha (75,74%) су у власништву породичних газдинстава од којих већина има прераду грожђа и производњу вина за властите потребе, а мањи вишкови се продају на локалном тржишту. Процјена је да се виноградарско-винарском производњом бави цца. 4-5.000 породичних газдинстава. Просјечна површина винограда у породичним пољопривредним газдинствима износи 0,56 ha, распоређених на 2-3 виноградарске парцеле. Слабости ове групе произвођача су нерегулисани власнички односи над земљиштем (винарадима), велика уситњеност посједа и недовољна опремљеност прерађивачких капацитета.

Регистровани винарски сектор је у 100% приватном власништву. Од 43 регистроване винарије 42 располажу властитим виноградарским насадима. Такођер, у значајном броју ове винарије откупљују грожђе од других произвођача. Када говоримо о виноградарским насадима треба нагласити да су насади (трсови) приватно власништво.

Значајан искорак у квалитети производног процеса, односно, финалног производа, учињен је у посљедњих 25 година када је извршена модернизација опреме у два смјера: (1) увођење контроле процеса врења (контролирано врење) и (2) замјена дрвених судова инокс посудама. Паралелно с модернизацијом опреме новији период су обиљежила два типа производње вина која се у ранијим периодима нису практикувала а то су: (1) производња барицве (барик) вина у храстовим бачвама запремине 225 литара и (2) производња пјенушца на бази култивара жилавка. Модернизација производног процеса захтијевала је образовање стручњака и њихово укључивање у трансфер најновијих технолошких рјешења и подизање квалитета сортних вина. Захваљујући наведеном производња се фокусира на висококвалитетне категорије вина с нагласком на аутохтони сортимент као што су жилавка (бијело), блатина и трњак (црвено). Ове сорте због низа предности представљају основ винарске производње због чега спадају и у дио културног наслеђа.

У периоду од 2015-2019. год. годишње се извезло цца 1.900.000 l од чега је учешће вина са заштићеним географским поријеклом 65%, а вина без ЗЗП-а (ринфуз вина) 35%. Процијењена годишња вриједност винарске производње представља 0,23 % укупног БДП-а БиХ. Вински сектор је релативно мали, али је због концентрисаности на релативно мало подручје јужног простора БиХ изузетно значајан као привредна грана.

Унапређење и развој виноградарско-винарског сектора у Федерацији БиХ треба посматрати у контексту слједећих активности: (1) усвајање Закона о вину на нивоу БиХ, (2) израда рајонизације виноградарског производног подручја, (3) имплементација система заштите ПДО и ПГИ, (4) изградња и имплементација система електронског вођења винарског и виноградарског регистра, (5) потицање рјешавања власничких односа у сфери виноградарског земљишта као предуслова коришћења новчаних фондова, (6) ревидирање политике давања концесија над државним земљиштем како би се потакнула садња нових винограда на економски исплативијим површинама, (7) потицање гастро-винарске понуде руралних подручја кроз јачање и развој „винске“ цесте и продају вина на кућном прагу, (8) потицање модернизације винарске опреме кроз системе за примарну прераду, његу и дораду вина и (9) потицање „малих“ винара на удруживање и заједнички наступ на тржишту вина.

2.8.12. Раса̀дничарство

Службени надзор над производњом садног материјала воћа и винове лозе у Федерацији БиХ је од 2016. године законски регулиран и обављају га органи за потврђивање Федералног завода за пољопривреду у Сарајеву и Федералног агромедитеранског завода у Мостару.²⁶

У Федерацији БиХ, у периоду 2014.-2020. примјетан је тренд смањивања производње садног материјала свих врста воћа. Тако је број садног материјала јагодастог воћа смањен са 9,8 милиона (2015.) на 1,5 милиона (2019.), док је број садног материјала континенталног воћа са 1,27 милиона (2014.) смањен на само 203 хиљаде (2020). Доминантно мјесто у производњи садног материјала има јагодасто воће (учешће од 85,9%), док је знатно мање заступљен садни материјал континенталног воћа (12,6%), односно медитеранског воћа (1,6%). Број расадника у Федерацији БиХ који се бави производњом садног материјала воћа осцилира, њих 16 било је у 2014., 17 у 2017., а само 10 у 2020. години. Недовољна буџетска подршка расадничарској производњи као и инвестицијама у подизање нових засада, уз изостанак међународних фондова попут ИПАРД средстава сигурно су један од разлога споменутог негативног тренда.

Сличан негативан тренд у периоду 2014.–2020. је и код производње садног материјала винове лозе. Са 387.236 садница винове лозе у 2015. години њихов број је пао на свега 157.620 у 2020. години. У 2020. години само је један расадник у Федерацији БиХ који се бави производњом садница винове лозе, а у 2014. години су егзистирала 4 расадника. И овдје треба тражити исте разлоге оваквом стању - недовољна институционална/буџетска подршка и изостанак заинтересованости домаћих виноградарских.

²⁶ Органи за потврђивање (Федерални агромедитерански завод Мостар и Федерални завод за пољопривреду Сарајево) имају успостављену сву потребну инфраструктуру у обављању службеног надзора, за категорије садног материјала воће: предосновни, основни, сертификирани и винове лозе: предосновни, основни, сертификирани и стандардни садни материјал (имплементиран систем квалитета ИСО 17065, фитосанитарни лабораториј – систем квалитета ИСО 17025 и услове неопходне за штампање декларација/сертификата).

Расадничка производња треба бити стратешки циљ сваке земље, јер од квалитетне саднице зависи просперитет воћарске и виноградарске производње. Од изузетног је значаја да се производња репродукционог садног материјала задржи унутар земље садњом и одржавањем матичних насада подлога и племки високих категорија. Доступност висококвалитетног садног материјала један је од предуслова за успјешан развој воћарског и виноградарског сектора па је стога потребно (1) утврдити дугорочне потребе за садним материјалом воћа и винове лозе у Федерацији БиХ, (2) подизање матичних насада, минимално категорије Цертифицирани садни материјал за виноградарство и категорије Основни садни материјал за воћарство, (3) укључивање у Програм федералних подршки за потицање подизања нових матичних насада воћа и винове лозе и (4) организовање генетског и сигурног одабира клонова аутентичних домаћих сорти винове лозе, нарочито оних које представљају битну економску основу (жилавка и блатина).

2.9. Анимална производња

Анимална производња у Федерацији БиХ чини значајан сектор укупне пољопривредне производње и даје важан допринос укупном БДВ из пољопривреде, извозу пољопривредних производа и запослености руралног становништва. Федерација БиХ са доминантним учешћем природних травњака, односно природних ливада и пашњака (724 хиљаде ха или 61,6% укупних пољопривредних површина, 2020.), предодређена је за узгој стоке и производњу млијека и меса, али нажалост овај потенцијал још увијек није довољно искоришћен. Бројни су проблеми са којима се сусреће анимална производња у Федерацији БиХ као што су уситњеност земљишног посједа и немогућност рационалне организације производње сточне хране, лоша структура пољопривредних газдинства исказана малим бројем грла стоке по фарми у којима највеће учешће (више од 2/3) имају газдинства са веома малим бројем грла (газдинства 1 до 3 музне краве или 1 до 5 оваца), недостатак репродукционих центара и организованог узгоја било које врсте домаћих животиња те проблеми везани за тржиште и пласман сточних пољопривредних производа.

2.9.1. Производња млијека

Производња и прерада млијека се сматра стратешком граном пољопривреде и прехранбене индустрије у Босни и Херцеговини. У Федерацији БиХ је доминантна производња крављег млијека, али се примјећује све значајнија, не толико количином колико стратешком важношћу, партиципација овчјег и козјег млијека. Производњом крављег млијека у БиХ се бави око 100.000 пољопривредних газдинстава, од чега око 33.000 домаћинстава производи млијеко у комерцијалне сврхе.

У Федерацији БиХ производња млијека се још увијек највећим дијелом ослања на мала и средња пољопривредна газдинства. У анализираном периоду 2014.-2020. ограничавајући фактори производње млијека су били уситњена имања, мали број грла по имању (3 – 10), неадекватни услови држања стоке, неповољни услови за кредите у сточарству, неразвијена савјетодавна служба и неедукованост фармера. Тренутно стање производње млијека није на потребном нивоу, а ситуација је додатно погоршала Ковид-19 пандемија.

У периоду од 2014. до 2020. године биљежи се пад броја музних грла у Федерацији БиХ. Истовремено је укупна производња крављег млијека расла до 2018. године, након чега долази до благог пада производње на тренутних око 240 милиона литара. Просјечна количина млијека по грлу и даље је прилично ниска (око 2.700 литара/година; Табела 1, Графикони 1 и 2). У немогућности да задовоље прописане норме у производњи квалитетног и хигијенски исправног млијека знатан број малих произвођача престао је са испоруком млијека на тржиште. Многа од ових газдинстава

се потпуно гасе, често и због одласка млађег дијела популације у иностранство. Велике фарме карактеришу савремени производни капацитети, адекватна технологија, примјена свих зоотехничких мјера, уз висок степен искоришћености генетског потенцијала грла и високу производност по грлу.

Од овчјег млијека се производе неки од најквалитетнијих и најпознатијих аутохтоних сирева. Изузев последње двије године, број музних оваца у анализираном периоду у ФБиХ није значајно опадао. У истом периоду производња овчјег млијека је незнатно расла на актуелних скоро 12 милиона литара (Табела 2, Графикони 3 и 4). Годишња производња козјег млијека током задњих година је на око 4,5 милиона литара (Табела 3, Графикони 5. и 6.).

Укупно посматрано, у периоду од 2014. до 2020. године откуп млијека је растао. Најмањи откуп забиљежен је 2015. године (око 58 милиона литара), а највећи у 2014. и 2020. години (преко 140 милиона литара). Иако се број коопераната смањује (тренутно се процјењује на око 4.500), знатан број газдинстава престао је с властитом прерадом млијека којег сада продаје мљекарама. Поред тога, стада се укрупњавају, а велики произвођачи продају млијеко мљекарама. Просјечна цијена 1 литра млијека у продаји и откупу је варијала од 0,49 до 0,58 КМ. Забиљежена продаја на тржницама/пијацама је јако мала и представља од 0,20 до 1,11% од укупне количине млијека у продаји и откупу у ФБиХ. Поред овог, извјесно је да се одређене, могуће и знатне, количине млијека продају нерегистрованим каналима. Међутим, тренд смањења удјела продаје млијека на тржницама/пијацама комплементаран је са забиљеженим повећаним откупом (Табела 4; Графикони 7-11).

2.9.2. Производња меса

Производња различитих врста меса, његов пласман на тржиште у свјежем стању и производња полуготових и готових месних производа одвија се је на читавој територији Федерације БиХ. Узгој домаћих животиња за производњу меса најчешће се врши на мањим или већим фармама крава за тов, држањем стада оваца за клање (најчешће до неколико стотина) и на фармама перади (већином са по пар хиљада товљеника). Узгој свиња је у мањем обиму и своди се најчешће на тов увезене прасади за домаће потребе и пласман на домаће тржиште. Произвођачи месних прерађевина рјеђе су и узгајивачи животиња и углавном их набављају на домаћем или страном тржишту.

У посматраном седмогодишњем периоду (2014. – 2020. година) број закланих говеда, оваца, свиња и перади као и нето тежина закланих грла показује велике варијације, како по годинама тако и по врсти закланих животиња. Број закланих грла говеда и нето тежина закланих говеда показује континуиран и значајан пад. Број закланих оваца у истом периоду значајно варира, при чему се нето тежина овчјег меса скоро подудара са промјенама у броју закланих грла. Нагли пад броја закланих оваца у 2020. години и пласмана овчјег меса и месних прерађевина иначе може се објаснити поремећајем на тржишту због Цовид-19 пандемије. И број закланих свиња је био у сталном паду. Забиљежен је значајан несклад између броја закланих грла и нето тежине добивеног меса у првим годинама овог периода (пад броја закланих грла и повећање или незнатна промјена у маси меса), што је вјероватно последица структуре закланих животиња (повећано клање товљених свиња у односу на клање прасади). Тренутни узгој свиња у Федерацији БиХ није довољан за осигурање потребних количина свињског меса за домаће тржиште па је увоз свињског меса, нарочито у прерађивачке сврхе, неопходан. Број заклане перади и нето тежина добивеног меса показују константан и значајан пораст, при чему нето тежина меса перади прати повећање броја закланих јединки. Због повољнијих цијена овог меса постоји стална и висока тражња на домаћем тржишту, а тренду раста је вјеројатно допринијело и коначно одобрење извоза меса перади у ЕУ од 2019. године.

Производња меса у Федерацији БиХ током претходних година обиљежена је бројним проблемима, уз пад производње неких врста меса и дебалансом нивоа понуде домаће производње и потреба домаћег тржишта. Резултат је то значајног смањења броја расплодне стоке и товних грла. Посљедњих година су цијене увозне стоке за клање и тов биле приближно једнаке или незнатно више од цијена увезеног меса, тако да се током три посљедње године смањило увоз живих грла на рачун увоза меса по ниским увозним цијенама, углавном из ЕУ. Овим је додатно смањен број закланих грла чиме је домаћа клаоничка индустрија доведена на руб опстанка. Резултат наведеног је пад домаће производње меса и недостатка меса на домаћем тржишту, како свјежег, тако и као сировине за месопрерађивачку индустрију која је задовољење својих произвођачких капацитета у великој мјери већ била базирала на сировинама из увоза.

2.9.3. Говедарство

Говедарство је окосница развоја сточарске производње у Федерацији БиХ. У анализираном периоду 2014. – 2020. примјетан је пад укупног броја говеда са 215.478 (2014.) на 195.356 (2020.) и резултат је прије свега смањења броја музних крава и стеоних јуница. Број музних крава је у сталном паду и у 2020. години броји 111 хиљада грла. Позитивни тренд је забиљежен у просјечној музности крава која је са 2.557 литара у 2014. години се повећала на 2.880 литара у 2020. години, али ове вриједности су још увијек далеко од ЕУ стандарда. Пад броја музних крава и укупне производње млијека упућује на потребу додатних активности и мјера унапређења сектора, јер очито највећи дио буџетске подршке које имају произвођачи млијека у Федерацији БиХ није довољна за стабилност и даљњи развој производње млијека.

Просјечна нето тежина закланих говеда у сталном је порасту и повећана је са 8.262 тоне у 2014. години на 9.790 тона у 2020. години и резултат је старијих категорија. С друге стране, у истом периоду нето тежина закланих телади је драматично смањена и са 1.995 тона у 2014. години достигла је ниво од свега 770 тона у 2020. години, што је посљедица значајног увоза ове категорије говеда.

У структури говедарских фарми доминирају пољопривредна газдинства са 1-5 грла (74,52%), коју слиједе газдинства величине 6-10 грла (12,55%), док је најмања заступљеност газдинстава са преко 50 грла која партиципирају са свега 3,73%. Највише су заступљене пасмине комбинованог типа (млијеко-месо и месо-млијеко) представљене у сименталу, мање у холстеину, док у појединим дијеловима Федерације БиХ се могу наћи и аутохтона пасмина буша.

Највећи дио говедарске производње је смјештен у три кантона - Унско-сански кантон, Зеничко-добојски и Тузлански кантон у којима се и довија главнина производње млијека и меса.

У циљу подизања конкурентности говедарске производње на отвореном тржишту какво је тржиште Босне и Херцеговине (Федерације БиХ) потребно је успоставити нове производне системе који ће се величином производне јединице (фарме), нивоом производње, те примјеном технолошких процеса моћи носити са производним системима земаља из окружења и ЕУ. Говедарску производњу у значајној мјери ће дефинисати и стање у прерађивачкој индустрији млијека, у месопрерађивачкој индустрији и њиховој међусобној повезаности, што се огледа кроз квалитет млијека и млијечних производа као и квалитет меса и месних производа. Посебно је наглашен проблем ценовних односа у откупу сировина. Главни изазови који стоје пред овом граном анималне производње се огледају у потреби трансформације постојећих у одрживе фарме величине преко 20 музних крава, односно 50 товних грла, побољшане продуктивности и модернизацији кроз увођење савремених техничко-технолошких

решења. Уз ово је потребна успостава узгојно-селекционе службе као и успостава информационог система за узгојно селекциони рад. Посебан фокус је потребно ставити на трансфер знања, унапређење генетског потенцијала кроз набавку висококвалитетних јуница и расплодних бикова те тржишну промоцију саме говедарске производње.

2.9.4. Свињогојство

Свињогојство, бројем грла и укупном вриједношћу производње спада међу мање важне гране анималне производње у Федерацији БиХ. У периоду 2014. - 2020. укупан број свиња је варирао из године не показујући неки изразит тренд и кретао се у распону између 80 и 90 хиљада грла (Прилог - Табела П-4.1.) при чему 10-12% овог броја су чинила приплодна грла - крмаче и супрасне назимице. Пасмински састав свињогојских фарми је доста скроман и своди се на крижанце пасмина ландрас и велики јоркшир, те у знатно мањој мјери на пасмине дурок и пиетрен. Недостатак узгојно-селекционог програма једна је од већих препрека планирању и самој производњи квалитетног расплодног и товног материјала. Такођер недостаје планско провођење крижања и хибридизације, чији резултат је, између осталог, скромни број одгојене прасади по крмачи и ниво прираста. Укупна производња свињског меса у регистрованим клаоницама у Федерацији БиХ у периоду 2014. - 2020. варира између 6.575 тона (2014.) и 8.911. тона (2020.), док број закраних свиња се креће од 73.063 (2014.) до 81.850 (2020.). Због конфесионалне структуре становништва у Федерацији БиХ, свињско месо конзумира мањи дио становништва овог БиХ ентитета, а највећа производња мјерена бројем грла се одвија у Посавском кантону (38,72%, 2020.). Производња свињског меса у БиХ (Федерацији БиХ) је у потпуности оријентирана на домаће тржиште, како за потрошњу у свјежем стању тако и за производњу краткотрајних прерађевина. Због провођења обавезног цијепљења против класичне куге свиња онемогућен је извоз живих утовљених животиња. Главне разлоге у осцилацијама и паду производње свињског меса у Федерацији БиХ треба тражити у бесцаринском увозу свињског меса из земаља ЕУ и њеним нижим цијенама у односу на домаће те у расту цијена сточне хране, нарочито соје и кукуруза. Посљедица споменутог је "гашење" домаће производње и то не само мањих породичних газдинстава већ и специјализираних великих произвођача, насљедницима некадашњих великих предузећа.

Производња свињског меса је доста екстензивна, углавном се ради о клању млађих категорија свиња и просјечна производност се креће око 260 kg живе мјере по крмачи. Структура свињогојских фарми је такођер неповољна. Доминирају фарме са малим бројем грла (до 20), док је скроман број великих (преко 100 грла) фарми. Ово уједно упућује на чињеницу да је веома мали број специјализираних фарми. Главни разлози оваквом стању свињогојства у Федерацији БиХ се огледају у (1) потпуно либерализирано тржиште меса у БиХ, (2) недовољна системска подршка сектору, (3) бесцарински увоз, (4) уситњена имања са мало обрадиве површине, (5) мали број расплодних и товних грла на газдинству, (6) неодговарајући услови држања, (7) лош пасмински састав, (8) недостатак узгојно-селекционог рада у сектору, (9) недоступност повољних кредитних линија, (10) слаба едукованост произвођача свињског меса те (11) релативно ниска буџетска издвајања и недовољна подршка за товљенике и расплодна грла.

2.9.5. Овчарство и козарство

Овчарство и козарство су важне гране анималне производње у Федерацији БиХ које карактерише екстензивни начин производње и коришћење природних травњака, прије свега пашњачких површина. Осим економског значаја за велики број руралних

домаћинстава, ове двије гране дају значајан допринос и биолошкој разноликости у подручјима у којима се одвија.

Овчарство

У периоду 2014. - 2020. уочава се негативни тренд и пад укупног броја оваца. Са 532 хиљада грла у 2014. години укупан број оваца је смањен за 4,5% и износи 508 хиљада. Разлог оваквом кретању је највише допринијело смањење укупног броја најмлађих категорија, јањади и шилјежади чији број је са 94,5 хиљада у 2014. години сведен на 81 хиљаду у 2020. години. У пасминском саставу доминира домаћа праменка са својим сојевима који се разликују у фенотипским и производним карактеристикама зависно од услова у којима се узгајају. Поред праменке, са знатно мањим учешћем су присутне и аутохтоне пасмине оваца увезене у циљу побољшања и мелиорација домаће пасмине оваца. Највећи допринос укупном броју оваца у 2020. години дају три кантона - Средњобосански (18,83%), Херцеговачко-неретвански (18,66%) и Зеничко-добојски (13,49%).

Укупна годишња производња овчјег млијека је 11,5 милиона литара и доста је уједначена и стабилна у свом анализираном периоду 2014. – 2020. Просјечна производња млијека по музној овци у периоду лактације износи 54 литара, што је далеко од ЕУ просјека. Када се говори о производњи овчјег меса примјетан благи пад у периоду 2014. - 2020., а посебно ниска производња је забиљежена у 2020. години (36% у односу на 2019.) као, прије свега, посљедица пандемије Ковид -19.

Козарство

Укупан број коза у периоду 2014. - 2020. је доста неуједначен, показујући одређени раст до 2017. године (44.616), након чега број опада и достиже у 2020. години ниво од 42.497. Према пасминском саставу доминирају различити крижанци, а код мањег броја, углавном специјализираних, фарми узгајају се козе у чистој крви алпска, санска, бурска и домаћа коза. Највећи допринос укупном броју коза даје Херцеговачко-неретвански кантон (26,1%). Број мужених коза у периоду 2014. - 2020. се креће у распону 24 до 26 хиљада са просјечном годишњом производњом од 197 литара по музној кози. Овакав просјечан принос музних коза је доста уједначен у свим анализираним годинама и не задовољава производне стандарде модерног козарства у развијеним земљама ЕУ.

Бројни су проблеми који се требају рјешавати у гранама овчарство и козарство. Структурне промјене и учешће фарми са већим бројем грла, боља техничко-технолошка опремљеност, прецизно мапирање бројног стања, организовање функционалног и ефикасног удружења произвођача, оснивање селекционих и репродуктивних центара те унапређење трансфера знања и ангажман пољопривредних савјетодаваца, само су неке од активности и могући правци дјеловања у будућем периоду имплементације Стратегије.

2.9.6. Коњогојство

У периоду 2014. - 2020. у Федерацији БиХ настављен је негативни тренд и пад укупног броја коња. Укупан број коња се смањео са 5.903 колико је било у 2014. години на 4.298 у 2020. години. Према стручним пројекцијама и у наредном периоду, због све израженије депопулације руралних подручја, може се очекивати негативан тренд укупног броја коња уколико се не подузму одговарајуће мјере садржане прије свега у потицању аутохтоних пасмина (босански брдски коњ).

2.9.7. Перадарство

Перадарство, као једна од растућих грана анималне производње од 2000-тих година, у периоду 2014. - 2020. је задржала, уз мање осцилације, број на нивоу 10 до 11 милиона перади. Када се говори о броју заклане перади у регистрованим клаоницама уочава се значајан тренд раста и повећање са 21,6 милиона комада у 2014. години на 32,6 милиона комада у 2020. години. Исти тренд је забиљежен и када се говори о нето тежини очишћених трупова која је повећана са 32.067 тона у 2014. на 50.178 тона у 2020. години. Просјечна нето тежина заклане перади се креће око 1,5 kg.

Стабилна производња у анализираном периоду 2014. - 2020. утврђена је и када се говори о производњи јаја и броју кока носилица. Укупан број кока носилица се кретао између 1,72 милиона (2014.) и 1,89 милиона (2015.) и 1,87 милиона (2020.). Уочене осцилације у броју кока носилица су углавном везане за продајну цијену јаја, односно трошкове сточне хране. Пуно већа варирања су била присутна када се говори о самој производњи јаја. У 2014. години ова производња је износила 276 милиона комада, а у 2020. години је била повећана за 14,13% и износила је 315 милиона комада. Просјечна производња јаја по коки носилици је варунала од 157 (2017) до 179 (2020.). И у овој производњи Федерација БиХ значајно заостаје за ЕУ стандардима који се крећу од 300 до 320 јаја по коки носилици. Највећи допринос перадарству, када се говори о броју кока носилица и производњи јаја дају произвођачи из Тузланског и Зеничко-добојског кантона, у којима и егзистира највећи број модерних перадарских фарми, са модерним објектима великих капацитета и аутоматизираним производним процесима са врло мало учешћа рада.

Тов ћурки, патака и гусака на простору Федерације БиХ јавља се спорадично и нема неки важни производно-економски значај.

2.9.8. Пчеларство и производња меда

Пчеларство на подручју Федерације Босне и Херцеговине је традиционална пољопривредна грана која се посљедњих година интензивно развија. Поред значаја у производњи меда, ова грана постаје препознатљива и по другим пчелињим производима као што су пелуд, прополис, восак те матична млијеч. Једно од обиљежја пчеларства у Федерацији БиХ је доминантно учешће пчеларских произвођача с малим бројем друштава, и с друге стране мало учешће произвођача са већим бројем друштава. Највећи број пчелара пчеларством се бави не као основним занимањем, већ као начином остваривања додатних извора прихода, па су као такви у највећем броју ван успостављеног система и пласирања пчелињих производа мимо званичних путева тржишта.

У анализираном периоду 2014. - 2020. број пчелињих друштава у Федерацији БиХ показује тренд раста и у 2020. години је регистровано 254.061 кошница пчела што је за разлику од 2014. године више за 34.679 кошница пчела, односно за 15,81%. Највећи број (53,43%) кошница пчела је смјештен у три кантона - Унско-сански, Тузлански и Херцеговачко-неретвански. За разлику од раста броја кошница пчела укупна производња меда показује значајне осцилације из године у годину и резултат је све израженијих климатских промјена. Укупна продукција меда у Федерацији БиХ се кретала од 1.351 тону у 2017. години до 2.862 тоне у 2015. години. Варирања су изражена и код просјечне производње меда по кошници која су се кретала у распону од 5,73 kg (2020.) до 12,50 kg (2015.).

Произвођаче меда карактерише изражена разноликост како по животној доби, степену образовања, асортиману производа до величине газдинства и броја кошница пчела. Највећи број произвођача организује продају на самом газдинству/домаћинству, а знатно мањи на тржницама и специјализованим продавницама.

И овој грани анималне производње недостаје боља организованост (професионална удружења) произвођача и трансфер знања кроз активност савјетодавне службе, односно техничка и стручна помоћ у превенцији и сузбијању штетника и болести.

2.10. Рибарство

Рибарство у Федерацији БиХ има вишевијековну традицију и условно се може подијелити на морско и слатководно рибарство. У оба подсектора рибарства у већој су или мањој мјери заступљени основни видови дјелатности (производње): аквакултура, привредни риболов и спортско-рекреативни риболов.

Почетак развоја аквакултуре у Босни и Херцеговини везан је за крај 19. и почетак 20. вијека, када се оснивају прва пастрмска и шаранска рибогојилишта. Од 1894. године, када је основано пастрмско рибогојилиште „Врело Босне“ код Сарајева, до седамдесетих година прошлог вијека основано је неколико великих пастрмских рибогојилишта, која су у то вријеме била најмодернија и најпродуктивнија рибогојилишта у Европи. Данас у Федерацији БиХ егзистира 78 рибогојилишта, што чини 65,5% од укупног броја рибогојилишта у БиХ (ФАО, 2015). Највећи број рибогојилишта у Федерацији (52 објекта или 66,7%) у производњи рибе примјењује систем проточних бетонских базена. То су искључиво пастрмка рибогојилишта. Производња конзумне рибе у мору и на хидроакумулацијама одвија се искључиво у рибогојилиштима са кавезним системом узгоја. У овим се рибогојилиштима (15 објеката) производи се конзумна морска риба и пастрмка, и чине 19,2% од укупног броја рибогојилишта. Најнижа производња конзумне рибе остварује се у рибогојилиштима са земљаним базенима (14,1%), у којима се узгаја шаран и сродне врсте.

Аквакултура је један од најбрже растућих сектора пољопривреде и прехранбене индустрије у Федерацији БиХ. У односу на крај прошлог вијека, када се производило око 1.000 t годишње, производња конзумне рибе је у посљедњих двадесет година утростручена, и креће се између 2.000 и 3.000 t. годишње, а у појединим производним годинама и више. У Федерацији БиХ аквакултура се углавном базира на узгоју конзумне пастрмке и мањим дијелом на марикултури, узгоју морске рибе и шкољки. Узгој шарана и других топловодних риба организован је само на малим породичним рибњацима и производњи за властите потребе газдинстава и продају живе рибе на рибњаку, па је њихова производња скоро занемарљива. Укупна производња рибе и других водених организама у 2019. години (3.011 t) повећана је за око 80% у односу на 2014. годину (1.685 t), односно за око 90% у односу на 2015. годину (1.605 t), када је регистрована најмања производња у периоду 2014.-2020. година. У 2020. години дошло је до значајног пада производње рибе и других водених организама (2.000 t), искључиво као посљедица пандемије и отежаног пословања у таквим условима.

Према ФАО подацима производње калифорнијске пастрмке, у 2018. години БиХ, са производњом од 2.746 t (Ф БиХ - 2.575), била је међу 25 највећих произвођача у свијету, односно међу 15 у Европи. Поред калифорнијске пастрмке, у хладноводним пастрмским рибогојилиштима, као конзумна риба узгајају се и поточна пастрмка и поточна златовчица. У 2019. години, у Федерацији БиХ, искључиво у проточним бетонским базенима, остварена је производња од 80 t поточне пастрмке и 20 t поточне златовчице. Према ФАО статистичким подацима, БиХ, односно Ф БиХ (РС и БД немају регистровану производњу), спада међу 10 највећих произвођача конзумне поточне пастрмке (8. мјесто) и конзумне поточне златовчице (6.мјесто) у свијету.

И у производњи морске рибе дошло је до значајног повећања производње у периоду 2014.-2019. година. Производња конзумног лубина и ораде у 2019. години (210 t) била је више него двоструко већа у односу на 2014. годину (100 t). Производња морских шкољки (дагња и каменица) је у периоду 2014.-2019. година драстично смањена, готово у потпуности обустављена. Од 45 t конзумне шкољке у 2014. години производња је пала на 11 t у 2018. и 2019. години, док у 2020. години није уопште регистрована.

Привредни риболов је дјелатност која подразумијева лов рибе професионалним риболовним алатима и опремом, ради стављања уловљене рибе у промет и стицања добити. Овај вид риболова углавном је заступљен у морском рибарству, док га је у слатководном рибарству могуће обављати само на ријеци Сави. Привредни или комерцијални риболов у мору вјековима је обезбјеђивао животну егзистенцију становништва у приобалном дијелу наше земље. Са развојем друштва и индустријализацијом привреде, имајући у виду и величину морског територија и развој аквакултуре, све више је опадао интерес за риболовом као примарном привредном дјелатношћу. Процјењује се да улов у морском риболову износи 10 до 15 тона рибе годишње, при чему је важно истакнути да се улов углавном пласира током туристичке сезоне, директном продајом локалним ресторанима.

Професионално рибарење на ријеци Сави има вишевијековну традицију, па је навика конзумирања слатководне рибе локалног становништво пуно већа него у другим дијеловима наше земље. Влада Посавског кантона је издала три дозволе за привредни риболов, двије за риболовно подручје Орашје и једну за риболовно подручје Ошак. Комплетан годишњи улов рибе у овом подручју пласира се и прода на локалном тржишту, путем рибарница или ресторана. Према ФАО годишњаку за рибарство (2020.) у БиХ се сваке године изловљава 305 тона рибе, од чега највећи удио (300 t) чине различите врсте слатководних риба (шаран, бабупка, смуђ, сом, и др.).

Спортско-рекреативни риболов је дјелатност рибарства, која подразумијева лов рибе удичарским риболовним алатима и опремом, ради спорта или рекреације. Уловљена риба се не смије стављати у промет и спортско-рекреативни рибари је смију користити само за властите потребе. Према усменим подацима Спортско риболовног савеза БиХ, у Босни и Херцеговини је 2020. године било око 21.000 спортских риболоваца, од чега највећи дио (13.045 или 61,9%) чине риболовци који су чланови Спортско риболовног савеза Федерације БиХ, односно неког од риболовних друштава у Федерацији. Процјењујући да сваки регистровани спортско-рекреативни риболовац оствари улов у количини од 15 до 20 kg у току године, може се закључити да је у Федерацији БиХ у 2020. години остварен улов од 200 до 250 тона рибе годишње.

Просјечна годишња потрошња рибљег меса по глави становника у Европи у 2017. години износила је 21.5 kg, а Босна и Херцеговина се налазила на посљедњем мјесту европских земаља, са годишњом потрошњом од 5,8 kg по глави становника. Највећи удио у укупном производу рибарства Федерације чине производи аквакултуре, првенствено конзумна риба. Највећи дио производа слатководне аквакултуре и производа марикултуре намијењен је домаћем тржишту, док се један дио пласира на тржиште ЕУ (први сертификирани производ анималног поријекла), земаља ЦЕФТЕ, ЕФТЕ и других земаља. У протеклом седмогодишњем периоду перманентно је растао извоз производа аквакултуре из Федерације БиХ и у 2020. години је постигао максималну вриједност (1.648,6 t). Извоз сушене, сољене и димљене рибе у 2020. години је за десет пута увећан у односу на 2014. годину. За два пута је у протеклом периоду увећан извоз смрзнуте и свјеже или расхлађене рибе. Једини пад извоза је регистрован код живе рибе и он је за око три пута мањи у 2020. години у односу на 2014. годину.

С друге стране, укупни извоз рибе, рибљих производа и других акватичних организама у 2020. години (1631,7 t) скоро је за два и по пута увећан у односу на 2014. годину (668,6 t).

2.11. Прехрамбена индустрија

У периоду од 2014. до 2020. године забиљежен је значајан раст производње у прехрамбеној индустрији Федерације БиХ. Званична статистика је биљежила податке о годишњим производњама: млинске индустрије, прераде млијека, прераде меса, прераде воћа и поврћа, производње кекса и вафла, производње пива, производње вина, производње воде и минералне воде, производње безалкохолних пића и производње цигарета. Највећи раст забиљежен је код производње кекса и вафла (преко 120%). Висок раст производње биљеже производња воде (око 59%), прерада меса (око 54%) и млинска индустрија (око 50%). Повећање производње биљеже и прерада млијека (око 16%) те производња пива (око 4%). Према статистичким подацима, раст производње од око 80% забиљежен је и у винарству, иако се, према стручним стајалиштима, подаци званичне статистике о производњи грожђа и вина у БиХ иначе сматрају непоузданим. Треба нагласити да је 2020. као коначна година посматраног периода, али и као година Цовид-19 пандемије, значајно утицала на наведене показатеље раста у доменима производње пива, вина и безалкохолних пића. Производња вина и безалкохолних пића је у 2020. години била за око 10% мања од производње у 2019. години, док је производња пива у 2020. години била за око 14% мања од производње у 2019. години. Ово је утицало и на укупно посматрано смањење производње безалкохолних пића (преко 6%) у посматраном периоду. Изразити пад производње у периоду од 2014. до 2020. године забиљежен је код производње цигарета (смањење за преко 80%), што се може објаснити промјенама пословних политика (измијештање производње) нових власника капацитета за производњу цигарета у ФБиХ.

У односу на претходни, током посматраног периода искоришћеност капацитета повећала се у млинској индустрији, преради меса, производњи кекса и вафла, пива и вина. Међутим, искоришћеност капацитета у прехрамбеној индустрији ФБиХ још увијек је јако ниска. Тако је за већину анализираних подсектора искоришћеност капацитета испод 50%. Само су млинска индустрија и производња кекса и вафла (које се иначе првенствено ослањају на увозне сировине) у 2020. години имале искоришћеност капацитета преко 50% (69,99%, односно 54,02%). Најмање су искоришћени капацитети у погонима за производњу цигарета (5,51%) те у производњи вина (14,69%). Према стручним мишљењима, искоришћеност капацитета у винарству је вјероватно већа од наведене, а његова изнесена вриједност је могућа последица некомплетности података које биљежи статистика.

Поједини дијелови сектора прехрамбене индустрије и даље су знатно овисни о увозу сировина и полупроизвода. Може се рећи да се мљекарство, производња минералних вода, производња прерађевина од воћа и поврћа и производња вина највећим дијелом заснивају на домаћим сировинама. С друге стране, производње пива, освјежавајућих безалкохолних пића, воћних сокова, цигарета и житних прерађевина базиране су на увозним сировинама. Знатни прерађивачки капацитети мљевења житарица и прераде меса само мали дио потреба за сировинама обезбјеђују из домаћих извора. Забрињавају појаве, за сада ограничене на поједине године, потребе увоза сировина за капацитете који се баве производњом прерађевина од поврћа. У ФБиХ још увијек није покренута производња неких важних прехрамбених производа и полупроизвода попут, шећера, биљног јестивог уља, воћних концентрата и слада, што знатно доприноси негативном спољнотрговинском билансу сектора у цјелини.

Велика већина погона прехранбене индустрије у ФБиХ има у примени ХАЦЦП систем, а многи послују и у складу с одредбама ИСО 9001 стандарда. Спорадично се срећу и погони са имплементацијом ИСО стандарда серија 14000 и 22000. Биљежи се и раст Халал сертификација и повећање извоза овако сертифицираних производа. Халал стандард иначе је регистрован код Института за стандардизацију БиХ као национални стандард под називом Халал храна – захтјеви и мјере, БАС 1049:2007. Након потврде Вијеће за фетве Ријасета Исламске заједнице у БиХ из 2005. године БиХ ХАЛАЛ стандард постао је први европски, а други у свијету регистровани Халал стандард.

Након низа година у БиХ и Федерацији БиХ су стечени регулаторни и институционални услови за ефективно провођење тзв. политике квалитета прехранбених производа. Овдје се прије свега мисли на службену регистрацију заштићених ознака поријекла (ПДО или ЗОП), заштићених ознака географског поријекла (ПГИ или ЗОГП) и ознака гарантовано традиционалних специјалитета (ГТС). Поступак заштите и регистрације води Агенција за сигурност хране БиХ, а у ФБиХ су тренутно два сертификациона тијела овлашћена за провођење потребних контрола за коришћење ових ознака. Током 2020. и 2021. године службено су регистроване прве ЗОП и ЗОГП за пољопривредне и прехранбене производе у БиХ (два сира, један сухомеснати производ, једна воћна прерађевина и кромпир из једног подручја).

Асортиман производа прехранбене индустрије ФБиХ је иначе прилично ограничен. Сада је већ хроничан недостатак иновација производа и паковања, а нарочито се мало напредовало у производњи дијететских производа и дехидрираних и дјелимично дехидрираних производа гдје поред непостојања постројења, недостају и мотиви и идеје за покретање ових врста производњи. Врло мали или никакви помаци су учињени у креирању нових производа на бази искориштавања нуспроизвода што је у развијеном свијету снажно промовисана и устаљена пракса.

Погони прехранбене индустрије у ФБиХ отпад збрињавају сходно законским одредбама. Важно је, међутим, нагласити да још увијек нема знатнијих помака у смислу контроле, уштеда, разврставања, рециклаже и поновне употребе нуспроизвода или отпада као нових производа.

У периоду од 2014. до 2020. године број запослених у прехранбеној индустрији повећан је за око 9,1%, односно на око 14.000 запослених. Тренд повећања запошљавања био је повољнији до појаве Цовид-19 пандемије која је узроковала, истина незнатно, смањење броја запослених у овој индустрији за око 2%. Удио запослених у прехранбеној индустрији ФБиХ остаје низак и чини свега око 2,6% укупно запослених. Плате запослених у сектору прехранбене индустрије су и даље за око 40% ниже од просјечне плате у Федерацији БиХ те су ниже и од просјечних плата у секторима пољопривреде, шумарства и риболова, производње пића и духанске индустрије.

2.11.1. Прерада млијека

Мљекарска индустрија је остварила значајне позитивне развојне трендове, брже од развоја у примарној производњи млијека. У Федерацији БиХ данас послује око 20 мљекара, већином микро (до 10 запослених) и малих (10 до 50 запослених). Међутим, три велике мљекаре прерађује око 71% укупно откупљеног млијека у Федерацији БиХ. Укупни обим производње млијека и млијечних производа у ФБиХ од 2014. године расте по стопи нешто већој од 1% годишње и тренутно је на преко 168 милиона килограма готових производа. У структури производа са око 80% учешћа изразито доминира тзв. конзумни програм (млијеко, углавном УХТ, и неферментисана павлака). Слиједе ферментирани производи од млијека са 14 – 20% учешћа. Производња сирева је

далеко мање заступљена (испод 3%) и у највећој мјери се односи на свјеже сиреве. Удио других производа на бази млијека (млијечни намази, сурутка, смрзнути десерти, сладолед) у укупној производњи је симболичан. У Федерацији БиХ од 2013. године нема производње млијека у праху. Обими производње млијека, (неферментисане) павлаке, млијечних намаза, ферментираних млијека, те сурутке и њених производа су пратили тренд раста укупног обима секторске производње. Током 2019. и 2020. године биљежи се пад производње свих врста сирева, а током 2020. године и пад производње маслаца. Протеклих година на тржишту БиХ су се појавили нови производи домаћих мљекара и сирана попут ајрана, УФ сира, те низа нових типова и подтипова сирева (козји, овчји, димљени сиреви, сиреви са различитим додацима). Међутим, произведене количине ових производа су још увијек мале да би значајно промијениле стање на тржишту. Мљекаре у ФБиХ још увијек не нуде посебне производне програме за циљне групе потрошача (школски оброк, програми за омладину, спортско млијеко и др.) нити показују иницијативе за обогаћивањем асортимана новим производима који, иначе, као увозни заузимају значајно мјесто на тржишту БиХ (ароматизована ферментирана млијека, топљени сиреви, програм слатких конзумних производа, шира палета производа на бази сурутке, дехидрирани и дјелимично дехидрирани производи и др.). Забиљежени су одређени помаци у паковању производа која су атрактивнија и разноврснија, али још увијек заостају за паковањима из мљекарски развијених земаља.

Охрабрује оживљавање производње аутохтоних млијечних производа, нарочито сирева који се производе на традиционалан начин, од сировог (често овчјег и козјег) млијека, на малим породичним фармама. Својим реномеима истичу се три традиционална сира (Травнички/Влашићи, Ливањски и Херцеговачки сир из мијеха) који представљају регионалне брендове, а два типа Ливањског сира су носиоци првих регистрованих заштићених ознака поријекла и географског поријекла прехранбених производа у БиХ. И поред одређеног раста активности на помоћи произвођачима ових и сличних сирева те на валоризацији и заштити њихових посебности, изостаје системска подршка, укључујући и субвенционисање ових производњи.

Укупни инсталирани капацитети мљекарске индустрије у ФБиХ се тренутно процјењују на око 400 милиона литара годишње што је значајно повећање у односу на стање у 2012. години (око 250 милиона литара) или у 2015. години (око 320 милиона литара). У периоду 2014.–2020. године није било отварања нових великих мљекара у ФБиХ, док је с радом почело неколико мањих погона. Једна велика мљекара (Тузланска) у међувремену је, након продаје страном купцу, обуставила рад, а фабрика сладоледа Ледо је престала са производњом сладоледа. Иако је прерада млијека једна од грана прехранбене индустрије Федерације БиХ са високим степеном искоришћености капацитета он је тренутно тек на око 48%.

У мљекарама у Федерацији БиХ ефективно се проводе добре хигијенске и произвођачке праксе. Поред ХАЦЦП система, многе мљекаре имају у примјени релевантне стандарде ИСО серија, а знатан број је и у систему Халал сертификације. Ово је, уз ефективно провођење регулативе о хигијенским условима и контроли, омогућило да 2016. године прве четири мљекаре из БиХ (три из Федерације БиХ) добију дозволе за пласман млијека у ЕУ. У годинама до 2021. ове дозволе је прибавило још шест мљекара из Федерације БиХ.

2.11.2. Прерада меса

Прерадом меса у Федерацији БиХ углавном се баве мала приватна предузећа и породичне фирме са малим бројем запосленика. Прерађивачи меса у ФБиХ своје производње углавном заснивају на увозним сировинама, прије свега на замрзнутој говедини и пилећем МОМ-у. У понуди доминирају производи од говедине, меса перади, мање од свињетине и врло мало од овчјег меса. У Федерацији БиХ се највише

конзумира свјеже месо перади, потом месо говеда, свиња, па оваца, док се од месних производа највише конзумирају кобасице.

Проблеми у анималној производњи, као сировинској бази прерађивачке индустрије меса у Федерацији БиХ су скоро исти већ дуги низ година и углавном се могу свести на (1) недовољна издвајања буџетских средстава за улагања у анималну производњу која се односи на производњу меса, (2) недовољан домаћи узгој, (3) неконтролисан и прекомјеран увоз готово свих врста сировог меса и месних прерађевина које се могу произвести у домаћим фармама и фирмама у довољној количини и квалитета већег од увезених, (4) недовољна контрола квалитета увезених производа, (5) непостојање посебних програма кредитирања за улагања у анималну производњу као специфичну и нискоакумулативну грану пољопривреде те (6) недостатак законских и подзаконских прописа у циљу побољшавања и усклађивања са прописима ЕУ.

2.11.3. Прерада воћа и поврћа

Тачних података о удјелу домаће произведеног воћа и поврћа у преради из званичних извора, нажалост, нема. Према резултатима анкетирања предузећа који прерађују воће и поврће у Федерацији БиХ, преко 50% сировина за прерађевине од поврћа се обезбјеђује из увоза. Знатно је повољнија ситуација у преради воћа гдје је учешће домаће сировине (осим код производње сокова) и до 90%. Производња око 90% укупне количине воћних сокова у ФБиХ заснива се на увезеним концентратима. Разлоге за увоз сировина, поред годишњих варирања производњи воћа и поврћа у БиХ, треба тражити и у високим откупним цијенама домаћих сировина.

На простору Федерације БиХ су активна 24 предузећа са инсталисаним расхладним капацитетима за чување воћа и поврћа. Овоме треба додати и пет фирми чији се капацитети не користе или се користе у мањем обиму те велики број мањих хладњача код велетрговаца и произвођача и прерађивача воћа и поврћа капацитета испод 150 тона. Укупни активни расхладни капацитети износе око 32.000 тона, док се око 17.000 тона расхладних капацитета тренутно не користи. Само двије хладњаче укупног капацитета око 1.980 тона имају могућност чувања воћа и поврћа у контролисаној атмосфери. У периоду од 2013. до 2021. године дошло је до повећања расхладних капацитета за око 2,5 пута. Расхладни капацитети се углавном користе за чување воћа и поврћа за стону потрошњу, мада се у периоду 2014. – 2021. биљежи раст броја хладњача са могућношћу чувања дубоко замрзнутих сировина (сад укупно 15). Само осам хладњача посједује линију за припрему и дораду воћа и поврћа, а режими чувања у правилу су подешени или само као плусни или само као минусни. Имајући у виду годишњу производњу воћа и поврћа расположиви расхладни капацитети за свјеже воће и поврће у Федерацији БиХ су недовољни. И за наредни период остаје потреба изградње нових расхладних капацитета (посебно оних са контролисаном атмосфером) те инсталирање линија за припрему и дораду воћа и поврћа код постојећих хладњача.

Према незваничним подацима, тренутно је на простору Федерације БиХ активно девет већих предузећа за прераду воћа и поврћа, од којих четири производе искључиво сокове и освјежавајућа безалкохолна пића. Послује и већи број мањих фирми (годишњег капацитета испод 500.000 l за сокове, односно испод 500 t за остале прерађевине од воћа и поврћа), које су најчешће специјализоване за одређену групу производа. У производњи превладавају сокови, џемови, мармеладе, маринирани и биолошки конзервисани производи од воћа и поврћа, конзервисано (стерилизирано) поврће, замрзнуто воће и поврће, а у мањем обиму пире од парадајза, кечап, прерађевине од кромпира, те сухо воће и поврће. Нажалост, само једна фирма производи минимално прерађено воће и поврће.

Искоришћеност капацитета за производњу прерађевина од воћа и поврћа, укључујући и сокове, у периоду 2014. – 2017. варирала је у распону од око 40% до око – 70% и била је на задовољавајућем нивоу. Међутим, од 2018. године искористивост капацитета пада тако да је у 2020. износила свега око 24%. Производња прерађевина од воћа и поврћа (укључујући сокове) у Федерацији БиХ интензивно је расла од 2014. до 2019. године (са око 15 милиона kg у 2014. на око преко 50 милиона kg у 2019. години. Цовид-19 пандемија узроковала је значајан пад производње у 2020. години (око 30% мање) у односу на 2019. годину. Далеко највећи удио у укупној производњи прерађевина од воћа чине воћни сокови углавном произведени од увезених концентрата (повећање са око 11 милиона литара у 2014. години на око 32 милиона литара у 2020. години, са доминантним удјелом мијешаних сокова од воћа и поврћа). У Федерацији БиХ нема капацитета оријентисаних на производњу концентрата. На тржишту се појављује све више малих прерађивача који производе сокове од домаће сировине, најчешће из властитих засада и чија годишња производња не прелази 500.000 l. У посматраном периоду забиљежен је пад производње киселог купуса, маринираног поврћа, замрзнутог воћа и желираних производа, али и значајан раст производње конзервисаног (стерилизованог) поврћа било као монокултуре или мјешавине. Званичних података о производњи замрзнутог поврћа нема, иако је код неких анкетираних прерађивача замрзнуто поврће чинило најмање 50% укупне производње. Нема ни званичних података о производњи суhog воћа и поврћа, иако се на тржишту нпр. налазе зачинске смјесе у којима знатан дио чини суho поврће. Велике индустријске сушнице из ранијег периода више нису у функцији, али се на подручју Федерације БиХ налазе десетине мањих коморних дисконтинуираних сушница капацитета уноса до једне тоне.

И поред неких охрабрујућих знакова раста сектора прераде воћа и поврћа, Федерација БиХ на европском тржишту у догледној будућности вјероватно неће моћи конкурисати великим количинама конвенционалних производа. Извозне шансе треба тражити у производњи и пласману традиционалних прерађевина од воћа и поврћа те производа са ознаком поријекла или географског поријекла. Проблем остаје обимом мала производња у правилу везана за мале производне капацитете, углавном занатског типа. Прерађивачима треба омогућити приступ инвестиционом капиталу под повољнијим условима, те подршку надлежних институција, посебно у погледу повезивања, укрупњавања и заједничког наступа на тржишту.

2.11.4. Млинско-пекарска индустрија

Према подацима Федералног завода за статистику и Одсјека за прехранбену индустрију Федералног министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства у периоду од 2014. до 2020. забиљежен је раст годишње производње млинске индустрије са око 140.000 тона 2014. година на око 210.000 тона 2020. године. Годишњи капацитети млинске индустрије су до 2016. године били око 397.000 тона, када падају на око 302.000 тона и на овом нивоу се задржавају до краја посматраног периода. Искоришћеност капацитета ове индустрије се у овом периоду кретала од најмање 36% (2014. година) до највише 70% (2020. година). Треба констатовати да је са око 130.000 t забиљежених 2012. године, и поред наведеног смањења капацитета за преко 90.000 t, обим производње ове индустрије у Федерацији БиХ у 2019. и 2020. години повећан на преко 200.000 тона.

Основу млинске индустрије у Федерацији БиХ и даље чини десетак великих млинова који годишње прерађују од 3.000 – 5.000 тона па до максимално око 10.000 тона. Процјене говоре да на територији Федерације БиХ поред ових, великих, дјелује још око 40-ак малих млинова. Млинари жито у правилу складиште уз своје млинове, при чему најзначајнији складишни капацитет и даље држи "Клас"-ов силос у Сарајеву.

Водеће обиљежје млинско-пекарске индустрије Федерације БиХ остаје практично потпуна овисност о увозним сировинама. Процјењује се да се за потребе ове индустрије и даље мање од 15% сировина обезбјеђује из домаћих извора. Поред недовољне домаће производње жита, из пекарских кругова се, неслужбено, наводи да квалитет брашна од домаћег жита није на потребном нивоу за прераду у квалитетне пекарске производе па га је потребно мијешати са брашном добијеним од увозних сировина.

Уз млинско-пекарску индустрију треба поменути и производњу кекса и вафла која је на њу често директно наслоњена. Иако на релативно скромним полазним основама, ова индустрија је у периоду 2014. – 2020. година забиљежила више него двоструки раст, са 5.500 тона у 2014. на 12.000 тона у 2020. години. Капацитети ове индустрије у 2020. години су били на око 22.000 тона, а њихова искоришћеност је била близу 54%.

2.11.5. Производња дестилисаних алкохолних и освјежавајућих безалкохолних пића

Значајан дио производње дестилисаних алкохолних пића у Федерацији БиХ још увијек се не биљежи у званичним статистикама. Према процјенама стручњака, 50 – 60% произведених дестилата завршава на неформалном, односно неконтролисаном тржишту. Иако је током задњих година једна компанија капацитета око 15 милиона литара дестилата престала с радом, преостали капацитети из ранијег периода и новоуспостављени погони су довољни за прихват воћа, грозђа, вина и других улазних сировина за производњу јаких алкохолних пића у Федерацији БиХ. За ове капацитете иначе већ дуго стоје констатације о њиховој ниској искоришћености. Опремљеност погона који се баве производњом јаких алкохолних пића је добра и они се временом стално модернизују. У централним, источним и сјеверним дијеловима Федерације БиХ производњом и даље преовладавају дестилати од воћа (шљива, јабука, крушка, рјеђе друге воћне врсте), док у Херцеговини преовладавају дестилати од грозђа. Занимљиво је да у Федерацији БиХ још нема значајније производње одлежалих дестилата од вина, односно пића типа коњака или вињака.

Индустрија јаких алкохолних пића у Федерацији БиХ је још у развоју, али се, према потврђеном квалитету дестилата може говорити о значајном трансферу знања, вјештина и добрих технологија у производњу. Водећи проблем подсектора је пласман, углавном лоших и нестандартизованих, дестилата на сивом тржишту. Ово, поред директних губитака за државну касу, за посљедицу има и излагање опасности здравља конзумента, али и спору изградњу репутације БиХ дестилата. У Федерацији БиХ је недавно у процедуру усвајања упућен Закон о јаким алкохолним пићима који уводи стриктније одредбе о обавезној регистрацији производњи јаких алкохолних пића. И поред првих отпора углавном индивидуалних произвођача, овај закон би могао дати значајан допринос и уређењу и унапређењу подсектора, јер се њим, поред осталог, успостављају регулаторне претпоставке за регистрацију заштићених ознака географског поријекла јаких алкохолних пића.

На простору Федерације БиХ послује 13 већих компанија које се баве производњом и паковањем освјежавајућих безалкохолних пића (ОБП) од воћних база, воћног сока, биљних екстраката, енергетских пића и ароматизованих пића. Међу њима је и глобално позната компанија која својом производњом у БиХ доприноси 0,5% њеног БДП-а. Производња је базирана на увезеним концентратима, сирупима и пастилама од којих се додатком воде и осталих адитива производе ОБП-а која се пакују у стаклену, ПЕТ, лимену а рјеђе у вишеслојну картонску амбалажу.

У периоду од 2014. године (195.482.000 l) до 2018. године (203.276.000 l) биљежи се раст производње ОБП-а, након чега долази до њеног пада на око 182.808.000 l у 2020.

години. Овај пад производње пратио је и пад искоришћења капацитета (328.600.000 l) које је са 62,9% у 2014. години пао на око 50% у 2020. години. Истовремено је забиљежено повећање покривености увоза извозом ОБП-а за око 9% у односу на 2014. годину.

Иако на свјетском тржишту потрошња ових пића пада, јер се она доводе у везу с повећаним ризиком од низа обољења, она је и даље за око 10 пута већа у односу на потрошњу воћних сокова. На домаћем тржишту се биљежи раст интереса потрошача за пића са смањеном енергетском вриједношћу па је тржишни удио пића без калорија (зело) са око 2% у 2016. порастао на близу 6% у 2018. години. Домаће компаније, произвођачи ОБП-а, би требале интензивније приступити развоју нових производа обогаћених биоактивним компонентама, са супституцијом шећера заслађивачима природног поријекла и увођењем тзв. "премиум" сегмента напитака за најмлађе обогаћених витаминима и сл.

2.12. Спољнотрговинска размјена пољопривредно-прехранбеним производима

Анализу вањско-трговинске размјене пољопривредно-прехранбених производа на нивоу Федерације БиХ потребно је узети са одређеном резервом, будући да се неки пољопривредно-прехранбени производи не могу искључиво увозити/извозити са подручја једног ентитета. Стога, прије анализе на нивоу ентитета дају се нека важнија обиљежја трговинске размјене на нивоу Босне и Херцеговине.

БиХ има неповољан трговински биланс у трговини пољопривредно-прехранбеним производима, изразити је нето увозник и у већини производа нема самодовољност. Ово је "горући" проблем који долази до изражаја у кризним временима, какав је био у вријеме КОВИД-а 19. У 2019. години укупан извоз пољопривредно-прехранбеним производима је износио 850,8 милиона КМ што је представљало 7,2% укупног БиХ извоза. У истој години, укупна вриједност увоза пољопривредно-прехранбених производа је била 3,2 милијарде КМ што је чинило 16,3% укупног увоза у БиХ. Према подацима за 2019. годину највећи дио увезених пољопривредно-прехранбених производа долази из земаља ЕУ (60,3%), које слиједи земље Западног Балкана (29,0%) и друге земље са (8,4%). Најважнији партнери из земаља ЕУ су Хрватска, Словенија и Мађарска, а од земаља западног Балкана Србија и Сјеверна Македонија. Када се говори о извозу пољопривредно-прехранбених производа, једнаку важност имају земље ЕУ (38,7%) и земље Западног Балкана (35,5%), којима треба придодати и Турску у којој се извози 15,1% укупног БиХ извоза ових производа. У 2019. години од земаља ЕУ најважнији извозни партнери су Хрватска и Њемачка, а од земаља Западног Балкана Србија и Црна Гора.

Као и у БиХ, и у Федерацији БиХ у периоду 2014. - 2020. је забиљежен значајан трговачки дебаланс пољопривредно-прехранбених производа крећући се у распону од -1,42 милијарде КМ у 2014. години до -1,52 милијарде КМ у 2020. години. Укупан извоз пољопривредно-прехранбених производа показује тренд сталног раста и са 273,3 милиона КМ у 2014. години повећао се за 55 индексних поена и достигао вриједност од 424,1 милион КМ. У структури извоза највише учешће имају месне прерађевине (17,31%), млијеко и млијечни производи (15,37%), свјеже воће (14,73%), алкохолна и безалкохолна пића (9,72%) те производи млинско-пекарске индустрије (9,18%). И укупан увоз пољопривредно-прехранбених производа у Федерацију БиХ има тенденцију раста, али нешто блажу у односу на извоз. Вриједност укупног увоза се са 1,7 милијарди КМ у 2014. години повећала за 15 индексних поена и у 2020. години достигла ниво од 1,94 милијарде КМ. У структури увоза највише учешће имају алкохолна и безалкохолна пића (13,13%), остали јестиви производи (11,65%), свјеже месо (9,02%) и свјеже воће (7,47%). Покривеност увоза извозом

пољопривредно-прехрамбених производа је још увијек веома ниска и креће се у распону 16,12% (2014.) до 22,09% (2017.).

2.13. Пословно окружење

2.13.1. Институције од важности за сектор

Четири административно-управна нивоа (државни, ентитетски, кантонални, општински) уставно успостављена у Босни и Херцеговини (БиХ) представљају знатну тешкоћу за стратешко планирање у пољопривреди и реализацију пољопривредне политике. Оваква организација за резултате има непотребно и скупо мултиплицирање институција истих или сличних надлежности те врло тешко успостављање функционалне координације мреже институција с утицајем на пољопривреду, производњу хране и рурални развој.

Мали број институција успостављених на нивоу БиХ које се могу означити посебно важним за сектор су: Министарство вањске трговине и економских односа (МСТЕО), односно његов Сектор за пољопривреду, прехрану, шумарство и рурални развој; Агенција за сигурност хране БиХ (самостална управна организација) и три управне организације у оквиру МСТЕО (Управа БиХ за заштиту здравља биља; Уред за ветеринарство БиХ и Уред за хармонизацију и координацију система плаћања у пољопривреди, прехрани и руралном развоју БиХ).

У оквиру МСТЕО, Сектор пољопривреде, прехране, шумарства и руралног развоја је задужен за успостављање оквира за развој секторских стратегија, политика, програма и мјера, те њихову координацију у циљу хармонизованог приступа и развоја ових области у цијелој земљи. Изузимајући Агенцију за сигурност хране, остале управне организације су, углавном, задужене за иницирање и усаглашавање програма, мјера и активности које се, осим програма међународне подршке и помоћи, и финансирају и проводе на нивоу ентитета, а у ФБиХ и на нивоу кантона. Оне су овлаштене да Вијећу министара БиХ подносе на разматрање и усвајање нацрте закона и подзаконских аката из домена утврђених законима о формирању ових институција. Агенција за сигурност хране има посебно важну надлежност (утврђену Законом о храни, Службени гласник БиХ, бр. 50/04) у иницирању и креирању нацрта законских и подзаконских прописа о храни. Треба нагласити да је поред својих осталих, законом утврђених, надлежности, Агенција од свог оснивања у овом погледу дала изузетан допринос креирањем великог броја прије свега правилника из домена тржишних стандарда, квалитета и здравствене сигурности хране.

Поред наведених, међу институцијама од шире важности за сектор успостављеним на државном нивоу треба споменути: Институт за акредитовање БиХ (БАТА), Институт за стандардизацију БиХ (БАС), Институт за интелектуално власништво БиХ и Дирекцију за европске интеграције Вијећа министара БиХ.

У Федерацији БиХ је успостављен и функционише задовољавајући број институција, организација и агенција за управљање и надзор у сектору пољопривреде, прехране и руралног развоја. Споро усвајање регулативе и успостављање институција на нивоу БиХ неповољно се одражава и на сектор и на секторске институције у Федерацији БиХ. Федерални органи управе показују сталну спремност да прихвате и проведу сва регулаторна рјешења утврђена за БиХ, као и да дају конструктиван допринос у доласку до ових рјешења. Одређене тешкоће за успостављање секторских институција са снажнијим и конзистентнијим стратешко-планским и имплементационим капацитетима у Федерацији БиХ представља њена уставна организација, са снажним надлежностима кантона за питања пољопривреде, производње хране и руралног развоја.

Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства (ФМПВШ) је кључна институција за планирање и управљање сектором пољопривреде, прехране и руралног развоја у Федерацији БиХ. ФМПВШ врши управни надзор над провођењем прописа, те доноси provedбене одлуке. Министарство је одговорно за: управљање природним ресурсима (земљиште, воде, шуме), развој пољопривреде, прехранбене индустрије, односно за развој биљне пољопривредне производње, сточарства, рибарства, лова, заштите и коришћења пољопривредног земљишта, прехранбене индустрије, производње сточне хране, водопривреде, ветеринарске и фитосанитарне заштите, шумарства, те за рурални развој и заштиту и побољшање коришћења пољопривредног земљишта. У оквиру ФМПВШ успостављено је и води се низ регистара неопходних за планирање, организацију, функционисање и праћење стања развоја сектора и његових подсектора.

У складу са административно-управном организацијом Федерације БиХ и одредбама релевантних прописа, инспекцијски надзор у сектору врше Федерална и кантоналне управе за инспекцијске послове. На нивоу ФБиХ за сектор пољопривреде, руралног развоја и прехранбене индустрије посебно су важни: Пољопривредни, Ветеринарски, Тржишни, Шумарски, Водни и Инспекторат за храну. И поред одређених унапређења у координацији рада током задњих година, Федерални и кантонални инспекцијски органи немају увијек јасно подијељене надлежности, што као проблем у раду истичу и федерални и кантонални инспектори.

У ФБиХ су успостављене и дјелују двије самосталне федералне истраживачко-стручне установе (Федерални завод за пољопривреду у Сарајеву и Федерални агромедитерански завод у Мостару) и једна установа специјализована за питања пољопривредног земљишта (Федерални завод за агропедологију у Сарајеву).

Седам од десет кантона у ФБиХ у својим владама имају министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства, док су у три кантона питања пољопривреде у надлежности посебних сектора у министарству привреде. Сви кантони имају надлежности за властита стратешка планирања пољопривреде и руралног развоја и провођење утврђене пољопривредне политике, све до властитих подстицаја пољопривреди и руралном развоју. Релевантна кантонална министарства учествују у планирању пољопривредне политике на нивоу Федерације БиХ, чиме се обезбјеђује координација развојних планова и програма.

2.13.2. Међународни споразуми важни за сектор пољопривреде

ЦЕФТА споразум је плурилатерални регионални споразум о слободној трговини. Он је наслиједио/објединио 32 раније потписана билатерална уговора о слободној трговини који су били на снази између земаља региона. Либерализација трговине остварена кроз билатералне споразуме, а касније и ЦЕФТА споразум, требала је да допринесе јачању конкуренције и, с тим у вези, обезбјеђење квалитетније понуде за потрошаче, бржи развој сектора, већи прилив страних инвестиција, смањење цијена и финалних производа и инпута, бржи трансфер технологија и сл. Отварање тржишта од 30 милиона становника без практично икаквих увозних оптерећења је била шанса, како за привреду, тако и за пољопривреду БиХ. Поједине привредне гране су имале знатне користи од отварања ЦЕФТА тржишта. Поред наведеног, обједињавањем ранијих билатералних уговора о слободној трговини у ЦЕФТА споразум повећана је и транспарентност у трговини између чланица. Један од важних циљева ЦЕФТА споразума је и олакшавање интеграције земаља чланица како у ЕУ, тако и у друге међународне институције попут WTO-а.

Споразум о стабилизацији и придруживању (ССП) представља форму односа земаља чланица ЕУ и земаља које теже ка чланству у ЕУ. Споразум представља и први уговорни однос између БиХ и ЕУ, потписан је 16. јуна 2008. године у Луксембургу, а ступио је на снагу 1. јуна 2015. године. Потписивањем ССП БиХ произвођачима је формално отворен приступ огромном и богатом тржишту ЕУ. Међутим, ради се и о тржишту са врло ригорозним захтјевима у области сигурности хране, којима БиХ произвођачи не могу увијек на адекватан начин одговорити. Већину одобрених квота, као и осталих концесија/повољности утврђених ССП-ом, домаћи пољопривредни и други произвођачи до сада су тек у малој мјери искористили. Знатне препреке на путу бољег коришћења погодности које проистичу из ССП су споро и неефикасно, често политичко условљавано, доношење потребне регулативе и успостављање ефикасног институционалног оквира у БиХ.

Споразум о пољопривреди WTO и WTO Споразум о санитарним и фитосанитарним мјерама регулишу питања пољопривреде и трговине пољопривредним и прехранбеним производима у оквиру WTO. Споразум о пољопривреди WTO заснива се на три компоненте: увозни приступ, извозне накнаде и домаћа подршка. Прва, а знатним дијелом и друга компонента у домену је државне трговинске и царинске политике, док је домаћа подршка у домену пољопривредне политике. Домаћа подршка пољопривреди важан је и критичан елемент Споразума, јер ове подршке могу знатно утицати на свјетску трговину пољопривредним производима. Интеграција БиХ у WTO, поред промјена у смислу додатне либерализације трговине и уже трговинских питања, имаће утицаја и на домаћу подршку пољопривреди. Ово поглавље преговора за БиХ је можда и најважније, јер се односи на дио политика подршке које функционишу у пракси. За сада, највећи обим подршке пољопривредним произвођачима у Федерацији БиХ иде кроз мјере које припадају критичној, тзв. "жутој кутији"²⁷. Друго мјесто заузимају мјере које се условно могу смјестити у тзв. "плаву кутију" (плаћања по грлу и хектару које су заступљене у БиХ, али које и даје немају потпуна обиљежја захтјева "плаве кутије"). На крају су мјере тзв. "зелене кутије" које немају ограничења у смислу износа који се могу трошити. Дакле, за структуру пољопривредних подршки у Федерацији БиХ се може рећи да није повољна, јер доминирају плаћања која се сврставају у "жуту кутију". Мјере ове кутије су означене као мјере које у највећој мјери утичу на трговину и као такве су под режимом ограничења. Да се не би дошло у

²⁷ WTO методологијом мјере подршке се дијеле у три категорије/кутије у зависности од утицаја на трговину и чине их жута, плава и зелена кутија (траффиц лигхт систем). Мјере које се сврставају у жуту кутију су директно везане за производњу било појединачних производа или за све пољопривредне производе у целини и као такви имају највећи утицај на трговину. Укључују трансфере од потрошача као и трансфере од порезних обвезника. У ове групе мјере могу се сврстати све мјере тржишно-цјеновне политике, плаћања на бази оутпута, регреси за инпуте, извозне накнаде, подршка кроз администрирање цијенама, и сл. Износ ових мјера се мјере одговарајућом АМС методологијом у јединствен индикатор Агрегатне мјере подршке (АМС). Заправо АМС комбинира вриједност свих мјера подршке које спадају у жуту кутију укључујући и трансфере од потрошача и пореских обвезника. Израчунати АМС (Агрегатни мјера подршке/Агрегате Меасуремент оф Суппорт) за базни период је предмет смањења у процентима и временском интервалу. Значи, издвајања (буџетски трансфери) за мјере ове категорије су ограничени. Нажалост, већи обим подршке у Босни и Херцеговини су управо мјере из жуте кутије. Мјере плаве кутије су мјере у оквиру тзв. програма ограничавања производње. Ове мјере не подлијежу обавези смањења ако се испуњавају одређени услови, односно (и) ако се плаћања заснивају на одређеном подручју и одређеним културама, (и)и) ако се таква плаћања извршавају са 85% или ниже у односу на базни период, и (и)и)и) ако се таква плаћања за сточарску производњу реализују према одређеном броју грла. За ову групу мјера не постоје ограничења у потрошњи, али се морају урадити обрачуни (висина подршке у оквиру ове групе). Мјере зелене кутије по AoA (Agreement on Agriculture/Споразум о пољопривреди) класификацији не смију имати или могу имати само минималан дисторзивни ефекат на трговину. Додатни услов је да су ове мјере финансиране од стране владе као и да не укључују трансфере од потрошача. Према важећим правилима не постоји ограничење издатака у оквиру ове кутије, наравно подразумијевајући да су мјере у складу са одредбама Анекса II. Мјере опште подршке у пољопривреди попут подршке трансферу знања су мјере из ове кутије.

ситуацију "пробијања" АМС, неопходно је да се чим прије подршке у пољопривреди почну усмјеравати ка рјешењима прихватљивим за WTO. Ово се посебно односи на производе који у највећој мјери партиципирају у АМС, што је у Федерацији БиХ, прије свега, млијеко.

2.13.4. Међународни фондови

Босна и Херцеговина због недостатка политичке воље и неизграђене тзв. оперативне структуре још увијек не користи ЕУ Инструмент предприступне помоћи за пољопривреду и рурални развој – ИПАРД. Тако је БиХ једна од ријетких земаља Западног Балкана која не користи ове фондове чија је основна намјена унапређење конкурентности пољопривредног сектора. Овим БиХ уједно губи и прилике за стицање искустава везаних за механизме децентрализованог финансирања које ће бити потребно код њеног евентуалног чланства у ЕУ. У БиХ се не биљежи ни напредак по тзв. хоризонталним питањима успостављања административних структура потребних за заједничку пољопривредну политику, укључујући агенцију за плаћања. Умјесто ИПАРД II фондова које су користиле све земље Западног Балкана, ЕУ је за БиХ у замјену понудила два пројекта подршке – ЕУ4Бусинесс и ЕУ4Агри. Четворогодишњи (2018. – 2022.) пројекат ЕУ4Бусинесс поред финансијске помоћи привредним субјектима пружа и техничку помоћ институцијама у јачању њихових капацитета. ЕУ4АГРИ је четворогодишња иницијатива (2020. – 2024.) која има за циљ модернизацију пољопривредно-прехранбеног сектора, отварање нових радних мјеста, као и подржавање опоравка од кризе изазване ЦОВИД-19 у БиХ.

Како је у току припрема за имплементацију треће генерације ИПАРД фондова и како у БиХ још увијек нема јединственог политичког става око успоставе ИПАРД оперативних структура, упитно је планирати ове фондове у финансијској конструкцији имплементације пољопривредне политике у периоду од 2021-2027. године.

2.13.5. Финансирање сектора (финансијска инфраструктура)

Финансирање сектора пољопривреде и руралног предузетништва у Федерацији БиХ се и даље доминантно одвија путем комерцијалних банака, у портфељу финансијских институција на тржишту постоје и микрокредитне организације, Развојна банка Федерације БиХ као и други облици финансијских организација. Компаније из сектора пољопривреде и производње хране имају исти кредитни третман као и компаније из других сектора. Тек у појединачним случајевима су ове компаније имале нешто повољније услове за одобравање кредита или ексклузивно право приступа неким од издвојених кредитних линија осигураних кроз финансијске пројекте Свјетске банке и Међународног фонда за пољопривредни развој. Ефективне каматне стопе на пољопривредне кредите су и даље високе у односу каматне стопе у ЕУ. Посљедњих година ипак су присутни позитивни помаи, прије свега кроз активности Развојне банке Федерације БиХ и Федералног министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства. Ове двије институције потписале су меморандум о сарадњи те омогућили да пољопривредници који добију кредит од стране Развојне банке Федерације БиХ добивају и подршку за инвестиције из Федералног министарства. Један од начина за унапређење финансирања пољопривреде и смањење висине каматних стопа је успостављени гарантни фонд код Развојне банке Федерације БиХ, која издаје гаранције на кредите комерцијалних банака за пољопривреду и прехранбену индустрију у вриједности до 50% износа траженог кредита.

2.13.6. Законодавство у сектору

2.13.6.1. Опште и административно-управно окружење секторске легислативе у Федерацији БиХ

Сектор пољопривреде и производње хране у Федерацији БиХ регулисан је низом закона, донесених на различитим административно-управним нивоима (БиХ, Федерација БиХ, кантони у Федерацији БиХ). У формалном и садржајном смислу сви законски прописи са сва три поменута нивоа могу се, условно, подијелити на оне са директним и оне са индиректним утицајем на сектор пољопривреде, производње хране и рурални развој. Комплексно административно-управно уређење БиХ на унутрашњем плану за последицу још увијек има знатан број неусклађености ефективне регулативе сектора пољопривреде, производње хране и руралног развоја на различитим управним нивоима у БиХ. Обавеза усклађивања приједлога законских и подзаконских аката са одговарајућим секторским прописима у Европској унији (ЕУ) током задњих година смањује и број законских неусклађености у БиХ. Као значајни проблеми остају релативно споро редеофинисање законских рјешења или доношење нових или недостајућих законских прописа усклађених са одредбама прописа у ЕУ, различита динамика преношења одредби секторске легислативе ЕУ на различитим административно-управним нивоима у БиХ, као и политичка неспремност за креирање и усвајање јединствене и конзистентне секторске регулативе у БиХ.

Процес доградње постојеће и формулисање и усвајање недостајуће легислативе хармонизоване са секторском регулативом ЕУ остаје стална, вјероватно и дугорочна, обавеза свих за то надлежних институција у БиХ. Нове изазове за сва законска рјешења за сектор пољопривреде, производње и промета хране и руралног развоја у БиХ доноси актуелна реформа Заједничке пољопривредне политике ЕУ (ЗПП) која ће, извјесно је, резултирати новом секторском легислативом у ЕУ. Иначе се ради о једној од озбиљнијих и амбициознијих реформи ЗПП у ЕУ чија су основна обиљежја снажно усмјеравање сектора пољопривреде и производње хране према интегралној одрживости (околишно, социјално, економски), у складу с циљевима утврђеним кроз задњу "From Farm to Fork" стратегију која је дио ширих опредјељења ЕУ артикулисаних кроз "European Green Deal".

2.13.6.2. Законодавство о пољопривреди, храни и руралном развоју на нивоу Босне и Херцеговине

На државном (БиХ) нивоу донесен је релативно мали број закона уже усмјерених на пољопривреду, производњу хране и рурални развој, међу којима се могу истаћи закони о: ветеринарству; задругама; заштити здравља биљака; минералним ђубривима; храни; сјемени и садном материјалу; вину, ракији и другим производима од грожђа; генетски модифицираним организмима; добробити животиња; заштити нових сорти биља и заштити ознака географског поријекла. Државни закони оквирног карактера створили су претпоставке за функционисање низа сектора и подсектора пољопривреде, производње хране и руралног развоја у БиХ. Тако је нпр. само Закон о храни омогућио доношење више од 90 правилника који се односе на производњу, квалитет, хигијену и здравствену сигурност хране у ужем смислу који су директно примјениви у цијелој БиХ. Треба поменути и значајан допринос законских и великог броја подзаконских прописа донесених на државном (БиХ) нивоу у областима заштите биљака, средстава за заштиту биљака, минералних ђубрива, сјемена и садног материјала, сортама пољопривредних биљака и ветеринарства.

2.13.6.3. Законодавство о пољопривреди, храни и руралном развоју Федерације БиХ

Важност секторске легислативе донесене на нивоу Федерације БиХ произлази, прије свега, из уставног капацитета ентитета да дефинише своју пољопривредну политику,

артикулише је стратешко-развојним документима и према њој донесе потребна легислативна рјешења. Провођења пољопривредне политике нема без обезбјеђења буџетске подршке пољопривреди, производњи хране и руралном развоју што Федерација БиХ, у оквирима својих капацитета, осигурава кроз годишња планирања и реализацију буџета. Закон о пољопривреди Федерације БиХ (Службене новине Федерације БиХ, бр. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 и 82/21) је основни акт легислативне артикулације пољопривредне политике ФБиХ. Закон утврђује оквирне циљеве и мјере пољопривредне политике с амбицијом стварања претпоставки за јачање конкурентности сектора и повећање квалитета његових производа. У вријеме доношења (2007. година) Закон је имплицирао постепено трансформисање сектора у складу са тада актуелном организацијом и легислативним уређењем сектора у ЕУ. Од тада су у ЕУ извршене двије реформе ЗПП. У овом периоду у ФБиХ су усвојене двије средњорочне стратегије развоја сектора (2006.–2010. и 2014.–2019.), уз њихово продужавање закључцима Парламента ФБиХ, тако да је задња стратегија продужена на 2020. и 2021. годину. Међутим, прегледом закона о измјенама и допунама Закона о пољопривреди Федерације БиХ уочава се да од 2007. године није било значајнијих, реформски усмјерених, промјена пољопривредне политике у Федерацији БиХ или, барем, није било законског артикулисања важнијих промјена. О овом говори и статичност одредби посебно важног Закона о новчаним подршкама у пољопривреди и руралном развоју (Службене новине Федерације БиХ, бр. 42/10, 99/19) који би, према праксама у ЕУ и земљама са конзистентним односом стратешко-планских докумената и из њих проистеклим промјенама легислативе, требао одражавати реализацију стратешки утврђене аграрне политике кроз механизме буџетских интервенција.

Закон о новчаним подршкама у пољопривреди и руралном развоју конкретизован је правилницима о условима и начинима остваривању новчаних подршки. Ови правилници, поред услова и начина остваривања новчаних подршки, утврђују и конкретне мјере подршке разврстане у три модела: подстицаји производњи, подршка руралном развоју и остале врсте подршке. Преглед мјера подршке по сва три модела утврђен правилницима и допуњен програмом утрошка средстава са критеријима расподеле средстава указује на приоритетне мјере актуелне пољопривредне политике, а релативно честа мијењања ових правилника говоре и о понекад изнуђеним настојањима Федералног министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства да краткорочно снажније интервенише у појединим секторима и активностима.

Поред Закона о пољопривреди Федерације БиХ и Закона о новчаним подршкама у пољопривреди и руралном развоју који легислативно артикулишу основе аграрне политике ФБиХ, Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства као законе ФБиХ са директним утицајем на пољопривреду, производњу хране и рурални развој истиче и федералне законе о: признавању и заштити сорти пољопривреднога и шумског биља; сјему и садном материјалу пољопривредног биља; слатководном рибарству; пољопривредном земљишту; вину; сточарству; пољопривредним савјетодавним службама и пољопривредној органској производњи. Мора се примијетити да су и ови закони након доношења ријетко мијењани и допуњавани. Важним се може означити доношење Закона о пољопривредној органској производњи (Службене новине Федерације БиХ, бр. 72/16) којим се стварају потребне претпоставке за значајније повећање удјела органске у укупној пољопривредној производњи што је стратешко опредјељење и у ЕУ. Истина, још нису донесени подзаконски прописи предвиђени овим законом (посебно важно би било доношење правилника о регистрима клијената и контролних тијела), а за чије је доношење Закон утврдио рок од годину дана од дана његовог ступања на снагу. Више пута су поновљени захтјеви представника ЕУ у БиХ о неопходности доношења државне (БиХ) легислативе за органску пољопривредну производњу, за што, до сада, није било политичке сагласности.

Специфична легислатива за област биљне производње артикулисана кроз законске и подзаконске прописе са нивоа БиХ и Федерације БиХ се може окарактерисати релативно статичном, са вјероватним знатним бројем прописа које би у ову легислативу требало пренијети из актуелне релевантне легислативе ЕУ. И уз споменуте опште недостатке стратешко-развојног карактера, створени законодавни оквир ипак омогућава функционисање овог подсектора, а његовим субјектима извоз производа из пољопривредне биљне производње у ЕУ и на друга тржишта. Иако фрагментарно, остаје важно питање даљег и потпуног легислативног регулисања интегралне и органске пољопривредне производње (и биљне и сточарске).

Детаљнија анализа легислативе сточарства, рибарства и ветеринарства би сигурно резултирала понеким прописом којег је потребно пренијети из релевантне легислативе ЕУ. Међутим, чињеница да, након низа година покушаја, произвођачи одређених група производа анималног поријекла (риба, неки млијечни производи, месо перади) могу извозити своје производе у ЕУ указује на задовољавајући законодавни оквир за области сточарства, рибарства и ветеринарства у БиХ и у Федерацији БиХ.

Поред државног Закона о храни, законски и подзаконски прописи са нивоа БиХ се углавном односе на квалитет и здравствену сигурност хране и сви су настали према нацртима и приједлозима Агенције за сигурност хране Босне и Херцеговине. Како је већ спомињано код кратке анализе легислативе за област сточарства, рибарства и ветеринарства, чињеница да се из БиХ и ФБиХ у ЕУ, поред прехранбених производа биљног поријекла, извозе и одређене групе прехранбених производа анималног поријекла указује на задовољавајући легислативни оквир у области производње и промета, квалитета и здравствене сигурности хране. Међутим, динамика промјена прописа у ЕУ захтијева практично стално мијењање постојећих или доношење нових прописа у БиХ. Овдје нпр. треба споменути потребу што скоријег доношења нових домаћих прописа о званичним контролама хране усклађених са реформски оријентисаном одговарајућом уредбом донесеном у ЕУ 2017. године.

Област пољопривредног земљишта у ФБиХ је легислативно уређена једним законом са индиректним утицајем са нивоа БиХ, једним законом са директним утицајем са нивоа Федерације БиХ, те кроз девет правилника донесених на нивоу Федерације БиХ. Федерални Закон о пољопривредном земљишту донесен је 2009. године. И поред одређених институционалних настојања у периоду око 2010. године (нпр. израда непроведене Стратегије газдовања пољопривредним земљиштем), није било значајнијих помака у погледу легислативно ефективног уређења питања пољопривредног земљишта. Секторски актери као сталан и оптерећујући проблем посебно истичу нетранспарентно и неконзистентно додјеливање пољопривредног земљишта на коришћење по основу јавних позива које проводе општине. У овом погледу би Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства требало што прије приступити изради и озакоњењу јединствених критеријума по којима ће се на цијелој територији Федерације БиХ вршити додјела пољопривредног земљишта на коришћење путем јавних натјечаја.

Пољопривредно савјетодавство се на нивоу БиХ спорадично третира Законом о пољопривреди, исхрани и руралном развоју Босне и Херцеговине. Федерација БиХ је пољопривредно савјетодавство уредила једним законом (2013. године) и кроз три правилника донесена 2014. и 2015. године. Ни закон ни правилници од доношења нису мијењани и/или допуњавани. У Федерацији БиХ су на овај начин и након низа година, ипак створене легислативне претпоставке за успостављање квалитетнијег система пољопривредног савјетодавства.

Анализа садржаја закона и из њих проистеклих подзаконских прописа који се директно односе на сектор пољопривреде, производње хране и руралног развоја у ФБиХ

показује да они углавном нису или су тек до одређене мјере усклађени са актуелним релевантним прописима у ЕУ. Међу важнијим разлозима за овакво стање треба истаћи административно-управну сложеност и БиХ и Федерације БиХ, недостатак политичке воље и визије на нивоу БиХ, те опште стање сектора које не дозвољава брзо и аутоматско преношење легислативних одредби којима се уређују значајно развијенији сектори пољопривреде, производње хране и руралног развоја у ЕУ. Без обзира на ове или сличне тешкоће, институције Федерације БиХ би требале настојати да, гдје год је то сврсисходно, у највећој могућој мјери секторску легислативу благовремено хармонизују са одговарајућим одредбама релевантне секундарне легислативе у ЕУ.

2.13.7. Системи осигурања квалитета и сигурности хране

Модеран државни систем контроле хране чини четири стуба: 1) законски прописи, 2) институције надлежне за провођење законских прописа, 3) инспекције и 4) лабораторије. Из овог се развија сложени систем инфраструктуре квалитета (стандардизација, акредитација, оцјена усклађености, надзор над тржиштем и имплементациона подршка). У БиХ стандардизација је у надлежности Института за стандардизацију БиХ (БАС), а акредитација Института за акредитовање БиХ (БАТА) и за ова два сегмента се може рећи да су на врло добром нивоу. Оцјену усклађености врше испитне лабораторије, сертификациона тијела и организације за мјеритељство. Непосредни надзор над тржиштем пољопривредних и прехранбених производа врше надлежне управе за инспекцијске послове. Фрагментирана организација инспекцијског система и хронична поткапацитираност инспектората доприносе релативно ниској ефикасности овог стуба система контроле. Број и стање лабораторија, као најскупљег дијела система контроле хране, током задњих година се стабилизује. Иако предмет низа отпора код њиховог доношења, одредбе законских и подзаконских прописа по којима се за званичне контроле хране могу овластити само испитне лабораторије са одговарајућом акредитацијом (ИСО 17025), показале су се оправданим. Лабораторије су се временом, дијелом и због тржишне утакмице, побољшавале и радиле су на увођењу релевантних метода. Према подацима БАТА-е из децембра 2021. године у ФБиХ је била акредитирана укупно 21 лабораторија у чијем су домену физичко-хемијске и/или микробиолошке анализе хране. Неке од ових, посебно приватних, лабораторија и даље истичу недовољна економску мотивисаност за улазак у систем и одржавање система акредитације (високи трошкови уласка и задржавања у систему акредитације уз мали број захтјева за званичним лабораторијским контролама).

Поред система званичних контрола хране од изузетне важности за квалитет и здравствену сигурност хране је увођење и примјена низа стандарда те система превентивне контроле код произвођача хране. Обавеза увођења и одржавања неких од ових система (нпр. ХАЦЦП) је законски утврђено, али произвођачи хране, водећи се и све снажнијим захтјевима са тржишта, у све већој мјери уводе и одржавају стандарде серија ИСО 9.000, ИСО 14.000 и ИСО 22.000 те посебне стандарде као што су: ХАЛАЛ, ИФС и сличне. Значајан број великих пољопривредних произвођача има у примјени Глобал ГАП стандард. Према подацима ИСО Сурвеу 2020. године у БиХ 111 предузећа примјењује ИСО стандарде (при чему има предузећа са више од једног ИСО стандарда). У погледу осигурања квалитета и здравствене сигурности хране охрабрује да је, према истом извору, у БиХ у 2020. години 25 фирми имало у примјени ИСО 22000 – Систем управљања сигурношћу хране.

Иако оптерећен низом проблема, систем контроле хране и њене здравствене сигурности у БиХ и ФБиХ успјешно је прошао неке озбиљне испите зрелости. Однедавно стављање земље и неких произвођача на листе оних који, за сада само неке, своје производе анималног поријекла могу извозити у ЕУ показује да су систем званичних контрола хране те добре произвођачке и посебно добре хигијенске праксе

код неких произвођача на нивоу који задовољава у овом погледу изузетно оштре захтјеве легислативе ЕУ. Међутим, омогућавање извоза рибе, млијека и, однедавно, пилетине у ЕУ не треба да заваљава. Још је много простора за побољшање система званичне контроле хране и њене здравствене исправности, о чему говори и чињеница да се из БиХ у ЕУ због недостатака у систему контроле хране још увијек не могу извозити живе животиње и већи дио производа анималног поријекла. Пред институцијама БиХ је и захтјеван посао преношења одредби релативно нове (али једне од најзахтјевнијих) уредбе ЕУ 2017/625. Ова уредба успоставља систем званичних контрола хране знатно шире, на новим основама, са новим захтјевима и уз снажно инсистирање на досљедном провођењу принципа процјене ризика. Успостављање новог легислативног оквира усклађеног са овом уредбом у БиХ, тиме и у Федерацији БиХ ће тражити ново институционално организовање и промјену парадигме званичне контроле хране.

2.13.8. Трансфер знања и АКИС

Развој пољопривреде заснован на знању и увођење нових технологија и иновација у Федерацији БиХ требао би, првенствено бити, у надлежности релевантних министарстава на федералном и кантоналном нивоу. Поред Федералног министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства у увођењу нових технологија и иновација у пољопривреди важну улогу требала би имати још два министарства с Федералног нивоа – Федерално министарство за образовање и науку, те Федерално министарство за подстицање развоја, предузетништва и обрта. Односи федералних и кантоналних институција често се свode на сарадњу, узајамно обавјештавање, координацију, дијелење искустава и професионалну подршку, док стварне активности у пракси углавном проводе кантони.

Федерацију БиХ иначе карактерише неповољан амбијент за развој науке и истраживања. Још увијек не постоји усвојен стратешки документ о научно-технолошком развоју, а улагања у ову област су веома скромна. Годишњи буџет за науку Федералног министарства за образовање и науку је око 2,5 милиона КМ што чини око 0,1% укупног годишњег ентитетског буџета, односно 0,01% укупног БДП. Овом се могу додати и издвајања за науку са кантоналних нивоа који се процјењују на 1 – 2 милиона КМ.

Фундаменталним, односно развојним истраживањем у пољопривредно-прехранбеном сектору Федерације БиХ се бави пет јавних факултета и један институт Универзитета у Сарајеву (ИНГЕБ) док се примијењеним истраживањима до одређене мјере баве заводи на федералном нивоу (Федерални завод за пољопривреду Сарајево, Федерални завод за агропедологију Сарајево и Федерални агро-медитерански завод у Мостару). Техничко пољопривредно образовање обезбјеђује 11 средњих пољопривредних школа у Федерацији БиХ. Према информацијама с терена, из годину у годину број средњих пољопривредних школа у Федерацији БиХ се смањује, што не говори у прилог посебном повјерењу младих и њихових родитеља у будућност пољопривреде на овим просторима.

Центри изврсности у Федерацији БиХ нису законски регулисани, па оваквог облика организовања научноистраживачког рада у области пољопривреде у Федерацији БиХ нема. Скроман је број пословних инкубатора и технолошких паркова који се односи на сектор пољопривреде и прехранбене индустрије. Пет кластера из сектора агробизниса (ланаца вриједности), као нових облика организовања који има своју улогу у трансферу технологија, успостављено је у оквиру ИФАД-овог Пројекта развоја руралне конкурентности.

Најважнију улогу у трансферу знања и иновација до пољопривредних произвођача би требале имати пољопривредне савјетодавне службе. Нажалост, у Федерацији БиХ оне су се споро развијале од њиховог успостављања кроз ЕУ пројекте у периоду 1998-2002. Највећи број кантона је ове службе свео на административне јединице које се баве имплементацијом федералних и кантоналних буџетских трансфера (директних плаћања), а најмање на послове трансфера знања. Важно је нагласити да је битан позитиван импулс пољопривредном савјетодаству у Федерацији БиХ стигао са усвајањем Закона о пољопривредним савјетодавним службама (Службене новине Федерације БиХ, бр. 66/13) и посљедичним доношењем Правилника о методама савјетодавног рада (Службене новине Федерације БиХ, бр. 44/14), Правилника о начину и поступку издавања лиценце, упису и вођењу података у регистру пољопривредних савјетодавних служби (Службене новине Федерације БиХ, бр. 38/15) и Правилника о обуци, сертификату и регистру пољопривредних савјетодаваца (Службене новине Федерације БиХ, бр. 38/15). Креирање овог легислативног оквира омогућило је провођење првих циклуса обуке пољопривредних савјетодаваца које је Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства реализовало са универзитетима у Федерацији БиХ. Након два циклуса обуке савјетодаваца до сада је у регистар код Министарства уписано укупно 90 сертификованих пољопривредних савјетодаваца. На овај начин и уз интерактивни приступ у креирању програма редовне обуке савјетодаваца коначно се успостављају елементи за бар традиционални модел пољопривредног законодавства у Федерацији БиХ. Треба, међутим, нагласити да су развој пољопривреде, производње хране и рурални развој у развијеним земљама пратиле и промјене савјетодаводства од преовлађујућег модела националних пољопривредних института шездесетих и седамдестих година XX вијека (институти и савјетодавне службе – НАРС) до актуелног система знања, информација и иновација (АКИС) који се и сам, из године у годину, иновира и поприма све више димензија. Искуства домаћих стручњака у регионалним и међународним пројектима чије су интенције пренос АКИС приступа и пракси требале би бити стављене у функцији што скорије трансформације и надоградње тек успостављеног, али традиционалног, пољопривредног савјетодаводства у Федерацији БиХ у АКИС заснован трансфер знања и технологија, уз инсистирање на иновативности и инкорпорирању информационих технологија у пољопривреду и уз њу везане дјелатности.

2.13.9. Задругарство

У својој релативно дугој хисторији задругарство иначе, а пољопривредно задругарство посебно, у БиХ и у Федерацији БиХ пролазило је периоде просперитета и криза. Иако задње деценије углавном обиљежавају тешкоће и проблеми у задружном организовању, ипак се биљежи сталан умјерен раст броја регистрованих задруга у Федерацији БиХ. Према подацима Савеза задруга у Федерацији БиХ 2018. године је у Федерацији БиХ било регистровано укупно 609 задруга, од чега је 339 (око 56%) пољопривредних задруга. Међутим, подаци Савеза задруга показују да је од 339 пољопривредних задруга само њих 121 (око 36%) пословно активна. Знатан број пословно активних пољопривредних задруга има властиту производњу. Преосталих 218 задруга се убрајају у пословно пасивне задруге, с тим да су у овом броју и 43 новоосноване задруге, које још нису активније покренуле своје дјелатности. Пословно активне задруге послују у свих 10 кантона²⁸.

Производно оријентисане пољопривредне задруге у Федерацији БиХ суочавају се са низом проблема у свом пословању. Пољопривредне задруге никада нису у потпуности

²⁸ У СБК-у дјелује 15 пословно активних задруга, у ЗХЖ-и 6, у БПК-у 5; у Ж10 4, у УСК-у 13, у ПЖ-и 11, у КС 14, у ХНЖ-и 18, у ЗДК-у 20 и у ТК-у 15.

прихватиле законска рјешења о транзицији власништва над некадашњом задружном имовином (прије свега, власништва над пољопривредним земљиштем). Поред тога, производне пољопривредне задруге тешко долазе до кредитних средства и за инвестиције и за текуће производње. Задруге и даље с тешкоћама обезбјеђују изградњу и опремање неопходно потребних савремених складишта, хладњача, пакераја и прерађивачких капацитета. И поред бројних иницијатива из Савеза задруга и појединачних задруга, рјешавања питања којима би се олакшало пословање постојећих задруга, али и промовисала експанзија пољопривредног задругарства успостављеног на основама модерног задругарства за сада је спорадично и без потребних ефеката. Саме задруге и њихове организације још увијек испољавају значајан број унутрашњих слабости. Сарадња задруга је на ниском нивоу, што доприноси њиховој ниској пословној ефикасности и неконкурентности. Задругари наглашавају да задружним управама недостају искуства у међузадружној, интра-, и интерсекторској пословној сарадњи и несхватање значаја овакве сарадње за побољшавање конкурентске позиције на тржишту. Стање пољопривредног задругарства у наредном периоду треба унапрјеђивати кроз обуке задружних управа и задругара у окружењима са развијеним и ефикасним задругарством, кроз побољшање легислативног окружења задругарства и, посебно, кроз значајније подршке из развојно оријентисаних пољопривредних буџета.

2.13.10. Удружења/произвођачке организације

Произвођачке организације у пољопривреди за своје основне циљеве традиционално имају: планирања производње, повећања понуде и пласмана производа, смањење трошкова производње и стабилизовање произвођачких цијена. У новије вријеме важни циљеви произвођачких организација су промовисање еколошки прихватљивих пракси, повећање квалитета и здравствене сигурности пољопривредних производа и хране те, посебно важно, партнерство државним институцијама и другим интересним секторским групама.

Формално установљена удружења пољопривредника у БиХ постоје на државном, ентитетским и на нижим нивоима. На нивоу БиХ регистровано је кровно "Удружење пољопривредника БиХ" које је непосредно по оснивању показивало знатне амбиције да утиче на кључна секторска питања, од инсистирања на успостављању државног министарства пољопривреде и руралног развоја, преко јединственог регулисања правног статуса пољопривредника, до заштите и подстицаја домаћој производњи. Временом су активности и иступи овог удружења проријеђени и током посљедњих година се углавном свде на неуспјешне апеле државним институцијама да кроз увозне интервенције заштите домаћу пољопривредну производњу.

Према расположивим информацијама на нивоу Федерације БиХ егзистирају два удружења: Савез пољопривредних удружења ФБиХ и Координација пољопривредних удружења и савеза ФБиХ. На нижим нивоима, како кантоналним, регионалним тако и општинским, регистрован је велики број удружења која дјелују самостално, врло често локално усмјерено. Тачан број ни укупно регистрованих ни број ових удружења која су активна није познат. Код свог формирања практично сва ова удружења наводе исте циљеве, као што су: унапређење производње, рјешавање проблема у пласману пољопривредних производа, едукација произвођача, утицаји на креирање пољопривредне политике и сл.

Сарадња и комуникација међу удружењима иначе је слаба, а често је оптерећена и њиховим различитим интересима. Удружења ријетко наступају јединствено, са заједничким артикулисаним захтјевима. Још нису превазиђене ситуације у којима многа удружења временом постају инструменти појединаца који преко удружења настоје да остваре личне интересе. Са оваквим стањем организовања и дјеловања не може се

очекивати ни значајнији ни конструктивнији утицај удружења произвођача на креирање и провођење секторске политике нити унапређење стања сектора дјеловањем из овог правца. Иако се могу очекивати отпори, неопходно је потребно да надлежне институције иницирају легислативно уређење регистрација и дјеловања тзв. репрезентативних произвођачких организација, по узору на легислативна рјешења оквирно утврђена тзв. ЦМО уредбом ЕУ. Репрезентативне произвођачке организације би требале обухватати прописани минимални број произвођача или прописани минимални обим производње одређеног подсектора. Као такве, ове организације уживају институционалну и буџетску подршку за јачање властитих капацитета, а све с циљем да стабилизују и дугорочно уреде односе унутар ланаца вриједности, постану и остану кредибилан и одговоран партнер владиним институцијама, али и другим секторским интересним групама, од креирања секторских политика до рјешавања кризних ситуација.

2.14. Пољопривредни информациони систем

Пољопривредни информациони систем је скуп подсистема који обрађују појединачне области у пољопривреди и треба да дјелују као једна цјелина (АИС стратегија БиХ). Пољопривредни информациони систем се састоји од пет основних подсистема: (1) статистички систем – попис пољопривреде, (2) мреже рачуноводствених података пољопривредних газдинстава – ФАДН, (3) пољопривредни тржишни информациони систем – АМИС/ПТИС, (4) регистри и ГИС подсистеми (регистар пољопривредних газдинстава и Регистар клијената, регистар идентификације животиња, фитосанитарни регистар, виноградарски регистар, регистар органске хране и ГИС земљишни системи и (5) интегрисани административни контролни систем - ИАЦС којег чине систем за идентификацију и регистрацију пољопривредних парцела (ЛПИС), систем унакрсне усклађености, платни систем и инспекцијски систем.

Када се говори о пољопривредном информационом систему може се констатовати да Федерација БиХ у претходном циклусу пољопривредне политике (2014.- 2020.) није направила значајније помаке. Статистику пољопривреде за Федерацију БиХ води Федерални завод за статистику кроз четири области: пољопривредна производња (статистика биљне и сточарске производње); пољопривредне структуре; коришћење земљишта и земљишне површине и пољопривредни рачуни и цијене (агро-монетарна статистика). Застарјеле методе прикупљања података не осигуравају степен поузданости статистичких података публикованих на нивоу БиХ и њених ентитета²⁹.

Адекватну статистику пољопривредних структура ће осигурати тек попис пољопривреде, који је био планиран по окончању пописа становништваведеног у 2013. години., а који ни до краја 2021. године није обављен. Тиме у БиХ (ни у Федерацији БиХ) још није успостављен статистички регистар фарми и оквира за избор узорака и увођење истраживања пољопривреде на узорцима. Статистичке методологије у БиХ и Федерацији БиХ обавезно и потпуно треба ускладити са одговарајућим методологијама у ЕУ. За потребе квалитетних анализа и стратешка планирања од посебне важности је усклађивање методологија прикупљања и обраде статистичких података о спољнотрговинској размјени и статистичких података о производњи како би они били међусобно упоредиви. На нивоу Федерације БиХ, од 12 законски предвиђених регистра и евиденција за сектор пољопривреде, у потпуности су успостављени само регистар пољопривредних газдинстава, регистар клијената (корисници пољопривредног буџета Федерације БиХ) и регистар произвођача сјемена и садног материјала (све у оквиру Федералног министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства), уз дјелимично успостављену евиденцију о подстицајним

²⁹ Босна и Херцеговина је једна од ријетких, ако не и једина, земља у Европи која статистику воћарства води још увијек на нивоу родних стабала.

средствима у пољопривреди и педолошким основама земљишта. Поред одређеног броја обучених службеника, постоји свјесност секторских институција да је у процесу придруживања ЕУ потребно успоставити или наставити са успостављањем посебних информационих система и регистара (ИАЦС, ЛПИС, ФАДН, регистар крупне и ситне стоке, евентуално пољопривредни тржишни информациони систем). Због ограничености средстава, али и различитих политичких ставова о њиховом формирању и функционисању, тешко је очекивати скоро успостављање ових захтјевних система.

3. SWOT АНАЛИЗА (ПО ЦИЉЕВИМА)

Стратешки циљ 1 – Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјевености храном	
Снаге	Слабости
- Повољан географски положај у односу на циљна тржишта; - Различите агро-климатске зоне омогућавају диверзификацију сектора; - Природни предуслови као компаративна предност за неке врсте пољопривредне производње; - Природни ресурси (вода, зрак и тло) су у највећем дијелу руралних подручја очувани;	- Неповољна старосна и образовна структура руралне популације; - Низак ниво технолошких и економских знања фармера; - Отпор према промјенама и недостатак предузетничког духа; - Изразита уситњеност земљишног посједа; - Неразвијен земљишно-информацијски систем и

▪ Добри услови за органску пољопривреду; ▪ Обилни водни ресурси за наводњавање; ▪ Знатни земљишни и људски ресурси; ▪ Сачувани традиционални начини производње бројних висококвалитетних пољопривредних и прехранбених производа; ▪ Богата баштина природних, културних и историјских посебности; ▪ Значајни потенцијали шумских недрвних производа	- слаба мобилност тржишта пољопривредног земљишта; ▪ Низак удио површине земљишта под системима за наводњавање; ▪ Запуштена инфраструктура за приступ и одводњу пољопривредног земљишта; ▪ Застарјела и неучинковита механизација и опрема; ▪ Недостатак капацитета за пријем, складиштење, дораду и чување пољопривредних производа; ▪ Мали број производа са међународним сертификатима квалитета; ▪ Неразвијене и недоступне услуге пољопривредног савјетодавства и слаба умреженост произвођача, савјетодаваца, образовних, истраживачких и невладиних организација; ▪ Недовољно развијен систем за кредитирање (инвестиција и обртних средстава) пољопривредне производње, прехранбене индустрије и руралног развоја; ▪ Задружни сектор није заснован на изворним принципима задругарства; ▪ Недовољно развијене и слабо координисане институције за програмирање, провођење и надзор пољопривредне политике; ▪ Пракса усвајања закона без осигурања ресурса за њихово провођење; ▪ Слаба хоризонтална и вертикална повезаност судионика унутар ланаца вриједности; ▪ Низак степен искоришћености капацитета прехранбене индустрије; ▪ Висока зависност неких подсектора прехранбене индустрије од увозних сировина
Прилике	Пријетње
▪ Важећи међународни трговински споразуми које је потписала Босна и Херцеговина пружају могућност извоза на наша главна тржишта (ЕУ, ЦЕФТА-е, Руска Федерација, Турска, Блиски Исток); ▪ На међународном тржишту постоји потражња за производима који се могу конкурентно производити на простору Федерације БиХ;	▪ Нестабилност међународног тржишта и велика варирања тржишних цијена пољопривредних производа; ▪ Обвезе које мора испунити БиХ у процесу приступања у WTO ▪ Врло либералан вањско-трговински режим; ▪ Политичка нестабилност, заостајање у процесу ЕУ интеграција и губитак потенцијално расположивих

- Коришћење предприступних ЕУ фондова за прилагођавање и развој пољопривредне производње и руралног простора; - Раст друштвене свијести о важности сигурности опскрбе храном (посебно након Цовид-19 кризе) и спремност Владе за повећање издвајања за подршке пољопривреди и руралном развоју; - Могућност супституције увозних производа домаћим производима веће додане вриједности; - Коришћење позитивних искустава земаља у окружењу за убрзање процеса ЕУ интеграција; - Велики број аутохтоних производа као потенцијал за регистрацију и производњу производа с ознакама поријекла, географског поријекла и традиционалног специјалитета	средстава за предприступно прилагођавање; - Недовољна улагања у истраживање и развој; - Опасност од губитка тржишта због неиспуњавања околишних, хигијенских и здравствених стандарда; - Негативни демографски трендови у руралним подручјима; - Одлазак квалификованих и компетентних стручњака из земље због немогућности проналазка посла или ниских плаћа; - Нестабилност приноса због климатских поремећаја; - Раст цијена инпута; - Трајан губитак квалитетног пољопривредног земљишта због деградација и пренамјене.
---	--

Стратешки циљ 2 – Снажнија примјена еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена	
Снаге	Слабости
- Природни ресурси (вода, зрак и тло) су у највећем дијелу руралних подручја очувани; - Знатан број квалитетних студија и стратешких докумената о стању климатских промјена, обновљивим изворима енергије, збрињавању отпада и биодиверзитету у БиХ - Релативно ниске емисије стакленичких гасова из пољопривреде у поређењу са развијеним земљама - Нижји ниво употребе хемијских средстава (потенцијалних полутаната) у пољопривреди у поређењу с развијеним земљама; - Издашни водени ресурси као потенцијал за знатно повећање наводњавањем пољопривредног земљишта и борби против суша; - Солидан генетски потенцијал аутохтоних сорти и пасмина;	- Ниска свијест руралне популације о утицају пољопривредне производње на околиш и важности заштите околиша; - Споро и неконзистентно преузимање ЕУ законодавства из области; - Спора операционализација закона због кашњења у доношењу подзаконских прописа и осигуравања средстава за њихово провођење; - Неодговарајуће збрињавање чврстог и текућег отпада из пољопривреде и прехранбене индустрије; - Низак степен рециклирања и поновног коришћења споредних и отпадних производа у прехранбеној индустрији; - Низак ниво енергетске учинковитости и употребе енергије из обновљивих извора у пољопривреди и прехранбеној индустрији
Прилике	Пријетње
- Раст свијести о важности климатских промјена и потребни дјеловања на њиховом избјегавању и ублажавању; - Могућност за производњу енергије из нуспроизвода пољопривредне	- Наставак провођења околишно штетних пољопривредних и индустријских пракси; - Опасност од губитка биолошке разноликости због изостанка

производње, прехранбене индустрије и других обновљивих извора (биоплин, сунце, вјетар); - Могућност коришћење позитивних примјера из земаља окружења за увођење добрих ЕУ пракси; - Доступност средстава из међународних извора за прилагођавање климатским промјенама; - Промоција и значајније увођење у производњу аутохтоних сорти и пасмина	програма заштите ријетких и угрожених врста и станишта; Непостојање довољног нивоа свијести о утицајима и опасностима које климатске промјене доносе пољопривреди и руралном развоју;
---	--

Стратешки циљ 3 – Снажнија социо-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја

Снаге	Слабости
- Богата баштина природних, културних и хисторијских посебности као подлога за развој разних облика руралног туризма; - Постоје бројни препознатљиви и цијењени традиционални производи за којима постоји потражња на домаћем и иноземном тржишту, а који могу бити дио посебне туристичке понуде, - Научно-истраживачке институције оспособљене су за подршку у осмишљавању и провођењу мјера руралног развоја; - Локалне развојне агенције располажу потребним кадровима и знањем за израду пројеката руралног развоја; - Обиље неискориштених шумских недрвних производа погодних за диверзификацију прихода руралног становништва; - Знатан број локалитета и велика површина заштићених природних подручја - Постоји опсежан међународни и домаћи правни стратешки оквир за равноправност сполова	- Недовољно развијена физичка, комунална и друштвена инфраструктура на руралном простору; - Значајно лошији социо-економски положај жена у односу на урбана подручја; - Неповољан радно правни статус, и неријешено питање пензијског и здравственог осигурања пољопривредника и чланова њиховог ОПГ-а; - Недовољна усмјереност производњи за тржиште и неповољан положај пољопривредних газдинстава у ланцима вриједности; - Пољопривреда је често основни или једини извор прихода пољопривредног газдинства; - Неразвијен ЛЕАДЕР приступ и мали број ЛАГ-ова; - Недостатак властитог капитала за инвестирање и ширење производње
Прилике	Пријетње
- Обиље самониклог шумског, љековитог и ароматичног биља пружа могућност за додатну зараду; - Раст интереса за све врсте руралног туризма на националном и глобалном нивоу; - Развој ИТ технологија и информатичке инфраструктуре пружа могућности за промоцију дестинација руралног туризма и повезивање ОПГ-а са тржиштем;	- Нестабилна политичка ситуација у земљи смањује оптимизам и спремност на улагања; - Бројни елементи културног, хисторијског и природног наслеђа нису заштићени; - Низак наталитет пријети пропадањем великог броја насељених мјеста на руралном простору; - Не постоје намјенске кредитне линије за финансирање пројеката руралног развоја

▪ Интеграција локалних произвођача хране у туристичку понуду; ▪ Повезивање судионика са руралног простора ради успоставе винских цеста, пјешачких, бициклистичких и авантуристичких туристичких рута; ▪ Могућност заштите аутохтоних и традиционалних производа и њихове продаје у оквиру туристичке понуде ▪ Оснаживање улоге жена у области пољопривреде и руралног развоја	▪ Значајно лошији социо-економски положај жена у руралним у односу на урбана подручја ▪ Наставак дискриминаторних пракси због традиционално присутних изразито јаких негативних родних стереотипа
--	--

Стратешки циљ 4 – Модернизован пољопривредни сектор као резултат потицања и размјене знања, иновација и дигитализације у пољопривреди и руралним подручјима

Снаге	Слабости
▪ Успостављени елементи система пољопривредних савјетодавних служби у Федерацији БиХ; ▪ Солидан број научно-истраживачких и образовних институције и критичан ниво знања у њима; ▪ Неке велике фарме и компаније прехранбене индустрије имају висок ниво знања, иновација и нових технологија	▪ Низак ниво улагања, посебно у апликативна истраживања; ▪ Лоша организација пољопривредних савјетодавних служби и још увијек недовољна обученост савјетодаваца; ▪ Слаба умреженост произвођача, савјетодаваца, образовних, истраживачких и невладиних организација; ▪ Низак удио практичне наставе у средњошколском и високошколском образовању; ▪ Низак степен иновативности у пољопривреди и прехранбеној индустрији; ▪ Неадекватан законски оквир за развој АКИС-а ▪ Непостојање свијести о важности иновација за успјех на тржишту (традиционални отпор, посебно пољопривредних произвођача, према новитетима); ▪ Мали број приоритетних програма из јавних фондова и недостатак кредитних линија којима би се финансирали истраживачки и развојни пројекти
Прилике	Пријетње
▪ Могућности за успоставу и развој приватне пољопривредне савјетодавне службе; ▪ Коришћење предприступних ЕУ фондова за научна истраживања, ширење знања и примјену иновација у пољопривредној производњи и руралном развоју;	▪ Смањење броја квалификованих и компетентних стручњака услјед растућег иселјавања из земље; ▪ Недовољна мотивираност истраживача; ▪ Тренд смањења интереса за упис агрономских студија; ▪ Фрагментирана административно-управна структура

▪ Активно учешће у регионалним и европским иницијативама и пројектима за успостављање и јачање АКИС; ▪ Могућности повезивања са научним и истраживачким организацијама и компанијама из иностранства; ▪ Заинтересованост великих и средњих предузећа за развој нових производа	БиХ са ниским нивоом координације у свим сегментима РИТТ система; ▪ Смањење вриједности пољопривредне производње и губитак тржишног удјела на домаћем и иностраном тржишту
--	---

4. ВИЗИЈА, ЦИЉЕВИ, ПРИОРИТЕТИ И МЈЕРЕ СА ИНДИКАТОРИМА ПРАЋЕЊА

4.1. Извод из ситуационе анализе и повезаност са стратешким циљевима и приоритетима

Стратешки циљ 1

Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјевености храном

Сектор пољопривреде у Федерацији БиХ још увијек оптерећен бројним проблемима недовољно развијене пољопривреде, као и додатно условима нових захтјева који проистичу из међународно преузетих обавеза или испољених интенција Босне и Херцеговине. Ни друштво Федерације БиХ, ни његове институције, нити сами актери сектора пољопривреде не могу у кратком року надокнадити године заостајања и претворити пољопривреду Федерације БиХ и с њом везана питања руралног развоја у функционалне и успешне моделе какви су у земљама ЕУ. За ово је потребно фазно прилагођавање, при чему се пред надлежне институције, научну и стручну заједницу и све директне секторске актере као остварив задатак поставља реално достижно скраћивање неопходног периода фазног прилагођавања.

Пољопривреда је важан сектор укупне економије Федерације БиХ како са аспекта учешћа у стварању бруто додане вриједности, тако и укупне запослености становништва те учешћа у вањско-трговинском билансу. У периоду 2014. - 2020. укупна вриједност БДВ из сектора пољопривреде (заједно са ловом и рибарством) показује тенденцију сталног раста и са 741 милиона КМ (2014.) је повећана на 1,003 милијарде КМ (2020.). Раст апсолутног показатеља БДВ из пољопривреде, због раста БДВ осталих привредних дјелатности, није пратио раст релативних показатеља, односно учешћа у укупном БДП и кретао се у распону 4,16% (2014.) до 4,76% (2016.). Овај макроекономски показатељ је у односу на земље региона (Западног Балкана) био најнижи. Сектор пољопривреде је посебно важан за запосленост укупног, посебно руралног становништва. У периоду 2014.-2019. формална запосленост мјерена апсолутним бројем запослених у овоме сектору се стално повећава и са 7.891 у 2014. години је достигла ниво од 10.989 у 2019. години. Релативно учешће запослених у пољопривреди у истом периоду је доста ниско и креће се на нивоу 2% укупне запослености. С друге стране, Анкета о радној снази говори доста другачија и даје реалнију слику запослености у сектору пољопривреде. Учесће запослених у овом сектору је пуно веће и креће се у распону од 8,3% (2018.) до 11,8% (2017.), што је додатно потврђује важност сектора. Један од најлошијих макроекономских показатеља сектора пољопривреде у Федерацији БиХ је спољнотрговинска размјена пољопривредно-прехранбених производа. Трговачки биланс овим производима је негативан и креће се у распону од -1,41 милијарде КМ (2015.) до -1,69 милијарди КМ (2019). Покривеност увоза извозом пољопривредно-прехранбених производа је доста ниска и креће се од 16,12% (2014.) до 22,09% (2017.). У свјетлу глобалних дешавања у

производњи хране, а посебно на основу искустава везаних за пандемију Ковид-19 и могућности дестабилизације тржишта у обезбјеђењу довољних количина прехранбених производа, потребно је мијењати досадашњи тренд производње хране, прије свега стратешких попут пшенице и кукуруза.

Приоритет 1.1.

Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдјевености храном

С обзиром на бројне глобалне изазове у контексту недовољног приступа и обезбјеђења довољне количине хране промјене у сектору пољопривреде и њене биљне производње требају ићи у два правца: (и) повећање засијаних површина на рачун необрађених ораничних површина и (ии) повећање приноса на постојећим површинама. Ово се прије свега односи на производњу жита и двије стратешке културе, пшеницу и кукуруз. Подсектор производње поврћа такођер тражи озбиљније промјене како би се искористиле све компаративне предности које има ова производња, али и задржала и постепено повећавала њихова конкурентност, посебице на традиционалним тржиштима. Подручје Федерације БиХ карактеришу бројне компаративне предности када се говори о производњи воћа и грожђа. Повољност климатских услова, традиција воћарско-виноградарске производње те повољан геостратешки положај и близина ЕУ тржишта само су неке од њих. Међутим, подсектор има и читав низ слабости које га чине недовољно конкурентним и виталним за освајање нових тржишта као што су неповољна структура величине пољопривредних газдинстава, недовољан трансфер потребних знања о новим технологијама до произвођача (посебно у сектору воћарства) те изостанак активности на промјени и рјешавању насталих производних и маркетиншких проблема. Подсектор воћарства и виноградарства је под све већим конкурентским притиском регионалних економија и домаћег тржишта, а посебно мјесто имају све чешће негативне посљедице климатских промјена.

Код анималне производње у Федерацији БиХ уочен низ проблема који намеће потребу већег броја интервенција и активнијег дјеловања механизма пољопривредне политике како би се постојеће стање у овом сектору пољопривреде унаприједило. Сви подсектори анималне производње захтијевају нова улагања у процесу њиховог реструктурирања, односно техничко-технолошког побољшања укључујући и пасмински састав, те примјену хигијенских стандарда и задовољавање потребних норми који се односе на добробит животиња и стандарде квалитета пољопривредних производа. Додатни проблем је властита производња сточне хране, посебно волуминозне крме.

Прехрамбена индустрија је сектор са уоченим бројним проблемима који захтијевају одговарајуће интервенције. Тако је потребно обезбједити подршку осавремењивању постројења за прераду како би производи квалитетом и цијеном могли бити конкурентни на домаћем и иностраном тржишту и како би прерађивачки погони располагали са довољним обртним средствима. С обзиром на недостатне количине сировина у преради у циљу повећања, али и континуитета у снабдијевању прерађивачког сектора домаћом сировином неопходно је омогућити адекватну подршку примарним пољопривредним произвођачима у одрживу инфраструктуру (технологије производње, одговарајући сортимент, ефикасне начине наводњавања, редуцирано коришћење средстава за исхрану и заштиту биља, заштита аутохтоних пасмина итд.).

Директна плаћања као интегрални дио пољопривредних политика данас представљају најважнији облик подршке пољопривредним произвођачима. Директна плаћања су била и остала најважнији дио пољопривредне политике Федерације БиХ којим се обезбјеђује одрживост дохотка пољопривредних произвођача. У 2018. години ова група мјера чинила је 80% (66,5 милиона КМ) укупних буџетских трансфера. Ипак, кроз претходне године примјене ове врсте буџетске подршке уочени су одређени недостаци,

попут значајног учешћа директних плаћања на бази аупута (и углавном се односи на произвођаче млијека), које су у земљама ЕУ ограничена само на специјалне производње, што је неопходно отклонити.

Приоритет 1.2.

Јачати тржишне оријентираности повећањем конкурентности, укључујући стављање већег нагласка на истраживање, технологију и дигитализацију

Пољопривредни сектор у Федерацији БиХ одликује ниска конкурентност и на домаћем и на иностраном тржишту. Она је резултат бројних проблема и слабости дуж укупног ланца вриједности и огледа се у сљедећем: (1) продуктивност примарне пољопривредне производње изражена и укупним обимом и приносима је изразито ниска, далеко испод биолошких могућности, (2) пољопривредна производња се одвија на малим, уситњеним земљишним посједима и одликује се малим удјелом производње за тржиште, (3) технолошка и економских знања фармера су на ниском нивоу, примјена агротехничких мјера недовољна, фарме су недовољно опремљене. Поред овога највећи дио обрадивог земљишта се не наводњава, низак је ниво заштите од временских непогода, што резултира ниским и нестабилним приносима, што у контексту климатских промјена представља велику пријетњу развоју сектора. Ниво организованости и сарадње међу произвођачима није задовољавајући, као и међу осталим актерима у ланцу вриједности. Недостају и капацитети за прихват, дораду, складиштење, хлађење и припрему производа за тржиште. Један од разлога ниске конкурентности сектора је недостатак трансфера знања и иновација и промоција (обуке, сајмови); подршка стварању додане вриједности у пољопривреди, удруживању произвођача и раду удружења. Због свега наведеног потребно је преузети читав низ мјера којима ће се јачати конкурентност сектора у којима ће подршка истраживању, увођењу нових технологија и дигитализација имати важну улогу.

Приоритет 1.3.

Унаприједити положај пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа

Удруживање пољопривредних произвођача кроз произвођачке организације још увијек није развијено и не испуњава основне циљеве попут повећања понуде и пласмана производа, смањења трошкова производње те стабилизовање произвођачких цијена. Иако се могу очекивати отпори, неопходно је да надлежне институције иницирају легислативно уређење регистровања и дјеловања тзв. репрезентативних произвођачких организација, по узору на легислативна рјешења оквирно утврђена тзв. ЦМО уредбом ЕУ. Репрезентативне произвођачке организације би требале обухватати прописани минимални број произвођача или прописани минимални обим производње одређеног подсектора. Као такве, ове организације уживају институционалну и буџетску подршку за јачање властитих капацитета, а све с циљем да стабилизују и дугорочно уреде односе унутар ланца вриједности, постану и остану кредибилан и одговоран партнер владиним институцијама, али и другим секторским интересним групама, од креирања секторских политика до рјешавања кризних ситуација.

Стратешки циљ 2:

Снажнија примјена еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена

Релативно нов, али посебно захтјеван изазов за сектор пољопривреде је њено постављање у прве редове борбе против климатских промјена или барем прилагођавање овим промјенама. Пољопривреда је знатан емитер стакленичких плинова који су, по себи, водећи узрок актуелних убрзаних климатских промјена. Према редовним националним извјештајима о климатским промјенама и извјештајима о

емисији стакленичких гасова у овом погледу пољопривреда БиХ стоји нешто повољније са око 10 - 15% укупно емитованих стакленичких плинова у земљи. Исти извјештаји, међутим, упозоравају да би се са задржавањем актуелних пољопривредних произвођачких и других пракси у БиХ емисије стакленичких плинова из пољопривреде до 2040. године могле повећати за преко 60%. Међу мјерама које могу помоћи адаптацији пољопривреде на климатске промјене убрајају се унапређење система наводњавања и укључивање пољопривреде у програме управљања водама, промјене начина обраде земљишта (конзервационе обраде, противерозивне мјере) и агрономске мјере (плодород, рокови сјетве, смјесе усјева, малчирање, зеленишно ђубрење и сл.), уз увођење у производњу нових сортих креација отпорнијих на сушу. У домену средњорочног стратешког планирања развоја пољопривреде у Федерацији БиХ, а у свјетлу климатских промјена које се недвосмислено одвијају, од изузетне важности су недавно покренути процеси у оквиру иницијативе Зелене агенде за Западни Балкан. Ради се о иницијативи покренутој кроз институције ЕУ чије су основне интенције успоравање или заустављање климатских промјена првенствено кроз смањење емисија стакленичких гасова те кроз енергетску транзицију, опште повећање одрживости комерцијалних људских дјелатности, циркуларну економију, заштиту и унапређење стања природних ресурса и сл. на Западном Балкану који је, иако још увијек не политички, онда сигурно географски дио Европе.

Приоритет 2.1.

Доприносити ублажавању и прилагођавању утицаја климатских промјена и веће коришћење одрживе енергије

Бројна су подручја на којима су потребне интервенције како би се пољопривредни сектор унаприједио и како би дошло до побољшања производних и тржишних/маркетиншких перформанси, те смањења негативног утицаја на околиш и отпорности на негативне посљедице климатских промјена. Један од њих је и веће коришћење одрживе енергије.

Приоритет 2.2.

Подржавати одрживи развој и ефикасности управљање природним ресурсима као што су вода, тло и зрак

Пољопривредни сектор Федерације БиХ поред свих традиционалних захтјева (производња довољних количина квалитетне хране, обезбјеђење пристојног животног стандарда пољопривредника, развој руралних подручја) све више се суочава са новим изазовима попут захтјева за очувањем и одрживим коришћењем природних ресурса, заштиту и унапређење стања околиша, заштиту биодиверзитета и посебну одговорност за стање и свеобухватну развијеност руралних подручја.

Приоритет 2.3.

Доприносити заштити биодиверзитета, побољшању услуга екосистема те очувању природних станишта и пејзажа

Богата биолошка и околишна разноликост простора Федерације БиХ захтијевала је успостављење заштићених подручја и других категорија заштите с циљем осигурања опстанка и заштите станишта и врста. Према важећој категоризацији Међународне уније за заштиту природе (ИУЦН) у БиХ је заштићено 29 подручја, од чега су два строга резервата природе (категирија Ia), четири национална парка (категирија II), 16 споменика природе (категирија III), пет паркова природе – заштићених пејзажа (категирија V) и два подручја за управљање ресурсима – парк шуме (категирија VI) на укупној површини од 127.557,4 ha. Од укупне површине заштићених природних подручја према ИУЦН категоризацији у БиХ 76,9% је на територији Федерације БиХ.

Због свега наведеног, потребно је побољшати статус биолошке разноликости очувањем екосистема, врста и генетичке разноликости, те јачати опште користи од биолошке разноликости и екосистемских сервиса, при чему је потребно направити инвентуру екосистема и типова станишта и идентифицирати угрожене врсте. Од кључне је важности укључивање мјера очувања природе и биодиверзитета у политике и других ресора (околиш, шумарство, енергетика, транспорт и сл.) и усаглашавање политика са ЕУ Стратегијом биодиверзитета 2030 и ЕУ стратегијом шумарства.

Стратешки циљ 3:

Снажнија социо-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја

Сеоско становништво је у многочему ускраћено у односу на урбано становништво. Становници руралних подручја суочавају се с проблемом приступа бројним услужним дјелатностима. Потреба за побољшањем цестовне, електро енергетске, и интернет широкопојасне мреже у руралним подручјима је високи приоритет. Приступ образовању дјеце у руралним подручјима донекле је задовољавајући у погледу основних школа, док у погледу средњег образовања удаљеност од школе има негативан утицај. Квалитета физичке и друштвене инфраструктуре у руралним подручјима погоршала се током посљедњих десетљећа као резултат недовољног улагања у развој и одржавање. Мале и економски слабе руралне општине имају значајне проблеме у одржавању квалитета и приступа основним услугама, посебно за насеља с мањим бројем становника, што резултира незадовољством квалитетом живота руралног становништва у односу на оно које живи у урбаним срединама. Како би се задржала рурална популација и зауставила депопулација руралних подручја Федерације БиХ потребна је снажнија активност и присутност на овим просторима и јачање социо-економске структуре којом ће се услови живљења учинити прихватљивим.

Приоритет 3.1.

Привлачити младе пољопривреднике и стварати пословни амбијент у руралним подручјима

Рурална подручја постају све мање интересантна за живот младих људи и због неповољних, прије свега егзистенцијалних услова, ова популација напушта руралне просторе. Ово је посебно изражено у сектору пољопривреде и према подацима РПГ ФМПВШ за 2020. годину, укупан број пољопривредника жена млађих од 25 година је износио 149 (0,18%), док је број пољопривредника мушког пола ове старосне групе износио 420 (0,52%). Да би се ова популација привукла, а прије свега задржала, неопходне су одговарајуће мјере пољопривредне политике којима ће се стварати повољнији пословни амбијент у руралним подручјима.

Приоритет 3.2.

Промовисати запошљавање, раст социјалне инклузије и локални развој у руралним подручјима укључујући био-економију и одрживо шумарство

Унапређење живота у руралним подручјима прије свега кроз мјере диверзификације пословних активности на самом ППГ-у, као и оснивање обрта, малих и средњих предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством, како би се стекли услови за добивање редовитих мјесечних прихода и смањила овисност о приходу из пољопривреде који је у правилу годишњи односно сезонски приход. На ППГ-у се може обављати једна или више допунских дјелатности попут пружања туристичких и угоститељских услуга у руралном простору, увођење нових неконвенционалних пољопривредних производњи (производња слатководне рибе у малим рибњацима, производња хумуса гљива, производња и сакупљање љековитог, ароматског биља, производња украсног биља и сл.) или прераде примарних пољопривредних производа

на ППГ-у. Мала и средња предузећа (МСП) су препозната као кључни фактор у промицању диверзификације пољопривредника у непољопривредне активности у руралним подручјима. Такођер, развој обрта и обртништва је идентифициран као сектор који може допринијети стварању прихода и запошљавању, посебно у изолираним руралним подручјима која нису привлачна другим предузећима. У оквиру ЛЕАДЕР приступа креирају се локалне развојне стратегије те, уколико оне предвиђају потребу оснивања предузећа за непољопривредне активности на датом подручју, треба осигурати подршку за оснивање таквих предузећа.

Приоритет 3.3.

Побољшати одговор пољопривреде на друштвене захтјеве у погледу хране и здравља, укључујући сигурну, нутритивну и одрживу храну, расипање хране те добробит животиња.

Систем контроле хране и њене здравствене сигурности у БиХ и ФБиХ успјешно је прошао неке озбиљне испите зрелости. Однедавно стављање земље и неких произвођача на листе оних који, за сада само неке, своје производе анималног поријекла могу извозити у ЕУ показује да су систем званичних контрола хране те добре произвођачке и посебно добре хигијенске праксе код неких произвођача на нивоу који задовољава у овом погледу изузетно оштре захтјеве легислативе ЕУ. Међутим, омогућавање извоза рибе, млијека и, однедавно, пилетине у ЕУ не треба да заварава. Још је много простора за побољшање система званичне контроле хране и њене здравствене исправности, о чему говори и чињеница да се из БиХ у ЕУ због недостатака у систему контроле хране још увијек не могу извозити живе животиње и већи дио производа анималног поријекла. Успостављање новог легислативног оквира усклађеног са уредбом ЕУ 2017/625 (успостава система званичних контрола хране знатно шире, на новим основама, са новим захтјевима и уз снажно инсистирање на досљедном провођењу принципа процјене ризика) у БиХ, тиме и у Федерацији БиХ ће тражити ново институционално организовање и промјену парадигме званичне контроле хране.

Стратешки циљ 4:

Модернизован пољопривредни сектор као резултат потицања и размјене знања, иновација и дигитализације у пољопривреди и руралним подручјима

Федерацију БиХ карактерише неповољан амбијент за развој науке и истраживања. Још увијек не постоји усвојен стратешки документ о научно-технолошком развоју, а улагања у ову област су веома скромна. Годишњи буџет за науку ФМНО је око 2,5 милиона КМ што чини око 0,1% укупног годишњег ентитетског буџета, односно 0,01% укупног БДП. Овом се могу додати и издвајања за науку са кантоналних нивоа који се процјењују на 1 – 2 милиона КМ. Развој пољопривреде заснован на знању и увођење нових технологија и иновација у Федерацији БиХ требао би, првенствено бити, у надлежности релевантних министарстава на федералном и кантоналном нивоу. Поред ФМПВШ у увођењу нових технологија и иновација у пољопривреди важну улогу требала би имати још два министарства с Федералног нивоа – ФМНО, те Федерално министарство за подстицање развоја, предузетништва и обрта. Односи федералних и кантоналних институција често се свode на сарадњу, узајамно обавјештавање, координацију, дијелење искустава и професионалну подршку, док стварне активности у пракси углавном проводе кантони. Најважнију улогу у трансферу знања и иновација до пољопривредних произвођача би требале имати пољопривредне савјетодавне службе. Нажалост, у Федерацији БиХ оне су се споро развијале од њиховог успостављања кроз ЕУ пројекте у периоду 1998-2002. Највећи број кантона је ове службе свео на административне јединице које се баве имплементацијом федералних и кантоналних буџетских трансфера (директних плаћања), а најмање на послове трансфера знања.

Развој пољопривреде, производње хране и рурални развој у развијеним земљама одвија се по моделу актуелног система знања, информација и иновација (АКИС). Искуства домаћих стручњака у регионалним и међународним пројектима чије су интенције пренос АКИС приступа и пракси требале би бити стављене у функцију што скорије трансформације и надоградње тек успостављеног, али традиционалног, пољопривредног савјетодавства у Федерацији БиХ у АКИС заснован трансфер знања и технологија, уз инсистирање на иновативности и инкорпорирању информационих технологија у пољопривреду и уз њу везане дјелатности.

4.2. Визија

Подручје Федерације БиХ је простор са изграђеним паметним, отпорним и диверзификованим сектором пољопривреде који гарантује повећану сигурност снабдјевености и самодостатности храном. Очувањем биодиверзитета, јачањем еколошких пракси, већим коришћењем одрживе енергије и подршком ефикаснијем управљању природним ресурсима ублажиће се негативан утицај климатских промјена на сектор. Рурална подручја Федерације БиХ ће бити ојачана привлачењем младих пољопривредних произвођача стварањем пословног амбијента, промоцијом запошљавања, раста социјалне инклузије и локалним развојем социо-економске структуре. Федерација БиХ има изграђен модеран, конкурентан, тржишту прилагођен, сектор пољопривреде настао подршком и размјеном знања, иновација и дигитализације што представља основ побољшања квалитета живота свих грађана, а посебно становника руралних подручја.

4.3. Утврђивање циљева и приоритета

На основу претходно урађене ситуационе анализе сектора пољопривреде и руралног развоја и доприноса радних група по појединачним областима (РГ Воћарство, виноградарство, винарство и уљарство, РГ Ратарство и повртларство, РГ Анимална производња, РГ Природни ресурси, РГ Прехрамбена индустрија, РГ Пословно окружење, РГ Рурални развој и РГ Рибарство) дефинисани су следећи стратешки циљеви и пратећи приоритети:

Стратешки циљеви	Приоритети
Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјевености храном	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдјевености храном
	Приоритет 1.2. Јачати тржишну оријентисаност повећањем конкурентности, укључујући стављање већег нагласка на истраживање, технологију и дигитализацију
	Приоритет 1.3. Унаприједити положај пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа
Стратешки циљ 2: Снажнија примјена еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена	Приоритет 2.1. Доприносити ублажавању и прилагођавању утицаја климатских промјена и веће коришћење одрживе енергије
	Приоритет 2.2. Подржавати одрживи развој и ефикасније управљање природним ресурсима као што су вода, тло и зрак
	Приоритет 2.3. Доприносити заштити биодиверзитета, побољшању услуга екосистема те очувању природних станишта и пејзажа

Стратешки циљ 3:

Снажнија
социо-економска
структура (одрживог
развоја) руралних
подручја

Приоритет 3.1. Привлачити младе пољопривреднике и стварати пословни амбијент у руралним подручјима

Приоритет 3.2. Промовисати запошљавање, раст социјалне инклузије и локални развој у руралним подручјима укључујући био-економију и одрживо шумарство

Приоритет 3.3. Побољшати одговор пољопривреде на друштвене захтјеве у погледу хране и здравља, укључујући сигурну, нутритивну и одрживу храну, расипање хране те добробит животиња.

Стратешки циљ 4:

Модернизован
пољопривредни
сектор као резултат
потцања и размјене
знања, иновација и
дигитализације у
пољопривреди и
руралним подручјима

Овај циљ премрежава претходна три циља и све приоритете

Полазећи од евидентне чињенице да улога жена у пољопривреди и руралном развоју није адекватно призната, а да би се отклонила досадашња дискриминација, неопходно је увођење посебних мјера, односно новог приступа приликом креирања мјера. Препоруке, односно закључне напомене Одбора за елиминацију свих облика дискриминације жена УН-а, након подношења VI периодичног извјештаја за БиХ, фокусиране су на јачању улоге жена на селу и њихово оснаживање. Стога ће, у оквиру свих циљева и приоритета посебна пажња бити посвећена родној компоненти, односно унапређењу стања равноправности сполова у Федерацији БиХ у области пољопривреде и руралног развоја.

Стратешки циљ 1

Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјељености храном

Потицање паметног и отпорног пољопривредног сектора постиже се примарно кроз квалитетно осмишљена директна плаћања којима се осигурава подршка доходу пољопривредника, те кроз улагања у реструктурирање пољопривредних газдинства, модернизацију, иновације, диверзификацију и примјену нових технологија ради побољшања тржишног положаја пољопривредника. Потребно је осигурати уравнотеженију расподелу подршке у користи малих и средњих пољопривредника као додатну подршку доходу за одрживост.

Индикатор	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Покривеност увоза извозом пољопривредно прехрамбених производа	ФЗС	40%	50%
Бруто додана вриједност сектора А у БДП, у %	ФЗС	4,4	≤ 4,0
Вриједност производње, у милионима КМ	ФЗС	1.453	≥ 1.600
Запосленост сектора А (ИЛО дефиниција), у %	АС БиХ	8,9 (2019.)	≤ 7,5

Приоритет 1.1.

Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдјевености храном

Треба препознати и промицати производњу хране с посебним и вриједним карактеристикама, а пољопривредницима помоћи у прилагођавању њихове производње захтјевима тржишта и потрошача. Потрошачима треба у што већој мјери јамчити сигурност опскрбе храном, те осигурати да храна произведена на нашим пољопривредним газдинствима буде сигурна и хранљива. Производња хране мора бити одржива, треба тежити смањењу расипања хране и подизању нивоа добробити животиња. С обзиром на потребу успоставе одговарајућих механизма за управљање ризиком потребно је осигурати издвајања за премије осигурања и оперативне програме. Како би се осигурао праведан доходак и отпоран пољопривредни сектор на цијелом подручју Федерације БиХ потребно је додјељивати подршку и пољопривредницима у подручјима с природним и осталим посебним ограничењима. Наведене врсте плаћања требају обухватити само додатне трошкове и губитак прихода настао због провођења неке од наведених активности, односно природним ограничењима одређеног простора. Снажније укључивање младих пољопривредника у развој привредне дјелатности на пољопривредним газдинствима треба бити узето у обзир при додјели и усмјеравању средстава директних плаћања као додатне подршке доходу за младе пољопривреднике у почетном периоду након покретања пословања.

Индикатор	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Смањење неједнакости дохотка: Упоредба дохотка од пољопривреде и сродних дјелатности у односу на просјечни доходак општег газдинства	ФЗС	0,66	0,88
Број регистрованих пољопривредних газдинстава	ФМПВШ	74.000	90.000
Број младих пољопривредника који управљају ПГ Од тога ³⁰ - мушки - женски	ФМПВШ	7.700 6.135 1.565	12.900 9.675 3.225

Приоритет 1.2.

Јачати тржишну оријентираност повећањем конкурентности, укључујући стављање већег нагласка на истраживање, технологију и дигитализацију

Пољопривредници су директно одговорни за доношење одлука о томе што, када, колико и за кога њихово газдинство треба производити, односно морају имати властиту стратегију за наступ на тржишту. Међутим, изложеност тржишту, климатске промјене повезане са екстремним временским појавама, те кризе узроковане угрожавањем здравља биљака, животиња и самих потрошача, могу бити узрок нестабилности тржишних цијена и угрозити приходе пољопривредних газдинстава. Због тога је потребно осигурати одговарајући финансијски инструмент за улагања и приступ обртном капиталу, оспособљавању, пријеносу знања и савјетовању. При планирању и успостави савјетодавне службе за пољопривредна газдинства треба имати у виду њихову економску, околишну и социјалну димензију како би поред тренутне економске

³⁰ Пројекција почетних вриједности и односа младих пољопривредника по полу (м/ж) као управитеља ППГ на основу Регистра ПГ за 2020. годину и односа укупног броја носитеља и носитељица ППГ (Извор: ФМПВШ)

успјешности пољопривредног газдинства помогле дугорочно одрживо управљање газдинством али и дугорочни развој руралног подручја. Савјетодавна служба треба помоћи пољопривредним произвођачима да постану свјеснији везе између управљања пољопривредним газдинством са стандардима, захтјевима и информацијама које им намеће законодавство.

Индикатор	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Удио пољопривредника који примају инвестициону подршку за реструктурирање и модернизацију укључујући побољшање ефикасности ресурса	ФМПВШ	10%	25%
Удио остварених средстава за политику руралног развоја у укупно уплаћеним средствима подршке	ФМПВШ	8%	40%
Износ исплаћене подршке инвестицијама у ПГ (милиони КМ)	ФМПВШ	6,5%	13,8%
Удио жена носитеља ППГ-а у коришћењу потицаја	ФМПВШ	20,3%	28,0%
Износ исплаћене подршке прерађивачким капацитетима (милиони КМ)	ФМПВШ	4.5	42.5
Удио федералног буџета за пољопривреду намијењен размјени знања и информација	ФМПВШ	0	0,19

Приоритет 1.3.

Унаприједити положај пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа

Уређење тржишта пољопривредних производа ради осигурања једнаких услова и избјегавање неравноправног и непоштеног тржишног натјечања треба бити предмет секторских интервенција. Интервенције требају укључивати секторе воћа и поврћа, вина, млијека, меса и других производа. Успостава секторских програма у оквиру организација произвођача и удружења организација произвођача може помоћи остваривању циљева не само произвођача и откупљивача него и општих и посебних циљева пољопривредне политике.

Индикатор	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Удио пољопривредника који судјелују у произвођачким групама којима је додијељена подршка	ФМПВШ	61%	85%
Удио вриједности производње у организацијама произвођача с оперативним програмима у односу на укупну производњу	ФМПВШ	0%	60%

Стратешки циљ 2

Снажнија примјена еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена

Потицање бриге за околиш и мјера везаних за климатске промјене требају добити значајније мјесто у оквиру дефинирања мјера пољопривредне политике. Посебну пажњу посветити борби против деградације околиша и ублажавању посљедица

климатских промјена на пољопривредну производњу. Ради поштивања обавезујућег принципа равноправности сполова и једнаких могућности реализацијом овог циља потребно је водити рачуна о релевантности за егзистенцију, културу, традиционално знање, здравље и сигурност хране и везу са поштивањем људских права.

Индикатор	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Удио подземних вода мјерних постаја с концентрацијом Н изнад 50 mg/l према Директиви о нитратима	ФМПВШ	0%	5%

Приоритет 2.1.

Доприносити ублажавању и прилагођавању утицаја климатских промјена и веће коришћење одрживе енергије

Постиге се путем низа мјера и активности почевши од условљавања директних плаћања испуњавањем обвеза везаних за заштиту околиша и смањење испуштања стакленичких плинова, преко подршке инвестицијама у прераду околишно штетних нуспроизвода пољопривредне производње и прераде, па до стимулације производње енергије из обновљивих извора на пољопривредном газдинству, како за властите потребе тако и за продају на тржишту. Мјерама из овог приоритета жели се дати јасна одређеност за оснаживање капацитета укључених институција и других заинтересованих страна за примјену гендер-маинстреаминг у области јачања примјене еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена.

Индикатор	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Удио пољопривредног земљишта у оквиру обвезе управљања којом се подупире очување или обнова биолошке разноликости	ФМПВШ/ФМОТ	0%	5%

Приоритет 2.2.

Подржавати одрживи развој и ефикасније управљање природним ресурсима као што су вода, тло и зрак

Коришћење мјера директне подршке мора се постепено условљавати са задовољавањем основних националних стандарда у подручју заштите околиша, климатских промјена, заштите јавног здравља, здравља животиња и биљака, те добробити животиња. Томе треба додати стандарде добрих пољопривредних и околишних услова коришћења земљишта (ГАЕЦ). Наведени основни стандарди требају помоћи бољем одговору на климатске и околишне изазове, али и подизању свијести корисника подршке о потреби поштивања тих стандарда како би се осигурало одрживо бављење пољопривредном производњом. При утврђивању националних стандарда треба имати у виду посебне значајке предметних површина, укључујући услове тла и климатске услове, постојеће услове на пољопривредном газдинству, коришћење земљишта, плодород, узгојне праксе и структуру пољопривредних газдинстава.

Индикатор	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Површине земљишта обухваћене системима за наводњавање и одводњу (ha)	ФМПВШ	2.500	5.000

Површина у ha која је подржана за органску производњу и производњу у конверзији	ФМПВШ	1.750	3.500
Површине земљишта обухваћене комасацијом (ha)	ФМПВШ	0	30.000
Пољопривредна површина под органском производњом (без пашњака), у ha	ФМПВШ	1.230	3.000
% земљишта на којем је смањена продуктивност (ЛПД)**	ФАЗ (Федерални агропедолошки завод)*	0,44 (2014.)	0,25
% земљишта на којем су рани знакови смањења продуктивности (ЛПД)**	ФАЗ*	0,53 (2014.)	0,30
% земљишта које је стабилно, али под притиском смањења продуктивности (ЛПД)**	ФАЗ*	15,73 (2014.)	10,00

* Податке је израчунао ЕУ-Испра Joint Research Center на основу података ЦОРИНЕ Land Cover (ЦЛЦ), који су настали сателитским снимањем подручја Европе. Федерални агропедолошки завод има мандат да се бави овим подацима.

** Land Productivity Dynamics - кретање продуктивности земљишта

Приоритет 2.3.

Доприносити заштити биодиверзитета, побољшању услуга екосистема те очувању природних станишта и пејзажа

Постиге се додјелом плаћања за активности које доприносе биоразноликости и очувању генетске разноликости, одрживој употреби и развоју генетских ресурса, додјелом премија за еколошки узгој односно прелазак на еколошки узгој, и производни процеси прихватљиви за околиш у виду интегралне производње, са посебним освртом код свих споменутих активности на улогу жена. Мјере за шумарство требају се додјељивати на основу програма за шумарство и плановима управљања шумама те омогућити развој шумарских подручја и одрживо управљање шумама.

Индикатор	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Површина заштићених подручја (у ha)	ФМОиТ	103.380 (2018.)	120.000

Стратешки циљ 3

Снажнија социо-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја

Рурална подручја су погођена недостатком прилика за запошљавање, мањком знања и вјештина, недовољним улагањима у повезаност, инфраструктуру и основне услуге, одласком младих и радно способних становника, па је од највеће важности ојачавање социоекономске структуре тих подручја. Због тога треба потакнути запошљавање и економски раст у руралним подручјима, промицати социјалну укљученост и генерацијску обнову, подржавати успоставу нових руралних ланаца вриједности попут обновљиве енергије, нове биономије, кружне економије и екотуризма, стварати повољно окружење за добар раст и стварање радних мјеста у руралним срединама.

Индикатор	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Стопа запослености у претежно руралним подручјима	ФЗС/Анкета о радној снази	60%	80%

Развој индекса сиромаштва у руралним просторима	Агенција за статистику БиХ, Анкета о сиромаштву	30%	15%
---	---	-----	-----

Приоритет 3.1.

Привлачити младе пољопривреднике и стварати пословни амбијент у руралним подручјима

Олакшавање пословног развоја (стварање пословног амбијента) у руралним подручјима постиже се додјелом подршке за продуктивна и непродуктивна улагања на пољопривредним газдинствима и изван њих попут улагања у инфраструктуру повезану с развојем, модернизацијом или прилагодбом климатским промјенама, консолидацијом и побољшањем земљишта, опскрбу енергијом и водом, те њихову уштеду. Како би се превладао мањак улагања у пољопривредни сектор потребно је побољшати приступ финансијским инструментима посебно за младе и нове пољопривреднике, потицати коришћење гаранција Гарантног фонда код Развојне банке ФБиХ, те комбинације бесповратних средстава и финансијских инструмената (нпр. кредитних линија и банкарских гаранција) при чему је могуће утврдити одговарајуће циљеве, кориснике и повлаштене услове. Кључно је пружити подршку оснивању нових пољопривредних газдинстава у облику обрта али и других предузећа на руралном простору.

Индикатор	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
% становника у руралним подручјима од укупног броја становника	ФЗС	56,7 (2013.)	58,0
Удио руралног становништва које има користи од побољшаног приступа услугама и инфраструктури кроз подршку у оквиру федералних подршки	ФМПВШ	0%	25%
Број младих пољопривредника који оснивају пољопривредно газдинство уз подршку ФМПВШ	ФМПВШ	0	5.200

Приоритет 3.2.

Промовисати запошљавање, раст социјалне инклузије и локални развој у руралним подручјима укључујући био-економију и одрживо шумарство

Реализација овог приоритета треба омогућити успоставу и provedбу сарадње попут успоставе система квалитета, промицања кратких ланаца опскрбе и локалних тржишта, подршку удружењима пољопривредника, партнерства пољопривредних газдинстава, активности у оквиру ЛЕАДЕР приступа, оснивање произвођачких група, организација или удружења произвођача, посебан третман жена, социјално угрожених и маргинализованих скупина, као и друге облике сарадње. У том контексту треба успоставити финансијске инструменте и коришћење гаранција као пут ка осигурању приступа финансирању улагања у раст пољопривредних газдинстава и других МСП-а, те подршку реализацији стратегија локалног развоја под водством локалне заједнице. Рјешавање питања здравственог и пензијског осигурања носиоца породичног пољопривредног газдинства од велике је важности за све чланове газдинства, а за што је потребна измјена постојећег законског оквира. Увођење више категорија пореза на доходак олакшало би ППГ-овима са мањим приходима прелазак у форму обрта и отворило нове пословне могућности с обзиром на приступ кредитима, инвестирање и продају на тржишту.

Индикатор	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Број израђених ЛРС	ФМПВШ	0	15
Број подржаних ЛАГ-ова	ФМПВШ	0	15

Приоритет 3.3.

Побољшати одговор пољопривреде на друштвене захтјеве у погледу хране и здравља, укључујући сигурну, нутритивну и одрживу храну, расипање хране те добробит животиња.

За остваривање свих горе постављених циљева и приоритета потребно је радити на стварању новог правног оквира који ће настојати пратити моделе ЕУ подршке, а који ће замијенити постојећи законодавни оквир који датира још из периода ЕУ политике 2007-2013 година. Нови правни оквир треба утврдити правила за подршке усклађене са обликом и врстом интервенција наведених у овој Стратегији. Нови законодавни оквир такођер треба осигурати поштивање међународних обвеза у погледу домаће подршке које су утврђене WTO Споразумом о пољопривреди, што већи дио интервенција прилагодити како би могле бити пријављене као подршка из “зелене кутије”, или у крајњем случају као подршка из “плаве кутије” у оквиру програма ограничавања производње, и као такве изузете из обвеза смањења. Потребно је осигурати да и нижи нивои власти у Федерацији БиХ своје интервенције проводе поштујући наведене међународне обвезе.

Стратешки циљ 4

Модернизован пољопривредни сектор као резултат потицања и размјене знања, иновација и дигитализације у пољопривреди и руралним подручјима

Предвиђа пружање подршке интерактивном иновативном моделу који јача сарадњу међу укљученим судионицима ради што бољег коришћења комплементарних знања у циљу ширења практичних рјешења у пољопривредној производњи, заштити околиша и развоју руралних подручја. Савјетодавне службе требају појачати своја дјеловања у оквиру АКИС-а посебно интензивирањем сарадње са истраживачким и руралним мрежама.

Индикатор	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Број основаних научно-технолошких паркова у сектору пољопривреде	ФМПВШ	0	1

4.4. Принципи израде приоритета и мјера

4.4.1. Опште напомене

Федерација БиХ је због евроинтеграционих процеса Босне и Херцеговине у обавези да своју пољопривредну и политику руралног развоја усаглашава са овом политиком циклично дефинисаном у Европској унији (ЕУ). Пољопривредне политике Федерације БиХ и Европске уније (ЕУ) због мноштва објективних разлога нису, нити у догледној будућности могу бити упоредиве. Сама ЕУ је своје пољопривредне политике протеклих деценија више пута мијењала и прилагођавала их новим међународним (првенствено трговинским) условима, условима сектора пољопривреде и производње хране у ЕУ, али и захтјевима потрошача и друштва у цјелини. Могло би се рећи да је данас пољопривредна политика ЕУ далеко од пољопривредних политика како се оне у

нашим условима још увијек схватају. Актуелна пољопривредна политика ЕУ (Common Agricultural Policy, Заједничка пољопривредна политика ЕУ – ЗПП) дефинисана је циљевима за које институције ЕУ наводе да су им у средишту "социјалне, еколошке и економске теме". Поједностављено, циљеви ЗПП за период до 2027. године су: 1) фер доходак за пољопривреднике; 2) повећање конкурентности; 3) поновна успостављање равнотеже снага у прехранбеном ланцу; 4) борба против климатских промјена; 5) брига за животну средину; 6) очување пејзажа и биодиверзитета; 7) подстицање генерацијске обнове; 8) динамична рурална подручја и 9) заштита квалитета хране и здравља. Преглед ових циљева јасно показује да је више од половине њих далеко од приоритета и, можда важније, далеко од могућности сектора пољопривреде и друштва у цјелини у Федерацији БиХ.

О карактерима политика пољопривреде и руралног развоја ЕУ и Федерације БиХ најбоље говоре грубе структуре буџета за пољопривреду. У Републици Хрватској ће се нпр. до 2030. године за мјере директних плаћања издвајати око 52% буџета, док ће се мјере руралног развоја подржавати са око 46% укупног буџета. Док се у Федерацији БиХ далеко највећи дио буџета односи на директна, знатним дијелом још увијек производно везана плаћања, актуелна ЗПП обавезује земље чланице ЕУ да најмање 35% буџетских средстава за рурални развој буде усмјерено ка мјерама везаних за животну средину и климатске промјене, док се најмање 25% буџетских средстава која се исплаћују кроз директна плаћања мора усмјерити у тзв. еко-шеме.

Стање сектора у Федерацији БиХ, с једне стране, те могућности за финансирање инструмената и мјера политике и развијености институција, с друге стране, присиљава креаторе секторских развојних стратегија да се концентришу на повећања обима производње, повећање продуктивности, јачање конкурентности и слична питања која ће ојачати сектор и тако га довести у ситуацију да буде третиран не само најуже у оквирима пољопривреде и производње хране, него и да остварује резултате који су мултифункционалног карактера и ефеката. Извјесно је, дакле, да ће се и у наредном периоду пољопривредна политика у Федерацији БиХ заснивати на интервенцијама и мјерама у домену производно обилежених директних подршки пољопривредницима, неким мјерама на повећању конкурентности (подршка капиталним улагањима) са тек елементима неких мјера које се уобичајено придружују интервенцијама у оквиру руралног развоја. Међутим, неке важне елементе пољопривредне политике изван ових домена треба постепено уводити у праксу, макар и са ограниченим средствима и са реално ограниченим првобитним ефектима. Изузетно је, наиме, важно да се код свих заинтересованих секторских субјеката повећа свијест о значају ових елемената пољопривредне и политике руралног развоја, али и о ризицима по сектор уколико им се не почне посвећивати потребна пажња. Овај стратешки документ предвиђа увођење неких од ових елемената, на начин и у обиму који је примјерен тренутним и пројектованим секторским буџетским средствима, али и објективним институционалним и производним капацитетима сектора.

У складу са чланом 5 и 6 Закона о пољопривреди Федерације БиХ³¹ реализација стратешких и специфичних циљева у периоду 2021-2027. оствариће се кроз мјере и инструменте пољопривредне политике Федерације БиХ (мјере тржишно-цјеновне политике, мјере структурне политике, мјере земљишне политике и мјере новчаних подршка у пољопривреди) односно кроз политику директних плаћања, политику регулација и подршке пољопривредном тржишту те кроз политику руралног развоја. Поред овога циљеви ће се остварити и кроз политике одрживог управљања природним ресурсима, политике сигурности хране, као и политике за унапређење знања и иновација у пољопривреди.

³¹ Службене новине Федерације БиХ 88/2007

4.4.2. Подручја интервенције у подсекторима пољопривреде и прехранбене индустрије

Визија будућег развоја и предвиђене политике и мјере за најважније подсекторе биљне и анималне пољопривредне производње те прехранбене индустрије у сљедећем стратешком периоду 2021–2027. дају се у овом поглављу и у контексту су идентифицираних потреба датих у претходној ситуационој анализи и дефинисаним стратешким циљевима и приоритетима.

4.4.2.1. Биљна производња

4.4.2.1.1. Производња житарица и крмног биља

У свјетлу глобалних дешавања у производњи хране, а посебно на основу искустава везаних за пандемију Ковид-19 и могућности дестабилизације тржишта у обезбјеђењу довољних количина прехранбених производа, прије свега стратешких попут пшенице и кукуруза, досадашњи тренд производње ратарских култура у Федерацији БиХ је потребно значајно промијенити. Промјене требају ићи у два правца: (1) повећање засијаних површина на рачун необрађених ораничних површина и (2) повећање приноса на постојећим површинама.

Повећање приноса пшенице могуће је постићи кроз избор одговарајућег сортимента спрам подручја сјетве (рејонизација) и модернизацијом агротехничких мјера, за што је уједно потребно осигурати ефикасну савјетодавну службу. Повећање снабдјевености пшеницом из домаће производње потребно је подићи на знатно већи ниво (барем 40-50% потреба са досадашњих 10-15%) што је могуће остварити повећањем засијаних површина овом културом са досадашњих просјечних 20.000 ha на ниво од барем 40.000 ha.

Доходовном подршком произвођачима житарица настоји се одржати постојећи ниво производње, посебно у условима повећаног негативног утицаја на климу, што се углавном огледа у смањењу продуктивности. Због стратешког значаја пшенице и њеног обилежја сигурности снабдијевања основним прехранбеним производом, односно повећања производње ове културе, биће потребна и додатна подршка директним плаћањима у наредном периоду издвајањем већих износа за категорије произвођача који обрађују веће површине и остварују веће приносе (засијане површине величине од 5- 50 ha, уз просјечан принос преко 4.000 kg/ha).

Слично пшеници, и у случају кукуруза (зрно) неопходно је повећати засијане површине и приносе. На тржишту Федерације БиХ постоје врло приносни и квалитетни хибриди кукуруза који би у комбинацији са одговарајућом технологијом производње могли давати високе приносе и зрна и силаже. Унапређење производње кукуруза треба посматрати и у контексту повећања сточног фонда и укупне сточарске производње, односно потребе увозне зависности о сточној храни. Повећање снабдјевености кукурузом из домаће производње потребно је подићи на знатно већи ниво што је могуће остварити повећањем засијаних површина овом културом са досадашњих просјечних 47.000 ha на ниво од 67.000 ha. Као и код пшенице, због стратешке важности кукуруза, потребно је обезбједити додатну подршку директним плаћањем по ha како би се производња ове културе повећала.

Због ограничења продуктивности и земљишних ресурса, мали произвођачи с површинама мањим од 5 хектара који се објективно не могу прилагодити врстама технологија потребних за интензивну пољопривредну производњу политикама подршке (политикама директних плаћања и руралног развоја) ће се постепено преоријентисати

на интензивније врсте производње, као што су производња воћа и поврћа, производња неких уљарица или производња ароматичног и медицинског биља.

Производњу осталих житарица, раж јечам и зоб, те у новије вријеме тритикале, такођер треба повећати кроз раст засијаних површина и унапређењем технологије производње и приносности, што ће се омогућити путем директне подршке пољопривредним произвођачима кроз јединствено плаћање по ха засијане површине.

Ситуациона анализа је показала да је производња крмног биља и коришћење природних ливада и пашњака за исхрану стоке недовољна и неадекватна, поготово када се говори о приносима. Да би се промијенила досадашња пракса недовољних површина под крмним културама и екстензивни начин производње са ниским нивоом наводњавања биће потребне значајније интервенције кроз политику директних плаћања и проширењу листе подршке дохотку пољопривредним произвођачима као што је подршка ораницама засијаним травно-дјетелинским смјесама, политику руралног развоја и материјалним улагањима у опрему и технику (укључујући наводњавање), али и кроз мјере политике сарадње и осигуравања већег присуства савјетодавног рада.

4.4.2.1.2. Производња индустријског биља

Важнија обилежја досадашње производње индустријског биља су веома скромне засијане површине, ниски приноси, мале парцеле и уситњеност посједа, једном ријечју ниска конкурентност. С друге стране, већини индустријског биља, због либерализације трговине, откупни прерађивачки капацитети преферирају увозне сировине које су значајно конкурентније у односу на домаће својом цијеном и квалитетом. Један од начина да се производња ових култура, прије свега уљарица (сунцокрет, соја, уљана репица) унаприједи и повећа је боља организација откупа и сарадње са важнијим домаћим откупљивачима, какав је БИМАЛ д.д. што се може подржати у оквиру политике/мјера сарадње. Произвођачи који користе неке од индустријских култура за исхрану стоке такођер ће морати мијењати досадашњу праксу и прелазак на модернији асортимент, новије технологије и трансфер адекватног знања на терену уз помоћ ефикаснијих савјетодавних служби.

4.4.2.1.3. Производња поврћа

Подсектор производње поврћа, с обзиром на климатске услове и неискоришћене земљишне ораничне ресурсе тражи озбиљније промјене како би се искористиле све компаративне предности које има ова производња, али и задржала и постепено повећавала њихова конкурентност, посебице на традиционалним тржиштима. Осим интензивирања и повећања укупне производње и засијаних површина за барем 50% (са просјечних садашњих 40.000 ха на 60.000 ха у 2027. години) један од приоритета је и побољшање маркетинга поврћа унапређењем физичких услова за обављање послова након бербе, осигуравањем протока информација о потребама тржишта до купаца и од њих до произвођача (provedено кроз уговорну производњу). Надаље, потребно је унаприједити хоризонталну сарадњу примарних произвођача ради веће концентрације на понуду ових производа. Уз подршку појединачним инвестицијама, подржаће се и реализација регионалних/кантоналних тржишно логистичких центара који би требали послужити као покретачи интеграције ланца додане вриједности за свјеже поврће, од набавке пресадица, преко имплементације потребних стандарда за идентифицирања тржишта, до купње производа. Инвестиције у ове сврхе могле би бити дијелом обезбјеђене програмима међународне заједнице попут ЕУ4 Агри програм, али и властитим буџетским средствима ФМПВШ.

Овдје треба посебно истаћи важност унапређења производње кромпира, који је у претходном периоду био на веома ниском нивоу, док је сјеменска производња ове културе скоро па угашена³². БиХ (Федерација БиХ) надморском висином у свом већем дијелу је готово идеална за производњу кромпира, како меркантилног тако и сјеменског, односно у дијеловима Херцеговине младог кромпира. Кључни фактор који ће утицати на повећање производње кромпира је унапређење тржишних карактеристика, односно интервенција кроз хоризонтално јачање пољопривредних произвођача и њихово повезивање кроз произвођачке организације, односно унапређење уговорне производње са купцима и прерађивачком индустријом кроз мјере у складу са ЗПП ЕУ. Један од успјешних инструмената политике у земљама ЕУ у интервенцији за јачање ланца снабдијевања су интеграциони пројекти за јачање ланца снабдијевања и оперативни програми произвођачких организација. Подршка произвођачким организацијама бит ће доступна задругама и другим организованим облицима произвођача како би се додатно унаприједили њихов тржишни учинак. Као резултат, очекује се постизање уједначености и концентрације производње те уравнотежености расподеле вриједности од продаје производа у интересу примарних произвођача.

Када говоримо о производњи поврћа, сви субјекти у ланцу бит ће дужни досљедно проводити одредбе које се односе на минималне стандарде квалитета пољопривредних производа и поштовати законске одредбе за регулацију тржишта, посебно у подручју уговорне производње. Једно од приоритетних подручја бит ће примјена савремених агротехничких рјешења која би, осим побољшане економске исплативости, требала осигурати и еколошку одрживост производних капацитета тла и водних ресурса.

Производња поврћа у заштићеном простору представља модел високо-интензивне производње којом се обезбјеђује пласман поврћа у зимском и раном прољетном периоду и чини га атрактивним и економски исплативом пољопривредном дјелатношћу. Додатна димензија ове производње је социјална улога и омогућавање солидних прихода са малог посједа, брзо враћање уложених средстава и у коначници задржавање локалног руралног становништва. Стога у сљедећем стратешком периоду посебна позорност посветиће се даљњем развоју производње у заштићеном простору кроз даљњу подршку (ко-финансирање) улагања у подизање потребних објеката, уз коришћење расположивих обновљивих извора енергије (геотермални извори и соларна енергија), те дигитализацију у циљу оптималне примјене воде, ђубрива, пестицида. Заправо, потребно је направити амбијент за улазак нових субјеката у ову врсту производње, као и укључивање развојних могућности за остале конкурентске производе који се узгајају у заштићеним просторима, као што су: украсно биље, гљиве итд.

4.4.2.1.4. Производња љековитог биља

Подсектор производње љековитог биља је специфичан и доста интересантан, али недовољно истражен, посебно када су стратешки документи у питању. Ову производњу карактерише недостатак репроматеријала укључујући сјеменски материјал, као и едукације произвођача за плантажни узгој. У наредном стратешком периоду предвиђа се наставак директне подршке производњи љековитог биља, чиме се могу привући и млади пољопривредници. Такођер је потребан посебан приступ када је у питању маркетинг и организација тржишта ових производа, уз обезбјеђење подршке едукацији фармера кроз неки од облика трансфера знања.

³² Међу пет најважнијих БиХ увозних пољопривредно-прехранбених производа налазе се смрзнуте кромпир, чипс кромпир и сјеменски кромпир.

4.4.2.1.5. Сјеменска производња

Сјеменска производња је у паду, посебно када се говори о кромпиру. За већи дио усјева пољопривредни произвођачи користе меркантилно сјеме из властите производње, што је један од важнијих фактора који узрокује ниске приносе и ризик по здравствено стање усјева и преношење болести на нови производ. У наредном периоду овакву праксу коришћења властитог меркантилног сјемена треба смањити или у потпуности избацити. Фокус рјешавања проблема производње сјемена жита треба бити на повећавању производње квалитетног и сертификованог сјемена и садног материјала којим се гарантује већи принос, квалитет и аутентичност сорте или производа, те у изради дорадбених центара.

Успјешну производњу пресадница поврћа препознатљивој по квалитету по којој је Федерација БиХ постала регионални лидер и која чини важан извозни производ треба наставити. Стога је неопходан наставак подршке овој производњи, уз осигуравање услова потребних за повећање производње (нпр. подршка закупу пољопривредног земљишта намијењеног за производњу садног материјала). Потребне интервенције за ову производњу треба ићи и у правцу рјешавања нелојалне конкуренције нерегистрованих произвођача који своје производе стављају у промет без адекватне контроле и потребне документације.

Коначно, коришћење сјемена традиционалних гајених култура све је више под притиском комерцијално увезених сјемена и под пријетњом изумирања. Стога је неопходна њихово чување и заштита, што се може постићи функционисањем банака гена у којима се чува и одржава сјеменски и садни материјал сорти и аутохтоних сорти уписаних у националну сортну листу.

4.4.2.1.6. Органска производња

Нажалост, органска производња у Федерацији БиХ је далеко од очекиваних пројекција политике за учешће у укупно обрађеним површинама и износи мање од 0,1%. Озбиљнија производња је могућа само ако се произвођачи органских производа боље организују у заједничком наступу на домаћем и међународном тржишту гдје постоји већа потражња за овим врстама пољопривредних производа.

Органска производња своју додатну вриједност мора валоризовати првенствено на тржишту, а не кроз и због повећане подршке дохотку. У циљу повећања тржишне потрошње, фокус политика подршке признатим организацијама органских произвођача бити ће подршка заједничким активностима на финализацији органске производње у формалним каналима трговине, унапређењу маркетинга органских производа у земљи и иностранству и подизању свијести јавности о органским производима.

Органска производња у наредном стратешком периоду требала би бити једна од области Система знања и иновација (АКИС-а) којом ће се повећати свијест произвођача о доступности дозвољених средстава за употребу у органској пољопривреди, затим кроз истраживање потенцијала природних ресурса и/или заштићених подручја за органску пољопривредну производњу у Федерацији БиХ. Пут који органску производњу, посебно у руралним подручјима ентитета, подиже на виши производни ниво јесте задругарство и удруживање породичних фарми на локалним подручјима са циљем повећања количине органског производа, су едукације потрошача, остваривање конкурентности, стандардизације квалитета, брендирање производа и коначно излазак на домаће и међународно тржиште.

Осим подршке пољопривредним произвођачима органске производње подршка се може односити и на прерађивачку индустрију као би повећала количину и асортиман

прераде органских пољопривредних производа, што је у директној вези са растом органске примарне производње и повећању додане вриједности производа. Такођер овдје треба споменути и потребну подршку (ко-финансирање) за уређење посебних локација за продају органских производа у оквиру потрошачких центара (супермаркети, робне куће и сл.) и других продајних мјеста, укључујући и из кућног прага, за шта ће се осигурати потребна правна основа.

4.4.2.1.7. Воћарско-виноградарска производња и винарство

Подручје Федерације БиХ карактеришу бројне компаративне предности када се говори о производњи воћа и грожђа. Повољност климатских услова, традиција воћарско-виноградарске производње те повољан геостратешки положај и близина ЕУ тржишта само су неке од њих. Међутим, подсектор има и читав низ слабости које га чине недовољно конкурентним и виталним за освајање нових тржишта као што су неповољна структура величине пољопривредних газдинстава, недовољан трансфер потребних знања о новим технологијама до произвођача (посебно у сектору воћарства) те изостанак активности на промјени и рјешавању насталих производних и маркетиншких проблема. Подсектор воћарства и виноградарства је под све већим конкурентским притиском регионалних економија и домаћег тржишта, а посебно мјесто имају све чешће негативне посљедице климатских промјена.

Бројна су подручја на којима су потребне интервенције како би се подсектор унаприједио и како би дошло до побољшања производних и тржишних/маркетиншких перформанси, те смањења негативног утицаја на околиш и отпорности на негативне посљедице климатских промјена. Заправо, потребно је унаприједити и повећати производњу и прилагодити је потражњи како квалитетом тако и квантитетом. Произвођачи морају оптимизирати трошкове производње водећи при томе рачуна да обезбиједи стабилне цијене и концентrirану понуду.

Модернизација сектора производње воћа и маслина треба ићи у правцу увођења новог сортимента на одговарајућим подлогама, стабилнијим у контексту родности, адекватних узгојних облика, система густог узгоја и осталих техничко-технолошких достигнућа чији акценат треба бити на заштити од болести и штеточина, механизированој берби, наводњавању и увођењу система противградне заштите.

Када се говори о виноградарству, нагласак ће бити на задржавању аутохтоних сорти (*жилавка*, *блатина* и *трњак*) и интродуцираним сортама ране и средње касне епохе дозријевања, као и хибридним сортама погодним за интегрални и еколошки узгој.

Надаље, потребно је наставити директну подршку производње садница виших квалитативних категорија (цртифицирани и основни) као и успоставу матичњака подлога и пупова високих категорија квалитета.

У циљу одржавања и повећања воћарско-виноградарске производње те конкурентности овог подсектора, потребно је подизање нових воћњака и винограда те реконструкција постојећих водећи при томе рачуна о препорукама интервенција када се говори о сортименту³³.

Савремена производња у великој мјери се заснива на новим технолошким рјешењима која су уско повезана са све већом употребом информационих и комуникационих

³³ Према препоруци радне групе одговорне за сектор воћарско-виноградарске производње подизање нових воћњака и винограда би требало ићи коришћењем непроизводних пашњачких површина, како би се што боље искористили земљишни ресурси, а које би требала пратити земљишна политика и стављање у функцију додјелом концесија, закупа или неких других облика повећања земљишног посједа.

технологија те различитих софтверских рјешења, не само за праћење већ и за управљање производним процесима. Увођење оваквих рјешења у подсектор воћарства је од посебне важности узимајући у обзир и чињеницу све наглашенијег проблема радне снаге, као посљедице демографских трендова, старења и депопулације руралних подручја ентитета. Такођер увођење информационих технологија може значајно помоћи у рјешавању проблема негативног утицаја климатских промјена те смањењу трошкова производње и онечишћењу околиша. Примјена споменуте информационе технологије ослања се на процесе преноса података и њихове концентрације како би се омогућила комбинација и анализа различитих аналитичких података за доношење одлука. Споменута технологија подразумијева и употребу ГИС технологију уз коришћење података са сателита и помоћу дрона.

У домену управљања ризицима неопходан је пуно већи и озбиљнији приступ рјешавању негативних посљедица климатских промјена, па је у овом контексту потребно олакшати приступ пољопривредно-околишно-климатским подацима и утврђивању могућности диверзификације. То, између осталог значи и јачање служби за прогнозирање и обавјештавање о временским приликама (извјештајно-прогнозна служби), ефикасно управљање водним и земљишним капацитетима (заштита од поплава, ерозије, пожара, вјетра) те превенције појаве болести и штеточина.

У области прерађивачких капацитета воћа и грожђа (винарије) потребна је подршка увођењу и коришћењу обновљивих извора енергије попут биодигестора или соларних панела. У исто вријеме неопходна је директна подршка модернизацији опреме као и подршка изградњи дорађивачких и складишних капацитета, те система за пречишћавање отпадних вода.

Трансфер знања и иновације као важан сегмент АКИС-а једна је од круцијално важних интервенција унапређења подсектора воћарства и виноградарства. Боља организованост јавних и приватних савјетодавних служби на принципима и искуствима земаља ЕУ и већа присутност и помоћ савјетодаваца на терену који ће се бавити трансфером нових технолошко-техничких рјешења само су дио потребних промјена и неопходне буџетске подршке.

Једна од важнијих фактора који ће утицати на повећање конкурентности производње, али и физичког обима производње је унапређење тржишних карактеристика, односно јачање пољопривредних произвођача и њихово повезивање кроз произвођачке организације, како би се повећало уговарање производње са купцима и прерађивачком индустријом, а све кроз мјере у складу са ЗПП ЕУ.

Коначно, потребно је и потицање гастро-винарске понуде руралних подручја кроз јачање и развој винских цеста. Поттицање веза и партнерства у кратком ланцу опскрбе између произвођача, произвођачких организација и купаца у дистрибуционом дијелу ланца вриједности посебно кроз развој производње аутохтоног воћа и грожђа је такођер подручје будућих интервенција којима би требало претходити израда оперативних планова.

4.4.2.2. Анимална производња

Анализа стања анималне производње у Федерацији БиХ намеће потребу већег броја интервенција и активнијег дјеловања механизмима пољопривредне политике како би се постојеће стање у овом сектору пољопривреде унаприједило. Сви подсектори анималне производње захтијевају нова улагања у процесу њиховог реструктурирања, односно техничко-технолошког побољшања укључујући и пасмински састав, те примјену хигијенских стандарда и задовољавање потребних норми који се односе на добробит животиња и стандарде квалитета пољопривредних производа.

Анализом стања уочен је проблем властите производње сточне хране (посебно волуминозне крме) узроковане, између осталог, и недовољним земљишним површинама. Стога би у наредном периоду, и када се говори о анималној производњи, требало настојати омогућити што већи и лакши приступ неискоришћеном, прије свега државном пољопривредном земљишту и тиме утицати на смањивање укупних трошкова производње.

4.4.2.2.1. Говедарство и производња млијека

Основни циљ који се жели постићи у будућем стратешком периоду 2021-2027., када се говори о говедарској производњи је трансформација малих и средњих пољопривредних газдинстава у одрживе фарме за производњу млијека и меса величине преко 20 музних крава односно 50 товних грла, унапређене и задовољавајуће продуктивности уз задовољавање прописаних стандарда. Заправо, неопходно је унапређење кључних тачака у реструктурирању говедарске производње које се односи на млијечност, генетску квалитету крава и расплодних јуница, хигијенску исправност млијека, квалитету закланих говеда за производњу меса те добре менаџерске/управљачке способности власника говедарских фарми.

У процесу унапређења говедарске производње пољопривредна газдинства са утврђеним потенцијалом требају бити подржана у својој консолидацији, модернизацији и механизацији производних процеса како би се осигурала одржива производна структура. Мјере политике руралног развоја и повећања конкурентности пољопривредне производње ће бити најважније у остваривању овог циља, а које би требале бити помогнуте међународним пројектним активностима и програмима попут ЕУ4-Агри или ИФАД програмом.

Институционална подршка уз активности разних произвођачких организација треба да буду главна покретачка снага потребног реструктурирања и модернизације говедарске производње путем реализације активности које се односе на вишегодишње оперативне програме и укључују трансфер знања, пружање различитих услуга својим члановима, унапређење генетског потенцијала и учешће у промотивним активностима и различитим кампањама.

У циљу даљњег унапређења генетског потенцијала говедарске производње у Федерацији БиХ потребно је у што већој мјери ставити акценат на улагања у набавку високо квалитетних јуница и бикова млијечних, товних и комбинованих пасмина говеда. Ову мјеру је потребно проводити кроз оперативне програме произвођачких организација и путем интеграционих пројеката у ланцу вриједности, који би осим побољшања производности требали јачати хоризонталну и вертикалну интеграцију.

Директна подршка дохотку произвођачу ће бити настављена уз одређене модификације везане за произвођаче млијека прилагођене потенцијалном уласком Босне и Херцеговине у WTO и правила везана за висину подршке у односу на вриједност производње. Понуђени модалитет подршке произвођачима млијека ће детаљније бити елабориран у дијелу политике директних плаћања.

У наредном периоду потребно је и успостављање регистра узгојно ваљаних грла аутохтоних пасмина попут буше као дијела потребних активности за очување генетских ресурса.

Иако ће се у дијелу везаном за прехранбену индустрију дати детаљнији осврт везан за производњу млијека као сировине и мљекарске индустрије, овдје се наглашава потреба подршке улагања у индустрији прераде млијека како би се ојачала њихова конкурентност и положај на тржишту, повећала диверзификација асортимана

производа, повећала стандардизација саме производње и унаприједиле маркетиншке активности. Осим подршке инвестицијама у индустрији прераде млијека, неопходно је даље унапређење вертикалне интеграције (уговорних односа) унутар цјеловите функционалне организације произвођача и удружења потрошача млијечних производа.

4.4.2.2.2. Свињогојство

Анализом стања утврђен је скроман пасмински састав свињогојских фарми којег прати недостатак узгојно-селекционог програма што у основи представља препреку планирању и самој производњи квалитетног расплодног и товног материјала. Осим овог утврђене су значајне осцилације и пад производње свињског меса због изражене неконкурентности и раста цијена сточне хране, а што за последицу има "гашење" домаће производње и то не само мањих породичних газдинстава већ и специјализираних великих произвођача, насљедника некадашњих великих предузећа.

Један од важнијих праваца дјеловању у овом подсектору анималне производње је унапређење генетског потенцијала који би се могао обезбиједити улагањима у велике фарме и репро-центре за осигурање достатног броја расплодних грла. Око 40% броја крмача могло би се обезбиједити кроз репро-центре, а путем Центра за умјетну оплодњу свиња одакле се генетски потенцијал укупне популације свиња преноси на преостале мале и средње фарме свиња би се осигурало (узгојило) преосталих 60% крмача.

Очекује се наставка директних плаћања пољопривредним произвођачима у овом субсектору уз додатну подршку младим пољопривредним произвођачима, те онима која покрећу или проширују своју производњу.

За властиту производњу сточне хране и смањење трошкова њихове производње потребно је стварати услове доступности и могућност коришћења пољопривредног земљишта у државном власништву. Приступ таквом земљишту би требало редовно оглашавати путем јавних позива, неколико пута током године у свим важнијим подручјима ентитета Федерације БиХ везаним за свињогојство.

Уз идентифицирање појединачних потреба, потребно је подржати улагања у подсектор којима ће се започети (наставити) процеси реструктурирања пољопривредних газдинстава, унапређење пасминског састава и технологија производње, те примјена стандарда квалитета и испуњавање захтјева за добробит животиња.

4.4.2.2.3. Овчарство и козарство

Кључни циљ који се жели постићи у наредном стратешком периоду у области овчарства је зауставити и промијенити негативни тренд кретања укупног броја оваца, повећати учешће фарми са већим бројем грла и осигурати неопходне услове за дугорочан развој и одрживост подсектора. Ово је могуће остварити примјеном адекватних мјера пољопривредне политике које ће бити усмјерене према повећању броја грла на појединачним пољопривредним газдинствима и развоју прерађивачког сектора (мљекарске индустрије) који ће исказивати потребе за производе из примарне пољопривредне производње, а што ће у коначници утицати на проширење фарми и стварање њихове повољније структуре.

Боља техничко-технолошка опремљеност фарми могућа је кроз адекватне мјере из области повећања конкурентности подсектора, односно мјерама из области руралног развоја. Ко-финансирање инвестиција у изградњу нових и реконструкцију постојећих објеката за узгој оваца и коза те имплементација мјера у циљу повећања

производности и побољшању услова држања животиња дио су потребних интервенција у овом подсектору.

Унапређењу овчарства и козарства требало би претходити и израда недостајућих узгојних програма. Ови програми подразумијевају детаљну пасминску инвентаризацију и утврђивање тачног бројног стања. Такођер је неопходно и боље повезивање самих пољопривредних произвођача кроз неке од форми произвођачких група, односно произвођачких организација.

У сарадњи са удружењима произвођача неопходна је основати репро-центре у којима се могу имплементирати нове технологије и приступи у селекционом раду и контроли узгојне вриједности грла са циљем повећања и унапређења производних карактеристика и перформанси.

Овчарство и козарство Федерације БиХ карактерише недовољна едуцираност пољопривредних произвођача и недостатак боље организације трансфера знања и цјелокупног АКИС система. Стога је у наредном стратешком периоду један од приоритета боља организованост преноса потребних знања кроз циљане обуке, радионице, савјете и истраживања.

Подсектор обиљежава и читав низ аутохтоних и типичних пољопривредних производа попут влашићког сира, сира из мијеха или јагњетине који би требали у наредном стратешком периоду бити предмет брендирања и процеса заштите и валоризације.

4.4.2.2.4. Перадарство

У претходном периоду продуктивност перадарске производње у Федерацији БиХ како у производњи меса тако и у производњи јаја је имала позитиван тренд. Ипак, у поређењу са европским стандардима, па чак и са регионалним контекстом та продуктивност је још увијек ниска и постоји потреба за њеним даљњим повећањем. Повећање продуктивности уједно је и најважнији начин повећања нивоа дохотка произвођача, па је ово подручје на којем се треба дјеловати у наредном стратешком периоду. Та подршка треба ићи првенствено кроз улагања у подсектор како би се постигли већи приноси, али и стандарди у домену добробити животиња и уопште модернизацији подсектора.

Стабилност прихода и економска одрживост пољопривредних произвођача могућа је кроз постојећи ниво буџетске подршке уз евентуалне мање измјене прилагођење тржишним дешавањима. Актуелно стање високих осцилација и варијабилности цијена инпута (сточна храна и енергенти) могу значајно ограничити унапређење производње, те се у овом контексту морају и дефинисати адекватне мјере подршке.

Перадарској производњи је потребно даљње унапређење трансфера знања и боље организованости АКИС-а у овом подсектору, при чему посебно мјесто треба имати развијен савјетодавањни рад. Оспособљавање људских ресурса кроз континуирану едукацију у контексту примјене нових технологија у перадарској производњи као и њихово информатичко-дигитално унапређивање су активности које морају наћи адекватне облике подршке у наредном стратешком периоду.

Ради лакшег наступа на тржишту и генералног артикулисања са представницима власти и доносиоцима одлука потребно је међусобно повезивање перадарских произвођача у произвођачку организацију.

Коначно, у наредном периоду потребно је узети у обзир актуелни тренд зелене економије и примјене еколошких пракси којима би се смањио негативан утицај овог подсектора садржан у великој количини стајњака и потенцијалне опасности контаминације околиша, посебно у условима неадекватног складиштења и руковања. Подршка производњи биогаса и увођењу еколошких пракси у самој перадарској производњи ће бити предмет адекватних мјера пољопривредне политике.

4.4.2.2.5. Пчеларство

Пчеларство је један од успјешнијих подсектора анималне производње у Федерацији БиХ у претходном периоду. Основни циљ који се жели постићи у будућем стратешком периоду 2021-2027., када се говори о овој производњи је наставак позитивног тренда повећања производних капацитета (броја кошница) уз даљње повећање продуктивности производње меда по кошници, увођење нових "смарт" технологија и вјештина (посебно у категорији младих пољопривредних произвођача) као и смањивању негативног утицаја климатских промјена које у посљедње вријеме значајно нарушавају укупну производњу и континуитет испоруке добављачима. Да би се потребни циљеви постигли потребно је:

- Наставак доходне подршке пољопривредним произвођачима кроз мјере директних плаћања по кошници,
- Подизање конкурентности путем модела руралног развоја и улагања у опрему и прераду,
- Континуирана организација активности које ће укључивати трансфер знања за пчеларе и пчеларске организације, са посебним нагласком на младе произвођаче. Техничка помоћ укључује организовање курсева и радионица, штампање едукативног материјала,
- Организована контрола штеточина и бољети,
- Већи ниво управљања ризиком,
- Подршка унапређењу адекватних лабораторија за анализу пчелињих производа,
- Подршка пројектима апликативних истраживања којима ће се побољшати квалитета меда и других пчелињих производа и тиме бољи наступ на тржишту,
- Подршка улагањима у маркетиншке активности и модернизацију прераде и дистрибуције пчелињих производа,
- Унапређење законске регулативе.

4.4.2.2.6. Коњогојство

Коњогојство се готово у потпуности "гаси" и неопходне су ургентне мјере којима би се овај субсектор анималне производње спасио и оживио. Међу могућим подручјима интервенције спадају (1) подршка држању аутохтоне пасмине босанског брдског коња, (2) подршка узгоју ваљано расплодних кобила (3) подршка узгоју ваљано расплодних пастуха, (4) успостава регистра грла, (5) формирање репрезентативних узгајивачких савеза и удружења и (6) потицање разних промотивних активности попут изложби коња или организације коњичких натјецања.

4.4.2.3. Рибарство

Узимајући у обзир изванредан потенцијал природних ресурса, прије свега обиља квалитетне воде и велику разноликост водених организама, вишевијековну традицију и искуство, као и цијењеност производа рибарства на европском и свјетском тржишту, рибарство има велике могућности даљег, убрзаног развоја у Федерацији Босне и Херцеговине. Развој овог сектора мора ићи у смјеру осигурања властите одрживости, посебно одрживости производње у аквакултури, те повећању конкурентности на европском и свјетском тржишту. На основу постојећих и изградњом нових узгојних капацитета, уз примјену модерних технолошких процеса и узгојних метода, могуће је у

наредном планираном периоду удвостручити производњу у рибарству, чак је и повећати на 10.000 тона годишње.

Упоредо са унапређењем производних обилежја рибарства у Федерацији БиХ у наредном стратешком периоду, неопходно је постављање овог сектора у институционално-законодавни оквир који ће бити у контексту европских интеграција и правне стечевине (*acquis*)³⁴. Наиме, у аналитичком извјештају Европске комисије за 2019. годину истиче се да је Босна и Херцеговина у раној фази припреме на пољу рибарства и позива на усвајање стратегије рибарства за цијелу земљу и њену дјелотворну provedбу у цијелој земљи, праћено побољшањем административних структура и јачањем институционалних капацитета за управљање и контролу риболовних активности на свим нивоима власти. Аналитички извјештај такођер напомиње да правила произашла из закона који се тренутно проводе нису усклађена у цијелој земљи и да недостају неки важни дијелови законодавних мјера, укључујући оне који се односе на управљање ресурсима и флотом. Извјештај наводи да БиХ нема регистар флоте, као ни посебне структурне акције за рибарство. Члан 96. Споразума о стабилизацији и придруживању тражи утврђивање узајамно корисних подручја од заједничког интереса у свјетлу сарадње БиХ и ЕУ у области рибарства, узимајући у обзир приоритетна подручја која се односе на правну стечевину Заједнице, укључујући поштивање међународне обавезе које се тичу правила управљања и очувања рибарских ресурса Међународне и регионалне организације за рибарство.

Од изузетног значаја је примјена свих регулатива ЕУ из ове области чиме се БиХ обавезала и кроз примјену Споразума о стабилизацији и придруживању, чл. 96 којим су се Стране обавезале да ће испитати могућност утврђивања области од заједничког интереса у сектору рибарства. У оквиру сарадње посебно ће се водити рачуна о приоритетима правне стечевине (*acquis*) Заједнице у области рибарства, укључујући поштивање међународних обавеза које се тичу правила међународних и регионалних риболовних организација о управљању и очувању рибљих ресурса³⁵.

Овдје још треба додати да надлежност за пољопривредну производњу (укључујући и узгој рибе), као и управљање природним ресурсима, (укључујући и управљање водама) је у надлежности ентитета и Брчко дистрикта БиХ, а у Федерацији БиХ, надлежност и управљање природним ресурсима и пољопривредном производњом је додијељена и кантонима. У Федерацији Босне и Херцеговине још увијек је на снази Закон о слатководном рибарству (Службени лист ФБиХ бр. 64, 2004), а нови Нацрт закона о рибарству је још увијек у парламентарној процедури. Постојећи закон третира област коришћења риболовних вода, риболова, аквакултуре, заштита риба, рибочуварска служба, управни надзор и казнене одредбе.

У контексту претходно реченог и потребног раздвајања сектора (политике) рибарства од сектора (политике) пољопривреде у наредном стратешком периоду потребна је успостава посебног одјела за рибарство при Федералном министарству пољопривреде,

³⁴ Извор: <https://ekonsultacije.gov.ba/legislationactivities/downloadaddocument?documentId=1013231>

³⁵ На основу Закона о министарствима и другим органима управе Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, бр. 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09 и 103/09) Министарство вањске трговине и економских односа БиХ надлежно је, између осталог, и за област пољопривреде. Чланом 2. Закона о пољопривреди, прехране и руралном развоју Босне и Херцеговине, утврђено је да Сектор пољопривреде, прехране и руралног развоја, између осталог, обухвата рибарство и рибље производе. Претходно наведени прописи, иако су дјелимично хармонизирани са директивом 92/43/ЕЕЗ о очувању природних станишта је један од услова за хармонизацију прописа из области рибарства, јер с аспекта приближавања Босне и Херцеговине Европској унији рибарство и аквакултура су области на које се примјењује *acquis* из Поглавља 13. и члан 96. Споразума о стабилизацији и придруживању (ССП), посебно онај дио рибарства који се односи на улов и узгој морске рибе, те заштиту рибљег фонда од нелегалног, непријављеног и нерегулисаног улова рибе као и одрживог развоја аквакултуре која се односи на сам узгој рибе, како при ријечним токовима и језерима тако и у мору.

водопривреде и шумарства као иницијална јединица са најмање два запосленика која би се бавила пословима рибарства и аквакултуре која би у каснијем периоду прерасла у потпуно нову административну јединицу са широким дијапазоном дјеловања.

У стратешком периоду потребно је донијети и усвојити нови Закон о слатководном рибарству Федерације БиХ (Нацрт закона је у процедури), који је усаглашен са нормативима законских прописа Европске уније те израдити Закон о морском рибарству Босне и Херцеговине, који би према свим потписаним споразумима са ЕУ морао бити на државном нивоу, а ако то није могуће онда израдити Закон о морском рибарству Федерације БиХ. Истовремено са доношењем законског оквира потребно је израдити Програм развоја рибарства и аквакултуре у Федерацији БиХ, којим би се тачно дефинисала подручја (посебно рурална) погодна за развој рибарства и аквакултуре у Федерацији БиХ, те израдила листа перспективних и нових култура риба и других водених организама и системи узгоја за свако дефинисано подручје.

Осим наведеног у наредном стратешком периоду очекује се попис свих постојећих рибогојилишта у Федерацији БиХ (регистрованих и нерегистрованих), без обзира на њихов обим производње и њихово увођење у јединствен систем регистрације.

Кроз мјере руралног развоја потребна је (ко)финансијска подршка малих породичних рибогојилишта³⁶, погона за прераду рибе на постојећим пуносистемским рибогојилиштима и таложника и филтера за пречишћавање одводних вода из рибогојилишта.

Једно од поља интервенције је и успостављање система брендирања и сертификаирања производа рибарства и аквакултуре.

И у области рибарства потребно је обезбиједити адекватан трансфер знања односно проводити редовну едукацију фармера и радника у рибарству и аквакултури, усвајањем примјене модерних технологија и узгојних метода кроз теоретску наставу и практични рад.

Коначно очекује се наставак доходовне подршке фармерима и директних плаћања за производњу конзумне слатководне и морске рибе, те подршка производњи млађи аутохтоних риба за порибљавање отворених вода.

4.4.2.4. Прехрамбена индустрија

Прехрамбена индустрија се сусреће са многим проблемима који захтијевају одговарајуће интервенције. Производња сировина опада, а тиме и искоришћеност капацитета прераде због проблема одлива радне снаге, али и недостатком стручног кадра. Потребно је обезбиједити значајна финансијска средства путем подршке и кредита са повољном каматом и роком отплате за улагање у производњу уз обезбјеђење адекватне цијене сировина и осигурања откупа. Такођер ће бити потребно обезбиједити подршку осавремењивању постројења за прераду како би производи квалитетом и цијеном могли бити конкурентни на домаћем и иностраном тржишту и како би прерађивачки погони располагали са довољним обртним средствима. С обзиром на недостатне количине сировина у преради у циљу повећања, али и континуитета у снабдијевању прерађивачког сектора домаћом сировином неопходно је омогућити адекватну подршку примарним пољопривредним произвођачима у одрживу

³⁶ Експерти из области рибарства предлажу израду Инвестиционог програма „Мала породична рибогојилишта“, којим би се планирана изградња и производно оспособљавало 70-100 рибогојилишта - товилишта за узгој конзумне рибе (капацитета до 100 тона), и на тај начин у мноме допринијело запошљавању становништва у руралним подручјима и значајном повећању обима производње (3.000-5.000 t годишње);

инфраструктуру (технологије производње, одговарајући сортимент, ефикасне начине наводњавања, редуцирано коришћење средстава за исхрану и заштиту биља, заштита аутохтоних пасмина итд.). Такођер, показује се неопходном едукација произвођача и прерађивача у погледу заштите околиша као и изградњу савремених одлагалишта отпада и савремених начина управљања отпадом из ове индустријске области.

Значајна средства ће бити потребно издвојити за промоцију домаћих прерађевина на иностраном тржишту, уз стварање минималних процедура приликом извоза. Надаље, потребно је обезбједити подршку за формирање стручних тимова који би радили на брендирању домаћих производа у свим гранама прехранбене индустрије и њихове заштите на међународном тржишту. Да би се подстакла и побољшала домаћа производња сировина и како би се домаћим произвођачима створиле веће могућности пласмана потребно је подићи на виши ниво контролу квалитета увезених сировина нарочито за оне гране које се заснивају на увозној сировини (нпр. меса и месних прерађевина у месопрерађивачкој индустрији). Појачану контролу квалитета и стриктне процедуре треба увести и за готове производе чиме би се ограничила страна нелојална конкуренција која обара цијене домаћих производа. Законску регулативу, што хитније, треба ускладити са регулативом ЕУ што би значило већу сигурност за потрошаче у земљама ЕУ, а тиме би се повећала потражња наших производа на иностраном тржишту. Такођер, неопходно је радити како на директној (куповином или узимањем у закуп земљишта и организовањем производње сировине, а затим прерада) тако и индиректној вертикалној интеграцији ланца вриједности (примарна производња-прерађивачка индустрија) кроз уговорену производњу директним плаћањем не само по квантитету него и по квалитету. Узимајући у обзир процјене аналитичара ситуација у сектору ће бити још и неповољнија због драстичног повећања цијена репроматеријала стога је неопходно радити на хоризонталној интеграцији примарних произвођача како кроз специфична удружења тако и задруге при чему би се обезбиједило континуирано снабдијевање сировином, а, с друге стране, дугорочно оствариле повољније цијене и стабилнија понуда репроматеријала. С друге стране, да би прерађивачка индустрија била конкурентнија како на домаћем тако и на захтјевном ино тржишту неопходна је аутоматизација и осавремењавање линија за прераду, трансфер технологија кроз програме краткорочне стручне помоћи, континуирана обука и едукација запосленика, добро промишљене маркетиншке активности (нпр. е-трговина) проширити постојећу понуду производа од „традиционалног угледа“ односно „заштићеног географског поријекла“, те надоградња и увођење стандарда квалитета како за сировине нпр. Глобалгап тако и за прерађевине нпр. ИФС. За наведено неопходно је прерађивачкој индустрији омогућити лакши приступ капиталу, те заједничким активностима надлежних министарстава, Спољнотрговинске коморе БиХ, привредне коморе и невладиних организација повезати компаније кроз асоцијације (кластеризација) на путу ка стварању и промоцији тржишних веза. Сходно наведеном у наредном периоду научно-истраживачки пројекти требали би се фокусирати на унапређење производње сировина биљног и анималног поријекла и прилагођавање потребама прераде, квалитету традиционалних производа, те примјени одрживих технологија у циљу редуцирања отпада, те квалитета производа у правцу оних са већом доданом вриједношћу.

4.4.3. Мјере у подручју директних плаћања

Директна плаћања

Директна плаћања као интегрални дио пољопривредних политика данас представљају најважнији облик подршке пољопривредним произвођачима. Настала су кроз реформе пољопривредне политике у земљама ЕУ као резултат различитих вањских и унутарњих притисака и неопходности редуцирања тржишно-цјеновне политике. Смањење подршке редуцирањем заштите и других мјера регулације пољопривредних тржишта

ЕУ компензиран је директним буџетским трансферима. Данас директна плаћања представљају најважнији облик подршке пољопривредним произвођачима у земљама ЕУ и у земљама Западног Балкана уз напомену да постоје значајне разлике како у висини укупне и појединачне подршке у корист земаља ЕУ, тако и врсти директних плаћања која се у земљама ЕУ врше неовисно од производње (тзв. одвојена плаћања) док су у земљама регије укључујући и БиХ ова плаћања углавном везана за производњу.

Директна плаћања су била и остала најважнији дио пољопривредне политике Федерације БиХ којим се обезбјеђује одрживост дохотка пољопривредних произвођача. Њихова важност датира од година непосредно након завршетка рата и форме премија за производњу млијека и дувана, до данашње форме плаћања по грлу и хектару која директна плаћања чини незамјењивим обликом подршке пољопривредним произвођачима у Федерацији БиХ. Ипак, кроз претходне године примјене ове врсте буџетске подршке уочени су одређени недостаци што је неопходно отклонити. Шеме подршке директних плаћања које су заступљене у Федерацији БиХ обухватају слjedeће облике плаћања:

- плаћања на бази аутпута (премије за производњу)
- директна плаћања по грлу/хектару
- плаћања на бази коришћених варијабилних инпута
- остала директна плаћања (плаћање за штете и сл.)

Актуелне мјере директних плаћања обиљежава велики број шема подршке по производима које се разликују по бројним критеријима имплементације. Контрола провођења оваквих шема је доста комплексна и скупа. Информациони (контролни) системи који се успостављају по узору на земље у ЕУ нису у могућности ефикасно испратити све шеме подршке. С друге стране, ограничења са којима ће се сусрести БиХ након очекиваног скорашњег чланства у Свјетској трговинској организацији, намећу потребу да се директна плаћања значајно реформишу како би им се обезбиједила обиљежја која неће обухватити обавезе смањења укупног обима буџетске подршке. Осим споменутог, треба истаћи и важност хармонизације пољопривредне политике БиХ (Федерације БиХ) хармонизација са Заједничком пољопривредном политиком ЕУ. Чињеница јесте да је чланство БиХ у ЕУ још доста далеко, но ипак због комплексности пољопривредне политике ЕУ, преузетих обавеза из САА као и држања корака са земљама потенцијалним кандидатима и кандидатима за улазак у ЕУ, пољопривредна политика БиХ (Федерације БиХ) се мора постепено хармонизирати са врстама, шемама и механизмима ЗПП ЕУ. Наравно, да при томе треба одређене шеме подршке симплифицирати те узети у обзир достигнути ниво прилагођавања БиХ и прилагодити подршку новим трендовима који су присутни прије свега у земљама ЕУ.

Текући модел буџетске подршке пољопривредним произвођачима тражи одређену реформу којом ће се моћи дати одговор на слjedeће изазове: осигурање прехранбене сигурности, јачање конкурентности домаће производње, смањење негативних посљедица климатских промјена и интеграције у Заједничку пољопривредну политику ЕУ и WTO. Узимајући ове изазове као циљеве које треба испунити у новом стратешком периоду 2021–2027. дефинисан је сет мјера директних плаћања којима ће се осим стабилизације (одрживости) дохотка пољопривредних произвођача омогућити једноставнија имплементација и контрола те бржа хармонизацију са ЗПП ЕУ и WTO правилима. Све израженије климатске промјене, криза изазвана пандемијом Ковид-19 као и очекиване негативне посљедице на глобалном тржишту храном услјед рата Украјине и Русије дио су бројних проблема који у снабдијевању храном и пољопривредним инпутима чека БиХ (Федерацију БиХ). Због споменутих разлога као и због потребе приступа стратешког обиљежја одређене производње ће имати посебно мјесто у наредном систему подршке директних плаћања. Ово се односи на најважније

стратешке пољопривредне производе као што су пшеница и кукуруз. За ове производње ће бити обезбјеђени додатни подстицаји кроз различите шеме, било путем директних плаћања или путем мјера тржишно цјеновне политике, а све са циљем обезбјеђења прехранбене сигурности домаћег становништва.

4.4.3.1. Производно невезана директна плаћања

Производно невезана директна плаћања обухваћају подршку пословању пољопривредних газдинстава на подручјима са природним ограничењима, директну подршку приходу за младе пољопривредне произвођаче, и у оквиру програма за климу и околиш подршку за органску производњу и производњу у пријелазном периоду.

Мјера 1.1.1. Подршка пословању пољопривредним газдинствима на подручјима са природним ограничењима

Знатан дио Федерације БиХ би се према објективним критеријумима који се примјењују у развијеним земљама могао сврстати у подручја са природним ограничењима за пољопривредну производњу. Ограничења ових подручја за бављење приходовно исплативом пољопривредом углавном се везују за неповољне географске, педолошке, климатске и инфраструктурне услове. Поред напуштања пољопривредне производње, оваква подручја су у правилу и подручја са снажнијим исељавањем становништва. Пољопривредни произвођачи у оваквим подручјима у практично свим земљама са развијеном пољопривредном и политиком руралног развоја уживају додатне новчане подстицаје којима се смањују трошкови производње и повећавају приходи од бављења пољопривредом. Треба нагласити да су подручја са природним ограничењима за бављење пољопривредом у правилу еколошки високовриједна, са значајним биодиверзитетом и пејсажним вриједностима. Пољопривредници су у оваквим подручјима истински чувари природе и традиције, нема их много па би се и скромнијом буџетском подршком за бављење пољопривредом у оваквим крајевима остварили вишеструко корисни ефекти.

Мјера у оквиру ЕУ ЗПП има за циљ увести плаћања која требају ублажити посљедице природних ограничења по пољопривредну производњу, у планинским подручјима и осталим подручјима с природним ограничењима, или осталим врстама ограничења. Плаћања се додјељују једном годишње по хектару коришћене пољопривредне површине како би се пољопривредницима надокнадили сви додатни трошкови или дио њих, и изгубљени приход због ограничене пољопривредне производње на тим подручјима. Плаћања се додјељују само пољопривредницима којима је пољопривреда основна дјелатност, а износ плаћања у складу са Уредбом (ЕУ) број 1305/2013 може варирати од најмање 25 €/ha до највише 250 €/ha. Одређено подручје се класифицира као подручје с природним и осталим ограничењима у оквиру три категорије и то: планинско подручје, подручје са значајним природним ограничењима осим планинских подручја, и остала подручја с посебним ограничењима. Како би била прихватљива за плаћања, планинска подручја морају имати врло ограничене могућности коришћења земљишта што за посљедицу има замјетно повећање трошкова производње због веома тешких климатских услова који су посљедица надморске висине, односно веће површине под падинама на нижој надморској висини престрмих за коришћење машина, или падина које захтијевају коришћење врло скупе посебне опреме, односно комбинација двају напријед наведених чимбеника. Подручја која нису планинска, да би била прихватљива за плаћања морају имати природна ограничења на најмање 60% пољопривредне површине с обзиром на ограничења која представљају клима, тло и нагиб терена.

У БиХ (Федерацији БиХ) се кроз међународно подржан пројекат "Одрживи економски развој и заштита животне средине на подручјима са природним ограничењима у БиХ" који проводи ЦИХЕАМ из Барија, довршавају послови на успостављању вишеструких критеријума за категорисање подручја у она са природним ограничењима за пољопривредну производњу. Дефинисањем подручја са природним ограничењима за пољопривредну производњу доћи ће се и до броја потенцијалних корисника ових посебних подршке. Поред диференциране подршке, пољопривредним произвођачима у оваквим подручјима потребно је због специфичних и отежаних услова за организацију пољопривредне производње осигурати и снажнију савјетодавну подршку.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјевености храном				
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдјевености храном				
Назив мјере	Мјера 1.1.1. Подршка пословању пољопривредним газдинствима на подручјима са природним ограничењима				
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Мјера је намијењена пољопривредним газдинствима која се налазе у подручјима са природним и осталим ограничењима која неповољно утичу на одвијање пољопривредне производње. То су прије свега планинска подручја која због велике надморске висине или због стрмих падина на нижим надморским висинама односно због ниске продуктивности природног околиша и удаљености од већих центара имају за посљедицу ниску густоћу насељености и све мањи број становника који се баве пољопривредном производњом. Подршка се исплаћује у облику годишњег производно невезаног плаћања по хектару коришћене земљишне површине којим располаже пољопривредно газдинство, осим пашњака. За ливаде би плаћање било условљено бројем условних грла стоке којим располаже одређени ПГ (0,33 УГ/ha). Подршка би требала покрити просјечан губитак прихода који је посљедица природних ограничења подручја на којем се налази пољопривредно газдинство. У нашим условима, а овисно о степену природних ограничења, износ подршке би се могао кретати између 50 KM/ha и 400 KM/ha како би осигурао довољну компензацију за ПГ-ове која се налазе на таквим подручјима, а површина за коју се мјера додјељује планирана је на нивоу од највише 12.000 ha.				
Стратешки пројекти					
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности		
	▪ Број пољопривредних газдинстава из подручја са природним ограничењима која су корисници мјере	0	700		
	▪ Површина у хектарима за које се исплаћује подршка за подручја са природним ограничењима	0	12.000		
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Како би се осигурао праведан доходак и отпоран пољопривредни сектор на цијелом подручју Федерације БиХ, потребно је додјељивати подршку пољопривредницима који живе на подручјима са природним и другим посебним ограничењима. Мјером се доприноси остварењу Приоритета 1.1. будући да доприноси ублажавају појаве нижих прихода који настају као посљедица природних ограничења подручја, што омогућава опстанак ПГ-а и одржавање руралног становништва на врло ријетко насељеним подручјима.				
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ у КМ	1.640.000	1.900.000	2.100.000	2.400.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2024-2027.				

Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ
Циљне групе	Пољопривредници чија је основа дјелатност пољопривреда, а пољопривредна газдинства им се налазе на подручјима са природним и осталим ограничењима

Мјера. 3.1.1. Додатна подршка дохотку за младе пољопривредне произвођаче који преузимају управљање пољопривредним газдинством

У оквиру најновије регулативе о ЕУ ЗПП извршено је ограничење директних плаћања на максимални износ (100.000 евра) по пољопривредном газдинству, те је наложена прерасподјела подршке која је раније припадала већим пољопривредним газдинствима на мања и средња пољопривредна газдинства. Прерасподјела се реализује у облику годишњег производно невезаног плаћања по прихватљивом хектару пољопривредним произвођачима који имају право на плаћање у оквиру основне подршке дохотку. На основу тога планирана је додатна подршка дохотку за младе пољопривреднике у циљу привлачења младих пољопривредника и олакшавање пословног развоја у руралним подручјима.

У контексту претходно реченог предвиђена је додатна подршка дохотку за младе пољопривредне произвођаче који су недавно први пут основали пољопривредно газдинство, под условом да имају право на плаћање у оквиру основне подршке дохотку.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 3: Снажнија социо-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја		
Приоритет	Приоритет 3.1. Привлачити младе пољопривреднике и стварати пословни амбијент у руралним подручјима		
Назив мјере	Мјера. 3.1.1. Додатна подршка дохотку за младе пољопривредне произвођаче који преузимају управљање пољопривредним газдинством		
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Мјера се односи на младе пољопривреднике који су по први пут основали пољопривредно газдинство или преузели управљање пољопривредним газдинством, а имају улогу носиоца пољопривредног газдинства и млађи су од 40 година. Исплата подршке вршиће се по прихватљивом хектару пољопривредне површине што ће бити регулирано новим Законом о новчаним подршкама у пољопривреди и руралном развоју. Мјера се треба почети примјењивати од 2024. године. У нашим условима планирана је додатна подршка од 100 КМ/ха у прве три године од преузимања улоге носиоца ПГ-а. Мјера планира обухватити 5.200 ПГ-а са просјечном површином од 3,5 ха, односно укупно 17.600 ха.		
Стратешки пројекти			
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности

	▪ Број младих пољопривредника који управљају ПГ-ом Од тога ³⁷ - мушки - женски ▪ Површина у хектарима за које се исплаћује подршка у оквиру ове мјере	7.700	12.900		
		6.135	9.675		
		1.565	3.225		
		0	17.600		
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Старосна структура носиоца пољопривредних газдинстава уписаних у Федерални РПГ је врло неповољна и превладавају носиоци ПГ-а просјечне старости између 50 и 60 година. Мјера доприноси остваривању Приоритета 1. на начин да подржава снажније укључивање младих пољопривредника у развој привредне дјелатности на пољопривредним газдинствима у почетном периоду након покретања односно преузимања улоге носиоца ПГ-а. Мјера доприноси и остваривању Приоритета 3.1. везаног за привлачење младих пољопривредника и стварање пословног амбијента у руралним подручјима кроз јачање социо-економске структуре као важног предуслова за одрживи развој руралних подручја.				
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (КМ)	Година	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:	320.000	800.000	1.480.000	1.760.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2024.-2027.				
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства				
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ				
Циљне групе	Пољопривредници млађи од 40 година који по први пут преузимају улогу носиоца пољопривредног газдинства уписаног у РПГ				

Мјера 2.1.1. Подршка органској производњи и производњи у конверзији

У оквиру ЕУ пољопривредне политике пољопривредним произвођачима или групама пољопривредних произвођача додјељује се подршка по хектару пољопривредне површине када они добровољно пристану на прелаз на праксе и методе еколошког узгоја или њихово задржавање. Обавезе из ове мјере преузимају се на период од пет до седам година. Ако се подршка додјељује за прелаз на еколошки узгој период подршке треба одговарати периоду потребном за прелаз. Плаћања се додјељују годишње и у потпуности или дјеломично покривају додатне трошкове или изгубљени приход корисника настао као посљедица преузимања обавеза.

У описаном контексту се предлаже мјера додатне подршке органској производњи по хектару, односно накнада трошковима и губитку прохода за органску производњу која се налази у пријелазном периоду.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 2: Снажнија примјена еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена
--------------------------	---

³⁷ Процјена почетних вриједности и односа младих пољопривредника по полу (м/ж) као управитеља ППГ на основу Регистра ПГ за 2020. годину и односа укупног броја носитеља и носитељица ППГ (Извор: ФМПВШ)

Приоритет	Приоритет 2.3. Доприносити заштити биодиверзитета, побољшању услуга екосистема те очувању природних станишта и пејзажа					
Назив мјере	Мјера 2.1.1. Подршка органској производњи и производњи у конверзији					
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Мјера се односи на додатно годишње плаћање по хектару под органском производњом, односно за надокнаду трошкова и губитка прихода за органску производњу која се налази у пријелазном периоду (конверзији). Износ подршке заснива се на разлици прихода по јединици површине због нижих приноса насталих као посљедица примјене принципа органске производње. Подршка за прелазак (конверзију) из класичне пољопривредне производње у органску производњу вршила би се кроз период од пет година. Планирана је додатна подршка од 250 КМ/ха, а површина би се повећавала са почетних 1.750 ха до очекиваних 3.500 ха под органском производњом, односно производњом у пријелазном периоду.					
Стратешки пројекти						
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности		Циљне вриједности		
	- Број ПГ која су обухваћена подршком органској и производњи у пријелазном периоду - Површина под хектарима обухваћена подршком органској и производњи у пријелазном периоду	346		550		
		1.750		3.500		
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Додјела плаћања за еколошки узгој, односно прелазак на еколошки узгој, доприноси остварењу Приоритета 2.3. односно заштити и побољшању цјелокупног екосистема, осигурава одрживост пољопривредне производње и очување тла, воде и зрака, те даје здраве и високовриједне производе као храну потрошачима односно сировину за прехранбену индустрију.					
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2023	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	375.000	437.000	562.500	687.500	875.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2023-2027.					
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства					
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ					
Циљне групе	Пољопривредници који се баве органском производњом или производњом у пријелазном периоду (конверзији) на органску					

4.4.3.2. Производно везана плаћања

Производно везана плаћања обухваћају мјере основног (јединственог) плаћања по хектару обрадиве површине, основно (јединствено) плаћање по (условном) грлу у анималној производњи, додатно плаћање за стратешке производње, компензациона плаћања за произвођаче млијека (производне везана плаћања за референтни период 2000. - 2022.), подршка пчеларству и подршка интервентној набавци пољопривредних репроматеријала.

Мјера 1.1.2. Основно (јединствено) плаћање по хектару обрадиве површине

Основно или јединствено плаћање у биљној производњи ће бити по јединици земљишне површине - 1 хектару обрадиве површине независно од културе која се узгаја. На овај начин се досадашњи велики број шема директних плаћања у биљној производњи мијења јединственом шемом плаћања. Уједначеном директном подршком по хектару за све културе жели се произвођаче што мање везивати за појединачну производњу. Уједно, не фаворизира се ниједан субсектор биљне производње, што би требало омогућити рационалније и ефикасније искориштавање природних услова. Основни мотив ове промјене је да се на пољопривредне произвођаче, у складу са сигнаlima са тржишта, пребацује одлука шта производити, док ће ентитет Федерација БиХ кроз подршку давати одређени ниво њихове доходне сигурности. Јединственим плаћањем по хектару Федерација БиХ ће се такођер постепено приближавати и хармонизирати рјешењима која су актуелна у ЗПП ЕУ. Иако су плаћања и даље производно везана, јединствено плаћање по хектару представљају отклон од досадашњег система подршке и омогућује значајно лакши трансфер на *мзв*. „децоуплед“ плаћања каква се данас имплементирају у земљама ЕУ. Контрола плаћања увођењем јединственог плаћања кроз постојеће информационе системе ће бити једноставније и ефикасније, што није безначајно, а самим тиме и учешће злоупотребе ће бити значајно смањено.

Како би се осигурао разуман период на прилагођавање пољопривредних произвођача новом начину подршке али и самој промоцији мјере, мјера се уводи у Програм подршке 2024. године. До тада је потребно урадити неопходне измјене законског оквира те донијети пратеће законске прописе којима ће се омогућити имплементација споменуте мјере. Упоредо са законодавним измјенама неопходно је додатно изградити те унаприједити постојећа ИТ рјешења која ће се користити као алати приликом имплементације мјере.

Комплетна биљна производња ће бити обухваћена подршком кроз јединствено плаћање. Износ плаћања ће бити одређен у складу са финансијским планом ФМПВШ. Јединствена је принцип да ниво достигнутих права на плаћање неће бити умањен. Додатна плаћања по хектару су предвиђена за стратешке производе, пшеницу и кукуруз (зрно). За ове двије производње ће се предвидјети додатно плаћања по хектару поред јединственог плаћања.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјевености храном		
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдјевености храном		
Назив мјере	Мјера 1.1.2. Основно (јединствено) плаћање по хектару обрадиве површине		
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Јединствено плаћање по хектару заједничко је за све пољопривредне производње а основица за обрачун је прихватљиви хектар биљне производње који се дефинира у Закону о пољопривреди или Закону о новчаним подршкама. Уједначеном директном подршком по ха за све културе жели се што мање везати произвођача за појединачну производњу, а уједно унутар простора ФБиХ не фаворизирати ниједан субсектор и тако омогућити што рационалније и економичније искориштавање природних услова у којима произвођачи дјелују, као и приступ тржишту. У нашим условима то може бити хектар оранице, воћњака и винограда, или хектар обрадивог пољопривредног земљишта које користи пољопривредно газдинство. Мјера се треба почети примјењивати од 2023. године Планирана подршка износи 500 KM/ha. Мјера планира обухватити 23.000 ха у 2023. години па до 55.000 ха у завршној години имплементације Стратегије.		
Стратешки пројекти			
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	- Број хектара земљишта у систему јединственог плаћања - Број корисника подршке за основно плаћање по ха	23.000 2.750	55.000 10.000

Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Ова врста подршке додјељује се пољопривредницима како би се повећала њихова конкурентност те одржао ниво дохотка. Кроз имплементацију јединственог плаћања умањују се потешкоће с којима се суочавају пољопривредници приликом аплицирања на различите шеме подршке у биљној производњи. Повећава се ниво транспарентности те смањује могућа злоупотреба буџетских средстава. Подршка се додјељује само за површине дефиниране као прихватљиви хектари односно по животињи. Мјера ће допринијети остваривању Стратешког циља 1 и Стратешког приоритета 1.1.: кроз једноставнији приступ подршци али и јаче ослањање на тржиште и бржу транзицију пословања код повољнијих тржишних услова.						
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2022.	2023	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	15.630.500	17.767.000	18.712.500	21.291.500	24.513.000	27.106.500
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2022.-2027.						
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства						
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ						
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи у сектору биљне производње						

Мјера 1.1.4. Основно (јединствено) плаћање по грлу у анималној производњи

Основно плаћање по (условном) грлу у анималној производњи требао би бити еквивалент јединственом плаћању по површини у биљној производњи. Условно грло стоке је узето као основа за ова плаћања из разлога што се на овај начин методолошки уједначава подршка за све врсте анималне производње. Принцип дефинисања плаћања се заснива на томе да се све анималне производње преводе на условно грло а затим множе са јединственим утврђеним износом за једно условно грло стоке. Приликом креирања ове мјере настојало се што више уједначити критерији за подршку по појединачним производњама, како би пољопривредни произвођачи били стављени у исту равну подршке. Искључивањем бројних шема подршке за анималну производњу које су до сада биле на снази утиче се и на лакшу и ефикаснију контролу утрошка средстава од стране произвођача. Као и у биљној производњи, јединственим плаћањем по (условном) грлу произвођачи у доношењу одлука којом производњом да се баве ће узимати у обзир и тржишне сигнале, поред природних услова и ресурса којима располажу. Такођер је битно нагласити да ће износ подршке по јединици мјере (условном грлу) које ће произвођачи добити по овој шеми директних плаћања бити исти или већи у односу на досадашњи период. Мјером су обухваћене све анималне производње, с тим да ће, с обзиром на стратешку важност као и на обим подршке коју су до сада уживали, произвођачи млијека имати додатну шему подршке - компензационо плаћање.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјевености храном
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдјевености храном
Назив мјере	Мјера 1.1.4. Основно (јединствено) плаћање по грлу у анималној производњи
Опис мјере са оквирним	Принцип дефинисања плаћања се заснива на томе да се све анималне производње преводе на условно грло, а затим множе са јединственим утврђеним износом за једно условно грло стоке. Приликом креирања ове мјере настојало се што више

подручјима дјеловања	уједначити критерији за подршку по појединачним производњама, како би пољопривредни произвођачи били стављени у исту раван подршке. На овај начин износ подршке не утиче на избор пољопривредног произвођача којом производњом ће се бавити, већ на основу услова и ресурса и вјештина којима располаже те на бази захтјева тржишта. Износ основног плаћања по грлу различит је за различите производње и биће приказан у Финансијском плану који ће бити прилог овог документа.						
Стратешки пројекти							
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори					Полазне вриједности	Циљне вриједности
	▪ Број корисника подршке за основно плаћање по грлу ▪ Број условних грла стоке обухваћених подршком за аутохтоне пасмине					7.050 350	9.000 650
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Овом мјером се путем подршке стабилности дохотка фармера жели постићи квалитетно побољшање основе за будући значајнији раст сточног фонда и сточарске производње. Мјера ће директно допринијети испуњавању Приоритета 1.1.: Подршка (птицање) одрживог дохотка и отпорности пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдјевености храном.						
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	20.532.450	21.129.000	47.998.750	49.702.750	51.139.000	52.832.250
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2022-2027.						
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства						
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ						
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи у сектору анималне производње						

Мјера 1.1.3. Додатно плаћање стратешким производњама

Неизвјесна тржишта стратешких култура пшенице, ражи и кукуруза (зрно) узрокована најприје пандемијом Цовид-19, а сада ратом Украјине и Русије, те потреба смањивања зависности од увоза ових двију стратешких култура додатним плаћањем по хектару настоји се стимулисати њихова већа производња и приближавање степену самодостатности до краја стратешког периода 2027. године.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјевености храном
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдјевености храном
Назив мјере	Мјера 1.1.3. Додатно плаћање стратешким производњама
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Додатно плаћање за стратешке културе осмишљено је како би се у све присутнијој глобалној кризи и тржишним поремећајима додатно стимулисали сигурносно веома важне производње пшенице и кукуруза (зрно). Оба производа имају стратешки карактер у прехрани људи и животиња. Обзиром да БиХ/ФБиХ у великој мјери овиси о увозу пшенице за прехрану људи као и да домаћа производња или стагнира или је смањена због своје неконкурентности у односу на

	увозне количине, неопходно је додатно подржати ове производње како би се ови трендови прекинули и преокренули. Све чешће забране извоза ова два стратешка производа у свијету доводи у опасност прехранбену сигурност земље као и прерађивачку индустрију и индустрију меса. Мјера подразумијева да се производња пшенице и кукуруза (зрно) додатно подржава директним плаћањем у износу 200 KM/ha.				
Стратешки пројекти					
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности		Циљне вриједности	
	▪ Број хектара земљишта у оквиру додатног плаћања стратешким производњама	9.100		30.500	
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Неизвјесна тржишта стратешких култура пшенице, ражи и кукуруза (зрно) узрокована најприје пандемијом Цовид-19, а сада ратом Украјине и Русије, те потреба смањивања зависности од увоза ових двију стратешких култура додатним плаћањем по хектару настоји се стимулисати њихова већа производња и приближавање степену самодостаности до краја стратешког периода 2027. године.				
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	3.400.000	4.400.000	5.240.000	6.100.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2024.-2027.				
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства				
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ				
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи пшенице и кукуруза у зрну				

Мјера 1.1.5. Компензационо плаћање произвођачима млијека

Реформа подршке произвођачима млијека постављена је као један од потребних заокрета будуће пољопривредне политике Федерације БиХ у области директних плаћања. Досадашњи систем подршке везан за обим производње, од почетних позитивних ефеката, почео је показивати недостатке и стварати одређене проблеме. Континуиран раст буџетских трансфера према произвођачима млијека стављао је све више у неравноправан положај остале пољопривредне произвођаче, посебно оне који се баве биљном производњом. Висока буџетска подршка произвођачима млијека постала је предметом дискусија у регионалним трговинским форумима (ЦЕФТА/САА), а с друге стране, са очекиваним скорашњим уласком БиХ у WTO, произвођачи млијека би се могли наћи у незавидном положају с обзиром да садашња подршка превазилази допуштени *de minimis* праг, што ће резултирати смањивањем подршке овом производу. Иако још није на снази правило смањења подршке директно за производ за који се подршка веже (преговара се да се уведе и ово правило) због значајно велике подршке за млијеко (најчешће учешће преко 60% пољопривредног буџета), јасно је да ће се ова подршка морати смањивати. Другим ријечима неће бити пуно маневарског простора да се смањења изврше на другим производњама.

Досадашња подршка по литри млијека (плаћање по аутпуту) значајно је удаљавала БиХ (Федерацију БиХ) када се говори о хармонизацији са подршком у оквиру ЗПП ЕУ³⁸. У ЕУ овај вид подршке је занемарив и везан је за само за специфичне производње у

³⁸ Најбољи примјер је Хрватска у којој се подршка за млијеко на бази плаћања по аутпуту одржавала све до чланства у Европској унији. Након уласка Хрватске (1.7.2013.) у ЕУ, почело је и провођење ЗПП шема подршке тј. када је укинута подршка на бази аутпута и плаћање по литри, десио се значајан пад (гашење) броја пољопривредних газдинстава, посебно мањих, који нису имали довољно конкурентских способности.

специфичним подручјима. С обзиром на декларативно опредјељење за ЕУ интеграције неопходно је да се овај вид подршке замијени прихватљивијим облицима.

Држање високог нивоа подршке по аутпуту, какво је тренутно у Федерацији БиХ, нема елементе потицаја и не стимулише пољопривредне произвођаче на јачање конкурентности кроз разне облике инвестирања, улагање у знање и иновације те на повећања квалитета самог производа.

Постојећи систем подршке је такођер довео до неравномјерне расподеле подршке када се говори о односу великих и малих произвођача у корист великих. Природно би било да велики произвођачи, које одликују значајне предности мјерене економским перформансама, имају мању подршку³⁹.

На основу свега реченог неопходно је направити одговарајући заокрет и креирати нови начин подршке који ће уважити побројане недостатке, али и који неће довести у питање досадашњи обим производње млијека и стечена права пољопривредних произвођача. Стога је за произвођаче млијека, поред подршке по условном грлу, креирана и мјера „компензационог плаћања“. Ова мјера креирана је по узору на мјере подршке произвођачима у ЕУ уведене реформом ЗПП ЕУ из 2004. године, и замишљена је као надокнада изгубљеног прихода произвођача млијека који ће бити укључени у шему подршке по условном грлу.

Како не би био нарушен предложени систем јединствене подршке по условном грлу који је предвиђен за цијелокупну анималну производњу произвођачи млијека би у наредном стратешком периоду били у овој шеми подршке, уз компензационо плаћања по основу хисторијског права. Ово значи да ће сваки произвођач млијека од 2024. године имати тзв. двокомпонентну подршку, примат ће подршку по условном грлу, односно по музној крави, плус компензационо плаћање као надокнаду изгубљеног прихода⁴⁰. Израчунавање компензационог плаћања ће се вршити појединачно за сваког произвођача на нивоу фарме. Основа за израчун ће бити укупни трансфер који је произвођач примао у референтном периоду за производњу млијека⁴¹. Укупни трансфер ће одузети од плаћања по условном грлу које ће произвођач наплатити, а тако добијена разлика представља компензационо плаћање. Према томе, произвођач ће добивати исти износ подршке за произведено млијеко како је и добивао у референтном периоду када је подршка била исплаћивана на бази аутпута, али ће сада бити додјељивана из два дијела, дио по основу условног грла, а дио као компензационо плаћање. Илустративно, ако је произвођач у референтном периоду за произведено млијеко добивао 100.000 КМ (фарма са 50 грла) са новим системом плаћања ће добивати исти износ од 2024. године на начин да ће плаћања по условном грлу износити 32.250 КМ (50 музних крава x 650 КМ), а компензационо плаћање 67.500 КМ (100.000 КМ - 32.500 КМ). На овај начин би сваки произвођач млијека остао на нивоу подршке из референтног периода, и не би био нарушен досадашњи ниво подршке, чиме би уједно било обезбијеђен наставак досадашњег нивоа укупне производње млијека. Како се не би десило да са новим начином подршке дође до смањења производње, будући да производња више није услов за подршку, произвођачи ће

³⁹ Дobar примјер је ЕУ гдје су велики произвођачи, који примају из буџета износе преко 150.000 евра, подложни модулатији тј. смањењу подршке за одређени износ (%). Овако ослобођена средства се онда преусмјеравају за подршку малих и мањих произвођача или у мјере руралног развоја. Редистрибуисање плаћања у Федерацији БиХ додатни је циљ реформе подршке произвођачима млијека. Не треба сметнути са ума да је постојећи систем подршке често био мета критика ради рањивости на преваре и злоупотребе.

⁴⁰ Међутим, када се прерачуна обим подршке коју су произвођачи млијека имали током претходних година, само подршка по условном грлу значајно би смањила подршку овој производњи. Ово би се сигурно рефлектирало на укупну производњу млијека, надаље на прерађивачке капацитете и на крају на снабдијевање млијека и млијечних производа на домаћем тржишту и обиму извоза, што свакако не смије бити. Да се не би десиле описане посљедице креирана је мјера компензационог плаћања.

⁴¹ Референтни период ће бити 2020. - -2022.

морати доставити доказ да производе исту или већу количину млијека као из референтног периода. У случају пада производне квоте произвођачима би се линеарно смањивало право на компензациона плаћања. Када се говори о новим произвођачима који улазе у систем подршке исти би били подржани само кроз основно плаћање по грлу. За њих нема компензационог плаћања будући да никада нису ни остваривали право на премије у референтном периоду. Право на компензационо плаћање би се могло преносити између чланова породичног газдинства и између произвођача, што ће бити прописано посебним подзаконским актима. Начин и услови за пренос права би били прописани посебним актима.

Са увођењем компензационог плаћања у систем подршке бити ће постигнуто неколико циљева: (1) зауставио би се даљњи раст подршке мљекарском сектору који је имао високо учешће у укупној подршци и пријетио урушавањем цјелокупног система; (2) остварена разлика у средствима подршке би се могла употребити за већу подршку биљној производњи или инвестиционим улагањима, (3) достигнути ниво производње и подршке не би био нарушен јер плаћање гарантује одржавање и производње и дохотка, (4) фиксирањем обима производње за коју се пружа подршка обезбиједило би се обиљежје тзв. плаве кутије по WTO класификацији и за ова плаћања не би било обавезе смањења (5) могућност преноса плаћања међу пољопривредним произвођачима омогућило би њихову већу флексибилност и обезбиједило би стабилност производње уз могућност да млади пољопривредници могу преузети газдинство и (ви) овакав начин плаћања је врло прихватљив са аспекта хармонизације са ЗАП ЕУ.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјељености храном		
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдјељености храном		
Назив мјере	Мјера 1.1.5. Компензационо плаћање произвођачима млијека		
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Мјера је креирана са циљем да се надокнади губитак подршке произвођачима млијека код преласка са подршке на бази аупута (по литри млијека) на подршку јединственим плаћањем по грлу. Компензационо плаћање се израчунава на нивоу пољопривредног газдинства/привредног субјекта, на начин да се узима у обзир укупна подршка коју је ПГ/ПС примао у референтном периоду и израчунава просјек, а онда тако утврђен износ се умањује за износ који ПГ/ПС добива по основу јединственог плаћања по грлу. Компензационо плаћање ће бити везано за производњу на тзв. хисторијском основу тј. произвођачи ће морати доставити доказ да производе исту или већу количину млијека као из референтног периода. У случају пада тзв. производне квоте произвођачима би се линеарно смањивало право на компензациона плаћања. Нови произвођачи који улазе у систем подршке ће бити подржани само кроз основно јединствено плаћање по грлу. Почетак примјене мјере је 2024. година, планирани износ за мјеру је 56 милиона КМ ⁴²		
Стратешки пројекти			
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	▪ Број корисника подршке за компензационо плаћање за млијеко	0	6.000
Развојни ефект и допринос мјере	Производња млијека у Федерацији БиХ је достигла ниво самодостатности и сигурне опскрбе прерађивачких капацитета, а даљи раст производње и с њом везане подршке могао би проузрочити додатне проблеме везан за укупне буџетске трансфере и саме цијене производа. Овом мјером се заправо штити		

⁴² Подршка до 2024. године ће се наставити пружати према шеми плаћања на бази аупута.

остварењу приоритета	стабилност буџета, дохотка пољопривредног произвођача и његов укупни положај у ланцу вриједности. Овом мјером ће сваки произвођач млијека остати на нивоу подршке из референтног периода и неће бити нарушен досадашњи ниво подршке што ће у основи омогућити наставак досадашњег нивоа укупне производње млијека.				
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	14.000.000	14.000.000	14.000.000	14.000.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2024.-2027.				
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства				
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ				
Циљне групе	Произвођачи млијека који су се бавили производњом млијека у референтном периоду				

Мјера 1.1.6. Подршка пчеларству

Подршка произвођачима меда, обзиром на континуирану потражњу за њиховим производима, али и на позитивни утицај који имају на околицу и одржавање екосистема посматрана је као један од приоритета наредног стратешког периода. Задржава се постојећи облик подршке директних плаћања по кошници, с тим да се очекује даљњи раст укупног броја произвођача и кошница. На овај начин ће се дати додатна подршка произвођачима меда да интензивирају производњу. Повећана производња допринијеће задовољењу све више домаће потражње али и извозу на атрактивна и богата тржишта гдје је потражња за медом стално присутна. Повећан број кошница и пчелињих друштава позитивно ће утицати на пољопривредну производњу али и очување екосистема.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјевености храном		
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдјевености храном		
Назив мјере	Мјера 1.1.6 Подршка пчеларству		
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Узимајући у обзир важност и специфичност пчеларске производње овом мјером се задржава постојећи облик подршке кроз директна везана плаћања по кошници. Будући да климатске промјене све израженије отежавају укупну производњу, а с друге стране постојање великих могућности пласмана на домаћем и иностраном тржишту, у наредном стратешком периоду се планира повећана подршка по кошници до висине од 35 КМ ⁴³ . Оваквом подршком се настоји повећати укупни производни капацитети (број кошница) и укупна производња.		
Стратешки пројекти			
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	▪ Број корисника подршке у пчеларству	1.700	2.250
Развојни ефект и допринос мјере	Интервенције у сектору пчеларства кроз већу подршку по кошници допринијеће остварењу Приоритета 1.1. из ове Стратегије. Повећањем броја кошница повећаће се обим производње и прилике за остваривање стабилних прихода домаћинствима која се или налазе у		

⁴³ У периоду 2021-2023 подршка пчеларима ће се плаћати по кошници у износу од 15 КМ/кошници

остварењу приоритета	подручјима са природним ограничењима за пољопривреду, или располажу са ограниченим земљишним и другим капацитетима неопходним за комерцијално бављење пољопривредном производњом.							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	828.861	1.546.200	1.546.200	3.607.800	3.607.800	3.607.800	3.607.800
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2021.-2027.							
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства							
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ							
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи – пчелари							

Мјера 1.1.7. Подршка производњи рибе

Мјера је намијењена пољопривредним газдинствима која се баве производњом рибе.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдевености храном							
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдевености храном							
Назив мјере	Мјера 1.1.7. Подршка производњи рибе							
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Мјера је намијењена пољопривредним газдинствима која се баве производњом рибе. С обзиром на специфичност производње задржава се постојећи облик подршке директних плаћања по килограму произведене рибе. Ради све тежих услова привређивања и рада подршка по килограму ће бити увећана на 1,2 КМ/kg ⁴⁴ . На овај начин би се требало охрабрити на даљњи раст производње те даљњи раст укупног броја произвођача. Укупни износ подршке креће се на просјечном годишњем нивоу од око 2,5 милиона КМ.							
Стратешки пројекти								
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори					Полазне вриједности		Циљне вриједности
	▪ Број корисника подршке у производњи рибе					17		25
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Интервенције у сектору рибарства кроз плаћање по килограму произведене рибе допринијеће остварењу најмање два стратешка приоритета из ове Стратегије, Приоритет 1.1. и Приоритет 2.3. Повећањем подршке повећаће се обим производње и прилике за остваривање стабилних прихода газдинствима домаћинствима.							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	2.427.536	2.371.200	2.460.000	2.460.000	2.484.000	2.526.000	2.610.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2022.-2027.							
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства							
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ							

⁴⁴ У периоду 2021.- 2022. износ подршке је 1 КМ/кг.

Циљне групе	Пољопривредни произвођачи који се баве производњом рибе
-------------	---

Мјера 1.1.8. Подршка интервентној набавци пољопривредних репроматеријала

Подршка набавци инпута у пољопривредној производњи је мјера интервентног, а не системског карактера, што ФМПВШ омогућава флексибилност у њеном креирању и самом провођењу. Мјера је намијењена за подршку набавци основних репроматеријала неопходних за пољопривредну производњу као што су дизел гориво, минерална ђубрива, заштитна средства и сјеменски материјал. Корисници су пољопривредни произвођачи из сектора биљне производње. С обзиром да је интервентног карактера ова мјера ће се примјењивати у зависности од стања на тржишту репроматеријала и саме потребе интервенције. Јефтиније гориво за пољопривредну производњу или популарније плави дизел је једна од мјера пољопривредне политике којом се утиче на смањење трошкова производње. Обзиром да се ради о једном од главних инпута у производњи на овај начин се утиче и на повећање цјеновне конкурентности пољопривредних произвођача.

У актуелним тржишним условима у БиХ добар модел подршке би се могао састојати одустајањем државе од наплате прихода кроз путарине и трошарине (акцизе) за дизел гориво које се користи у секторима пољопривреде и рибарства за што су потребне измјене Закона о акцизама у БиХ. Будући да су увођење плавог дизела и споменуте измјене везане за политичке одлуке, једно од рјешења подршке набавци дизел горива су буџетски трансфери произвођачима којима ће се надомјестити трошак који произвођачи кумулативно плаћају по основу акциза и путарина на дизел гориво. Износ подршке за остале инпуте ће се утврђивати као учешће од 30% у тржишној цијени која ће се регресирати пољопривредним произвођачима.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјевености храном		
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдјевености храном		
Назив мјере	Мјера 1.1.8. - Подршка интервентној набавци пољопривредних репроматеријала		
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Мјера је интервентног а не системског карактера, што ФМПВШ омогућава флексибилност у креирању и провођењу. Мјера су намијењене за набавку основних репроматеријала неопходних за пољопривредну производњу као што су дизел гориво, минерално ђубриво, заштитна средства и сјеменски материјал. Корисници су пољопривредни произвођачи из сектора биљне производње. Обзиром да је интервентног карактера мјера ће се примјењивати у зависности од стања на тржишту репроматеријала и саме потребе за интервенцијом. Подршка за дизел гориво ће бити у форми буџетског трансфера који не може кумулативно бити већи од износа акциза и путарина на дизел гориво у БиХ. Износ подршке за остале инпуте ће се утврђивати као дио (до 30%) тржишне цијене ⁴⁵ који ће се регресирати пољопривредним произвођачима.		
Стратешки пројекти			
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Број корисника за подршку интервентној набавци пољопривредних репроматеријала	0	10.500

⁴⁵ У 2021. годину подршка је планирана кроз мјеру „Подршка за програме покретање производње (Прољетна и јесенска сјетва)“ и износила је 138.172 КМ.

Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Раст цијена пољопривредних инпута посљедњих година је веома изражен и не прати их раст цијена пољопривредних производа што економским рјечником речено значи да су маказе цијена увијек отворене на страну пољопривредних произвођача. Посљедња дешавања узрокована пандемијом Ковид-19 и кризом Руско-Украјинског рата додатно је пореметило снабдијевања тржишта пољопривредним инпутима. Стога је неопходно да се планирају мјере интервентног карактера којима ће се охрабрити пољопривредни произвођачи, а уједно њеном примјеном ће се допринијети реализацији стратешког приоритета 1.1. односно учиниће да пољопривредним произвођачи буду отпорнији на споменуте негативне промјене, али и да непосредно утиче на одржавање стабилне производње хране.							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (КМ)	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	138.17 2	2.040.000	6.484.955	6.830.06 3	7.771.39 8	8.947.24 5	9.893.87 3
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2022.-2027.							
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства							
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ							
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи регистровани у регистар пољопривредних газдинстава и клијената							

4.4.4. Мјере везане за уређење тржишта пољопривредних производа

Уређење тржишта и тржишно-ценовна политика у Федерацији БиХ

Мјере вањско-трговинске-политике у БиХ се свде на царинску заштиту у виду *ad valorem* царина те фиксног износа по јединици мјере који овако формирају тзв. сложену царинску стопу. Поред тога БиХ за одређене производе прописује тарифне/царинске квоте за увоз. Упоредо са овим прописане су и мјера заштите домаће производње од прекомјерног увоза и увоза по дампинг цијенама. Ипак, иако је сет постављених мјера доста сличан као у другим земљама из окружења или шире, због бројних разлога, попут неједнаког/подијељеног тржишта или сталних опструкција у провођењу одређених рјешења, оваква политика у БиХ никада није дала значајнији допринос пољопривредној производњи и сектору уопште.

Када се говори о вањско-трговинској политици БиХ и заштитним мјерама, неопходно је анализирати постојеће споразуме о слободној трговини и ниво успостављаних допуштених механизма за заштиту домаће производње. Наравно, не треба гајити илузије о радикалним измјенама споразума или увођењу ригидних мјера заштите, јер је њихово вријеме одавно прошло, већ је потребно активнија имплементација ових споразума. Паралелно са овим треба радити на успостављању неопходне инфраструктуре којом ће се моћи пратити провођења Споразума али и увођење мјера самозаштите. Тренутно, због непостојања споменуте инфраструктуре, немогуће је увести мјере заштите. Приоритет у овом контексту је успостава и развој јединственог Пољопривредног тржишног информационог система. Други правац дјеловања је успостављање јединствене мјере уређења пољопривредног тржишта у Босни и Херцеговини. Досадашња пракса креирања и провођења оваквих мјера са нивоа

ентитета Федерације БиХ и Републике Српске није дала никакве ефекте. Комбинацијом ова два сегмента пољопривредне политике стабилизовало би се пољопривредно тржиште и цијене пољопривредних производа, што је у актуелним условима врло изражених и динамичних промјена од изузетног значаја.

Тржишно-цјеновна политика обухвата мјере које биљеже двије различите врсте трансфера: (1) трансфере од потрошача који произлазе из мјера као што су царинска заштита, царинске и тарифне квоте, прелевмани и сл. и (2) трансфери од порезних обвезника који произлазе из мјера као што су: плаћања за извозне накнаде, тржишне интервенције, плаћање за прерађиваче и сл. У Федерацији БиХ су током низа претходних година на снази биле различите мјере тржишно цјеновне политике које су се прије свега финансирале буџетским средствима. Мјере су се кретале од прописивања различитих облика административних цијена и с њима повезаних тржишних интервенција, плаћања "првој руци" прераде за чишћења тржишта, па све до мјера извозних субвенција у појединим годинама. Иако су мјере тржишно- цјеновне политике у Федерацији БиХ биле исте или сличне као у земљама окружења, а донекле и ЕУ, оне због бројних разлога нису дале жељене резултате. Оно што је њихова основана карактеристика је да су ове мјере биле *ad hoc* без неког озбиљнијег систематског приступа и потребне конзистентности.

Не треба заборавити и проблеме настале вањско-трговинском политиком са нивоа државе БиХ којом се доста неопрезно ушло у либерализацију пољопривредне трговине и слабо контролисао увоз што је постепено обезвријеђивало споменуте мјере. С обзиром да модел подршке кроз мјере тржишно- цјеновне политике није дао очекиване резултате неопходно је приступити ревизији ових мјера и дати приједлоге који ће их учинити ефикаснијим и ефективнијим.

У наредном стратешком периоду фокус мјера тржишно-цјеновне политике бити ће на стабилизацији тржишта пољопривредних производа, одрживости дохотка пољопривредних произвођача те на стабилној понуди пољопривредних производа потрошачима. Веома је важно да мјере из овог дијела пољопривредне политике постану ефикасније и омогуће остварење претходно постављених циљева. Да би се све ово и постигло креиран је сет мјера тржишно-цјеновне политике за стратешки период 2021-2027. Мјере тржишно- цјеновне политике су различите мјере уређења унутрашњег тржишта Федерације БиХ, помоћу којих се ствара додатна потражња у нарушеним тржишним условима са циљем стабиловања нивоа цијена. То су мјере подршке потрошњи које ће стабилизovati цијене и утицати на доходак пољопривредних произвођача, као што су:

- Подршка приватном складиштењу производа
- Подршка потрошачима - Шеме школског воћа и млијека (пилот пројекат)
- Подршка раду произвођачких организација

С обзиром на актуелне велике "тектонске" промјене геополитичких прилика у свијету, нове мјере тржишно-цјеновне политике као интегрални дио пољопривредне политике Федерације БиХ би требале да значајно допринесу остварењу постављених циљева Стратегије. Иако вањско-трговинска политика као један од најјачих механизма тржишно-цјеновне политике није директно у надлежности Федерације БиХ, ради њихове важности за пољопривреду у цјелини, у овом стратешком документу ће се дати приједлози мјера унапређења ове политике на нивоу БиХ. Приједлоге ових мјера централна власт (Вијеће министара, Министарство вањске трговине и економских односа) би могла спровести, што би резултирало вишим степеном заштите домаће производње, већој стабилности тржишта, а све у циљу стварања повољног окружења и амбијента за развој пољопривреде у Босни и Херцеговини.

Један од ових приједлога је јефтиније гориво за пољопривредну производњу односно мјера увођења плавог дизела као начина смањење трошкова производње. С обзиром да се ради о једном од главних инпута у производњи на овај начин би се повећала ценовна конкурентност пољопривредних произвођача. Према ОЕЦД класификацији пољопривредне политике мјера плавог дизела сврстава се у категорију регресирања варијабилних инпута и као таква се третира даље у анализама. Модалитети обезбјеђења јефтинијег горива за пољопривреду у свијету су различити, али у принципу се своди на одустајање од одређеног прихода од стране државе у корист пољопривредника и обезбјеђења јефтинијег инпута у пољопривреди.

Мјера 1.3.1. Подршка приватном складиштењу

Приватно складиштење је тзв. пратећа мјера уређења пољопривредних тржишта. Мјера се састоји у томе да се приватно складиштење субвенционира од стране државе/ентитета, а како би се смањио притисак на тржиште у моменту повећане понуде уобичајено у вријеме жетве/бербе. На овај начин се директно може утицати на смањење понуде на тржишту у одређеном временском периоду, а што се директно одражава на жељене тржишне цијене. Подржавати се могу приватни оператори и пољопривредни произвођачи који имају капацитете за складиштење и чување пољопривредних производа за које је мјера прописана. У оба случаја крајњи корисник подршке (субвенције) би био пољопривредни произвођач, с тим што у првом случају (приватни оператер) не би користио буџетски трансфер директно него би има плаћен дио закупа, док би у другом случају пољопривредни произвођач био директни корисник трансфера. Овом мјером се даје подршка приватним оператерима да привремено обуставе понуду за вријеме уговорног складиштења. Она је стандардна мјера у Европској унији и поред позитивних ефеката које носи својом имплементацијом била би значајна и у контексту хармонизације са ЗПП-ом ЕУ. Ова мјера се планира уврстити у редован систем подршке у Федерацији БиХ у 2024. години, будући да је претходно потребно обезбиједити законодавни оквир те припремити остале подзаконске акте.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјевености храном		
Приоритет	Приоритет 1.3. Унаприједити положај пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа		
Назив мјере	Мјера 1.3.1. Подршка приватном складиштењу		
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Приватно складиштење је тзв. пратећа мјера уређења пољопривредних тржишта. Мјера се састоји у томе да се приватно складиштење субвенционира од стране државе/ентитета, а како би се смањио притисак на тржиште у моменту повећане понуде уобичајено у вријеме жетве/бербе. На овај начин се директно може утицати на смањење понуде на тржишту у одређеном временском периоду, а што се директно одражава на жељене тржишне цијене. Подржавати се могу приватни оператори и пољопривредни произвођачи који имају капацитете за складиштење и чување пољопривредних производа за које је мјера прописана. Учешће подршке у приватном складиштењу би се утврђивало сваке године кроз програм, а планирани годишњи износ за имплементацију ове мјере је 1 милион КМ. Чија примјена почиње са 2023. годином. ⁴⁶		
Стратешки пројекти			
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности

⁴⁶ Није било подршке кроз ову мјеру у прве двије године примјене Стратегије.

	- Број корисника подршке приватном складиштењу - Број производа у систему подршке приватном складиштењу	0	70			
		0	5			
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Овом мјером се омогућује остварење Приоритета 1.3. гдје се кроз подршку приватног складиштења чува стабилност пољопривредних тржишта у моментима када су она најнестабилнија, а то је уобичајено вријеме жетве/бербе. Одлагање понуде на тржишту за вријеме када ће оно бити у јачој потражњи за датим производом допринијеће бољој цијени и директно већем финансијском ефекту за пољопривреднике. На овај начин се доприноси реализацији приоритета 1.2: јачања конкурентности али и тржишне оријентисаности.					
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2023.-2027.					
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства					
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ					
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи житарица и уљарица					

Мјера 1.3.2. Пилот шема воћа, поврћа и млијека

ЕУ програм дистрибуције воћа, поврћа и млијека у вртићима, школама и јавним кухињама је једна од инвентивних мјера ЗПП-а, која са једне стране помаже пољопривредницима сигуран пласман дијела својих производа, а са друге стране утиче на повећање конзумације воћа, поврћа и млијека млађе популације и осјетљивих категорија друштва, чиме се директно утиче на њихово здравствено стање односно осигурава прехрана најсиромашнијих чланова друштва. Програмом се подупиру дистрибуција производа, образовне мјере и мјере информирања.

Обзиром на вишеструке користи ова мјера је опште прихваћена како од земаља чланица ЕУ тако и од стране земаља кандидата. У систем подршке у Федерацији БиХ мјера ће бити уведена као пилот пројекат, када би се утврдило на који начин и у којем обиму би се оваква мјера могла редовно проводити у Федерацији БиХ. Пројектом би се најприје обухватило млијеко и воће, док би се касније могли укључити и млијечни производи, поврће те други производи. Обухваћена би била дјеца од обданишне до средњошколске доби и социјално најугроженије категорије становништва. Временски оквир провођења пилот програма, листа производа која би се буџетским трансферима подржавала и начин provedбе били би предмет подзаконских аката. Кључни партнери у провођењу ове мјере били би произвођачке организације преко којих би се уствари и вршила набавка споменутих производа и имплементација самог пројекта.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдевености храном
Приоритет	Приоритет 1.3. Унаприједити положај пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа
Назив мјере	Мјера 1.3.2. Пилот шема воћа, поврћа и млијека

Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	С обзиром на вишеструке користи ова мјера је опште прихваћена како од земаља чланица ЕУ тако и од стране земаља кандидата. У систем подршке у Федерацији БиХ мјера ће бити уведена као пилот пројекат, када би се утврдило на који начин и у којем обиму би се оваква мјера могла редовно проводити у Федерацији БиХ. Пројектом би се најприје обухватило млијеко, воће и поврће, док би се касније могли укључити и млијечни производи, те други производи. Као кориснике мјера обухвата дјецу од обданишне до средњошколске доби и социјално најугроженије особе кориснике јавних кухиња. Осим споменутог, у складу са позитивним праксама ЕУ, ова мјера подразумијева донирање споменуте хране ради спрјечавања уништавања хране и заштите околиша и односи се на социјално угрожене категорије становништва, те на донирање хране за животиње, посреднике у донирању хране, донатора хране, донатора хране за животиње те крајњих примаоца за животиње.				
Стратешки пројекти					
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности		Циљне вриједности	
	▪ Број корисника шема воћа, поврћа и млијека	0		250	
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Потицање потрошње кроз шеме млијека, воћа и поврћа постиже се појачана конзумација ових есенцијалних производа чиме се директно, позитивно утиче на здравље школске дјеце и сигурност прехране најугроженијих категорија становништва у Федерацији БиХ. Провођењем ове мјере постиже се акција из приоритета 1.3. и П 3.3.				
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	700.000	700.000	700.000	700.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2024.-2027.				
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства				
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ				
Циљне групе	Произвођачке организације у сектору млијека воћа и поврћа				

Мјера 1.3.3. Подршка оперативним програмима произвођачких организација

Произвођачке организације су врло важни актери у оквиру Заједничке пољопривредне политике земаља ЕУ. Основни циљ оснивања и подршке ових организација је удруживање пољопривредника који тако организовани добивају преговарачку снагу кроз заједнички наступ према прерађивачима/откупљивачима и самој власти. Основна сврха постојања оваквих организација је борба за што бољи статус пољопривредних произвођача у ланцима вриједности што резултира реалнијим и стабилнијим цијенама пољопривредних производа код прерађивача, државе и потрошача. Путем ових организација се проводе различите друге шеме подршке које доприносе позиционирању на тржишту попут подршке разним шемама квалитета производа, заштите географског поријекла и сл. са циљем да помогну произвођачима у комуникацији и расправи о квалитети своје производње. Ово се посебно односи на велике промотивне кампање и прилике за јачање тржишних удјела или стицања потпуно нових тржишта.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјевености храном				
Приоритет	Приоритет 1.3. Унаприједити положај пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа				
Назив мјере	Мјера 1.3.3. Подршка оперативним програмима произвођачких организација				
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Мјера се односи на подршку оперативним програмима произвођачких организација. Оперативне програме припремају и проводе искључиво организације произвођача или њихова удружења. У оперативни програм могу ући само оне интервенције које су одабране у оквиру Стратегије. Оперативни програми трају најмање три, а највише седам година. Њима се настоји потакнути развој или нпр. околично прихватљиве узгојне праксе. Финансирање имплементације оперативних програма удружења организација произвођача ће се дјелимично вршити од стране ФМПВШ, а дјеломично из доприноса организација које чине удружење. Стопа кофинасирања се утврђује кроз Програм.				
Стратешки пројекти					
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности		Циљне вриједности	
	- Број организација произвођача корисника подршке за реализацију оперативних програма - Број организација произвођача које оснивају оперативни фонд	0		7	
		0		3	
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Кроз оснивање и подршку организација пољопривредних произвођача непосредно се утиче на њихову конкурентност. Окупљени у произвођачке организације пољопривредници имају снагу да наступају према прерађивачима/откупљивачима и власти. Сврха provedбе ове мјере је оспособити произвођаче за изградњу што бољег статуса и остваривање повољнијих цијена својих производа код прерађивача, државе и потрошача. Путем ових организација се проводе различите шеме подршке које доприносе позиционирању на тржишту. Овом мјером се омогућује остварење два приоритета, Приоритет 1.3., унапређење положаја пољопривредних произвођача и Приоритет 1.2., јачање тржишне оријентације повећањем конкурентности.				
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	1.500.000	2.000.000	2.200.000	2.500.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2024.-2027.				
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства				
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ				
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи у сектору меса, млијека, воћа и поврћа и житарица				

4.4.5. Мјере у подручју руралног развоја

4.4.5.1. Управљање природним ресурсима и ублажавање утицаја климатских промјена

4.4.5.1.1. Управљање природним ресурсима

Пољопривреда је дјелатност са двојаким односом према природним ресурсима, животној средини и биодиверзитету. Може им дати позитивне доприносе, али, посебно у системима интензивне пољопривреде, може бити и прворазредан фактор њиховог угрожавања. Пољопривреда и с њом уже везане дјелатности у високој су зависности од обима и квалитета природних ресурса којима је, због њихове ограничености и обавезе да их се у добром стању остави на располагање будућим генерацијама, потребно управљати на одржив начин. Одрживи развој са својим контрадикторним мотом "више (користи) од мање (ресурса)" уз захтјеве за очување ресурса и заштиту природе није лако постићи посебно у земљама у развоју, али му треба тежити или барем престати са дјелатностима које погоршавају тренутно стање. Мултифункционални карактер пољопривреде постаје све израженији чиме и пољопривреда захтијева нове политике подршке. Државне институције својим ауторитетом треба да помогну активним актерима сектора да реагују на климатске промјене, да одговорно управљају пољопривредним земљиштем, да смањују емисије стакленичких гасова, да штите биодиверзитет и традиционалне пејзаже, да рационално користе водне ресурсе и шуме, итд.

Одрживо управљање природним ресурсима услов је и гаранција дугорочног развоја пољопривреде и руралних подручја. У развијеним земљама модели развоја пољопривреде све су више модели одрживе пољопривреде с максималном бригом за животну средину и биодиверзитет. Практично усвајање еколошког приступа неминовно ће бити приоритетни стратешки смјер развоја сектора у наредном периоду, а пољопривредна газдинства ће се у све већој мјери морати бавити „зеленом“ пољопривредом". Креирање и провођење пољопривредних политика бит ће снажно обликежени оваквим приступима, не само због, у овом погледу, растућих захтјева ЕУ, већ и зато што је то логичан и природан начин пословања у пољопривреди. У све већем броју земаља већ се примјењују интервенције и мјере попут условљавања директних плаћања испуњавањем тзв. унакрсног усклађивања или посебних плаћања за агро-еколошке праксе, очување и побољшање биодиверзитета, одрживо управљање земљиштем итд.

Потребно је упозорити и на могуће опасности од наглог преласка на тзв. одрживе пољопривредне системе. Смањење интензитета пољопривредне производње, са ограничењима употребе вјештачких инпута и неких производних поступака које у основи захтијевају принципи одрживости, у правилу доводи до смањења приноса, а тиме и прихода за пољопривреднике. Ово смањење прихода за пољопривреднике се мора компензирати из једног од два могућа извора: или од потрошача, кроз веће цијене пољопривредних производа, или из државног буџета. Уколико би се пољопривредници легислативним мјерама принудили на поштовање и провођење строгих еколошких захтјева без обезбјеђења компензација за смањења њихових прихода, ризикује се напуштање пољопривредних производњи. Зато би реализацији циљева одрживог коришћења природних ресурса у пољопривреди требало приступати систематично, постепено, али и континуирано, уз остваривање барем минималних позитивних помака из године у годину.

Пољопривредне дјелатности и рурална подручја под притиском су штетних ефеката све израженијих климатских промјена. Управљање природним ресурсима у оваквим условима потребно је реорганизовати с циљем смањења негативних ефеката и промјена током саме пољопривредне дјелатности, али и уз што је веће могуће осигурање њене дугорочне одрживости. Ово су тешки захтјеви који се не могу реализовати без снажне буџетске подршке, посебно у доменима подршке инвестицијама у системе и средства за ублажавање утицаја климатских промјена на пољопривреду те у системе и средства за смањење утицаја пољопривреде и производње хране на климатске промјене.

Заштити природе и одрживом коришћењу природних ресурса у доменима пољопривредне политике, при актуелним условима у Федерацији БиХ, се може приступити кроз слиједеће правце дјеловања: 1) повећање одрживости управљања пољопривредним земљиштем, 2) заштита и одржива употреба водних ресурса; 3) повећање удјела органске пољопривредне производње; 4) повећање производње енергије из обновљивих извора у пољопривреди; 5) чување и одрживо управљање генетским ресурсима; 6) дефинисање подручја са природним ограничењима за пољопривредну производњу и 7) побољшање управљања отпадом из пољопривреде и прехрамбене индустрије.

Одрживо управљање пољопривредним земљиштем

Пољопривредно земљиште је основни и ограничени ресурс за бављење пољопривредом и производњом хране. Садашње генерације су га наслиједиле и требале би га у не мањем обиму и у не лошијем стању оставити генерацијама које долазе. Питање пољопривредног земљишта је иначе једно од најтежих питања сваке пољопривредне политике, а изналажење оптималних модела управљања земљишним ресурсима тражи дуготрајна друштвена усаглашавања и, у правилу, захтјевне реформе земљишне политике. Земљиште у државном власништву и необрађено пољопривредно земљиште у приватном власништву су важна питања управљања земљишним ресурсима. У наредном периоду би административно-легислативним мјерама требало омогућити олакшавање доступности државног пољопривредног земљишта тржишно оријентисаним пољопривредним произвођачима кроз институције закупа. Иако се ради о социјално-политички тешком питању, потребно је размотрити и понудити рјешење проблема необрађеног и запушеног пољопривредног земљишта у приватном власништву те дефинисати прихватљиве мјере за његово стављање у производну функцију (нпр. кроз посебне поступке краткорочног закупа и сл.). Овим проблемима треба додати и проблем поновног стављања запушеног пољопривредног земљишта у производно пољопривредно земљиште. Посебан и сталан проблем, на који стручњаци одавно упозоравају, је смањење ресурса пољопривредног земљишта кроз честе пренамјене коришћења земљишта (углавном претварање пољопривредног у грађевинско земљиште). Питања управљања земљишним ресурсима којима би, у актуелним условима развоја сектора и у оквирима актуелне и пројектоване буџетске подршке, требало посветити пажњи и евентуално их трансформисати у инструменте и мјере политике су: додјела пољопривредног земљишта у државном власништву; напуштено и запуштено пољопривредно земљиште; побољшање неповољне површинске структуре парцела пољопривредног земљишта; смањење деградација и побољшање плодности и структуре тла и јачање система мониторинга пољопривредног земљишта.

Додјела земљишта у државном власништву у закуп заинтересованим пољопривредницима законски је регулисано, али се у пракси због сложености и неконзистентности процедура и различитих интереса споро и тешко реализује. Веће површине државног пољопривредног земљишта могу се издати под дугорочни закуп по основу исказаног интереса пољопривредних произвођача који су, уз то, спремни капитално инвестирати на таквим површинама или такве површине ставити у функцију подршке већ развијеним производњама. Давање државног пољопривредног земљишта под закуп се може извршити само под јасно утврђеним условима и критеријумима, уз потребне контроле и легислативно утврђену могућност раскидања уговора о закупу код уочених кршења утврђених услова. При давању државног пољопривредног земљишта под закуп за подизање вишегодишњих засада мора се водити рачуна о агроеколошким условима, производним могућностима конкретног земљишта и елементима стратешких циљева у вези прилагођавања климатским промјенама те чувању животне средине и биодиверзитета.

Упоредо са интересом активних и посвећених пољопривредника за повећањем површине пољопривредног земљишта у производној функцији (посебно у неким дијеловима Федерације БиХ), знатан дио *пољопривредног земљишта је напуштен и запуштен*. Овакве површине пољопривредног земљишта треба идентификовати и пописати, а њиховим власницима понудити једну од слиједећих могућности: обрађивање земљишта, плаћање посебног пореза на необрађено пољопривредно земљиште у власништву, давање земљишта у закуп активним пољопривредницима или давање овлашћења институцијама да у име власника дају земљиште под закуп. Знатне површине напушеног и запушеног пољопривредног земљишта би се могле вратити пољопривредно-производној функцији. Међутим, трошкови увођења непољопривредног или запушеног пољопривредног земљишта у производно пољопривредно земљиште уобичајено су високи и одбијају потенцијалне инвеститоре у пољопривредну производњу. У оквирима могућности, у буџетским средствима за пољопривреду и рурални развој би требало планирати макар почетно скромна средства за суфинансирање трошкова претварања напушеног и запушеног пољопривредног земљишта у обрадиво пољопривредно земљиште. Код давања у закуп запушеног државног пољопривредног земљишта, закупљиваче би, на име трошкова привођења земљишта производној функцији, требало ослободити обавезе плаћања закупа у првим годинама закупа.

Институционално гледано, сложени проблеми управљања пољопривредним земљиштем у неким земљама су се покушавали ријешити успостављањем тзв. *интегрисаног система управљања пољопривредним земљиштем*. Искуства показују да овако успостављене системске институције одговарају предвиђеним захтјевима само уз врло снажну подршку и ефикасну увезаност низа других јавних и специфичних система, у правилу скупих, система. У неким земљама су једном успостављени интегрисани системи управљања пољопривредним земљиштем напуштани, а питања управљања пољопривредним земљиштем су се покушавала рјешавати снажнијим интегрисањем специфичних одјела успостављених при различитим административно-управним нивоима. У Федерацији БиХ би у што скоријем наредном периоду требало критички размотрити најприхватљивија рјешења у овом погледу те приступити или формирању интегрисаног система или снажнијој интеграцији посебно алоцираних одјељења за питања пољопривредног земљишта при различитим управним нивоима.

Мјерама укрупњавања многих, малих *парцела пољопривредног земљишта* директно се интервенише на један од основних узрока неповољног структуралног уређења пољопривредног сектора и његове ниске конкурентности. Укрупњавање парцела пољопривредног земљишта уобичајено се врши поступцима арондације или комасације чији су резултати, између осталог, обликовање већих и за обраду прикладнијих пољопривредних парцела. Иако је битан предуслов, треба нагласити да само укрупњавање парцела не мора неминовно водити цијеновно конкурентнијој пољопривредној производњи. Комасација је врло захтјеван пројекат који доводи до промјене аграрне структуре са смањењем броја пољопривредних газдинстава уз повећање просјечне величине земљишног посједа, што значајно утиче на уређење и развој руралних подручја. Поступком комасације рјешавају се неријешена имовинско-правна питања, те побољшава повезаност с парцелама. За разлику од арондације, комасација подразумијева и мелиорацију земљишта (најчешће хидромелиорација). Иако комасацију могу покренути и власници пољопривредног земљишта, то се ријетко догађа па пројекте комасације најчешће иницирају државне институције. Комасација се иначе не може реализовати без активног учешћа и подршке три фактора: пољопривредника – власника земљишта, локалне заједнице и државне институције који треба да се, на бази својих интереса, усагласе око заједничког циља комасације. У нашим условима комасације су, и поред свих својих предности, ријетка пракса. Поред високих трошкова (процјене из сусједних земаља говоре о око 500 евра

по ња), поступке комасације отежавају широко раширени неријешени имовинско-правни односи, отпор активних пољопривредника и незаинтересованост власника пољопривредног земљишта који се пољопривредом не баве. Ипак, у наредном периоду је потребно учинити напоре на покретању макар ограничених и, у овом времену, демонстрационих пројеката комасације који, поред својих осталих предности, због хидромелиорација имају и обиљежја мјера борбе с климатским промјенама.

Како би се заштитила и продужила производна функција тла као необновљивог ресурса, потребно је подржати активности и праксе, које ће уз подржавање биљне пољопривредне производње, укључивати максималну бригу за *смањење деградација те побољшање плодности и структуре тла*. У нашим условима поред релативно ниске плодности тла, посебно су изражени деградациони процеси типа ерозија и онечишћења тла. Ерозије не угрожавају само пољопривредну дјелатност, а програмиране мјере пољопривредне политике би требале обухватати и интервенције на спречавању ерозија (и других облика деградација пољопривредног земљишта). Потребно је размотрити могућности барем фазног приступа по којем би се мјере директних плаћања проводиле кроз схему унакрсног усклађивања и уз досљедно уважавање прописаних минималних услова за добру пољопривредну праксу и заштиту тла. Посебни минимални услови могу нпр. укључивати захтјеве за ограничења орања и сличне обраде земљишта на теренима с великим нагибима склони ерозији, обавезу контурне обраде земљишта на блаже нагнутим теренима, добровољно, али стимулисано, затварање међуредног простора у воћњацима и виноградима и сл. Евентуалне мјере усмјерне на смањење деградација те заштиту квалитета и плодности пољопривредног земљишта треба да буду праћене организованим обукама и савјетима за пољопривреднике те кроз финансирање стручних пројеката усмјерених на спречавање деградација, ремедијације и ублажавању посљедица деградација пољопривредног земљишта.

Иако у Федерацији БиХ постоје легислативне претпоставке и одређени институционални капацитети за мониторинг пољопривредног земљишта, он није потпуно успостављен. Успостављањем и ефективним функционисањем система за мониторинг стања и плодности пољопривредног земљишта стекле би се аналитичке платформе потребне за аргументоване приступе избору система управљања пољопривредним земљиштем и квалитетнији приступ дугогодишњем проблему тржишта пољопривредног земљишта.

Заштита и одржива употреба водних ресурса

Имајући у виду врло скромне досадашње резултате, очигледно је да ће дугорочно буџетске инвестиционе интервенције морати бити усмјераване на повећање пољопривредних површина са обезбјеђеним *наводњавањем*, што је један од првих, најчешћих и најефикаснијих начина борбе пољопривреде са климатским промјенама израженим кроз све чешће и све дуже сушне периоде. Поред тога, обезбјеђење наводњавања у правилу доводи и до повећања приноса, односно до повећања физичког обима производње. Будући да је, иначе скромна, стара инфраструктура за наводњавање пољопривредног земљишта запуштена и да тражи високе трошкове за евентуалну реконструкцију, у перспективи би се требало концентрисати на изградњу нове и у смислу коришћења водних ресурса ефикасније инфраструктуре. О ефикасном и рационалном коришћењу водних ресурса за потребе наводњавања у пољопривреди треба посебно водити рачуна, јер је пољопривреда иначе највећи потрошач свјетских резерви слатке воде. У наредном периоду треба размотрити и у праксу увести најбоље системе управљања водним ресурсима који на рационалан начин обезбјеђују воду за наводњавање у пољопривреди. Изградње система за наводњавање су захтјевни, скупи и дугорочни послови које, међутим, у наредном стратешком периоду треба барем започети. Код креирања инструмената и мјера за управљање водним ресурсима треба

водити рачуна о потреби да се, поред обезбјеђења воде за пољопривредне културе, максимално води рачуна како о ограничености водних ресурса, тако и о потреби да се они одржавају у најбољем могућем еколошком стању.

Иако се управљање водним ресурсима у пољопривреди најчешће веже за наводњавање пољопривредних површина, треба имати у виду да су на знатном дијелу наших пољопривредних земљишта потребна и улагања у системе дренажа и одвођења вишкова воде. У неким дијеловима Федерације БиХ карактеристично је нпр. да је због својстава тла (тешка, непропусна) у дијеловима године са више падавина пољопривредно земљиште потопљено, док у топлим и сушним дијеловима година нема довољно влаге. И у нашој пракси већ постоји комбиновани системи одводњавање-наводњавање (прикупљање дренажне воде у вјештачка језера и коришћење ове воде за наводњавање дрип техникама). Улагања у системе наводњавања и одводњавања треба оптимизирати према локалним условима и преовлађујућим усјевима.

И поред великих потреба, реално је очекивати да у наредном средњорочном периоду није могуће осигурати средства за снажно повећање површина пољопривредног земљишта са обезбијеђеним наводњавањем. Кроз савјетодавни рад са пољопривредницима на површинама без наводњавања треба промовисати моделе пољопривредне производње и агротехничке мјере прилагођене таквим условима. Такођер је потребно промовисати приступ по којем се, након државних интервенција у изградње система за наводњавање, пољопривредници обавезу да, макар и уз буџетско суфинансирање, инвестирају у секундарну мрежу за наводњавање и осигурају њено одржавање. Треба нагласити да је државним средствима потребна знатно већа и бржа изградња система заштите од поплава којима се, између осталог, штите и пољопривредна земљишта.

Повећање производње енергије из обновљивих извора у пољопривреди

Општи трендови повећања производње енергије из обновљивих извора имају знатног простора и у пољопривреди. Производња енергије из обновљивих извора на пољопривредном газдинству или фарми, поред смањења трошкова за набавку енергије из система њеним снабдијевањем, у потпуности је у складу са приступима озелењавања пољопривреде. Биомаса из жетвених и сличних остатака и отпадака те био-гас на фармама за узгој животиња најчешће су коришћени извори за производњу енергије за потребе газдинстава, али и за њену евентуалну продају системима за дистрибуцију енергије. Поред тога, на практично свим пољопривредним газдинствима енергија се може производити инсталирањем фотонапонских ћелија (соларни панели). Алтернативне производње енергије подржавају и други, ванпољопривредни, државни ресурси, нуде се и субвенционирања за изградњу оваквих енергана, па је кроз снажније промовисање потребно знатно веће укључивање пољопривредника (али и других становника у руралним подручјима) у пројекте производње енергије на пољопривредним газдинствима и сеоским имањима. Поред охрабривања, било би вишеструко корисно да се и у оквирима пољопривредног буџета или његових линија за рурални развој осигурају средства за суфинасирање инвестиција за производњу енергије из биомасе и био-гаса на пољопривредним газдинствима.

Чување и одрживо управљање генетским ресурсима

У Федерацији БиХ би требало израдити и усвојити програме заштите биљних и генетских ресурса домаћих животиња. Кроз међународне пројекте су успостављени елементи за функционисање ген-банке пољопривредних биљака, али се од ефективног завршетка ових пројеката није много урадило на даљем повећању тада прикупљеног

ген-фонда. Чување и одрживо управљање генетским ресурсима у овом контексту за циљ има прије свега заштиту и очување аутохтоних сорти биљака и раса домаћих животиња. Пољопривредницима који на својим газдинствима узгајају и чувају аутохтоне сорте и расе потребно је обезбиједити макар симболичне буџетске стимулације. Осим тога, потребно је подржати и посебне истраживачке пројекте на инвентаризацији и карактеризацији занимљивих, прије свега аутохтоних, раса домаћих животиња и пољопривредних биљака.

Унапређење управљања отпадом из пољопривреде

Управљању свим врстама отпада у БиХ се, углавном због притисака институција ЕУ, озбиљније приступило тек током неколико posljedњих година. Не треба широко елаборирати све последице које још увијек широко распрострањено неконтролисано одлагање неселекционисаног отпада свих врста има по стање животне средине, угрожавање природних ресурса, здравље становништва па и на општем културно-цивилизацијском нивоу. Проблемима управљања отпадом у руралним подручјима (гдје, у правилу, нема рада јавних комуналних служби) се још увијек посвећује врло мало пажње, полазећи од претпоставки да је у оваквим подручјима продукција отпада мала због ниже густине насељености. Међутим, сама пољопривреда је значајан генератор различитог неопасног, али и опасног отпада који, незбринут и нетретиран, може представљати опасност по животну средину и здравље људи, животиња и биљака. У пољопривреди посебну опасност могу представљати амбалажни отпад средства за заштиту здравља биљака, гуме пољопривредне механизације, коришћена моторна уља и сл. Посебно опасан отпад у сточарству су угинуле животиње (чему се може додати и отпад из клаоница). Проблем управљања отпадом из пољопривреде је мултиресорско питање и треба га рјешавати, најбоље на иницијативу локалних заједница, кроз сарадњу више институција. Приступи и рјешења су, иако релативно скупи, углавном познати и свде се на успостављање пунктова на којима се отпад обавезно одлаже и са којих се одвози на опремљене депоније гдје се он адекватно третира. Много пута је истицана потреба и за изградњом и опремањем регионалних спалионица за угинуле животиње, клаонички отпад и посебно опасан органски отпад из индустрије хране животињског поријекла.

4.4.5.2.2. Прилагођавање климатским промјенама и борба против климатских промјена

Пољопривредна производња је нераскидиво повезана с вањским временским утицајима који пољопривреду, чине најосјетљивијом на актуелне глобалне климатске промјене међу свим економским дјелатностима. Ризици од пораста температура, промјена количине и расподјеле падавина те повећане учесталости и јачине екстремних временских непогода за пољопривредни сектор постају посебно осјетљиво питање и у БиХ, која се налази у зони значајних климатских промјена. Пољопривреда је дјелатност којом се у основи бави становништво у руралним подручјима па се може очекивати да ће негативни утицаји климатских промјена посебно погодити ово становништво, али и дијелове становништва укупне популације из рањивих категорија и категорија са нижим примањима. Поред тога, пољопривреда се сматра једним од важних извора стакленичких гасова, при чему је сточарска производња најзначајнији свјетски емитер метана.

У доменима политике борбе против или прилагођавања климатским промјенама напоре треба усмјерити на мјере и активности на прилагођавању сектора негативним учинцима климатских промјена, али и, колико је то могуће, на мјере за ублажавање утицаја пољопривреде на климатске промјене. Осмишљене активности и мјере требале би допринијети постизању другог стратешког циља ("јачање примјене

еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена").

Ове мјере и активности су у нашим условима нова искуства и за институције и за пољопривреднике. Очекује се да ће због уобичајено истог или већег приноса (а тиме и дохотка из пољопривредне производње) пољопривредници лакше прихватити мјере специфичне за прилагођавање неповољним утицајима климатских промјена. Међутим, за увођење мјера на ублажавању утицаја климатских промјена биће потребне и снажне промотивне кампање и осигурање знатних средстава подршке пољопривредницима кроз инструменте утврђене пољопривредне политике. Донекле охрабрује општа тенденција смањења емисија стакленичких гасова из коришћења пољопривредног и шумског земљишта па се инструменти пољопривредне политике знатнијим дијелом могу концентрисати на ипак лакше прихватљиве и проводиве мјере прилагођавања на негативне утицаје климатских промјена на пољопривредне дјелатности.

Данас се, посебно у земљама ЕУ проводе многе праксе с циљем борбе с климатским промјенама или с циљем смањења утицаја климатских промјена на пољопривреду, а извјесно је да ће се, са новим политичким оријентацијама ЕУ и технолошким напретком, њихов број, обим и значај у будућности повећавати. Неке од њих, као и неке праксе за очување природних ресурса, за посљедице могу имати смањење приноса и смањење обима производње. Превазилажење овог проблема подразумијева знатно више истраживања, повећање трансфер знања и технологија у пољопривреду те увођење апликативних информационих технологија. Инсистирање на брзом и обавезном увођењу оваквих пракси у нејаки сектор пољопривреде у нашим условима може имати чак и негативне посљедице у смислу њиховог тешког прихватања од стране произвођача, па и напуштања пољопривредне производње. Извјесно је да ни у развијеним земљама многи пољопривредници нерадо прихватају нове обавезујуће праксе са нпр. значајним смањењем уноса минералних ђубрива у земљиште или драматичним смањењем употребе пестицида у пољопривреди. У овим земљама се увођење оваквих мјера прати снажном, намјенском, буџетском подршком која пољопривредницима осигурава доходак, уз општи друштвени консензус да ће борба са климатским промјенама и очување природних ресурса и животне средине коштати све грађане, али да ће на првим линијама борбе за постављене циљеве стајати пољопривредници. Имајући у виду слабости нашег сектора пољопривреде, још увијек ниске могућности буџетске подршке, институционалну поткапацитираност, али и ниску свијест становништва о ризицима од климатских промјена и потреби очувања и заштите природних ресурса и животне средине, може се очекивати да ће у наредном краткорочном периоду бите тешкоћа са обавезивањем пољопривредника на провођење ових пракси.

Како код нас нема посебних искустава у примјени осмишљених мјера прилагођавања пољопривреде климатским промјенама или смањењу њеног утицаја на климатске промјене, од користи може бити буџетско награђивање или подржавање сваке од пракси које се на другим мјестима са овим сврхама и циљевима примјењују. Поред наводњавања које се у овом контексту најчешће помиње, међу уже агрономским и технолошким мјерама ове врсте су нпр. увођење у производњу пољопривредних биљних врста и сорти отпорнијих на сушу или отпорнијих на биљне болести и штеточине, затрављивање, мулчирање и коришћење зеленишног ђубрења, управљање стајским ђубривом (и код одлагања и код употребе) на начин који минимизира емисије стакленичких гасова, инсталирање противградних мрежа, инсталирање мрежа за заштиту од УВ зрачења, одрживо управљање пашњацима, побољшање узгојне структуре у сточарству, увођење расхладних система на фармама за смањење топлинског стреса животиња и сл. Иако није агротехничког карактера, подршка осигурању пољопривредне производње од елементарних непогода може се сврстати у мјере заштите пољопривредних произвођача од негативних посљедица климатских

промјена. Веома је важно нагласити да мјере прилагођавања пољопривреде климатским промјенама и мјере њене борбе против климатских промјена захтијевају најснажнију подршку система знања и иновација у пољопривреди.

4.4.5.2. Улагања

Мјера 1.2.1. Подршка улагањима

Улагања у физичку имовину побољшавају укупне резултате и одрживост пољопривредних газдинстава и унапређују обраду, пласирање на тржиште и развој нових производа или производних поступака. Њима је обухваћена и инфраструктура везана за развој, модернизацију и прилагодбу пољопривреде и шумарства укључујући приступ пољопривредном газдинству и шумском земљишту, консолидацију и побољшање земљишта, опскрбу енергијом и водом или њихову уштеду. Могу бити подржана и непродуктивна улагања која се односе на пољопривреду, околиш и климу, укључујући заштиту биоразноликости врста и станишта и јачање вриједности јавног простора.

Подршка у оквиру ове мјере може бити додијељена и младим пољопривредницима који по први пут успостављају пољопривредно газдинство као управитељи газдинства у погледу улагања намијењених усклађивању са ЕУ стандардима који се примјењују у пољопривредној производњи.

У земљама ЕУ улагања се могу односити и на обнављање пољопривредног потенцијала нарушеног елементарним непогодама и катастрофалним догађајима што код нас за сада није могуће проводити.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјевености храном
Приоритет	Приоритет 1.2. Јачати тржишне оријентисаности повећањем конкурентности, укључујући стављање већег нагласка на истраживање, технологију и дигитализацију
Назив мјере	Мјера 1.2.1. Подршка улагањима
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Ова мјера односи се на интервенције у виду додјеле подршке за материјална и нематеријална улагања на руралном простору која доприносе расту конкурентности пољопривредне производње и прехранбене индустрије, подизању квалитета живота и животног стандарда становника на руралном подручју, те осигурава заштиту биоразноликости руралних подручја. Подмјера везана за улагања на ПГ и у прехранбеној индустрији директно доприноси повећању конкурентности пољопривредних газдинстава и прехранбене индустрије, а може бити додијељена и сектору шумарства (приватне шуме) на основу плана управљања шумама. Материјална и нематеријална улагања у пољопривредну производњу односе се на све врсте улагања на ПГ која се односе на производну инфраструктуру, али и на нематеријалну имовину (софтвер, стандарди квалитета, заштићене ознаке географског поријекла и изворности) који доприносе повећању конкурентности пољопривредних производа али и отпорности, одрживости и тржишном положају самог ПГ-а. Удио јавних средстава треба бити ограничен на 50% вриједности прихватљивих улагања, с тим да носиоцима ПГ-а млађим од 40 година и женама носитељицама ПГ-а та подршка може бити увећана за додатних 5% вриједности прихватљивих улагања. За ПГ који се налазе на подручјима са природним ограничењима подршка треба бити повећана за додатних 10% износа прихватљивих улагања. Материјална и нематеријална улагања у прераду примарних пољопривредних производа односе се на све врсте улагања у погонима за дораду, прераду, пакирање, чување прерађених производа, као и улагања у нематеријалну имовину (софтвер, стандарди квалитета, заштићене ознаке географског поријекла и изворности) који доприносе повећању квалитета, сигурности хране, смањењу цијене коштања и повећању препознатљивости прерађених производа, али и отпорности и одрживости субјеката који се баве прерадом. Подршка за улагања у прераду треба бити ограничена на 40% вриједности прихватљивих улагања. У случају да инвестиција садржи и улагање у третман отпадних вода интензитет подршке може се повећати за додатних 10% вриједности прихватљивих улагања.

	Прихватљиви трошкови за ову мјеру су: ▪ Трошкови куповине пољопривредних машина, прикључних уређаја и опреме до тржишне вриједности имовине, укључујући трошкове њихове монтаже/уградње; ▪ Трошкови изградње, адаптације и реконструкције грађевинских објеката и то трошкови набавке грађевинског материјала или готових монтажних елемената; ▪ Трошкови извођења радова, укључујући припремне, грађевинске и инсталатерске радове, трошкове монтаже на објекту или трошкове извођења радова на лицу мјеста; ▪ Трошкови транспорта набављених пољопривредних машина, прикључних уређаја, опреме и материјала; ▪ Трошкови подизања вишегодишњих насада, ▪ Трошкови прикључка електричне енергије, воде и ПТТ; ▪ Трошкови изградње и опремања погона за производњу обновљиве енергије за потребе ПГ-а односно погона за прераду; ▪ Општи трошкови везани за ангажман архитеката, инжењера и консултантских накнада који се односе на савјете везане за околишну и економску одрживост пројеката, укључујући студије изводљивости (прихватљиви трошкови не већи од 12% вриједности инвестиције); ▪ Трошкови за припрему и провођење обука корисника; ▪ У случају инвестирања у објекте за производњу обновљиве енергије, подршку треба додијелити само оним пројектима чији капацитет производње на годишњем нивоу не прелази самопотрошњу корисника. У оквиру улагања као посебна подмјера подржана су улагања у диверзификацију економских активности на руралном простору. Диверзификација (покретање разноликих економских активности) ради стварања додатних извора прихода може бити провођена у оквиру ПГ-а, али се може односити и на друге предузетнике и обртнике који су своју дјелатност регистrirали на руралним подручјима, или су им инвестиције, односно активности концентроване на рурална подручја. Предност у дојели средстава требају имати пројекти са подручја која имају природна ограничења, пољопривредници носиоци ПГ млађи од 40 година и жене носитељице ПГ-а, односно пројекти који имају писмо подршке ЛАГ-ова. Примјери могућих улагања у диверзификацију економских активности на ПГ: ▪ Улагање у алтернативне пољопривредне производње (сакупљања и производња медицинског, зачинског и шумског биља, производња украсног биља и дрвећа, сакупљање и узгој гљива, узгој пужева, производња лумбрихумуса, пчеларство, мали породични рибњаци и сл.); ▪ Улагање у погоне за дораду и прераду на ПГ; ▪ Улагање у директни маркетинг и продају, директна продаја на ПГ-у, кушаонице домаћих вина и других производа, продаја на пијаци); ▪ Улагање за пружање услуга пољопривредним произвођачима (ветеринарске услуге, приватне савјетодавне службе, нешкодљиво уклањање угинулих животиња); ▪ Улагања у пружање општих услуга за руралну популацију (дјечји вртићи, старачки домови, ПГ за едукацију, ИТ центри, транспортне услуге, дјечје играонице, спортско-рекреациони центри); ▪ Улагање у традиционално занатство, (типични пољопривредни производи, традиционална храна, сувенири од дрвета и сл.); ▪ Улагање у рурални туризам (смјештај и прехрана туриста на ПГ-у, јахање, лов, риболов, и сл.); ▪ Улагање у производњу обновљиве енергије за продају на тржишту. ▪ Улагање у обрте везане за пољопривреду и шумарство (радионице за поправак механизације, искориштавање секундарних шумских производа, управљање отпадом и сл.) Удио јавних средстава за подршку улагања у диверзификацију економских активности на руралном простору треба бити до 50% прихватљивих трошкова улагања, с тим да млади пољопривредници и жене носитељи ПГ-а требају остварити право на додатних 5%, а ПГ-и са подручја са природним ограничењима на додатних 10% прихватљивих трошкова улагања. Улагање у заштиту биоразноликости је подмјера која у нашим условима треба бити усмјерена на заштиту аутохтоних врста биљака (повртларске и воћарске културе) и домаћих животиња (домаћи магарац, босански брдски коњ, домаћа буша, пас торњак и сл.) у циљу очувања и заштите њиховог генома од смањења фреквенције гена или од пријетње потпуног изумирања. Подршка треба бити додијељена као и за активности улагања на другим ПГ-има с тим да се улагање односи на аутохтоне биљне и животињске врсте. Удио јавних средстава треба бити до 75% износа прихватљивих трошкова улагања. Улагања која нису прихватљива: ▪ улагање у куповину земљишта осим у случајевима посебних програма за младе пољопривреднике који по први пут оснивају ПГ или преузимају управљање као носилац ПГ-а,
--	---

	- куповина животиња и једногодишњих биљака и њихова садња, осим ако не служе за обнову пољопривредног и шумског потенцијала након елементарних непогода и катастрофалних догађаја, - камате на дуг, с изузетком оних на бесповратна средства дана у облику субвенција каматне стопе или субвенција накнада за издавање јамства, - улагања у наводњавање која нису у складу с постизањем доброг стања водних тијела укључујући ширење наводњавања на водна тијела чије је стање дефинирано као мање добро у релевантном плану управљања ријечним сливом, - улагања у велику инфраструктуру која није дио стратегија локалног развоја, - улагања у пошумљавање која нису у складу с циљевима у подручју климе и околиша у складу с одрживим начелима управљања шумама како је наведено у паневропским смјерницама за пошумљавање.								
Стратешки пројекти									
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори					Полазне вриједности		Циљне вриједности	
	Број подржаних пројеката улагања на ПГ					1.112		9.020	
	Износ исплаћене подршке инвестицијама на ПГ					6.466.000 КМ		118.918.500 КМ	
	Број подржаних пројеката улагања у прераду					68		580	
	Износ исплаћене подршке прерађивачким капацитетима					4.467.280 КМ		43.660.000 КМ	
	Број подржаних пројеката улагања у диверзификацију на ПГ					0		580	
	Укупне инвестиције пројеката диверзификације					0		18.150.000 КМ	
	Број пројеката улагања у производњу обновљиве енергије					0		340	
	Број подржаних пројеката улагања у заштиту биоразноликости					0		17	
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Овом мјером доприносимо испуњавању Приоритета 1.2. јер осигуравамо финансијски инструмент за стимулирање и подршку улагања на ПГ и погонима за прераду, што укључује и коришћење савремених ИТ система везаних за пољопривредну производњу и њихову прераду. На тај начин подржавамо раст конкурентности домаћих пољопривредних и прехранбених производа. Такођер су подржане инвестиције које доприносе остварењу Приоритета 2.1. кроз подршку улагања у нешкодљиво уклањање, збрињавање или прераду околично штетних нуспроизвода пољопривредне производње и њихове прераде. Поред тога у оквиру мјере стимулирана је производња енергије из обновљивих извора што осигурава дугорочно и одрживо коришћење природних ресурса и смањење загађења околиша.								
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (КМ)	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	
	Износ:	13.623.050	14.000.000	25.958.400	26.295.000	30.550.000	34.573.000	37.681.500	
	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	
Период имплементације мјере	2021.-2027.								
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства								
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ								
Циљне групе	ПГ која врше улагања у инфраструктуру за примарну пољопривредну производњу, обрти, задруге и предузећа која улажу у инфраструктуру за прераду примарних пољопривредних производа, ПГ који улажу у диверзификацију, обрти и предузећа из области пољопривреде и шумарства, ПГ који улажу у инфраструктуру за потребе држања аутохтоних биљних и животињских врста.								

Мјера 3.1.2. Покретање пословања младих пољопривредника и оснивање предузећа на руралном простору

Подршка у оквиру ове мјере у ЕУ ЗПП може се додијелити младим пољопривредницима који по први пут успостављају пољопривредно газдинство као управитељи ПГ-а. У оквиру улагања може бити додијељена почетна помоћ за покретање пословања младим пољопривредницима, односно за оснивање руралних предузећа из области пољопривреде и шумарства. У случају додјеле средстава за непољопривредне дјелатности на руралном простору, средства се додјељују пољопривредницима или члановима домаћинства пољопривредног газдинства који у тренутку проширења дјелатности на непољопривредне активности у оквиру микро или малих предузећа обављају пољопривредну дјелатност на пољопривредном газдинству. Чланом домаћинства пољопривредног газдинства не могу се сматрати радници запослени на пољопривредном газдинству. Подршка се додјељује на основу пословног плана чија реализација треба почети у року од девет мјесеци од дана доношења одлуке којом се одобрава помоћ.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 3: Снажнија социо-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја		
Приоритет	Приоритет 3.1. Привлачити младе пољопривреднике и стварати пословни амбијент у руралним подручјима		
Назив мјере	Мјера 3.1.2. Покретање пословања младих пољопривредника и оснивање предузећа на руралном простору		
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања*	Мјера за покретање пословања младих пољопривредника (млађи од 40 година) и оснивање предузећа на руралном простору тежи јачању социоекономске структуре и олакшавању процеса отварања нових радних мјеста на руралном подручју. Подмјера намијењена покретању пословања младих пољопривредника осигурава средства за финансирање пројеката на ПГ-има у којима је млади пољопривредник преузео статус носиоца. Млади пољопривредници који су преузели управљање ПГ-ом кандидирају своје пројекте за унапређење пословања ПГ-а у првих пет година од дана када су у РПГ уписани као носиоци ПГ-а. Основа за додјелу средстава је Пословни план, а подршка се додјељује у једнократном износу до 30.000 КМ. У оквиру пројекта дозвољене су све врсте улагања у инфраструктуру за примарну пољопривредну производњу, укључујући и куповину земљишта. Удио јавних средстава у оквиру ове мјере је до 100% прихватљивих трошкова улагања. Да би се избјегле могуће манипулације, Федерално министарство ће у оквиру provedеног акта детаљно прописати мјере контроле и надзора над провођењем ове мјере. Као посебна подмјера предвиђена је подршка оснивању руралних предузећа повезаних с пољопривредом и шумарством, односно диверзификацијом дохотка пољопривредног домаћинства, с тим да право на ову мјеру имају сви ППГ-ови уписани у РПГ који своју дјелатност региструју у форми обрта односно друштва с ограниченом одговорности. У том случају покривају им се трошкови регистрације обрта односно предузећа до 100% прихватљивих трошкова регистрације и трошкови набавке канцеларијске опреме до 50% износа прихватљивих трошкова. У случају оснивања пољопривредних задруга удио подршке за набавку канцеларијске опреме може се повећати до 75% износа прихватљивих трошкова, а што треба бити повезано са бројем задругара укључених у оснивање задруге. Такођер, могу бити суфинансирани и трошкови доприноса за пензијско и здравствено осигурање запослених у прве три године пословања на начин да се у првој години суфинансира до 100%, у другој години до 75%, а у трећој години до 50% тих трошкова. Мјера обухваћа и подршку оснивању обрта односно предузећа за непољопривредне дјелатности у руралним подручјима, али само ако су она препозната као дио стратегија локалног развоја што ЛАГ-ови потврђују писаном препоруком. У оквиру ове активности може бити подржана регистрација предузећа до 100 % прихватљивих трошкова регистрације, и набавка канцеларијске опреме до 50% износа прихватљивих трошкова.		
Стратешки пројекти			
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности

	▪ Број ПГ који су користили мјеру за покретања пословања младих пољопривредника ▪ Износ средстава додијељен за покретање пословања младих пољопривредника ▪ Број новооснованих руралних предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством подржаних у оквиру мјере ▪ Износ средстава додијељен за подршку оснивању руралних предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством (KM) ▪ Број новооснованих руралних предузећа за непољопривредне активности подржаних у оквиру мјере ▪ Од тога су жене носиоци ▪ Износ средстава додијељен за подршку оснивању руралних предузећа за непољопривредне активности (KM)	0	200				
		0	6.000.000 KM				
		0	2.200				
		0	9.108.750 KM				
		0	265				
		0	66 (25%)				
		0	1.060.000 KM				
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Мјером се доприноси остваривању Приоритета 3.1. будући се потичу продуктивна и непродуктивна улагања на пољопривредним газдинствима, попут улагања у инфраструктуру повезану с развојем, модернизацијом или прилагодбом климатским промјенама, куповина земљишта, опскрба енергијом и водом, што погодује покретању пословања младих пољопривредника и повећава мотивацију за оснивање властитог предузећа.						
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (KM)	Година	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:	840.000	1.470.000	3.185.000	3.478.250	3.591.750	3.603.750
	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2022-2027.						
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства						
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ						
Циљне групе	Млади пољопривредници који по први пут преузимају ПГ, оснивачи обрта и других предузећа на руралном простору повезаних са пољопривредом и шумарством, оснивачи обрта и других предузећа за непољопривредне активности на руралном простору који имају препоруку ЛАГ-а.						

4.4.5.4. Инструменти управљања ризиком пословања

Инструменти управљања ризиком пословања у оквиру ЕУ ЗПП могу укључивати финансијске доприносе премијама за осигурање усјева, животиња и биљака од материјалних губитака пољопривредника узрокованих неповољним климатским приликама, болестима животиња или биљака, најездом наметника или околичним инцидентом.

Поред тога мјера може укључивати и финансијске доприносе узајамним фондовима у сврху исплате финансијских накнада пољопривредницима за настале материјалне губитке, односно за стабилизацију прихода у случају значајног пада у њиховим приходима. Нажалост, због непостојања праксе узајамних фондова и недостатних средстава, у нашим условима овај тип мјера за сада није могуће проводити.

Мјера 1.1.9. Подршка осигурању пољопривредне производње

Мјера се односи на помоћ пољопривредним произвођачима да лакше управљају својом производњом и све израженијим доходовним ризицима повезаним са њиховом

пољопривредном дјелатношћу (производњом на отвореном), а који су ван њихове контроле.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјевености храном								
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдјевености храном								
Назив мјере	Мјера 1.1.9. Подршка осигурању пољопривредне производње								
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања*	Подршка у оквиру ове мјере може бити додијељена као финансијски допринос кроз суфинансирање премија за осигурање пољопривредне производње које пољопривредници склапају с осигуравајућим друштвима. Суфинансирање премија осигурања односи се на осигурање од штете настале због природних непогода (град, поплава, суша, мраз, ерозија тла), као и других узрока који нису под контролом пољопривредника (штете због појаве болести, угинућа и сл.), а за њих постоји могућност склапања полице осигурања. Удио јавних средстава је ограничен на највише 70% прихватљивих трошкова, а Федерално министарство пољопривреде треба спријечити прекомјерне накнаде уколико постоје додатне интервенције са других нивоа власти у Федерацији БиХ.								
Стратешки пројекти									
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори					Полазне вриједности		Циљне вриједности	
	- Број ПГ који су остварили право на суфинансирање премије осигурања - Износ средстава исплаћен за суфинансирање премије осигурања (КМ)					44		1.304	
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета						141.000		6.353.300	
	Ова мјера доприноси остварењу Приоритета 1.1. тако што повећава сигурност остваривања очекиваног дохотка и повећава отпорност ПГ-а на губитак прихода који је последица природних и других непогода. То повећава изгледе за опстанак, успјешно пословање и развој ПГ-а и у ситуацијама када наступе неповољни догађаји по пољопривредну производњу за које је могуће прибавити полицу осигурања. Повећано преживљавање пољопривредних газдинстава у околностима великог губитка прихода повећава изгледе за опскрбом пољопривредним производима из домаћих извора, што директно утиче и на сигурност снабдијевања храном домаћег становништва.								
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (КМ)	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	
	Износ:	141.000	175.000	450.000	1.045.000	1.282.500	1.500.000	1.760.000	
	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	
Период имплементације мјере	2021-2027.								
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства								
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ								
Циљне групе	ПГ која осигуравају пољопривредну производњу код осигуравајућих друштава								

4.4.5.5. Сарадња

У оквиру подршке сарадњи у ЕУ ЗПП могућа је додјела средстава с циљем олакшавања успоставе произвођачких група и организација произвођача у пољопривредном и шумарском сектору за потребе прилагодбе захтјевима тржишта, заједничког пласирања производа на тржиште укључујући припрему за продају, централизацију продаје и понуде купцима на велико, стварање заједничких правила о информацијама о производњи, развој дјелатности, вјештине пласирања на тржиште те организацију и олакшавање поступака развоја и примјене иновација.

Подршка се додјељује произвођачким групама и организацијама произвођача које је надлежно тијело државне управе признало на основу пословног плана, односно оперативног програма, а ограничава се на групе и организације произвођача који спадају у категорију малих и средњих предузећа. Пословни планови односно програми требају бити остварени у року од пет година од дана признавања произвођачке групе односно организације произвођача.

Сарадња се односи и на промицање облика сарадње између најмање двије стране које су субјекти у пољопривредном, шумарском сектору, те ланцу опскрбе храном и осталим субјектима који доприносе остваривању циљева и приоритета руралног развоја укључујући произвођачке групе, задруге и међусекторске организације, стварање кластера и мрежа. Сарадња се може односити на пилот-пројекте, развој нових производа, пракси, процеса и технологија у пољопривредном, прехранбеном и шумарском сектору, сарадњу у успостављању заједничких радних процеса, заједничко коришћење објеката и ресурса, хоризонталну и вертикалну сарадњу судионика у ланцима опскрбе, промотивне активности повезане за кратке ланце опскрбе и локална тржишта и заједничке пројекте везане за очување околиша. Мјера може обухваћати хоризонталну и вертикалну сарадњу међу субјектима у ланцу опскрбе везану уз одрживу опскрбу биомасом која се користи у припреми хране, за производњу енергије или у индустријским процесима, provedбу локалних развојних стратегија (ЛРС), успоставу и рад Локалних акцијских група (ЛАГ), и диверзификацију пољопривредних дјелатности које се односе на здравствену заштиту, друштвену интеграцију и образовање о околишу и храни.

Мјера 1.3.4. Подршка сарадњи од интереса за пољопривреду и рурални развој

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдевености храном
Приоритет	Приоритет 1.3. Унаприједити положај пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа
Назив мјере	Мјера 1.3.4. Подршка сарадњи од интереса за пољопривреду и рурални развој
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Подмјера за повезивање малих пољопривредних произвођача с организаторима откупа и прерађивачима кроз успоставу и рад произвођачких група повећава степен интегритетности унутар ланаца вриједности, усклађује понуду са тржишном потражњом, осигурава унифицирање технологије производње и подизање квалитета пољопривредних производа са малих фарми, олакшава планско увођење стандарда квалитета, осигурава адекватно истраживање тржишта и брзо прилагођавање промјенама у захтјевима купаца. Подршка се додјељује за административне трошкове успоставе и рада произвођачке групе и трошкове реализирања Пословног плана произвођачке групе. Подршка за административне трошкове везивала би се за вриједност годишње производње произвођачке групе и не може прелазити 50% највећег дозвољеног годишњег износа подршке у оквиру ове мјере. Код додјеле средстава за административне трошкове посебне погодности требају имати пољопривредне задруге са већим бројем задругара. Подршка за реализацију Пословног плана додјељује се на период до пет година, а треба се односити на побољшања квалитета производа, увођење система сљедивости, смањење употребе пестицида, минералних гнојива и других хемијских средстава, збрињавање отпада и сл.. Пословни план израђује носилац произвођачке групе (обрт, задруга односно друго предузеће које се бави откупом или прерадом). Удио јавних средстава за реализацију активности из Пословног плана је до 60% износа прихватљивих трошкова у првој години реализације, а сваке наредне године смањује се за 10% тако да у задњој години реализације износи 20% износа прихватљивих трошкова. На овај начин произвођачке групе су стимулиране проводити активности у првим годинама реализације Пословног плана. Када Пословни план одобри Федерално министарство пољопривреде склапа се уговор са носиоцем произвођачке групе. Подршка не може прелазити 10% вриједности годишње производње коју су остварили чланови произвођачке групе у години прије њене успоставе, а годишњи износ додијељених средстава не може прелазити 100.000 КМ по произвођачкој групи.

	Подмјера се односи и на успоставу организација произвођача на нивоу Федерације БиХ у секторима као што су поврће, воће, млијеко, месо, житарице и уљарице, маслинарство, виноградарство, винарство, као и другим секторима у којима пољопривредни произвођачи искажу интерес за њихову успоставу. Подршка се додјељује за успоставу и трошкове рада организације произвођача те за израду оперативних програма којима се планирају улагања у материјалну и нематеријалну имовину, истраживање и експерименталну производњу, еколошку и интегрирану производњу, дјеловање за очување тла, стварање и очување станишта, стедњу енергије, повећање енергетске учинковитости и повећање коришћења енергије из обновљивих извора, смањење стварања отпада, повећање учинковитости пријезова и складиштења, ублажавање климатских промјена и прилагодбу на њих, увођење система квалитета, промоција и комуникација са тржиштем, услуге савјетовања и техничке помоћи, размјена најбоље производне праксе и сл. Подршка може износити до 100% прихватљивих трошкова оснивања и рада организације произвођача, али не може прелазити годишњи износ од 50.000 КМ. Подмјера везана за подршку изради Локалних развојних стратегија (ЛРС) односи се на трошкове њихове израде, а што је предуслов за функционисање ЛАГ-ова. Удио јавних средстава је до 100% прихватљивих трошкова израде ЛРС, додјељује се само једном за период важења ЛРС, али не може прелазити износ од 50.000 КМ. Подмјера за подршку раду ЛАГ-ова односи се на трошкове функционисања ЛАГ-ова, а додјељује се сваке године сваком активном ЛАГ-у. Удио јавних средстава је до 100% прихватљивих трошкова ЛАГ-а, али не може прелазити износ од 40.000 КМ годишње. Подмјера за подршку организовању и наступима на сајмовима односи се на суфинансирање трошкова организације сајмова које организирају локална удружења пољопривредника и трошкова наступа на сајмовима за пољопривредна газдинства односно предузећа из области прехрамбене индустрије. Удио јавних средстава је до 25% прихватљивих трошкова организације сајма, односно наступа на сајму, и не може прелазити износ од 10.000 КМ по кориснику годишње.		
Стратешки пројекти			
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	▪ Број успостављених произвођачких група ▪ Број ПГ укључених у произвођачке групе ▪ Број израђених ЛРС ▪ Број подржаних ЛАГ-ова ▪ Број подржаних организација произвођача ▪ Број подржаних наступа на сајмовима	64 11.944 0 0 0 1	85 18.500 15 15 9 120
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Улагање доприноси остваривању Приоритета 1.2. кроз оспособљавање, коришћење савремених ИТ, пријенос знања и савјетовање које осигуравају носиоци произвођачких група (агрегатори) што доприноси повећању тржишне успјешности укључених ПГ-ова. При томе доприносимо и остваривању Приоритета 1.3. будући да укључена ПГ осигуравају повољнији положај унутар ланца вриједности јер су с откупљивачима односно прерађивачима повезани уговором о производњи и откупу, те имају јасне захтјеве у погледу примјене технологије производње и стандарда квалитета од стране агрегатора, односно крајњих купаца. Ова мјера доприноси остварењу Приоритета 3.2. кроз успоставу и provedбу сарадње везане за успоставу система квалитета и промицање кратких ланаца опскрбе што директно утиче на повећање квалитета и конкурентности пољопривредних производа на ПГ-има укљученим у произвођачке групе. Поред тога укључивање локалног нивоа (јединице локалне самоуправе, привредних субјеката и различитих удружења који заједно чине осниваче ЛАГ-ова) у креирање мјера руралног развоја од велике је важности с обзиром на одлично познавање проблема и потреба локалних заједница. Ангажман ЛАГ-ова помаже прецизнијем усмјеравању расположивих средстава фокусирањем на рјешавање најважнијих питања локалне заједнице, што је основна сврха и циљ успоставе ЛЕАДЕР приступа. Пољопривредници морају имати властиту стратегију за наступ на тржишту, а наступима на сајмовима промовирају своје производе, боље упознају тржиште и захтјеве потрошача што олакшава прилагођавање захтјевима тржишта и доношење исправних пословних одлука.		

Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (у КМ)	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:	1.734.509	1.975.000	2.470.000	3.169.000	3.425.000	3.835.000	4.165.000
	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
	Износ:	0	6.346.000	6.923.000	4.038.000	1.154.000	288.000	0
	Извор:		РЕАДП (ИФАД)	РЕАДП (ИФАД)	РЕАДП (ИФАД)	РЕАДП (ИФАД)	РЕАДП (ИФАД)	
	Износ:	0	0	145.000	2.071.000	145.000	2.548.000	0
	Извор:			АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB
Период имплементације мјере	2021.-2027.							
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства							
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ							
Циљне групе	ПГ и агрегатори укључени у произвођачке групе, Локалне заједнице које израђују ЛРС, ЛАГ-ови, удружења пољопривредних произвођача која су организирана сајам или наступила на сајму, ПГ и предузећа која се баве прерадом примарних пољопривредних производа који су наступили на сајмовима.							

3.3.5.6. Размјена знања и информација

Данашњи пољопривредници дјелују у природном, економском и технолошком окружењу које се услед ограничења ресурса, притисака на животну средину, промјена друштвених очекивања, миграција становништва, развоја нових технологија и све већег утицаја климатских промјена брзо мијења. У оваквом окружењу пољопривредници и произвођачи хране требају нова знања, нове вјештине и иновативне идеје за развој и управљање својим производним системима.

У блиској будућности највећу пажњу треба посветити елементима модернизације пољопривредне политике, што би требало побољшати ефикасност интервенција у циљу постизања стратешких циљева. То се првенствено односи на: стварање, дијелење и коришћење знања и иновација те развој дигиталних технологија у пољопривреди и руралним подручјима. Стални пренос знања у пољопривреди предуслов је за неопходно реструктурирање сектора које би, подржано интервенцијама утврђеним пољопривредном политиком, требало довести до постизања крајњих зацртаних циљева, односно до повећања конкурентности сектора и одрживог развоја руралних подручја, све уз одрживо коришћење ресурса, заштиту животне средине и борбу са климатским промјенама.

У нашим условима практично нема ни елемената системског приступа примјени знања и иновација у пољопривреди па се у овом стратешком периоду мора приступити успостављању потребне инфраструктуре и интеграцији иначе ограничених капацитета. Неопходно је барем иницијално промовисати модел интегрисаног система пољопривредног знања и иновација (АКИС) којег карактерише оквирно дефинисана и циљана сарадња између група заинтересованих субјеката (пољопривредници, узгајивачи шума, савјетодавци, предузетници, потрошачи и истраживачи). Према искуствима из развијених земаља, овакав систем би требао омогућити стварање и

размјену знања на отворен начин, са организацијом за сусрете и комуникацију између актера (тзв. оперативне групе пољопривредно-иновацијског партнерства) те за развој и примјену на знању заснованих или иновативних идеја. Успостављање АКИС-а према европским стандардима треба регулисати посебним законским прописом којим се дефинишу компоненте система, начини планирања и имплементације те његово финасирање.

У Федерацији БиХ је, дакле, тек потребно приступити успостављању АКИС система. Како се ради о новом и захтјевном моделу реално је очекивати да ће (уз услов да постоји политичка воља да се иде у његово успостављање) знатан дио наредног стратешког периода проћи у стварању регулаторних претпоставки за овакав систем те првим увезивањима његових актера. Ипак, уз добру организацију АКИС систем би већ крајем стратешког периода могао бити у функцији. Уз ову претпоставку, овдје се наводе уобичајене групе активности још не потпуно развијених АКИС система. Дакле, могуће АКИС иницијативе, активности и програми крајем стратешког периода у Федерацији БиХ би могле бити: 1) повећање размјена знања и јачање веза између истраживања и праксе; 2) јачање пољопривредног савјетодавства кроз АКИС систем; 3) интерактивно иновирање кроз оперативне групе партнерства за иновације у пољопривреди; 4) подршка дигиталној транзицији у пољопривреди и 5) промовисање система обавезног оспособљавања и образовања у пољопривреди.

И без посебне анализе постојећег стања, јасно је да је степен *повезаности пољопривредника и креатора знања* у нашим условима на врло ниском нивоу. У БиХ и Федерацији БиХ реално нема услова за фундаментална научна истраживања која захтијевају знатна финансијска средства, развијену научну инфраструктуру и реномиране научнике и истраживаче. Извјесно је да ће у дугом наредном периоду научна истраживања у пољопривреди у нашим условима бити апликативног карактера, при чему ће научно-стручна заједница бити усмјерена на пренос научних иновација и напредних технолошких рјешења из земаља са развијеном научно-истраживачком дјелатношћу. И у оваквим условима је потребно обезбиједити средства за истраживања, уз осигурање системског приступа заснованог на јасним критеријумима код одабира научно-истраживачких пројеката који ће се финансирати јавним средствима. Подручја и теме истраживања треба усмјеравати ка пројектима од практичне важности за пољопривреднике и остале секторске актере који за циљ имају рјешавање или ублажавање кључних проблема и изазова у сектору. Дугорочно системско рјешење унутар АКИС-а омогућава отворен приступ у дефинисању иновативних пројеката од стране оперативних група формираних за проналажење рјешења за одређено конкретно приоритетно питање. У оквирима дефинисаних стратешких циљева пољопривредници и други актери вертикалног ланца на подсекторском нивоу ће практично одлучивати о истраживању које ће се проводити на бази својих стварних потреба за превладавањем специфичних проблема у производњи, маркетингу и другим сегментима.

По својим поставкама АКИС ради на јачању веза између истраживања и праксе кроз усмјеравање истраживача на креирање конкретних резултата у складу с потребама сектора који су лако разумљиви корисницима, осигурање директних контаката између истраживача и актера у реалном сектору, организовање обука за истраживаче са размјеном иновативних резултата и истраживања, повезивање истраживача са огледним фармама, итд.

АКИС посебно инсистира на важности *пољопривредног савјетодавства*, јер је оно један од главних извора за доношење одлука пољопривредника. Најважнија улога савјетодавца остаје директан, али двосмјеран контакт с пољопривредницима: пружање потребних информација и савјета пољопривредницима, али и прикупљање информација о потребама и капацитетима пољопривредника те укључивање

пољопривредника у иновативне пројекте и пренос знања. Пољопривредни савјетодавци морају имати приступ најновијим научно-стручним сазнањима те редовно надограђивати своја знања и вјештине. Истраживачи и савјетодавци морају бити у контакту, а савјетодавци би требали бити међу кључним актерима код креирања истраживачких пројеката и развоја иновација. Поред јавне пољопривредне савјетодавне службе, треба стварати претпоставке за повећање броја приватних савјетодаваца кроз подршке њиховом организацијском успостављању, али и кроз регулаторно дефинисање могућности да пољопривредници сами бирају своје савјетодавце. Извјесно је да ни јавни ни приватни пољопривредни савјетодавци не могу бити у редовном контакту са свим пољопривредницима на великом броју пољопривредних газдинстава. Кроз сарадњу институција, савјетодавних служби и представника пољопривредника потребно је успоставити критеријуме приоритета савјетодавног дјеловања (нпр. предност за газдинства с израженијим развојним потенцијалом, газдинства подржана већим буџетским подршкама, газдинства са већим бројем запослених, задруге, млади пољопривредници који почињу пољопривредну дјелатност и сл.). За мале пољопривредне произвођаче с ограниченим развојним потенцијалима потребно је припремити и дистрибуирати посебне едукативне пакете (са нпр. темама о диверзификацији дјелатности, начинима повећања производње, увођењу алтернативних производних система, итд.) те им омогућити приступ јавно доступним савјетодавним информацијама (нпр. обавјештајно-прогнозне службе, информације о стању на тржишту и сл.).

АКИС ствара претпоставке за креирање *интерактивних иновација у пољопривреди* кроз формирање и подржавање рада оперативних партнерских група за иновације у пољопривреди, а понегдје и кроз платформе за стварање и пренос знања које воде сами пољопривредници. Оперативне партнерске група за иновације у пољопривреди могу бити различитог састава, али у правилу укључују пољопривреднике, истраживаче, пољопривредне савјетодавце, представнике индустрије, еколошка удружења, представнике удружења потрошача и невладине организације. Основни задаци оперативних група су идејно креирање и реализација заједничких пројеката који би требали допринијети постизању дефинисаних циљева и рјешавању конкретних проблема.

Дигитална трансформација пољопривреде у развијеним земљама се намеће и биће све важнији фактор развоја и повећања конкурентности сектора. Ова трансформација, међутим, захтијева низ предуслова, од успостављеног АКИС-а и развијене дигитализационе инфраструктуре, до дигиталне писмености пољопривредника и других корисника система дигитализације пољопривреде. Приступ дигиталним технологијама, а посебно софистицираним рјешењима у области прецизне пољопривреде и другим дигиталним апликацијама које су често дизајниране за велике производне системе, може бити проблематичан момент за мале и средње пољопривредне произвођаче, те за старије пољопривреднике невичне употреби дигитализованих система који најчешће траже специфична знања и вјештине. Овдје важну улогу имају пољопривредни савјетодавци који, са довољно знања, имају приступ подацима и информацијама дигиталне природе који могу бити од помоћи пољопривредницима који их сами не могу или не знају користити. Уз то, савјетодавци би требали подржавати пољопривреднике у овладавању барем неким дигиталним технологијама те промовисати корисне, једноставне и шире доступне апликације отвореног кода. Како је већ поменуто, дигитална трансформација пољопривреде је вјероватно најзахтјевнији процес у оквиру АКИС-а и иначе, па је реално очекивати да тек са успостављањем АКИС-а и снажном мобилизацијом више институција и сектора у нашим условима дође до широке примјене дигиталних технологија у пољопривреди.

С циљем побољшања знања и квалификација пољопривредних произвођача потребно је размотрити могућност увођења система *сталне едукације и усавршавања*

пољопривредника. Према праксама развијених земаља које проводе овакве системе, едукације и обуке се реализују према врсти пољопривредне дјелатности и са прописаним фиксним бројем сати. Овакве програми едукација и обука најчешће се организују за кориснике буџетских подстицаја код покретање нових секторских послова младих пољопривредника, промјене организацијског облика пољопривредних газдинстава, провођења пројеката интеграције, оснивања и рада пољопривредних задруга, итд. Едукације могу бити обавезујуће и за кориснике финансијске подршке кроз друге стратешки дефинисане мјера, у областима у којима је потребно значајно повећати ниво знања и вјештина пољопривредника те за специфичне и сложене проблеме као што су нпр. агро-еколошке мјере, одржива управљања ресурсима, заштита биодиверзитета, мјере борбе или прилагођавања климатским промјенама, низак квалитет производа, ниска сигурност производа. итд. На нашим просторима учење, а поготово стално учење, нису међу омиљеним активностима. Кроз сталан рад пољопривредних савјетодаваца потребно је, између осталог код пољопривредника подизати свијест о важности знања и праћења нових технолошких и других достигнућа. Сами трошкови континуиране едукације и усавршавања пољопривредника не морају бити високи и у правилу се организују кроз систем регионално распоређених едукационих центара, често при средњим стручним школама, институтима, заводима или факултетима. Овакве центре, међутим, могу организовати и друге заинтересоване компетентне организације. Континуиране едукације и усавршавања пољопривредника (али и других заинтересованих за покретање пољопривредне дјелатности) кроз сарадњу са за то надлежним министарствима образовања, треба уврстити у моделе неформалног цјеложивотног учења за одрасле те као могућност за доквалификације или преквалификације.

Мјера 1.2.2. Подршка размјени знања и информација

Подршка за размјену знања и информација о пољопривредним, шумарским и руралним предузећима у оквиру ЕУ ЗПП додјељује се за покривање трошкова свих релевантних активности на промицању иновација, приступа образовању, те савјетовања, размјене и ширења знања и информација.

Подршка може покривати струковно оспособљавање и активности стицања вјештина, демонстрационе активности и информативне активности. Подршка може покривати и кратке размјене у управљању пољопривредним газдинством, као и посјете пољопривредним газдинствима и шумама.

Подршка може бити додјеливана и за оснивање савјетодавне службе за пољопривредна газдинства односно успоставу и функционисање система пољопривредног знања и иновација (АКИС). Корисник подршке је проводилац оспособљавања или друге активности пријеноса знања или информација. Ове подршке не укључују курсеве и подуке које чине дио средњошколског или неког вишег нивоа образовања.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдевености храном
Приоритет	Приоритет 1.2. Јачати тржишне оријентисаности повећањем конкурентности, укључујући стављање већег нагласка на истраживање, технологију и дигитализацију
Назив мјере	Мјера 1.2.2. Подршка размјени знања и информација
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања*	Мјером се подржавају активности које потичу размјену знања и информација међу судионицима у сектору пољопривреде и прехранбене индустрије у Федерацији БиХ, што треба директно повећати одрживост и учинковитост пословања ПГ-а и предузећа за прераду примарних пољопривредних производа. Подмјера за успоставу система АКИС за стварање и пријенос иновација и информација у пољопривреди и прехранбеној индустрији треба омогућити систематско управљање процесом

	стварања и коришћења иновација и пријеноса знања на крајње кориснике односно ПГ и предузећа која се баве прерадом. Мјера треба подржати трошкове рада координационог тијела и његових активности усмјерених за сарадњу између научних, образовних и стручних институција, савјетодавне службе и крајњих корисника у циљу стварања иновација и пријеноса најновијих знања директно у производњу. Удио јавних средстава за ову мјеру може бити до 100% прихватљивих трошкова активности. Посебна подмјера односи се на успоставу и рад тачака изврсности на најбољим ПГ-има са изванредним резултатима у производњи и продаји својих производа. Тачке изврсности примјењују нове технологије или имају иновације које могу послужити као примјер другим ПГ-има за повећање њихове учинковитости, подизање квалитета производа или смањење негативних утицаја производње по околиш. Подршка се додјељује ПГ-у које је добило статус тачке изврсности на основу вишегодишњег уговора у оквиру којег се власник, у сарадњи са пољопривредном савјетодавном службом, обвезује пружати све потребне информације пољопривредницима заинтересираним за преузимање практичних знања која нуди тачка изврсности. Удио јавних средстава је до 100% прихватљивих трошкова, а не може прелазити износ од 15.000 КМ годишње по тачки изврсности.							
Стратешки пројекти								
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности		Циљне вриједности				
	▪ Износ средстава додијељен за активности везане за АКИС (КМ)	0		1.200.000				
	▪ Број радних група који раде на размјени знања и информација	0		7				
	▪ Број успостављених тачака изврсности	0		15				
	▪ Број носиоца ПГ-а који су посјетили тачке изврсности	0		3.600				
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Овом мјером пољопривредницима се осигурава помоћ у прилагођавању њихове производње захтјевима тржишта и потрошача што доприноси остварењу Приоритета 1., уз истовремено повећање изгледа за постизање дугорочне одрживости производње и подизања нивоа добробити животиња. Ова мјера доприноси остварењу Приоритета 1.2. кроз пружање помоћи ПГ-има код стварања властите визије и стратегије за наступ на тржишту, односно свијести о властитој одговорности код доношења најважнијих пословних одлука. Примјена добрих производних и околишних пракси доприноси остварењу Приоритета 2.2. јер помаже бољем одговору на климатске и околишне изазове, али и повећању свијести пољопривредника о потреби поштивања стандарда како би се осигурало одрживо бављење пољопривредном производњом и очувао природни околиш.							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (КМ)	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:	0	0	350.000	430.000	445.000	460.000	475.000
	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период имплементације мјере	2023-2027.							
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства							
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ							
Циљне групе	Координационо тијело за АКИС и пољ. савјетодавне службе, факултети, институти и ПГ укључени у АКИС, ПГ-и који имају статус тачке изврсности							

4.4.5.7. Развој руралне инфраструктуре и побољшање доступности услуга сеоском становништву

Мјера 3.1.3. Подршка развоју руралне инфраструктуре

Подршка у оквиру ове мјере у ЕУ ЗПП укључује састављање и ажурирање планова за развој општина и села у руралним подручјима и њихових основних услуга, улагања у израду, побољшање или проширење свих врста мале инфраструктуре укључујући улагања у обновљиве изворе енергије и уштеду енергије, израду, побољшање и ширење инфраструктуре за широкопојасне технологије и јавним е-рјешењима владе. Мјера такођер може обухваћати улагања у успоставу побољшање или ширење основних локалних услуга за рурално становништво укључујући слободно вријеме и културне активности те повезану инфраструктуру. Подршка поред осталог може обухватити обнову и унапређење културне и природне баштине села и руралних крајолика, пренамјену зграда и објеката у циљу побољшања квалитета живота или околишне учинковитости насеља.

Подршка се може односити и на улагања у велику заједничку инфраструктуру која је дио Локалних развојних стратегија попут пројеката наводњавања, одводње, комасације, изградња брана и друга улагања од стратешке важности за развој пољопривреде и руралног простора.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 3: Снажнија социо-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја		
Приоритет	Приоритет 3.1. Привлачити младе пољопривреднике и стварати пословни амбијент у руралним подручјима		
Назив мјере	Мјера 3.1.3. Подршка развоју руралне инфраструктуре		
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања*	Мјера је намијењена подршци изградњи руралне инфраструктуре од важности за становништво руралних простора. Прихватљива су улагања у изградњу и опремање објеката канализације и прочишћавања отпадних вода, изградњу и опремање топлана и изградњу локалне цестовне инфраструктуре (некатегоризоване цесте, са припадајућим мостовима). Подмјера везана за подршку изградњи стратешке руралне инфраструктуре односи се на пројекте наводњавања и одводње, односно пројекте комасације пољопривредног земљишта, обухваћају подручја погодна за провођење наведених врста захвата, а чије провођење неће утицати на погоршање стања околиша или угрозити вриједне природне екосистеме. Пројекте кандидирају и проводе јединице локалне самоуправе на основу ЛРС-а или друге локалне развојне стратегије, односно одговарајућих годишњих програма. Пројекте стратешке руралне инфраструктуре реализирају јединице локалне самоуправе у сарадњи с Федералним министарством пољопривреде и другим надлежним институцијама, а финансирају се из средстава кредитног задужења на међународном тржишту капитала. Улагања у руралну инфраструктуру подржавају се у насељеним мјестима испод 10.000 становника према подацима последњег пописа становништва. Кандидирани пројекат улагања у руралну инфраструктуру мора бити у складу са просторним планом јединице локалне самоуправе, имати идејни пројекат, грађевинску дозволу, односно рјешење за извођење радова. Удио јавних средстава је до 100% вриједности улагања с тим да удио средстава из Буџета Федералног министарства не може прелазити 25% вриједности улагања, односно износ од 100.000 КМ. За улагање у пројекте стратешке руралне инфраструктуре удио јавних средстава је до 100% вриједности улагања укључујући и ПДВ, а сноси га федерални ниво власти.		
Стратешки пројекти			
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности

	▪ Број подржаних пројеката изградње канализације и пречишћавања отпадних вода ▪ Број подржаних пројеката изградње и опремања топлана ▪ Број подржаних пројеката изградње локалне цестовне инфраструктуре ▪ Површина земљишта обухваћена системима за наводњавање и одводњу ▪ Површина земљишта обухваћена комасацијом (хектара)	0	10			
		0	5			
		0	100			
		0	2.500			
		0	30.000			
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Олакшавање пословног развоја доприноси остварену Приоритета 3.1. и чврсто је повезано са постојањем инфраструктуре неопходне за несметано функционисање ПГ-а и других привредних субјеката, али и задовољавања потреба и стандарда руралног становништва. Додјела подршке продуктивним и непродуктивним улагањима на ПГ-има и изван њих, попут улагања у стратешки важну инфраструктуру повезану са развојем дио је напора за стварање повољног пословног амбијента на руралном простору.					
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (КМ)	Година	2023.	2024.	2025	2026.	2027.
	Износ:	0	400.000	700.000	950.000	1.950.000
	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
	Износ:	5.731.000	1.973.000	9.925.000	9.755.000	5.011.000
	Извор:	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB
	Износ:			15.000.000	45.000.000	30.000.000
	Извор:			Кредитно задужење	Кредитно задужење	Кредитно задужење
Период имплементације мјере	2023-2027.					
Институција одговорна за координацију и имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства					
Носиоци мјере	Сектор за рурални развој и ПСС, Агенција за плаћања при ФМПВШ, ПИУ јединица ФМПВШ					
Циљне групе	Јединице локалне самоуправе, ПГ-и и други власници пољопривредног земљишта					

4.4.6. Опште услуге у пољопривреди

4.4.6.1. Политика сигурности хране

У основи политике сигурности хране остаје раније широко прихваћени концепт потпуне покривености цјелокупног процеса производње и промета хране (од поља до стола). Политика и стратегија сигурности хране доприносе циљевима пољопривредне и здравствене политике, првенствено кроз осигурање довољне количине здравствено сигурне и квалитетне хране за становништво. Од једнаке је важности и чињеница да је висок ниво сигурности хране предуслов за повећање конкурентности пољопривредно-прехранбених производа на домаћем и иностраном тржишту.

Иако су у претходним годинама остварени знатни помаци, систем сигурности у Босни и Херцеговини још није у потпуности заокружен. Први и врло захтјевни кораци у његовом успостављању иначе се односе на стварање институционално-регулаторног оквира, који је Босна и Херцеговина, а тиме и у Федерација БиХ релативно добро развијен. Поред даљег рада на његовом заокруживању, потребно је снажно побољшавање испуњавања прописаних критеријума од стране свих субјеката у интегрисаном ланцу сигурности хране и, посебно, јачање система службених контрола. Побољшање функционалности система сигурности хране треба да обезбиједи брзо и ефикасно управљање ризицима за сигурност хране. Већ је успостављен приступ да сваки сегмент у ланцу производње и промета хране мора испуњавати прописане критеријуме и бити контролисан. Системом службених контрола хране треба осигурати провођење обавеза субјеката у ланцу производње хране, уз покривање потенцијалних ризика у свим фазама: од инпута у приманој пољопривредној производњи, преко пољопривредне производње, сировина и прераде, до транспорта, складиштења, продаје и употребе хране.

Нема сумње да ће и у наредном периоду политика сигурности хране у Босни и Херцеговини пратити принципе ове политике које својим стратешким документима утврђује ЕУ. При овом ће сада стандардни захтјеви за високим нивоом сигурности хране бити под значајним утицајем одређења ЕУ ка климатској неутралности, одрживим системима производње хране, промовисањем одрживе потрошње хране, промовисањем одрживе и здраве исхране, смањењем бацања хране, итд.

У предстојећем периоду све институције укључене у систем контроле хране и обезбјеђење њене сигурности треба да наставе са унапређењима достигнутог нивоа система контроле и сигурности хране, уз рјешавање евидентних недостатка. Приступ политици сигурности хране треба дефинисати кроз слиједећа подручја дјеловања: 1) побољшање система сигурности хране и здравља животиња; 2) успостављање основа за стварање одрживог прехранбеног система и 3) јачање система заштите здравља биљака.

Унапређење система сигурности хране и здравља животиња

Постојећи легислативни оквир номинално покрива цијели ланац сигурности хране, укључујући сточну храну и примарну пољопривредну производњу, успостављајући задовољавајући ниво заштите потрошача. Прије свега активностима Агенције за сигурност хране БиХ одредбе релевантне легислативе ЕУ у домену сигурности хране се релативно задовољавајућом динамиком преносе у легислативу у БиХ. Поред тога Агенција за сигурност хране БиХ, Уред за ветеринарство БиХ и Управа БиХ за заштиту здравља биља прате нове стандарде и препоруке међународних организација као што су ЦАЦ, ОИЕ, ИППЦ и у складу с њима, у правилу, правовремено реагују подношењем легислативних иницијатива према институцијама надлежним за њихово доношење.

Сигурност хране заснива се на интегрисаној групи прописа хоризонталног и вертикалног карактера о хигијени хране за све врсте хране на свим нивоима и у свим сегментима ланца сигурности хране, укључујући примарну производњу. Првенствену одговорност за сигурност хране носе субјекти у њеној производњи и промету, посебно кроз провођење система унутрашње контроле засноване на ХАЦЦП у доменима прераде и паковања те кроз примјену добрих пољопривредних, произвођачких и хигијенских пракси. Надлежна тијела кроз програме праћења, службене контроле и посебне облике контрола у обавези су да осигурају интегритет система контроле и обезбјеђења максимално могућег нивоа сигурности хране.

Сигурност хране за животиње други је стуб интегралног приступа здравственој сигурности хране. Својим својствима (састав, квалитет) храна за животиње има утицаја

на здравље животиња, а тиме и на сигурност хране анималног поријекла. Јачање опште политике сигурности хране у наредном периоду би требало обухватати и прописивање забрана употребе одређених производа у исхрани животиња, уз утврђивање максимално дозвољених концентрација непожељних супстанци. Погоне за производњу хране за животиње треба регистровати и одобравати према критеријумима за регистрацију и одобравање погона за производњу хране. Неопходно је успоставити одговарајуће хигијенске критеријуме за производњу и трговински промет хране за животиње. Иако то тражи додатне институционалне ангажмане, потребно је успоставити системски мониторинг хране за животиње на одређене биолошке, хемијске и друге опасности. Принципе осигурања слједивости који вриједе за производњу и промет хране треба адекватно примијенити и на производњу и промет хране за животиње.

Нуспроизводи животињског поријекла важан су фактор пословања у пољопривредно-прехранбеном сектору, јер могу представљати и додатну вриједност производњи, али и посебан ризик по здравље људи и животиња и стање животне средине. Уколико према неком од модела циркуларне економије није сврсисходна посебна обрада и прерада нуспроизвода животињског поријекла, потребно је осигурати посебне системе контроле и управљање током производње основних производа, односно током промета, коришћења и/или безбједног уклањања. У Федерацији БиХ је потребна изградња и опремање постројења за прераду и безбједно уклањање нуспроизвода животињског поријекла, уз легислативно обавезивање субјеката у производњи хране животињског поријекла на њихово безбједно уклањање или безбједну употребу у сврхе нпр. производње техничких производа, енергије и сл. Поред изградње и опремања посебних постројења за збрињавање нуспроизвода животињског поријекла (укључујући мртве животиње), према могућностима, у буџетским средствима треба планирати и суфинансирање трошкова одлагања ових нуспроизвода којима ће бити изложени произвођачи.

Брига о здрављу животиња доприноси, а често и одређује ниво сигурности хране и економичност сточарске производње. Овдје су од посебне важности спречавање ширења заразних болести животиња и заштита људи од заразних болести које се преносе са животиња на људе, али и етички захтјев за хумано поступање према животињама. Легислатива ЕУ у овом погледу захтијева израду и провођење детаљних планова за праћење, контролу и искорјењивање болести животиња, као и провођење мјера биолошке сигурности на фармама. Приоритет и у наредном периоду остају зоонозе које представљају ризик за здравље људи, али и економски важне заразне болести животиња. Актуелне накнаде за убијене и/или угинуле животиње код мјера сузбијања ширења заразних болести животиња значајно су буџетско оптерећење, а при томе немају посебног утицаја на провођење превентивних мјера и повећање одговорности за здравље животиња код узгајивача. Проблему треба приступити озбиљно, а једна од могућности је успостављање одрживијег рјешења кроз јавно-приватно партнерства између узгајивача животиња, државних институција, финансијских институција и осигуравајућих друштава с циљем равноправне и реалне подјеле одговорности и трошкова код сузбијања и искорјењивања заразних болести животиња.

Ветеринарски лијекови се морају посматрати са два аспекта. Један је заштита здравља и терапија болесних животиња, а други је заштита јавног здравља кроз обезбјеђивање хране без остатака ветеринарско-фармацеутских производа. Важно је нагласити да се у посљедње вријеме, првенствено у ЕУ, успостављају и снажна ограничења у примјени ветеринарско-фармацеутских препарата који доводе до повећања резистентности микроорганизама који узрокују болести. У овом погледу потребно је унапређење постојећег система заштите од присуства резидуа

ветеринарско-фармацеутских супстанци у храни кроз даље јачање система и процедура за одобравање ветеринарских лијекова.

Регистар фарми и идентификација животиња неопходан су услов за ефикасну контролу здравља и добробити животиња, али и за слједивост и сигурност хране животињског поријекла. Систем идентификације животиња треба потпуно развити и настојати да се он функционално повеже са елементима система слједивости хране у интегрисан и конзистентан систем слједивости у свим фазама производње и промета хране животињског поријекла.

Добробит животиња интегрише се у систем здравља животиња и сигурности хране на начин обезбјеђења потребне равнотеже између захтјева и критеријума за добробит животиња, с једне стране, и здравствених, економских и социјалних аспеката, али и аспеката заштите животне средине, с друге стране. Тренутно само мањи број фарми у Федерацији БиХ задовољава захтјеве стандарда добробити животиња, а посебан проблем представљају већи производни погони са елементима индустријског узгоја (посебно у свињогојству и перадарству). На испуњавању захтјева релативно добро постављених актуелном легислативом треба кроз системе контрола инсистирати, посебно имајући у виду да је поштовање стандарда о добробити животиња посебно важно код одобравања извоза у ЕУ.

У домену примарне биљне производње сигурност хране се обезбјеђује кроз добре хигијенске и добре пољопривредне праксе на нивоу пољопривредног газдинства. Овдје се посебно важним сматрају досљедно провођење механизма заштите здравља кроз легислативно утврђивање максимално дозвољених резидуа пестицида у производима биљног и животињског поријекла те њиховом контролом, као и поштивањем критерија за правилну употребу пестицида.

Питања сигурности хране од посебног су значаја у контексту извоза производа пољопривреде и прехранбене индустрије на тржиште ЕУ, али и на друга, не мање захтјевна тржишта. Остварена права на извоз неких производа из домена анималне производње (риба, млијеко, пилетина) у ЕУ охрабрује и потврда да у БиХ постоје регулаторни, институционални и контролни капацитети који обезбјеђују кредибилитет у погледу сигурности хране. Међутим, на оствареном се не може остати и потребни су знатни додатни напори како би се унаприједило стање сигурности хране на домаћем тржишту, али и како би се обезбиједио извоз на тржиште ЕУ и друга тржишта знатно већег броја пољопривредних и прехранбених производа те живих животиња.

Испуњавање стандарда у домену сигурности хране и здравља и добробити животиња треба снажније подржати кроз конкретне мјере пољопривредне политике, а првенствено кроз суфинансирање трошкова потребних улагања на фармама и газдинствима. Сигурност хране треба да је знатно снажније у фокусу савјетодавне подршке и специјализованих обука за пољопривреднике и произвођаче хране. Допринос сигурности хране и с тим уско повезаним системима контроле хране, поред ажурирања легислативног оквира, надлежне институције треба да дају кроз побољшања интеграције и интероперабилности система евиденција и постојећих или новоуспостављених база података. Од значаја може бити и подршка јачању лабораторијских капацитета, посебно у погледу контрола параметара састава и квалитета хране произашлих из легислативних захтјева.

Унапређење система заштите здравља биљака

Основе приступа ЕУ у домену заштите здравља биљака успостављене су кроз унапређење националних система за ефикасно и одрживо функционисање институција и тијела надлежних за заштиту здравља биљака и производа биљног поријекла,

одобравање тржишног промета у складу с одредбама Међународне конвенције о заштити здравља биљака те смањењу ризика од употребе фитофармацеутских средстава на здравље људи, животиња и стање животне средине. Инсистира се на практично сталној *процјени фитосанитарних ризика* и дефинисању активних мјера за ефикасно смањење тих ризика. Ова, институционална, настојања треба употпунити активностима на подизању свијести пољопривредних произвођача и других субјеката у системима заштите здравља биљака о утицајима овог система и на одрживост пољопривредне производње и на здравље конзумента хране.

Један од главних елемената фитосанитарног система је праћење здравственог стања стратешких пољопривредних култура. За ово је потребна израда и провођења програма праћења, уз дефинисан одабир култура и штетних организама за праћење, уз концентрисање на карантинске штетне организме. На основу друштвених, економских, еколошких и других фактора институционално је потребно утврдити приоритете програма праћења на годишњем нивоу. *Фитосанитарним мониторингом* утврђује се здравствено стање биљака, присутност и распрострањеност штетних организама на одређеном подручју, али се и стичу услови за олакшање или повећање извоза биљних пољопривредних производа.

У БиХ одобрења за употребу издају се за фитофармацеутска средства која садрже активне супстанце и друге састојке одобрене у ЕУ. У складу са захтјевима релевантне легислативе у ЕУ, активности у доменима маркетинга и употребе фитофармацеутских средства би требало артикулисати кроз доношење *акционог плана за одрживу употребу фитофармацеутских средстава*. Овим планом утврђују се циљеви, мјере, индикатори праћења и рокови за постизање одрживе употребе фитофармацеутских средстава. Питања квалитета и правилне примјене фитофармацеутских производа треба утврдити посебним *програмом мониторинга и контроле* који обухвата провјеру фитофармацеутских средстава те њиховог складиштења, дистрибуције и употребе. Као посебан или систем интегрисан са поменутиим програмом мониторинга и контроле треба успоставити и програмиран систем *контроле и мониторинга резидуа* барем одабраних активних супстанци фитофармацеутских средстава у пољопривредним производима и прехранбеним производима. У овом погледу потребна је стална и снажна подршка надлежних инспекцијских управа.

У БиХ су остварени одређени резултати у примјени тзв. интегралне заштите пољопривредних биљака која се концентрише на производњу здравих биљака уз што мање поремећаја агроеколошких система и подстицање природних механизма заштите биљака. Овај концепт је потребно даље јачати, између осталог, и кроз снажније промовисање алтернативних приступа или техника заштите биљака који за циљ имају даље смањење потреба за коришћењем фитофармацеутских средстава. За провођење интегралне заштите биљака од изузетне важности је успостављање *система прогноза и обавјештавања* о појавама економски најважнијих биљних болести и штеточина. Ови системи се, у правилу, успостављају преко мреже агрометеоролошких станица и формираних канала информисања пољопривредника о правовременој примјени препоручених мјера за заштиту здравља биљака. Иако само успостављање прогнозно-обавјештајног система није јефтино и једноставно, једном успостављен систем омогућава смањење трошкова заштите биљака, доприноси заштити животне средине и повећава здравствену сигурност пољопривредних производа.

Према постојећим прописима у Федерацији БиХ послове у вези промета фитофармацеутским средствима могу обављати *особе са сертификатом* као доказом о похађању посебне обуке и положеним испитом. Међутим, овим или сличним програмима обуке и сертификарања би требало обухватити и агрономе и пољопривреднике који директно примјењују фитофармацеутска средства, барем на већим посједима. Иако су у Федерацији БиХ за ово успостављене одређене

регулаторне претпоставке, потребно је снажније инсистирати на обавезној *контроли и сертификацији опреме* за професионалну примјену фитофармацеутских средстава.

Обезбјеђивање правилне употребе фитофармацеутских средстава не може бити без едуковања, обуке и подизања свијести свих релевантних субјеката о важности правилне примјене за заштиту здравља људи и животиња те за заштиту животне средине. Сви, или барем сви тржишно оријентисани пољопривредни произвођачи требали би бити дужни водити *евиденцију о врстама и начинима употребе фитофармацеутских средстава* по површинама и културама, са информацијама о датумима и дозама примјене, све уз потребу инспекцијског контролисања.

Стандарди и схеме квалитета у пољопривреди и прехранбеној индустрији

Полазећи од данас глобално прихваћеног начела да је одговорност за сигурност хране на сваком учеснику у ланцу њене производње и дистрибуције, све већи број озбиљних пољопривредних произвођача и практично сви важнији субјекти прехранбене индустрије уводе и примјењују различите стандарде за обезбјеђење како сигурности хране, тако и њених других квалитативних својстава. Стандарди су по себи необавезујући, иако их се легислативом може превести у обавезујуће норме. У овом погледу је нпр. типичан примјер ХАЦЦП систем којег је Комисија Цодех Алиментариус давно препоручила као модел превентивног дјеловања и ефикасног спречавања здравствених ризика у вези са храном током њене производње. ХАЦЦП је, међутим од препоруке у међувремену постао законски обавезујући систем за све прерађиваче и произвођаче хране.

Поред пометнутог ХАЦЦП система, данас постоје десетине стандарда у ужем смислу прилагођених за осигурање провођења добрих хигијенских пракси и обезбјеђење високог нивоа сигурности пољопривредних производа и хране (ИСО 2200, ФССЦ 22000, СЦФ, ИСФ, ГСФИ, ГЛОБАЛГ.А.П са верзијама за различите пољопривредне производње, ИФС, БРЦ, ГМП + ФСА, Халал стандард, Косхер стандард, да се помену само неки). Неки од њих су изузетно захтјевни и скупи за увођење и одржавање, али су у праву и реномиранији. Важно је нагласити да се производни систем који под законском обавезом или добровољно приступа увођењу и примјени стандарда мора својим дефинисаним циљевима, визијама и развојним пројекцијама јасно и одговорно одредити у правцу производње здравствено сигурне и на друге начине нутритивно вриједне и квалитетне хране. Иако су праве сврхе увођења и примјене стандарда у пољопривреди и прехранбеној индустрији побољшања организације и осигурање сигурних и квалитетних производа за тржиште, многи производни системи увођење и одржавање стандарда виде и као добар маркетиншки алат.

Иако се по својој основној интенцији знатно разликују од стандарда, тзв. схеме квалитета у пољопривреди и прехранбеној индустрији, поред гаранције квалитета, састава и метода производње, у праву осигуравају и здравствено сигурније производе. И у нашој пракси су већ познати модели заштите поријекла (ПДО) или географског поријекла (ПГИ) прехранбених производа те посебне категорије заштите гарантовано традиционалног квалитета (ТСГ). Право на истицање ознака поријекла или гарантованог традиционалног квалитета произвођачи стичу на основу праћења и мишљења сертификационих тијела, што потрошачима пружа знатне гаранције о укупном квалитету производа који су, успут, на тржишту најчешће и скупљи од производа без ових ознака.

Како је одржавање једном уведеног стандарда или схеме квалитета под сталним надзором компетентних сертификационих тијела, сасвим је сврсисходно да се као врло ефикасан начин унапређења сигурности хране (али и њених других квалитета) из буџетских средстава осигура ако не потпуно финансирање, онда барем

суфинансирање трошкова увођења стандарда и схема квалитета у пољопривреди и прехранбеној индустрији. Контрола употребе буџетских средства за ове намјене је једноставна, а клијенти који приступају увођењу стандарда или схема квалитета у правилу су међу најодговорнијим секторским актерима.

Успостављање одрживог прехранбеног система

Одрживост агро-прехранбеног система дугорочан је задатак који захтијева низ промјена у приступима и структуралне интервенције. Међу елементима одрживости овог система чијем активирању се може приступити и у актуелним условима је прије свега јаснији одговор пољопривреде и производње хране на захтјеве друштва за већим степеном квалитета и здравствене сигурности хране, укључујући нутритивни састав и питања хране која завршава као отпад. Кроз институционално-стручну сарадњу би требало приступити изради плана за опскрбу храном и сигурност хране, са програмом снажнијег промовисања домаћих пољопривредно-прехранбених производа и, посебно, с циљем јачања одрживе производње и потрошње.

Припрема стратешког документа за одрживе прехранбене системе и његово евентуално легислативно промовисање, између осталог, подразумијева ревидирање или осувремењивање легислативе у барем слиједећим доменима: а) средства за заштиту здравља биљака (посебно кроз олакшавање стављања на тржиште средстава за заштиту биљака са биолошки активним супстанцама); б) адитиви у храни за животиње с циљем смањења утицаја сточарства на животну средину; ц) одржива употреба пестицида уз јачање интегралне заштите и смањење овисности од коришћења пестицида; д) материјали у контакту с храном у вези са здравственом сигурношћу хране, е) тржишни стандарди за пољопривредне и прехранбене производе и производе рибарства и аквакултуре с циљем смањења расипања хране и повећања опскрбе одрживим производима. Уз ово, потребно је промовисање нове корпоративне културе и оријентације према којој ће прехранбена индустрија кроз своје развојне стратегије уводити и примјењивати принципе одрживих система производње, дистрибуције и потрошње хране. Слиједећи, не мање важан, правац су активности на промовисању одрживијих система исхране кроз нпр. ограничења у рекламирању хране богате сољу, шећерима и мастима, успостављање модела декларисања прехранбених производа који ће потрошачима омогућити на информацијама заснован и свјестан избор здравствено примјереније хране. Комплементарно с овим активностима може бити и барем иницијално успостављање тзв. школских схема (воће, поврће, млијеко), односно набавка одрживо произведене хране (нпр. органско) за школе и јавне установе чиме се, поред побољшања квалитета исхране, промовишу одрживи системи производње хране.

У нашим условима се важном проблему расипања хране (одлагању хране у отпад) још не приступа са довољно озбиљности. Смањење расипања и бацања хране један су од практично најједноставнијих начина, како за повећање прехранбене сигурности становништва, тако и за повећање одрживости прехранбеног ланца. Уз то, смањење бацања хране има битног индиректног утицаја на стандард становништва и животну средину. У наредном стратешком периоду било би потребно барем иницирати израду програма смањења расипања хране и поступања са одбаченом храном (хуманитарни програми и сл.).

4.4.6.2. Унапређење институционалног и законодавног оквира

Институционално-законодавни оквир Федерације БиХ дозвољава функционисање сектора пољопривреде и реализацију досадашњих пољопривредних политика. Међутим, низ секторских актера – од надлежних институција до пољопривредника – неподјијељеног је става да је за снажнији напредак и модернизацију сектора потребно

знатно јачање институционалног и законодавног оквира. Са доношењем новог стратешког плана развоја пољопривреде и руралног развоја биће потребно приступити ревидирању постојеће и изради и усвајању нове секторске легислативе. Упоредо с тим, а због низа, за наше услове нових и изазовних стратешких интервенција и мјера, мора се приступити и институционалном јачању које подразумијева јачање (персонално и техничко-технолошко) постојећих институција, али и стварање нових организација и институција потребних за реализацију стратешки зацртаних циљева и будући динамичнији развој сектора.

Током имплементације усвојене стратегије (период до 2027. године) прије свега активношћу постојећих надлежних институција потребан је практично сталан рад на креирању нових и надоградњи постојећих законских и подзаконских прописа. Биће, наиме, потребно да се по усвајању нове стратегије развоја сектора изврше и потребна усклађивања постојећег законодавног оквира. Поред тога, мора се наставити са усклађивањем секторске легислативе са актуелном (и често мијењаном) секторском легислативом у ЕУ. На крају је посебан изазов на унапређењу легислативног оквира сектора пољопривреде у вези са новим захтјевима везаним за задатке сектора у прилагођавању климатским промјенама и заштити животне средине. Иако институције Федерације БиХ снажно подржавају и конструктивно доприносе успостављању елемената секторске легислативе на државном (БиХ) нивоу, потребно је ради несметаног функционисања тржишта водити рачуна и о потребној хармонизацији прописа на релацијама БиХ – Федерација БиХ, али и Федерација БиХ – Република Српска.

Хармонизација секторских законских и подзаконских прописа са релевантном легислативом ЕУ је већ уобичајена пракса у БиХ која се, међутим, не одвија увијек жељеном брзином. Предстојећи период ће за креаторе и доносиоце секторске легислативе у Федерацији БиХ бити знатно изазовнији имајући у виду нову, "зелену", пољопривредну политику ЕУ. Иако законодавне институције у Федерацији БиХ имају потребна претходна искуства, код транспозиције секторске легислативе ЕУ у наредном периоду биће потребни додатни напори, пажња и, посебно, висок степен координације са институцијама које креирају и доносе законске и подзаконске прописе на државном (БиХ) нивоу.

Нова стратегија развоја пољопривреде и руралног развоја подразумијева и промјене политика што захтијева и прилагођавања постојећих или доношење нових законских и подзаконских прописа који су основна средства реализације утврђених политика. Поред интервенција у кључним законским прописима за реализацију нове пољопривредне политике (Закон о пољопривреди и Закон о новчаним подстицајима у пољопривреди), биће потребне интервенције и у још неколико важних области како би се осигурало конзистентно провођење зацртаних стратешких циљева. Не улазећи у легислативне интервенције мањег обима које ће требати спровести на значајном броју постојећих законских и подзаконских прописа, овдје треба истаћи неколико веома важних проблема који већ дуго чекају на адекватна законодавна рјешења. То су: 1) питања обавезних доприноса и пореза те пореза на доходак пољопривредника; 2) питања третмана државног пољопривредног земљишта у федералном Закону о стварним правима и 3) легислативно јачање улоге и значаја пољопривредних задруга.

Пољопривредно земљиште у државном власништву, као необновљив ресурс, потребним измјенама и допунама Закона о стварним правима треба заштити од трајног отуђења и уз одговарајуће измјене и допуне Закона о пољопривредном земљишту даље заштити од честих и неоправданих пренамјена коришћења. Пољопривредне задруге могу бити, а у земљама са развијеном пољопривредном производњом и јесу важан развојни фактор сектора. На другим мјестима у овом документу елаборирани су актуелни проблеми пољопривредног задругарства, при чему превазилажење њиховог

знатног броја тражи и модерну легислативу о пољопривредним задругама и њиховим дјелатностима.

Овдје је потребан нешто детаљнији осврт на питања обавезних доприноса и пореза те пореза на доходак пољопривредника који траже прилагођавање знатног броја законских и подзаконских прописа којима се на нивоу Федерације БиХ уређују ова питања. Проведене анализе показују да би у погледу доприноса за пензионо и здравствено осигурање пољопривредника било корисно размотрити ефикасна легислативна рјешења у неким сусједним земљама. Законска рјешења за носиоце породичних пољопривредних газдинстава у погледу пензионог осигурања треба тражити на трагу релативно успјешно проведених модела, односно између могућности факултативне уплате пензионог осигурања за носиоце породичног пољопривредног газдинства који нису обвезници пореза на доходак, те прописивања обавезног пензионог осигурања за носиоца породичног пољопривредног газдинства који је млађи од 50 година како би испунио минималне услове за остваривање права на пензију до напуњених 65 година живота. Легислативно рјешење питања здравственог осигурања пољопривредника, уз обавезно повезивање са уписом у регистар пољопривредних газдинстава, треба тражити кроз смањење процента за израчунавање мјесечног доприноса за здравствено осигурање, односно кроз модел законски утврђеног издвајања прихватљиве висине средстава пољопривредника за ове сврхе. Питања пореза на доходак пољопривредника, кроз одговарајуће измјене релевантних подзаконских прописа, би се требало рјешавати кроз установљивање максимално остварених годишњих примања породичног пољопривредног газдинства на која се не обрачунава и не уплаћује порез на доходак. У вези с овим, законски је потребно уредити обавезу систематизоване евиденције продаје пољопривредних производа газдинства која би била предмет инспекцијског надзора. На бази евиденције прихода кроз продају пољопривредних производа и примања по основу свих додијељених новчаних подршки газдинству, вршила би се његова категоризација по питању обавезе или ослобађања од обавезе уплате пореза на доходак. Пољопривредна газдинства чији годишњи доходак прелази максимално утврђену висину дохотка за ослобађање од пореза на доходак, али не прелази 50.000 КМ (колико је тренутни минимум за улазак у систем ПДВ) би требало даље категоризирати (у нпр. три категорије према висини оствареног дохотка) те кроз систем паушалног опорезивања утврдити висине мјесечних и годишњих паушалних износа пореза на доходак. Ове износе би свакако требало утврђивати уз уважавање уобичајено значајно високих порезно признатих издатака у пољопривредној производњи, односно успоставити систем у којем ће се кроз стимулативну пореску политику осигурати повећање броја пољопривредника који ће по фер условима плаћати порез на доходак.

Министарству пољопривреде, водопривреде и шумарства Федерације БиХ као институцији од које се очекује да планира, координира и у многим елементима практично реализује пољопривредну политику је потребно институционално јачање посебно у погледу јачања персоналних капацитета, али и у погледу стварања нових организационих јединица те у погледу јачања техничке инфраструктуре. У кантонима Федерације БиХ дјелују кантонална министарства пољопривреде (или одјели за пољопривреду при министарствима привреде) која ангажују значајан број запослених и одређену техничку инфраструктуру. Иако постојећи законски оквир инсистира на високом степену координације активности федералног и кантоналних министарства то није стална пракса па се и из ових разлога номинално значајни персонални капацитет надлежних министарства не користе увијек на најефикаснији начин.

На нивоу Федерације БиХ је потребно довршити неке, али и започети значајан број других активности на успостављање интегрисаног пољопривредног информационог система. Овај вишеструко користан систем уобичајено чине: 1) статистички систем (базиран на подацима из пописа пољопривреде на који се у Федерацији БиХ чека

деценијама); 2) мрежа рачуноводствених података пољопривредних газдинстава (ФАДН); 3) пољопривредни тржишни информациони систем и 4) Регистри и ГИС подсистеми (регистар пољопривредних газдинстава, регистар клијената, регистар идентификације животиња, фитосанитарни регистар, виноградарско-винарски регистар, регистар органских произвођача и сл.) и 5) интегрисани административно-контролни систем (ИАЦС, са системом идентификације земљишних парцела, дигиталном базом података о животињама у систему подстицаја, интегрисани систем контроле захтјева за подстицаје и контрола на лицу мјеста). Како је наведено, у Федерацији БиХ су успостављени функционишу неки елементи овог захтјевног система, док је неке потребно заокружити или тек успоставити. У овом погледу, због високих трошкова, посебно је захтјевно успостављање ИАЦС са системом идентификације земљишних парцела (ЛПИС). Успостављање и ефективно увезивање свих ових сегмената у интегрисани пољопривредни информациони систем је захтјеван задатак, али се његовом реализацијом обезбјеђује низ користи и за институције и за пољопривреднике и за јавна средства намијењена подстицању развоја пољопривреде и руралног развоја.

Поред наведеног, у Федерацији БиХ је потребно јачање или успостављање још неких система важних и за аналитичко-стратешке потребе институција, али и за укупан развој сектора. Овдје треба поменути нпр. успостављање система за контролу и сигурност пољопривредних производа и хране те, посебно важно, успостављање интегрисаног система пољопривредног знања и иновација (АКИС) о чему се више детаља налази на другом мјесту у овом документу.

Мјера 1.1.10. Техничка подршка Федералном министарству пољопривреде, водопривреде И шумарства за провођење политика И јачање система сигурности хране

Посебну категорију мјера представљају тзв. опште услуге, а што је појам који се односи на успоставу одговарајућег институционалног амбијента за реализацију пољопривредних политика, политике руралног развоја, политике сигурности хране и политике заштите здравља биљака и животиња. Опште услуге су све оне услуге које пружају институције на различитим нивоима државне власти, а које стварају оквир за уређено и неометано функционисање пољопривредног сектора и испуњавање његових циљева и сврхе постојања.

Кроз ову мјеру подржава се Федерално министарство пољопривреде, те различите државне, федералне и кантоналне институције које судјелују у систему или као креатори пољопривредне политике, или судјелују у њеном провођењу, односно чине дио система сигурности хране у Босни и Херцеговини.

Поред капацитета самог министарства и различитих пројеката који требају бити реализирани да би министарство могло испунити улогу креатора и имплементатора пољопривредне политике, важну улогу имају и пољопривредне савјетодавне и извјештајно прогнозне службе које требају помоћи пољопривредницима, другим корисницима земљишта, односно малим и средњим предузећима у руралним подручјима да побољшају привредне резултате, околишну учинковитост и отпорност својих газдинстава, предузећа и улагања.

Институције које дјелују у подручју сигурности хране, без обзира да ли су оне на државној, ентитетском или кантоналном нивоу, имају врло важно мјесто и улогу будући да спрјечавају или ограничавају појаву и ширење заразних болести и штетника, односно смањују ризик од појаве здравствене неисправности хране и настајања штетних посљедица по људе, домаће животиње, биљке или околиш.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдјевености храном		
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдјевености храном		
Назив мјере	Мјера 1.1.10. Техничка подршка Федералном министарству пољопривреде, водопривреде И шумарства за провођење политика И јачање система сигурности хране		
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Подмјера техничке помоћи за Федерално министарство пољопривреде односи се на издвајања ради стварања техничких и организацијских предуслова за програмирање, имплементацију, праћење и оцјењивање ефеката пољопривредне политике. У оквиру наведеног важно мјесто има информатизација система и осигуравање ИТ технологије и софтвера за вођење РПГ и РК и других регистара, обраду захтјева за подршкама, информирање заинтересоване јавности и извјештавање. Поред тога подмјера може укључивати израду потребних научних и стручних студија и пројеката који су основа за програмирање пољопривредне политике, обуку службеника те израду и евалуација стратешких докумената. Посебна подмјера односи се на техничко опремање и неопходне обуке за успоставу функционалне пољопривредне савјетодавне службе на нивоу Федералног министарства пољопривреде, али и кантоналним и општинским нивоима, која ће бити усмјерена на пољопривреднике, оспособљена пружати квалитетне услуге у виду стручних савјета, помагања у доношењу пословних одлука и припреми пословних планова за инвестиције на ПГ-има. У оквиру општих услуга важно мјесто има и подмјера везана за сигурност хране која обухваћа средства за интервенције у случају појаве заразних болести и штетника, опремање лабораторија, опремање ветеринарске инспекције и Федералне управе за инспекцијске послове, али и институција задужених за заштиту здравља биља и сигурност хране на државном нивоу. Већина ових активности проводи се у оквиру АРЦП пројекта који се реализира из средстава Свјетске банке.		
Стратешки пројекти			
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	- Износ средстава за финансирање техничке подршке Федералном министарству пољопривреде (КМ) - Износ средстава за финансирање техничке подршке раду пољопривредне савјетодавне службе (КМ) - Износ средстава за опремање лабораторија у Федерацији БиХ (КМ) - Износ средстава за опремање федералних инспекција (КМ) - Износ средстава за опремање државних институција у систему сигурности хране (КМ)	0	8.413.000
		0	2.802.000
		0	5.505.000
		0	3.523.000
		0	1.975.000
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Да би могли препознати и промицати производњу хране с посебним и вриједним карактеристикама, да би се осигурала одржива производња хране, смањило расипање и подигао ниво добробити животиња, неопходни су институционални капацитети који то могу реализирати. Услуге савјетодавне службе пољопривредницима омогућавају приступ оспособљавању, пријеносу знања и иновација, савјетовању те коришћењу савремених ИТ, чиме доприносимо остварењу приоритета 1.2. Савјетодавци им могу помоћи при доношењу кључних одлука за пословање, приступу средствима подршке и изворима за финансирање њихових инвестиција, што доприноси остваривању Приоритета 1.1., јер омогућава стварање одрживог дохотка и у крајњем случају побољшава сигурност снабдијевања храном на домаћем тржишту. Савјетодавна служба осигурава пријенос знања неопходних за ублажавање и прилагодбу на неповољне утицаје климатских чимбеника, те може помоћи у промоцији преласка на одрживе изворе енергије, чиме доприносимо остваривању приоритета 2.1. Без система сигурности хране пољопривредна производња била би знатно изложена ширењу заразних болести и штетника, постојали би велики ризици по здравље потрошача, а то би угрозило опстанак и пословање великог броја ПГ-а, и додатно отежало опскрбу домаћег становништва храном из домаћих извора. Такођер, без одговарајућег институционалног развоја неће бити могуће исправно имплементирати мјере и подмјере планиране Стратегијом, нити имати контролу и надзор над буџетским средствима и кредитним задужењем из којих се врши финансирање мјера пољопривредне политике. Дакле, без развоја и изградње институција није могуће нормално функционисање и управљање развојем		

	сектора пољопривреде у Федерацији БиХ, нити је могуће остваривати напредак у процесу ЕУ интеграција у три преговарачка поглавља (пољопривреда, сигурност хране и рибарство).							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:	5.096.041	5.100.000	5.770.000	5.870.000	5.900.000	5.950.000	5.980.000
	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
	Износ:	0	0	8.137.000	6.140.000	3.830.000	2.164.000	1.219.000
	Извор:	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB
Период имплементације мјере	2021-2027.							
Институција одговорна за координацију имплементације мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства							
Носиоци мјере	Сектор за пољопривреду, Сектор за рурални развој и ПСС, Сектор за ветеринарство, Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ							
Циљне групе	Федерално министарство пољопривреде, федерална и кантоналне пољопривредне савјетодавне службе, лабораторије за контролу у области пољопривреде и прехранбене индустрије, федералне ветеринарске и пољопривредне инспекцијске службе, Агенција за сигурност хране БиХ и Управа за заштиту здравља биља БиХ							

5. ИДЕНТИФИКАЦИЈА СТРАТЕШКИХ ПРОЈЕКТА

У оквиру Стратегије пољопривреде и руралног развоја идентифицирани су стратешки пројекти чија реализација може значајно допринијети остварењу стратешких циљева и њеној успјешној имплементацији. Према важећој Уредби стратешки пројекат је интервенција од највећег значаја за остварење стратешких циљева. Они требају имати вишеструки учинак на развој и њихова имплементација може бити основа за покретање других пројеката. Имплементација стратешких пројеката треба имати позитиван утицај на побољшање квалитета живота веће групе грађана, а нарочито социјално угрожених категорија становништва, те омогућити одрживи раст и развој.

5.1. Стратешки пројекти идентифицирани у Стратегији пољопривреде и руралног развоја

Анализом стања у области пољопривреде и руралног развоја извршеном у првом дијелу овог документа уочено је неколико категорија интервенција које би могле бити обухваћене појмом стратешки пројекти.

У подручју оптимизације коришћења природних ресурса то би свакако могла бити провођење уређења пољопривредног земљишта (арондација, комасација, ремедијација) на свим погодним локалитетима у Федерацији БиХ, затим изградња система за наводњавање и одводњу, првенствено на комасираном и консолидираном земљишту, култивација погодних крша (за подизање насада јужног воћа, винограда и маслиника), култивација ливада и пашњака ради побољшања приноса зелене масе и привођење култури запуштеног пољопривредног земљишта (необрађено земљиште које је закоровљено и обрасло самониклим и шумским раслињем на којем је вегетационо производни остатак дуже од двије године).

Друга категорија стратешких пројеката могло би бити јачање и развој задружног сектора као важног чимбеника за унапријеђење положаја малих пољопривредних газдинстава кроз увођење и примјену задружних принципа у практично пословање пољопривредних задруга у Федерацији БиХ, укључивање задруга у произвођачке

групе, произвођачке организације и удружења произвођачких организација у Федерацији БиХ.

Назив стратешког пројекта	Провођење уређења пољопривредног земљишта (наводњавање, арондација, комасација, ремедијација)							
Опис стратешког пројекта	Величина пољопривредних газдинстава с обзиром на укупно расположиву количину пољопривредног земљишта, али и број парцела, представља објективну препреку јачању конкурентности пољопривредног сектора у Федерацији БиХ. На уситњеним парцелама није могуће користити модерну пољопривредну механизацију великог учинка, што директно смањује ефикасност и продуктивност ангажираних радних снага, повећавају се трошкови и општенио смањује конкурентност производње. Када томе додамо и просторну дисперзираност земљишних честица која узрокује велике трошкове доласка до парцела и с тим повезане празне ходове, јасно је да без уређења пољопривредног земљишта не можемо очекивати достизање конкурентности пољопривредног сектора у земљама окружења и ЕУ. Из истих разлога власници који своје земљиште желе дати у закуп тешко проналазе закупљиваче, што је добрим дијелом узрок толико великог удјела необрађених површина. Поред тога у неким подручјима имамо хроничне проблеме са одводњом у прољетном и јесенском периоду, односно сушом у лјетним мјесецима. Из наведених разлога готово сваке године имамо велике штете које знатно умањују приход пољопривредних газдинстава, па чак доводе у питање и сам њихов опстанак. Да би овај стратешки пројекат могао бити несметано проведен потребно је, поред осигурања средстава и израде планова провођења, извршити измјене постојећег Закона о комасацији на начин да је за покретање пројекта комасације довољно изјашњење 50% власника и корисника пољопривредног земљишта који су изашли на референдум о провођењу комасације. Пројекти комасације, наводњавања и одводње финансира Федерација БиХ из кредитних средстава, а реализује их у уској сарадњи са јединицама локалне самоуправе.							
Очекивани ефекти	Пројекти комасације с којим је повезано цјеловито уређење пољопривредног земљишта (њивски путеви, одводни канали, грумирање и окрупњавање парцела, наводњавање) су пројекти од највећег стратешког значења јер имају вишеструк позитиван утицај на пољопривредни сектор у цјелини. Провођење наведеног стратешког пројекта рјешавамо готово све горе споменуте слабости нашег пољопривредног сектора. Омогућавамо употребу модерне и учинковите пољопривредне механизације, повећавамо учинковитост расположиве радне снаге, смањујемо трошкове празних ходова и транспорта, олакшавамо приступ парцелама, рјешавамо питање одводње и наводњавања, смањујемо штете од природних непогода и стварамо предуслове за раст конкурентности, квалитета и количине пољопривредних производа. Такођер, порастао би интерес за узимање пољопривредног земљишта у закуп што би допринијело повећању количине хране из домаћих извора, смањило овисност о увозу и осигурало виши степен сигурности снабдијевања нашега становништва.							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:			5.731.000	1.973.000	9.925.000	9.755.000	5.011.000
	Извор:			АРЦП	АРЦП	АРЦП	АРЦП	АРЦП
	Износ:					15.000.000	45.000.000	30.000.000
	Извор:					WB	WB	WB

Назив стратешког пројекта	Јачање и развој задружног сектора							
Опис стратешког пројекта	Пољопривредне задруге су облик организовања малих пољопривредних произвођача који представља оптимални оквир за остваривање интереса и задовољавање потреба њихових пољопривредних газдинстава. Задруге прије свега омогућавају боље повезивање пољопривредних газдинстава са тржиштима обједињавањем њихове понуде, те осигуравају увођење јединствене технологије производње и међународних стандарда квалитета. Поред тога, кроз веће набавке оне могу смањити трошкове набавке инпута и олакшати приступ кредитима. Директни пријенос нових знања и технологија у производњу и подизање свијести о важности сигурности хране и заштите околиша такођер могу бити дио задружних активности. Чланство у задрузи пољопривреднику даје право на одлучивање о пословању задруге и на тај начин могућност директног укључивања његових интереса и потреба у пословне одлуке задружних тијела. У случају када је политика задруге стварање профита, чланови задруге имају право на судјеловање у одлукама о улагању, односно расподјели остварене добити. Према ФАО-у задруге су први ступ за будући развој пољопривреде, сигурности хране и смањења глади у свијету.							

	Задруге требају добити посебно мјесто у оквиру мјере везане за успоставу и рад произвођачких група тако да ниво подршке за административне трошкове рада произвођачке групе буде повезана са бројем задругара, а не само за вриједност годишње производње произвођачке групе којој је носилац пољопривредна задруга. Поред тога у оквиру едукација које припремају и проводе пољопривредне савјетодавне службе треба осигурати посебан програм обука за менаџмент задруга везано за оспособљавање у планирању и организовању производње, маркетингу, праћењу и анализи пословних одлука и остварених резултата задруге у непрестано промјенивом окружењу. Укључивање задруга у систем АКИС-а од велике је важности за ширење знања и иновација у пољопривредном сектору те њихову практичну употребу на пољопривредним газдинствима будући да стручњаци запослени у задругама на најбољи начин могу повезати теоријска знања и њихову практичну примјену. Доношење закона о пољопривредним задругама који би промовисао примјену задружних принципа и давао предност задругама са већим бројем задругара створио би предуслове за додјелу додатних средстава у оквиру подмјере за подршку оснивању предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством.							
Очекивани ефекти	Регистровање већег броја пољопривредних задруга у којима су оснивачи мали пољопривредни произвођачи, а које у своме раду и пословању у потпуности примјењују задружне принципе резултираће бројним позитивним ефектима. Успоставом таквих задруга објединиће се понуда и повећати преговарачка моћ пољопривредних произвођача, а на бази већих наруџби смањиће се цијена инпута за производњу (заштитна средства, мин. гнојиво, сјеме, саднице и сл.). Скраћивањем ланаца дистрибуције искључивањем непотребних посредника пораст ће откупна цијена пољопривредних производа, а због опсега транспорта смањиће се трошкови по јединици производа, што отвара могућност продаје и на удаљеним тржиштима. Изградњом заједничких складишних простора повећава се трајност производа, продужава сезона продаје и постижу повољније цијене због избегавања сезонских флукуација цијена. Поред позитивних учинака на пољопривредна газдинства отвориће се и нова радна мјеста за младе стручњаке из области пољопривреде и агрономије, и помоћи одрживи развој руралних простора којима сада пријети напуштање пољопривредне дјелатности и иселјавање у урбана средишта или иностранство. За финансирање активности претпостављена је трећина расположивих средстава из мјере за оснивање руралних предузећа и мјере за успоставу и рад произвођачких група.							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:	500.000	800.000	1.000.000	1.500.000	2.000.000	2.150.000	2.250.000
	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет

Назив стратешког пројекта	Успостављање система пољопривредног знања и иновација (АКИС-а) у Федерацији БиХ
Опис стратешког пројекта	Систем пољопривредног знања и иновација (Agricultural Knowledge and Innovation System – АКИС) се успоставља с циљем осигурања сталне сарадње између представника група секторских актера – пољопривредних произвођача и произвођача хране, предузетника, потрошача, сектора шумарства, институција са ужим и ширим надлежностима у сектору, пољопривредних савјетника, истраживача и др. који заједнички идентификују секторске проблеме те креирају и проводе истраживачке и сличне пројекте који нуде рјешења за њихово превазилажење. Систем би требао омогућити стварање и размјену знања на отворен начин с осигураним простором за сусрете актера и развој идеја кроз формирање такозваних оперативних група пољопривредног иновацијског партнерства. Групе подржавају развој иновативних рјешења с приступом одоздо према горе како би пољопривреда, уз практичну примјену новостворених или трансферисаних знања и/или креираних иновација постала ефикаснија, продуктивнија и одрживија. Успостављање интегрисаног АКИС-а према ЕУ стандардима захтијева доношење посебних законских и подзаконских аката којима ће се регулисати систем знања и иновација у пољопривреди и који ће обухватити успостављање система, компоненте система, финансирање система кроз програм знања и иновација у пољопривреди, креирање, одобравање и реализацију истраживачких и/или иновацијских пројеката, посебно позиционирање савјетодаваца у систему, итд. Поред успостављања легислативног оквира, до краја стратешког периода би кроз осмишљен и посебно одобрен пројекат фазне реализације на успостављању АКИС-а требало: ▪ идентификовати актере система, уз процјену њихове компетентности, мотивисаности и потребних доприноса у функционисању система;

	- по потреби и зависно од резултата претходног, организовати и провести посебне програме оспособљавања група секторских актера који чине АКИС; - креирати структуру АКИС система Федерације БиХ према искуствима и најбољим праксама у земљама ЕУ; - формирати прву групу или прве оперативне групе пољопривредног иновацијског партнерства; - реализовати прве АКИС пројекте креиране у оквирима оперативне групе (или оперативних група) и финансиране из буџетски планираних средства за Мјеру Подршка размјени знања и информација; - успоставити прве тачке секторске извржности.							
Очекивани ефекти	Провођењем наведених фаза пројекта, уз донесен легислативни оквир за АКИС, Федерација БиХ би у наредни стратешко-плански период развоја сектора могла ући са елементима успостављеног система пољопривредних знања и иновација којем би се додјељивале реализације посебних, стратешки утврђених, циљева и мјера развоја сектора. Пројекат на успостављању система не укључује набавке истраживачке и сличне опреме, али може укључивати набавке опреме потребне за ефикасан рад оперативних група или оперативне групе.							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:			350.000	430.000	445.000	460.000	475.000
	Извор:			Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет

6. ПРОВЈЕРА МЕЋУСОБНЕ УСКЛАЂЕНОСТИ СТРАТЕШКИХ ДОКУМЕНАТА

Усклађеност Стратегије пољопривреде и руралног развоја са осталим стратешким документима, а прије свега са Стратегијом развоја Федерације БиХ 2021-2027 на нивоу Федерације БиХ врши Федерални завод за програмирање развоја. Све препоруке добивене од наведеног тијела уграђене су у ову Стратегију.

7. ИНДИКАТИВНИ ФИНАНСИЈСКИ ОКВИР ЗА ПРОВОЂЕЊЕ СТРАТЕГИЈЕ

У складу са Уредбом о изради стратешких докумената у Федерацији БиХ, на основу ситуационе анализе и пројекције, као и дефинисаних мјера, израђује се индикативни финансијски оквир за цјелокупни период важења стратешког документа. У њему је приказана процјена потребних финансијских средстава по стратешким циљевима, приоритетима и мјерама из буџета Владе Федерације БиХ, али и осталих извора финансирања као што су кредитна средства, средства Европске уније и донације домаћих и страних организација, институција и предузећа.

7.1. Индикативни финансијски оквир

(У милионима КМ)

ИНДИКАТИВНИ ФИНАНСИЈСКИ ОКВИР ЗА ПЕРИОД ВАЖЕЊА СТРАТЕШКОГ ДОКУМЕНТА					
Ознака стратешког циља, приоритета и мјере	Структ. фин. (%)*	Укупно (милиона КМ)	Буџет институције (милиона КМ)	Остали извори	
				(милиона КМ)	Назив потенцијалног извора
1. Стратешки циљ 1.	86,93	997,04	951,75	45,29	
Приоритет 1.1.	65,55	751,77	730,14	21,63	
Мјера 1.1.1. Подршка пословању ПГ на подручјима са природним ограничењима	0,70	8,04	8,04		
Мјера 1.1.2. Основно плаћање по ха обрађене површине	10,89	125,02	125,02		
Мјера 1.1.3. Додатно плаћање стратешким производњама	2,64	30,35	30,35		
Мјера 1.1.4. Основно плаћање по грлу	22,65	259,89	259,89		

Мјера 1.1.5. Компензационо плаћање произвођачима млијека	15,93	182,80	182,80		
Мјера 1.1.6. Подршка пчеларству	1,60	18,35	18,35		
Мјера 1.1.7. Подршка производњи рибе	1,51	17,34	17,34		
Мјера 1.1.8. Подршка интервентној набавци пољопривредних репроматеријала	3,67	42,11	42,11		
Мјера 1.1.9. Подршка осигурању пољопривредне производње	0,55	6,35	6,35		
Мјера 1.1.10. Техничка подршка ФМПВШ за провођење политика и јачање система сигурности хране	5,36	61,52	39,89	21,63	АРЦП - WB
Приоритет 1.2.	16,11	184,14	184,14	0	
Мјера 1.2.1. Подршка улагањима	15,92	182,68	182,68	0	
Мјера 1.2.2. Подршка размјени знања и информација	0,19	2,16	2,16	0	
Приоритет 1.3.	5,27	61,13	37,47	23,66	
Мјера 1.3.1. Подршка приватном складиштењу	0,44	5,00	5,00	0	
Мјера 1.3.2. Пилот схема воћа, поврћа и млијека	0,24	2,80	2,80	0	
Мјера 1.3.3. Подршка реализацији оперативних програма организација произвођача	0,71	8,20	8,20	0	
Мјера 1.3.4. Подршка сарадњи од интереса за пољопривреду и рурални развој	3,87	44,43	20,77	18,76 4,90	РЕАДП - ИФАД АРЦП - WB
Стратешки циљ 2.	0,26	2,94	2,94	0	
Приоритет 2.1.	0,26	2,94	2,94	0	
Мјера 2.1.1. Подршка за органску производњу и производњу у конверзији	0,26	2,94	2,94	0	
Стратешки циљ 3	12,80	146,92	24,53	122,40	
Приоритет 3.1.	12,80	146,92	24,53	122,40	
Мјера 3.1.1. Подршка дохотку младим пољопривредницима који преузимају управљање ПГ	0,38	4,36	4,36	0	
Мјера 3.1.2. Покренути пословање младих пољопривредника и оснивање предузећа на руралном простору	1,41	16,17	16,17	0	
Мјера 3.1.3. Подршка развоју руралне инфраструктуре	11,01	126,40	4,00	32,40 90,00	АРЦП – WB Комасација Међ. кредит
Укупно из стратешког документа***	100%				
ПРЕГЛЕД ПО ИЗВОРИМА (износи у КМ и постотни удио)					
Буџетска средства	Кредитна средства	Средства ЕУ		Остале донације	
969,29 КМ	167,69 КМ	0,00 КМ		0,00 КМ	
85,25%	14,75%	0%		0%	
*Структура удјела финансирања (у %) приоритета и стратешких циљева у укупном износу финансирања стратешког документа. **Број мјера није ограничен па се може додавати онолико мјера колико је потребно за остваривање одређеног приоритета. ***Структура финансирања по изворима финансирања. Напомена: Средства за финансирање стратешког документа заснивају се на пројекцијама доступних и очекиваних финансијских средстава у моменту израде стратешког документа. Детаљан финансијски план по мјерама је дат у прилогу овог документа и чини његов саставни дио.					

8. САЖЕТИ ПРЕГЛЕД СТРАТЕГИЈЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА

Уредбом о изради стратешких докумената у Федерацији БиХ прописан је садржај Сажетог прегледа стратешког документа у којему се приказују појединачни стратешки циљеви, приоритети и мјере са полазним и завршим вриједностима њихових индикатора, те износи планираних средстава и извори финансирања. Сажети преглед

стратешког документа заправо представља преглед кључних параметара стратешког документа који су због лакшег праћења приказани у сажетом табличном облику.

8.1. Сажети преглед стратешког документа

САЖЕТИ ПРЕГЛЕД СТРАТЕШКОГ ДОКУМЕНТА				
Редни број и ознака	НАЗИВ	Индикатори и финансијски извори		
1. Стратешки циљ	Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдевености храном	Индикатори стратешког циља	Полазне вриједности индикатора*	Циљне вриједности индикатора**
		Покривеност увоза извозом пољопривредно прехранбених производа	40%	50%
		Бруто додана вриједност сектора А у БДП у %	4,4	≤ 4,0
		Вриједност производње, у милионима КМ	1.453	≥ 1.600
		Запосленост сектора А (ИЛО дефиниција), у %	8,9 (2019)	≤ 7,5
1.1. Приоритет	Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдевености храном	Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		951,75	45,29	997,04
		Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Смањење неједнакости дохотка: Упоредба дохотка од пољопривреде и сродних дјелатности у односу на просјечни доходак општег газдинства	0,66	0,80
		Број регистрованих пољопривредних газдинстава	74.000	90.000
1.1.1. Мјера	Подршка пословању ПГ на подручјима са природним ограничењима	Број младих пољопривредника који управљају ПГ	7.700	12.900
		Од тога	6.135	9.675
		- мушки	1.565	3.225
		- женски		
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
1.1.1.1. Мјера	Подршка пословању ПГ на подручјима са природним ограничењима	730,14	21,63	751,77
		Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број ПГ из подручја са природним ограничењима која су корисници мјере	0	700
		Површина у хектарима за које се исплаћује подршка за подручја са природним ограничењима	0	12.000
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
1.1.2. Мјера	Основно плаћање по ха обрађене површине	8,04	0	8,04
		Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број хектара земљишта у систему основног плаћања	23.000	55.000
		Број корисника подршке за основно плаћање по ха	2.750	10.000
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)

		125,02	0	125,02
1.1.3. Мјера	Додатно плаћање стратешким производњама	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број хектара земљишта у оквиру додатног плаћања стратешким производњама	9.100	30.500
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		30,35	0	30,35
1.1.4. Мјера	Основно плаћање по грлу	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број корисника подршке за основно плаћање по грлу	7.050	9.000
		Број условних грла обухваћених подршком за аутохтоне пасмине	350	650
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		259,89	0	259,89
1.1.5. Мјера	Компензационо плаћање произвођачима млијека	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број корисника подршке за компензационо плаћање за млијеко	0	6.000
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		182,80	0	182,80
1.1.6. Мјера	Подршка пчеларству	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број корисника подршке за подршку пчеларству	1.700	2.250
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		18,35	0	18,35
1.1.7. Мјера	Подршка производњи рибе	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број корисника подршке за подршку рибарству	17	25
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		17,34	0	17,34
1.1.8. Мјера	Подршка интервентној набавци пољопривредних репроматеријала	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број корисника подршке за интервентну набавку пољопривредних репроматеријала	0	10.500
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		42,11	0	42,11
1.1.9. Мјера	Подршка осигурању пољопривредне производње	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора

		Број ПГ који су остварили право на суфинансирање премије осигурања Износ средстава исплаћен за суфинансирање премије осигурања (КМ)	44 141.000	1.304 6.353.300
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		6,35	0	6,35
1.1.10. Мјера	Технички подржавати ФМПВШ за провођење политика и јачање система сигурности хране	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Износ средстава за финансирање техничке подршке Федералном министарству пољопривреде	0	8.413.000
		Износ средстава за финансирање техничке подршке раду пољопривредне савјетодавне службе	0	2.802.000
		Износ средстава за опремање лабораторија у Федерацији БиХ	0	5.505.000
		Износ средстава за опремање федералних инспекција	0	3.523.000
		Износ средстава за опремање државних институција у систему сигурности хране	0	1.975.000
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
1.2. Приоритет	Јачати тржишне оријентисаности повећањем конкурентности, укључујући стављање већег нагласка на истраживање, технологију и дигитализацију	Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Удио пољопривредника који примају инвестициону подршку за реструктурирање и модернизацију укључујући побољшање ефикасности ресурса	10%	25%
		Удио федералног буџета за пољопривреду намијењен размјени знања и информација	0	0,19%
		Удио остварених средстава за политику руралног развоја у укупно уплаћеним средствима подршке	8%	40%
		Износ исплаћене подршке инвестицијама у ПГ (милиони КМ)	6,5% 20,3%	13,8% 28,0%
		Удио жена носитеља ППГ-а у коришћењу потицаја	4.5	42.5
		Износ исплаћене подршке прерађивачким капацитетима (милиони КМ)		
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		184,84	0	184,84
1.2.1. Мјера	Подршка улагањима	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора

		Број подржаних пројеката улагања на ПГ	1.112	9.020
		Износ исплаћене подршке инвестицијама на ПГ	6.466.000	118.918.500
		Број подржаних пројеката улагања у прераду	68	580
		Износ исплаћене подршке прерађивачким капацитетима	4.467.280	43.600.000
		Број подржаних пројеката улагања у диверзификацију на ПГ	0	580
		Укупне инвестиције пројеката диверзификације	0	18.150.000
		Број подржаних пројеката улагања у производњу обновљиве енергије	0	340
		Број подржаних пројеката улагања у заштиту биоразноликости	0	17
1.2.2. Мјера	Подршка размјени знања и информација	Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		182,68	0	182,68
		Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Износ средстава додијељен за активности везане за АКИС (КМ)	0	1.200.000
		Број радних група које раде на размјени знања и информација	0	7
		Број успостављених тачака изврсности	0	15
		Број носиоца ПГ-а који су посјетили тачке изврсности	0	3.600
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
1.3. Приоритет	Унаприједити положај пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа	2,16	0	2,16
		Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Удио пољопривредника који судјелују у произвођачким групама којима је додијељена подршка	61%	85%
		Удио вриједности производње у организацијама произвођача с оперативним програмима у односу на укупну производњу	0%	60%
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		36,77	23,66	60,43
		Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број корисника подршке приватном складиштењу	0	70
1.3.1. Мјера	Подршка приватном складиштењу	Број производа у систему подршке приватном складиштењу	0	5
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		5,00	0	5,00
		Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
1.3.2. Мјера	Пилот схема воћа, поврћа и млијека			

		Број корисника схема воћа, поврћа и млијека	0	250
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		2,80	0	2,80
1.3.3. Мјера	Подршка реализацији оперативних програма организација произвођача	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број организација произвођача корисника подршке за реализацију оперативних програма	0	7
		Број организација произвођача које оснивају оперативни фонд	0	3
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		8,20	0	8,20
1.3.4. Мјера	Подршка сарадњи од интереса за пољопривреду и рурални развој	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број успостављених произвођачких група	64	85
		Број ППГ-а укључених у произвођачке групе	11.944	18.500
		Број израђених ЛРС	0	15
		Број подржаних ЛАГ-ова	0	15
		Број подржаних организација произвођача	0	9
		Број подржаних наступа на сајмовима	1	120
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		20,77	23,66	44,43
2. Стратешки циљ	Снажнија примјена еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена	Индикатори стратешког циља	Полазне вриједности индикатора*	Циљне вриједности индикатора**
		Постотак подземних вода мјерних постаја с концентрацијом Н изнад 50 mg/l према Директиви о нитратима	80%	60%
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		2,94	0	2,94
2.1. Приоритет	Доприносити ублажавању и прилагођавању утицаја климатских промјена и веће коришћење одрживе енергије	Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Удио пољопривредног земљишта у оквиру обвезе управљања којом се подупире очување или обнова биолошке разноликости	0%	5%
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		2,94	0	2,94
2.1.1. Мјера	Подршка за органску производњу и производњу у конверзији	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора

		Број ПГ која су обухваћена подршком органској и производњи у конверзији Површина под хектарима обухваћена подршком органској и производњи у конверзији	346 1.750	550 3.500
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		2,94	0	2,94
3. Стратешки циљ	Снажнија социо-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја	Индикатори стратешког циља	Полазне вриједности индикатора*	Циљне вриједности индикатора**
		Кретање стопе запослености у претежно руралним подручјима	60%	80%
		Развој индекса сиромаштва у руралним просторима	30%	15%
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		24,52	122,40	146,92
3.1. Приоритет	Привлачити младе пољопривреднике и стварати пословни амбијент у руралним подручјима	Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		% становника у руралним подручјима од укупног броја становника	56,7	58
		Удио руралног становништва које има користи од побољшаног приступа услугама и инфраструктури кроз подршку у оквиру федералних подршки	0%	25%
		Број младих пољопривредника који оснивају пољопривредно газдинство уз подршку ФМПВШ	0	5.200
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		24,52	122,40	146,92
3.1.1. Мјера	Подршка дохотку за младе пољопривреднике који преузимају управљање ПГ	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број младих пољопривредника који управљају ПГ-ом	7.700	12.900
		Површина у хектарима за које се исплаћује подршка у оквиру подршке приходу за младе пољопривреднике	0	17.600
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		4,36	0	4,36
3.1.2. Мјера	Покретање пословања младих пољопривредника и оснивање предузећа на руралном простору	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора

		Број ПГ који су користили мјеру за покретања пословања младих пољопривредника	0	200
		Износ средстава додијељен за покретање пословања младих пољопривредника	0	6.000.000
		Број новооснованих руралних предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством	0	2.200
		Износ средстава додијељен за подршку оснивању руралних предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством (КМ)	0	9.108.750
		Број новооснованих руралних предузећа за непољопривредне активности подржаних у оквиру мјере	0	265
		Износ средстава додијељен за подршку оснивању руралних предузећа за непољопривредне активности (КМ)	0	1.060.000
		Буџет (КМ)		Остали извори (КМ)
	16,17	0	16,17	
3.1.3. Мјера	Подршка развоју руралне инфраструктуре	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број подржаних пројеката изградње канализације и пречишћавања отпадних вода	0	10
		Број подржаних пројеката изградње и опремања топлана	0	5
		Број подржаних пројеката изградње локалне цестовне инфраструктуре	0	100
		Површина земљишта обухваћена системима за наводњавање и одводњу	2.500	5.000
		Површина земљишта обухваћена комасацијом (хектара)	0	30.000
		Буџет (КМ)		Остали извори (КМ)
	4,00	122,40	126,40	
*Колона „Полазне вриједности индикатора“ односи се на годину израде стратешког документа.				
**Колона „Циљне вриједности индикатора“ се обично односи на посљедњу годину provedбе стратешког документа.				

Извор података за индикаторе: За опште економске показатеље - релевантни статистички билтени Федералног завода за статистику (области Национални рачуни, Тржиште рада, Робни промет са иностранством), Анкета о радној снази и Анкета о сиромаштву. За остале податке база података ФМПВШ (Регистар ППГ и Регистар клијената).

9. ДЕФИНИСАЊЕ ОКВИРА ЗА ПРОВОЂЕЊЕ, ПРАЋЕЊЕ, ИЗВЈЕШТАВАЊА И ЕВАЛУАЦИЈУ СТРАТЕГИЈЕ

9.1. Успостава основа за провођење и праћење Стратегије

У процесу израде Стратегије пољопривреде и руралног развоја било је потребно створити квалитетан основ за њено провођење, праћење, извјештавање и евалуацију. То се постиже поштовањем принципа да одабрани циљеви морају бити усклађени са

утврђеним проблемима и јавним потребама, да омјер планираних ефеката и предвиђених ресурса треба бити што ближи оптималном, да полазне и циљне вриједности индикатора требају бити објективно и реалистично процијењене, да последице развојне интервенције требају бити што боље усклађене с потребама циљних група, те да позитивне промјене и ефекти требају бити трајно одрживи.

Мониторинг (праћење) и евалуација (процјена учинака) су неизоставне активности у циклусу дизајнирања и имплементације стратегија, програма, пројеката и мјера и обавезне су за све пројекте и програме финансиране од стране ЕУ, те су рационалан избор у стратешком планирању за све државе које имају амбиције у правцу ЕУ интеграција.

Мониторинг и евалуација су двије засебне, али међусобно повезане фазе provedбе јавних политика које користе различите алате како би се осигурало благовремено прикупљање адекватних података, извјештавање о напретку, процјена учинка напретка те учење на основу претходног искуства.

Мониторинг истражује што се догодило везано за достизање очекиваних резултата или напретка, док евалуација анализира зашто се нешто догодило и који је утицај те промјене, односно усмјерена је на резултате, учинке и разлоге због којих су се промјене догодиле, односно истражује узроке и учинке промјене евидентираних мониторингом. Према ЕУ стандардима, евалуација је системска и објективна процјена пројеката, програма и политика које су у току или су завршене, њихова дизајна, provedбе и резултата. Алат је то који служи доносиоцима одлука за учење о функционисању и стварном учинку финансијских интервенција, у односу на иницијална очекивања и процјене. Њиме се оцјењује дјелотворност, учинковитост, учинак, одрживост, релевантност и друге значајке одређене јавне политике или интервенције.

Међутим, у складу са Уредбом о изради стратешких докумената у Федерацији БиХ Федерално министарство пољопривреде је поред праћења и евалуације дужно дефинирати и оквир за провођење и извјештавање о реализацији Стратегије пољопривреде и руралног развоја. За ову сврху потребно је осигурати организацијске предуслове како би у оквиру организационе структуре постојала систематизована и попуњена радна мјеста за програмирање мјера, њихову provedбу, праћење извјештавање и оцјену учинака пољопривредне политике и политике руралног развоја.

Проведба

Проведба Стратегије путем имплементације дефинираних политика осигурана је кроз примјену Уредбе о трогодишњем и годишњем планирању рада, мониторингу и извјештавању у Федерацији БиХ („Службене новине Федерације БиХ“, број: 74/19) на основу које се доносе трогодишњи и годишњи планови рада.

Приликом израде трогодишњег плана рада, ФМПВШ има обавезу преузети релевантне мјере из секторске стратегије за чију имплементацију су надлежни са припадајућим индикаторима, као и полазне и циљне вриједности индикатора за сваку годину трогодишњег периода. Мјере из Стратегије пољопривреде и руралног развоја се уносе као програми у трогодишњем плану рада, а сваки програм у трогодишњем плану рада утврђује се и као програм у Документу оквирног буџета (ДОБ-у) са додијељеном шифром. То значи да је мјера из Стратегије пољопривреде и руралног развоја једнака програму у трогодишњем плану рада и ДОБ-у. За сваки од утврђених програма (мјера) дефинирају се активности/пројекти, чија реализација у трогодишњем периоду доприноси остварењу мјере, приоритета и стратешког циља из Стратегије пољопривреде и руралног развоја.

Мониторинг

Мониторинг (праћење) Стратегије представља систематично и континуирано прикупљање, анализирање и коришћење података и индикатора ради мјерења

напретка реализације Стратегије пољопривреде и руралног развоја, у сврху подузимања одговарајућих мјера ради евентуалних корекција и извјештавања о оствареним резултатима. Он обезбјеђује доносиоцима одлука у спровођењу политике развоја могућност континуираног добијања повратних информација о имплементацији програма и пројеката, односно резултатима њихове имплементације, а самим тим и могућност поређења оствареног и планираног.

Извјештавање

Годишњи извјештај о раду припрема се с циљем праћења провођења планираних активности/пројеката и оцјене доприноса у остваривању програма (мјера) органа и институција на свим нивоима власти. Извјештавање о реализацији Стратегије пољопривреде и руралног развоја такођер је прописано споменутом Уредбом Владе Федерације БиХ. Федерално министарство пољопривреде, у складу са наведеном, има обвезу израде годишњег извјештаја о раду на основу прикупљених података неопходних за праћење остварења годишњег плана рада. Како годишњи план рада произлази из Стратегије, у годишњем извјештају о раду може се добити увид у степен реализације стратешких циљева и приоритета у тој години.

У годишњем извјештају о раду прецизно се наводи да ли су и у којој мјери извршене планиране активности из годишњих програма рада, затим очекивани и остварени резултати, планирана и утрошена средства за извршење активности и, за евентуално неизвршење, разлог за неизвршење или дјеломично извршење. Федерално министарство и Влада Федерације БиХ поред тога требају израдити Извјештај о развоју који као полазне параметре користи стратешке циљеве, приоритете и индикаторе из релевантних стратешких докумената, у конкретном случају из Стратегије пољопривреде и руралног развоја.

Евалуација

Евалуација, односно оцјена Стратегије представља процјену њене релевантности, учинка, утицаја и ефикасности. Њоме се преиспитује садржај имплементираних мјера односно појединих пројеката и активности путем којих се реализује цјелокупни план и доносе закључци о успјешности и учинцима њихове реализације. Резултати квалитетно спроведене евалуације пружају корисне и поуздане информације на основу којих се стечена искуства и научене лекције уграђују у будуће процесе одлучивања и стратешког планирања, те пружа могућност да се у будућности избјегну евентуалне уочене грешке из прошлости.

Према Уредби о евалуацији стратешких докумената у Федерацији БиХ („Службене новине Федерације БиХ“, број: 74/19), за све стратешке документе у Федерацији БиХ обавезне су: (1) *ex-ante* (претходна евалуација), која се ради у фази израде стратешких докумената прије њиховог усвајања, и (2) Евалуација у току, која се ради у претпоследњој години имплементације стратешких докумената. *Ex-ante* евалуација се ради с циљем унапређења квалитета, релевантности и кохерентности стратешких докумената. Евалуација у току се ради с циљем утврђивања степена имплементације стратешких докумената, те ефективности и ефикасности планираних мјера и резултата према зацртаним циљевима и очекивањима, као и сумирања резултата и осигурања улазних елемената за стратешке документе за сљедећи плански циклус. Евалуација у току ће се радити у претпоследњој години имплементације Стратегије развоја (2026. године) и њу ће, спровести независни вањски евалуатор, док ће се евалуација на средини периода имплементације радити уколико се за њом укаже потреба.

У оквиру активности дефинирања оквира за провођење израђен је Акцијски план за имплементацију Стратегије пољопривреде и руралног развоја Федерације БиХ 2023-2027. година који се налази у прилогу.

Акцијски план минимално садржи слjedeће елементе:

- назив стратешког циља и приоритета,
- назив планираних мјера и стратешких пројеката са полазним и циљним вриједностима индикатора за праћење резултата мјере,
- оквирну финансијску вриједност по годинама,
- очекиване изворе финансирања,
- период имплементације,
- носиоце реализације и
- циљне групе корисника.

9.2. Опис система за управљање и координацију имплементације Стратегије

Будући да ова Стратегија доноси низ новина с обзиром на постављене циљеве, приоритете и мјере, за њену пуну имплементацију потребно је дорадити постојећи систем за имплементацију политика и мјера. Због тога је израђен Акциони план за имплементацију Стратегије пољопривреде и руралног развоја Федерације Босне и Херцеговине 2021.-2027. година, који се налази у прилогу и чини саставни дио ове Стратегије. Акционим планом је између осталог предвиђено доношење новог Закона о пољопривреди, те Закона о новчаним подршкама у пољопривреди и руралном развоју којима би изнова дефинирали поједине категорије мјера и ускладили их са мјерама предвиђеним у Уредби (ЕУ) 2021/2115. На споменуте законе надовезали би се проведбени акти (правилници) који би уређивали начин реализације појединих мјера.

Иако систем трогодишњег и годишњег планирања, годишњег извјештавања и извјештавања о развоју који се примјењују на нивоу федералних органа значајно доприноси провођењу и праћењу реализације политика дефинираних Стратегијом пољопривреде и руралног развоја, у новом Закону о пољопривреди поред осталог треба предвидјети и формални институционални оквир за усклађивање пољопривредних политика на различитим нивоима власти у Федерацији БиХ. Овим оквиром треба унаприједити међусобну усклађеност политика и мјера пољопривредне политике и политике руралног развоја не само на нивоу Федерације БиХ него и на нижим нивоима, дакле на нивоу кантона и јединица локалне самоуправе.

Поред самог законског оквира треба доградити и информацијски систем за обраду новчаних подршки Федералног и кантоналних министарстава пољопривреде, и објединити их у јединствени систем како би се на дневној бази омогућила реализација мјера и извјештавање о њиховој provedби на простору цијеле Федерације БиХ. За ову намјену већ су осигурана средства у оквиру пројекта Отпорност и конкурентност пољопривреде (АРЦП) који се финансира из средстава Свјетске банке, а реализира се у периоду 2022-2027. година.

Коначно, у фази израде проведбених аката за имплементацију политика и мјера, Федерално министарство пољопривреде у процес треба на одговарајући начин укључити и све релевантне судионике из заинтересоване јавности како би се мјере што боље прилагодиле корисницима, а средства за реализацију мјера, у складу са постављеним циљевима и приоритетима у Стратегији пољопривреде и руралног развоја, додијелила управо онима којима су била и намијењена.

Стратегијом пољопривреде и руралног развоја у дијелу који се односи на програмирање мјера идентифицирана су тијела која управљају поједином мјером.

Потребно је ојачати капацитете постојећих организацијских јединица за програмирање мјера директних плаћања, мјера уређења тржишта и мјера руралног развоја. За потребе мониторинга мјера, анализе ефеката мјера и политика и обједињавање извјештаја потребно је успоставити посебан сектор. Овај сектор би по природи послова могао обављати и послове везане за ЕУ интеграције, али и друге међународне споразуме. За provedбу мјера у Федералном министарству пољопривреде већ постоји информацијски систем који у великој мјери осигурава провођење административне контроле за мјере новчаних подршки везаних за директна плаћања, и мјере руралног развоја. Овај систем треба надоградити како би био прилагођен новим мјерама и корисницима мјера, за што су осигурана средства у оквиру већ споменутог пројекта (АРЦП) из кредита Свјетске банке.

Систем контрола и казни прописује се Законом о пољопривреди и Законом о новчаним подршкама у пољопривреди и руралном развоју, док се детаљи везани за провођење контроле у оквиру сваке поједине мјере прописују спроведбеним актима (правилницима) за поједину мјеру или групу мјера.

Контрола исплате подршки на терену у области директних плаћања до сада је била већином у надлежности кантоналних и општинских службеника, док је контрола мјера руралног развоја била у надлежности Федералног министарства пољопривреде. Овај систем је показао бројне слабости, те је потребно и контролу директних плаћања за производње пренијети на Федерално министарство пољопривреде. За ту сврху потребно је успоставити Агенцију за плаћања при Федералном министарству пољопривреде која би имала посебан одјел за контролу на терену са довољним бројем специјализираних службеника, опреме и возила неопходних за квалитетно провођење контроле.